

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ  
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИК  
СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

## **ЗБІРНИК НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЬ**

**«РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У  
ВИКЛАДАННІ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ  
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ НАСКРІЗНІ ЛІНІЇ  
«ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА Й СТАЛИЙ РОЗВИТОК»,  
«ГРОМАДЯНСЬКА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ», «ЗДОРОВ'Я І  
БЕЗПЕКА» Й «ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ І ФІНАНСОВА  
ГРАМОТНІСТЬ»**

**(за матеріалами засідання круглого столу)**

**В РАМКАХ ПРОЄКТУ «НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНА  
СТУДІЯ ЯК ФОРМА МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ  
ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ»**

Хмельницький, 2020

Реалізація компетентнісного підходу у викладанні літератури в закладах загальної середньої освіти через наскрізні лінії «Екологічна безпека й сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека» й «Підприємливість і фінансова грамотність» / Зб. наук. та науково-метод. пр. [ред. кол.: В.І. Очеретянка (гол.) та ін.]. – Хмельницький : ХОІППО, 2020. – 268 с.

**Рекомендовано до друку**  
рішенням ученої ради Хмельницького  
обласного інституту післядипломної педагогічної освіти  
(протокол № 3 від 25.06.2020р.)

**Редакційна колегія:** **Очеретянка В.І.**, ректор Хмельницького ОІППО, кандидат історичних наук, доцент (голова редакційної колегії); **Вашеняк І.Б.**, проректор з наукової роботи Хмельницького ОІППО, кандидат історичних наук, доцент; **Місінкевич О.М.**, доцент Хмельницького ОІППО, кандидат філологічних наук, доцент; **Пулатова Л.Й.**, завідувач кафедри Хмельницького ОІППО, кандидат філологічних наук (відповідальна за випуск); **Фрига І.**, методист НМЦ Хмельницького ОІППО

**Рецензенти:**

**Ганаба С.О.**, доктор філософських наук, старший викладач Хмельницького ОІППО, доцент

**Лисак Л.Ф.**, вчитель зарубіжної літератури гімназії № 1 м. Хмельницького, вчитель-методист

У збірнику вміщено матеріали засідання круглого столу «Реалізація компетентнісного підходу у викладанні літератури в закладах загальної середньої освіти через наскрізні лінії «Екологічна безпека й сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека» й «Підприємливість і фінансова грамотність», який проводився в рамках проєкту «Науково-літературна студія як форма модернізації процесу вивчення літератури в школі». Пропонуються матеріали з актуальних проблем читання та сучасного літературного процесу, методичні підходи до вивчення творів української та зарубіжної літератур у закладах загальної середньої освіти.

Рекомендовано філологам, вчителям закладів загальної середньої освіти, батькам, усім, хто цікавиться проблемами дитячого та підліткового читання.

**За зміст статей несуть відповідальність автори публікацій**

Хмельницький ОІППО, 2020

# Наскрізна лінія «Екологічна безпека й сталий розвиток» на уроках літератури

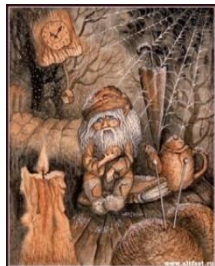
Баблюк Наталія Дмитрівна,  
вчитель української мови та літератури  
Ладигівського НВК  
Старокостянтинівського р-ну

## Химерне образотворення роману-балади В. Шевчука «Дім на горі» як запорука психоемоційної рівноваги читача та його екологічної свідомості

Спочатку було добро. І духи були лише добрими та світлими. Вони існували, щоб покращити життя людей, допомагати їм у всьому. Та з часом виникли духи злі, так би мовити, для контрасту. І люди побачили щось погане у ще донедавна звичайних речах, і стали звинувачувати вже не себе, а зло. Так виникла у наших предків, давніх слов'ян, демонологія. Їхні вірування й бачення стали чіткішими й виразнішими, а світ навколо – зрозумілішим. Наші пращури сповідували багатобожжя: у їхньому світогляді існували боги й божки. Злих вони намагалися задобрити, приносячи їм дари та просто вірячи в них, адже вважалося, що без віри злий дух існувати не може, а



таємницею. Вони разом єдине ціле, напували. Все живе, водяник – воду, ліс, земля мали своїх володарів. Проте боги й духи могли як допомагати, так і шкодити. Домовик, наприклад, міг недостатньо оберігати дім і там ставалося якесь нещастя, болотяник – затягти в болотяне місиво, перелесник – звести з розуму, а русалки чи нявки – потопити чи скинути у прірву.



добрим молили про допомогу, віддаючи їм не лише дари, а й, інколи, своє серце. Слов'яни вірили, що природа – жива, і все у ній охоплено поважали її, бо знали, що утворюють адже ліси годували й одягали, ріки дихає і має свого бога, який оберігає свої володіння: лісовик – дерево, болотяник – болото і т.д. Вода, лісовик – дерево, болотяник – болото і т.д. Вода, лісовик – дерево, болотяник – болото і т.д. Вода, лісовик – дерево, болотяник – болото і т.д.



Голосом із давнини вважав слов'янську міфологію український письменник Валерій Шевчук. У його романі-баладі «Дім на горі» звучать споконвічні морально-етичні настанови в поєднанні з фольклорною спадщиною. Співіснування у творі двох світів – реального та фантастичного – відображає світобачення та світосприйняття кожного. Адже світ і люди у ньому – це Інь та Янь. Все у житті співвідносно і кожне нове покоління має виборювати досвід пізнання себе та світу шляхом аналізу досвіду поколінь минулих. Таке життя. Головна ж його мета – рівноцільне співіснування фізичного й душевного, гармонія тіла та духу. В. Шевчук звернувся до давніх вірувань наших прабатьків не випадково: адже світ колись був чистішим, простішим, зрозумілішим. Люди вірили й жили поруч із таємницями, яких боялися. Звичайні прості істини – добро, віра, вірність, співчуття, розуміння – те, чого так не вистачає нашому інноваційному світові. Сучасна людина шукає тишу й гармонію в природі, водночас знищуючи її, потребує віри та довіри, при цьому зраджуючи сама. Вона не має страху. Проте часто не має й душі. Хіба цього прагнули наші предки, з вуст в уста передаючи мудрі настанови?

Роман-балада «Дім на горі» – твір складний та неоднозначний. Друга його частина «Голос трави» розкриває через притчеві оповідання світогляд самого автора. Недарма ж вони написані козопасом Іваном Шевчуком, однофамільцем автора. Кожна притча-новела – роздуми-аналіз про світ невидимий, ірреальний, що оточує нас зусібіч. Це світ очима





митця, його духовний заповіт, модель поведінки нащадкам, яка показана через одухотворений світ природи. Фантастика на межі з міфопоетикою характеризує світлу чи темну сторону людини, їхнє постійне змагання і ту чи іншу перемогу.

Вищезгаданий твір настільки цікавий, наскільки загадковий і непередбачуваний. Він не залишить байдужим читача. Джигун-птаха, незрозумілий і водночас відкритий козопас із його п'ятьма зшитками-синами або й сам Хлопцем без імені – образи, овіяні духом невідомості. Сам архетип дому на горі – символічний. Це зрозуміло не лише зі слів його мешканців, що знають його таємницю, а й у порівнянні з ореолом світоуявлень наших пращурів: гора ж бо віддавна означала недоступність, тяжкість і небезпеку, а її підніжжя – символ боротьби добра і зла. Саме тому джигун прилітає на крилах, щоб не витратити сили надарма, і саме тому від його спокуси народжуються «вітряні» хлопчики, яких манить дорога – праобраз життя. А звичайні чоловіки, що піднімаються до дому крутою дорогою, просять води – символу надії та спасіння, тому від них народжуються у законному шлюбі доньки, які неодмінно залишаються вдома на горі, щоб повторити історію спочатку. Це колообіг життя. Хлопці, народжені від джигуна-птаха, неодмінно мусять очистити свою матір. Тому й вирушають у безкінечність дорогою, яка приводить їх рано чи пізно до мети, а потім повертає назад додому. Все у цьому химерному романі взаємозв'язано, все переплітається. Образи першої частини гармонізують із міфопоетикою другої, яка ще цікавіша, адже складається із 13 творів, схожих і не схожих між собою водночас. Це містичне сплетіння реального та ірреального показує вічну плинність життя, яке мусить вмирати та відроджуватися заново. Це високе психоемоційне сплетіння, що навчає робити висновки про життя заради високої мети, а не просто існування-животіння. Кожен герой, що здолав у собі демонів, знайшов гармонію у простому, вишукане – у буденному.

Роман «Дім на горі» вивчають у старшій школі, учні якої – вже майже сформовані особистості, здатні відрізнити світло від темряви, мають власну думку і можуть робити непередбачувані висновки. Для роботи із цим твором можна використати прийом «Ейдос-конспекту» із ключовим словом «дім». Наприклад,



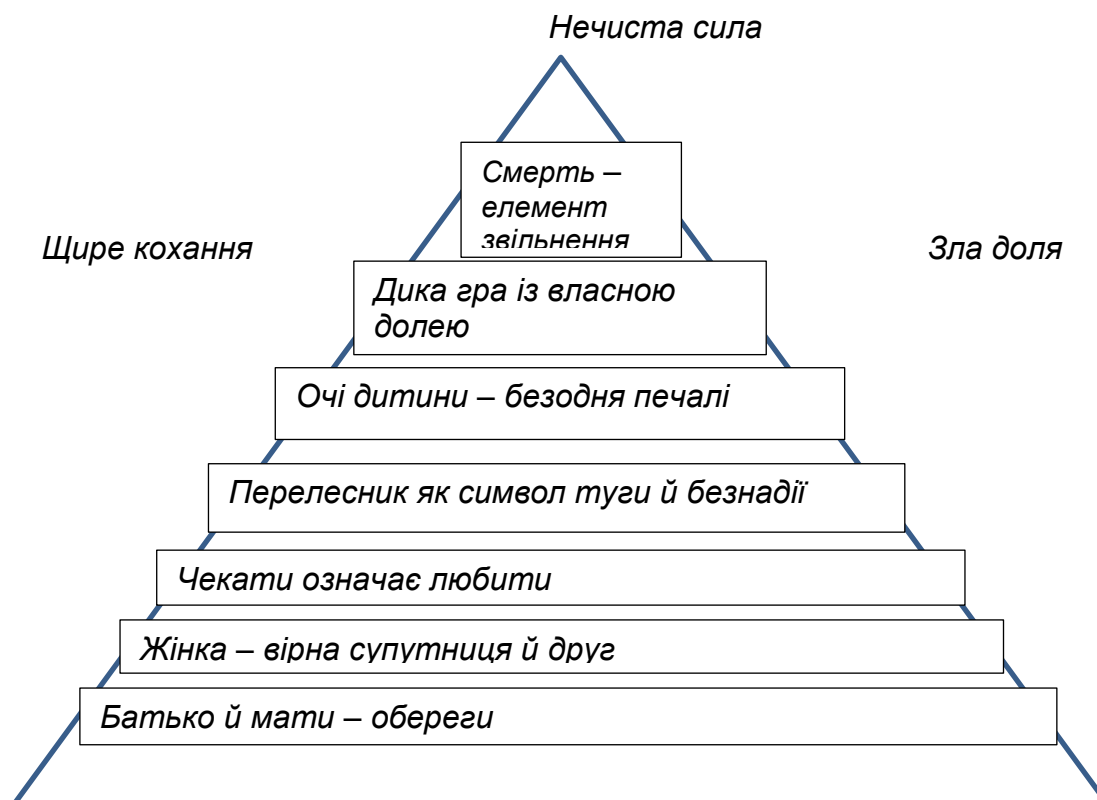
Учні можуть виконувати різні завдання: охарактеризувати кожен малюнок-образ, дати йому назву, впорядкувати ейдос-конспект відповідно до хронології твору, доповнити чи заперечити його зміст і т.д. Як варіант можливе також створення *ментальної карти* роману «Дім на горі», *кросенсу* (стандартне поле з дев'яти квадратів, у які розміщено певні зображення – асоціації). Читати його потрібно зверху вниз і зліва направо, далі

рухатися тільки вперед та закінчувати на центральному квадраті) або ж спробувати створити *дудли* (заставки, які з'являються на домашній сторінці Google з нагоди визначних подій (тематичні малюнки)). Всі ці методи та прийоми мають єдину ціль: розвиток креативності та творчої уяви учнів.

Доцільно проаналізувати психологічну еволюцію Оксани, дочки Галі із першої частини роману. Адже саме вона, на відміну від своєї матері, зуміла проігнорувати залицяння джигуна і врятувати не лише свою честь, а й долю. Можна також прослідкувати шлях Хлопця, сина Галі від джэнджурика, від народження до осмислення ним своєї долі й оформити це у вигляді схеми або в усній формі.

При аналізі новел другої частини роману можна використати прийом «*Піраміда Маслоу*». Як зразок – новела *«Перелесник»*.

Піраміда цінностей:



Прийом «*Співзвучність позицій*» передбачає роботу з текстом. Тут у кожного буде своя цитата з тексту та її пояснення. Такий прийом розвиває швидкість, логічність та знову ж таки – креативність. Наприклад,

*Які слова автора співзвучні з вашими думками?*

Мої думки стосовно подій у творі	Думки автора
1) Я збентежений(на), що ...	1)
2) Перекоаний(на), якби ...	2)
3) Вважаю, що потрібно ...	3)
Висновок:	

Загалом, роман-балада Валерія Шевчука «Дім на горі» – твір настільки багатоплановий, що будь-який прийом чи метод, використаний вчителем для його аналізу, буде доцільним. Та й саме читання із глибоким самостійним аналізом неодмінно принесе не лише задоволення книголюбів чи простому читачеві, а й збагатить серце й душу. Праця

В. Шевчука розкриває все багатство українського фольклору, бо долає межу із творчою небайдужістю самого автора й актуальністю. Цей твір сформує в учня не лише соціальну активність й екологічну свідомість, він розвине духовно-, емоційно- й фізичність людини, здатну відмежовувати добро від зла і нести відповідальність за свою діяльність не лише перед самим собою і суспільством, а й перед пам'яттю своїх предків, навчить бути гідним нащадком і продовжувачем споконвічних традицій. Химерність – не завжди незрозумілість. Це незвичайність, фантастичність, сплеск емоцій та вражень із можливістю зробити, при уважному читанні, потрібні висновки й зрозуміти міжтекстові настанови. Тож будьмо уважними читачами!

#### Список використаних джерел та літератури

- 1) Левандовська А. Демонологічні мотиви та образи в романі В. Шевчука «Дім на горі». Стаття. веб-сайт: URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/sup/article/download> (дата звернення: 14.009.2019).
- 2) Український химерний роман. «Дім на горі» В. Шевчука. веб-сайт: URL: <https://sites.google.com/site/ukraienskijhimernijroman/-dim-na-gori-v-sevcuka> (дата звернення: 14.009.2019).
- 3) Франчук М. Демонологія у романі Валерія Шевчука «Дім на горі» як жанротворчий засіб. Стаття. веб-сайт: URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/31871/23-Franchuk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.009.2019).
- 4) Шевчук Валерій. Дім на горі. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. 560 с.

**Вараниця Любов Георгіївна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Хмельницького НВК № 4

#### **«Пахне хліб життям як першим снігом...» Компаративний аналіз поезій Джона Кітса «Про коника і цвіркуна» та Оксани Радушинської «Гарячий запах хліба в сільській хаті...»**

**Мета:** познайомити з творами митців та провести аналіз літературних текстів (епізодів) екологічного спрямування; розвивати навички компаративного аналізу, вміння працювати з текстом, готувати усну або письмову презентацію в рамках дослідження, ілюструвати вивчені твори; не завдавати шкоди дозвіллю в ході власної діяльності, а сприймати його як життєдайне середовище, ошадливо ставитись до природи як важливого чинника реалізації особистості, розуміти переваги здорового способу життя, готовність зберігати природні ресурси для сьогодення і майбутнього.

**Обладнання:** Тексти віршів «Про коника і цвіркуна», «Гарячий запах хліба в сільській хаті...», слайди, виставка творів літераторів, ілюстрації.

Природу неможливо побачити очима,  
її можна лише зрозуміти розумом і відчуті серцем.  
Джой Адамсон

#### **Перебіг уроку**

##### **I. Організаційно-мотиваційна діяльність** (демонстрація відповідних слайдів)

Слово вчителя. Уявімо, що перед нами – «дорога». А саме, із збірки О. Радушинської «Блискавки третього покосу», і та, яку ми пройдемо сьогодні на уроці.

«... Ось і знову в осиротілому полі видніються лише настовбурчені вуха стерні та де-не-де бабрядься, спинаючись догори вайлуваті скирти. А ночами, коли ще майже не чути скрипу коліс на Чумацькому Шляху, поле уві сні знову чує тихий солодкоголосий спів жита, легке перешіптування та потріскування колосся, що дозріває, напоєне білим молозивом зірок і підземних джерел. Сниться бита дорога, яка безкінечно в'ється двома коліями поміж полями пшениці, ячменю, конюшини.. Ой, скільки разів поле прохало її

зупинитися і постояти біля нього хоча б трішечки, хоча б хвилинку, приголубившись личком до його житяно-колючої бороди!.. Скільки разів дарувало їй квіти, висіяні мавками на узбіччі! Скільки разів сплітало чудернацькі вінки з польових трав та казок... Та де там...

Дорога, ще з дитинства закохана у вітер, що спинився був якось біля старого журавля, аби напоїти своїх вороних, та й зачарував юнчине серденько поглядом іскристо-сірих очей, хапаючи квіти, не слухала ні казок, ні пісень колосків.

І лише у темно-смоляні грозові ночі, коли розлючений вітер шмагав блискавками, немов батогами, перелякані дерева – дорога боязко тулилася до поля, ховаючись у його здоровенних, затишних житяних долонях.

А на ранок – знову сходило сонце і у краплинах нічної грози, що тремтіли на коралях сонця, причаїлися і небо, і хмари, і зелений луг... й не було нічних страхіть, що не інакше, як примарились, не інакше, як наснились, задурманені пахощами поля та колісковою цвіркунів...

І дорога, хлюпаючи босими ногами по калюжах, бігла далі, залишаючи по собі лиш витоптаний слід у густому житі».

Сьогодні на уроці вам потрібно вибрати свою дорогу. Є два варіанти:

1. Працювати «як мокре горить» і «чужими руками жар загрібати» – (пройти легкий шлях, без складних завдань; дуже повільно щось робити, не докладаючи жодних зусиль, абияк, мляво, користуватися плодами праці інших) і не заробити бали, не взяти корисну для себе інформацію;

2. «Гнути спину» і «не жити чужим розумом», тоді вам «фортуна усміхнеться» – (працювати активно; слухати уважно думку тих, хто висловлюється, впевнитись, що були не просто спостерігачем на уроці). Ви зможете використовувати нові для себе відомості згодом.

Який ви обираєте шлях? Чому?

## II. Вивчення нового матеріалу. Робота над темою уроку

(запис у зошитах, демонстрація відповідних слайдів)

### 1. Виразне читання вірша Джона Кітса «Про коника і цвіркуна»

(переклад В. Мисика)

Поезія землі не вмере ніколи.  
Опівдні, як мовчать серед гілок  
Пташки в гаю, невтомний голосок  
Обнизує покоси й частоколи.

Це – коник, він посів поля й роздоли,  
На стернях довгих ведучи танок;  
А стомиться – стихає на часок  
У затінку стебла або стодоли.

Поезія землі не оніміє:  
Коли зима в мовчання крижане  
Усе заковує, цвіркун у хаті

Заводить пісню, що в теплі міцніє,  
Нагадуючи всім, хто задрімне,  
Спів коника на сіножаті.

### 2. Тлумачення маловідомих слів.

Ви відзначили те, що у тексті і вірші є маловідомі слова, а також такі, що мають відношення до хлібних зернових культур. Отже:

- колосся – суцвіття зернових культур з плодом – зернівкою,
- стерня – незрізані рештки нижньої частини стебел, що залишаються на полі після збирання зернових культур (після жнив),



- скирта – щільно складена купа сіна, соломи або снопів, довгастої форми, призначена для зберігання просто неба,
- стодола (клуня) – будова для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби і віяння,
- сіножать – місце, відведене для косіння трави на сіно,
- роздоли – долини,
- частоколи – огорожі,
- коник – комаха, яка тертям крил створює тріскучі звуки,
- цвіркун – різновид коника, часто живе в людській оселі (за однією із прикмет – він продовжує життя).

### 3. Вправа «Одна хвилина».

Учні отримують завдання обміркувати новий матеріал і підготуватись до виконання завдання у групах, а саме, знайти у вірші приклади:

- епітетів: невтомний голосок, довгий танок, мовчання крижане;
- метафори: поезія землі не вмере, птахи в гаю мовчать, поезія не оніміє, зима поля заковує;
- антитези: довгий ведучи танок, стомиться – стихає на часок, спів коника в траві;
- сіножаті – зима поля заковує, птахи в гаю мовчать – невтомний голосок;
- анафори: поезія землі.

### 4. Перегляд ілюстрацій до вірша та спостереження над текстом і зображеннями.



### 5. Коментарі учнів-художників.

Завдання: визначити пори року, аргументувати виписом із тексту.

Цитата із замальовки О. Радущинської «Стежками літа»: «Не спиняє ходу годинник: тик-так, тик-так... Чуєте? Це літечко, ухопившись за його вуса, втікає розігрітими сонцем стежками. Біжить босоніж теплими доріжками землі, яка ще не відає про осінь, але вже живе передчуттям її.

Тик-так, тик-так...

Скипілося сонне мляво-туманове повітря у довжелезне павутиння... Розкришився полудень року дозрілим зерном... Порозбігалися літні стежки...».

Знайомство з авторкою збірки «Блискавки третього покосу» О. Радущинською у нас розпочалось, коли ми прочитали етюд «Дорога». Як визначають, це – «поезія у прозі».

Адже поетеса «захоплюється красою світу і оспівує його». Наприклад, у замальовці «Дотик осені» ми читаємо, що «на сонячній галявинці одноманітно тріщать коники-стрибунці...» І все це тому, що

«... Нечутно іде глухими стежками осінь.

Вишиває дрібним хрестиком золото на листочках і куцах...

А зустрине випадково людей на тихій лісовій стежині – затрусить їх золотаво жовтим падолистом, усміхнеться задоволено тай заховається за деревами! Чи бачили – чи здалося? ... Тільки ось легкий натяк залишився: зачепившись за порепану кору сріблиться



довжелезна павутина «бабиного літа», що так вже й тріпотітиме тут та рватиметься до вітрові аж до самих холодів...».

У збірці «Стукав сніг...» знаємо про «стернові малюнки» («Стільки світла у світі...»), також те, що ми «... літо бабине в'яжем під стріху» і «... літа всі в снопи поскладаєм» («Люди-люди! Дивні створіння...»). Як ви думаєте, чому так багато однакових слів у тексті Дж. Кітса та української поетеси О. Радущинської? Можливо, це майстерність митців: кожен із них особливо тонко відчував красу рідної землі, оточення, або ж тема і справді є настільки актуальною?

Вірш «Гарячий запах хліба в сільській хаті...», на перший погляд, є доповненням, післядією поезії «Про коника і цвіркуна». Насправді ж, це самобутній твір поетеси. (Робота з текстом вірша. Група, яка виконувала завдання до тексту, демонструє роботу, коментує)

Гарячий запах хліба в сільській хаті –  
Немов би оберіг від злої сили.  
І люди, наче скарбом, ним багаті,  
Що сяяли, молилися, ростили...

І пахне хліб тоненькими дощами,  
Тим шляхом, що звивається без краю,  
Гарячими серпневими вітрами  
Й веселкою з краєчку небокраю.

І пахне хліб жіночими руками,  
Водицею джерельною, стернею,  
Колючими, як доля, остяками  
І клекотом лелечим над землею.

І скільки б не трусили роки сіном,  
Які б віки не кидали цівками –  
Та пахне хліб життям, як першим снігом  
І хатою сільською з ластівками.

*12 жовтня 2001*

#### **1) Виразне читання строф**

#### **2) Усвідомлення**

#### **3) Засоби художньої виразності:**

- епітети: серпневими вітрами, водицею джерельною, хатою сільською;
- порівняння: гарячий запах хліба – немов би оберіг; люди, наче скарбом, ним багаті; пахне хліб життям, як першим снігом;
- розгорнуті метафори: і скільки б не трусили роки снігом, які б віки не кидали цівками;
- анафора: гарячий запах хліба – гарячими серпневими вітрами, і клекотом – і хатою – та пахне.

#### **4) Спостереження за лексикою вірша**

Збереження народних вірувань, неповторності демонструють згадки про

- «гарячий запах хліба – «оберіг від злої сили»,
- міст між світами – «веселкою з краєчку небокраю»,
- оберіг родинного затишку – «і клекотом лелечим»,
- «щасливе родинне життя і добрих господарів» – «і хатою сільською з ластівками».

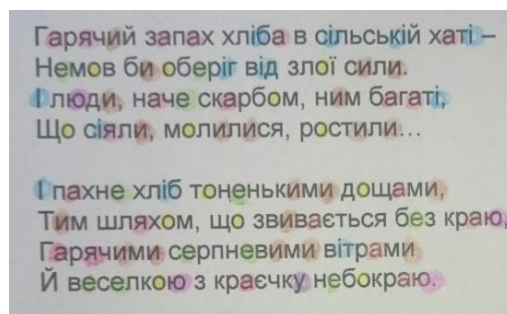
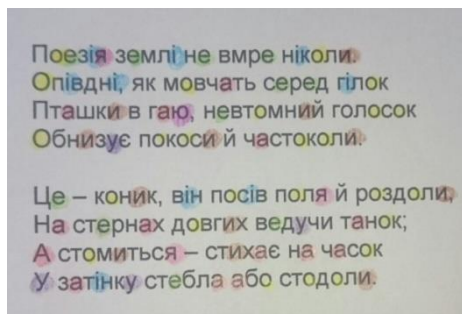
#### **5) Відстеження вражень від віршів. Вправа «Кольорові асоціації»**

(учні працюють з текстами поезій Дж. Кітса «Про коника і цвіркуна». та О. Радущинської «Гарячий запах хліба в сільській хаті»)

Слово вчителя. Як стверджують Р. О. Якобсон та О. П. Журавльов, голосні звуки мають властивість викликати кольорові асоціації і сприйматися в кольорі. З експериментів мовознавців все виглядає так:

- А – червоний
- Я – яскраво-червоний
- О – жовтий або білий
- Е – зелений, жовто-зелений
- И – темно-коричневий або чорний
- І – синій, світло-синій, блакитний
- У – синьо-зелений, фіолетовий
- Ю – бузковий

Крім того, Р. Якобсон вважав, що всі приголосні – чорно-білі.



Висновки: звуко-кольорові відповідності існують, тому вони використовуються, проявляються. Майстерний переклад українською В. Мисика та оригінальний вірш поетеси із Хмельниччини є майже суголосними у настрої, відчуттях, забарвленні та вражають яскравою кольоровою палітрою і мелодійністю.

### III. Узагальнення. Визначення ступеня засвоєння знань, умінь і навичок Вправа «Діалог»

Слово вчителя. За результатами дослідження можна зробити висновки, що вірші наповнені особливим змістом, в словах літераторів майстерно поєднуються кольори і думки. Твори викликають своєрідні відчуття: захоплення красою рідного краю, його неповторністю. Ми можемо погодитись із словами Дж. Кітса «Поезія землі не вмре ніколи...», якщо будемо жити не лише сьогодні, а й завтрашнім днем людства.

Але чому дедалі частіше ми чуємо повідомлення про загострення екологічних проблем? Що може зробити кожен із нас, щоб попередити безжальне знищення природи?

- бути соціально активним, відповідальним й екологічно свідомим,
- дбайливо ставитись до довкілля,
- розуміти важливість сталого розвитку для збереження довкілля та розвитку суспільства.

Варто пам'ятати дуже просту істину: населення планети має задовольняти власні потреби, а не знищувати безжально ресурси, які, на превеликий жаль, виснажені.

Повідомлення учня. Віртуальна екскурсія «Екологічною стежиною Хмельниччини»

«Розпочинаємо маршрут на березі річки Південний Буг. З перших кроків розуміємо, що цей природний водний об'єкт під загрозою. В нього можуть потрапити недостатньо очищені стічні води, хімічні засоби, які використовують для захисту рослин. Крім того, неподалік можуть бути стихійні сміттєзвалища з небезпечними відходами. Ми продовжуємо шлях і розуміємо, що не зможемо контролювати викиди забруднюючих речовин в атмосферу. Нам залишається лише розраховувати на відповідальних і добросовісних господарів великих підприємств. Беззахисними є мешканці не лише лісів, а й міського парку, яким простуємо далі. Чому? Містяни не завжди дотримуються правил

пожежної безпеки, знищують зелені насадження, порушують санітарні засади. Зустрічаємо рибалок. Маємо надію, що вони не використовують заборонені засоби...

Поділля вражає неймовірною красою: просторі лани, гомінкі гаї, і вже поодинокі струмочки, які нещодавно були повноводними річками з прозорою водою...

Можливо, хвилювання марні? Ні! Лише разом ми можемо допомогти усім нам врятувати прийдешнє!»

#### **IV. Домашнє завдання**

Записати «Капсулу часу» – «Послання до нащадків». А розпочати словами, які є епіграфом до уроку, адже Джой Адамсон – авторка багатьох популярних книг про природу.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Наскрізнi змістові лінії / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistoviliniyi>
2. Ніколенко О. М., Конєва Т. М., Орлова О. В., Зуєнко М. О., Кобзар О. І. Зарубіжна література. 5 кл.: підруч. для закл. загальн. середн. освіти. – К.: «Грамота», 2018. – 256 с.
3. Горобченко І. Звукопис та колористика як складові лінгвостилістичного аналізу ліричного твору // Зарубіжна література в школах України. – 2018. – № 3. – С. 9-15.
4. Радушiнська О. П. Блискавки третього покоусу: Оповідання, новели, замальовки, етюди. – Хмельницький: Видавець ПП Цюпак А. А., 2009. – 96 с.
5. Радушiнська О. П. Стукав сніг... – К.: ВКТФ «Кобза», 2005. – 180 с.

**Дарійчук Марія Сергіївна,**  
вчитель української мови та літератури  
Соколівської ЗОШ I-III ст. Ярмолинецького р-ну

**Шуверткова Ірина Іванівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Соколівської ЗОШ I-III ст. Ярмолинецького р-ну

**Вірста Людмила Леонідівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Соколівської ЗОШ I-III ст. Ярмолинецького р-ну

#### **Конспект уроку. Література рідного краю: «Природа одному мати, а іншому – мачуха» (за творами про природу поетів Хмельниччини) (слайд 1)**

**Мета:** ознайомлення учнів із пейзажною лірикою поетів Хмельниччини; розвивати навички виразного читання ліричних творів; прищеплювати учням любов до рідної природи; зуміти переконати, що зберегти природу – обов'язок кожного.

**Ключові компетентності, що формуються:** спілкування державною мовою; екологічна відповідальність (бережливе ставлення до природи), соціальна (співпрацювати з іншими на результат). (слайд 2)

**Випереджувальне завдання:** знайти твори про природу Р. Болюха, К. Грубляк, Т. Дрегалю, О. Лихогляд; навчитися їх виразно читати.

**Тип уроку:** урок виразного читання.

**Обладнання:** картини подільських митців про природу, збірки поезій поетів-подолян, мультимедійна презентація.

**Епіграф уроку:**  
Куди не глянь – кругом краса,  
Тріпоче жайвір в небесах.  
Над ним веселка золота.  
Зоріють маки у житах,  
Мов у вишневому гаю.

Усе цвіте в моїм краю.  
То – не вишнева гілочка,  
Поділля, я – твоя дочка.  
Марія Підгірянка (слайд 3)

## Перебіг уроку

### 1. Організаційний момент.

#### Привітання

Я всміхаюсь сонечку.

- Здрастуй, золоте! (діти).

Я всміхаюсь квіточці.

- Хай вона росте! (діти)

Я всміхаюсь дощику.

- Лий немов з відра! (діти)

І всім вам всміхаюся, зичу вам добра.

Бажаю вам жити у злагоді із природою, бо ми, люди, її частинка.

### 2. Звучить пісня братів Гжеожевських, «Бакота» (мучичний кліп).

### 3. Розминка. Прийом «Збери речення» (слайд 4)

Природа, людину, живить, яке, джерело, чудодійне. (Природа – чудодійне джерело, яке живить людину). Як ви розумієте ці слова?

### 4. Асоціативний куц до слова «природа» (слайд 5)

#### Природа

- Сонце
- Рослини
- Тварини
- Земля
- Вода

### 5. Постановка проблеми. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель.

- Чи замислювалися ви коли-небудь над тим, як композитор створює музику, як художник малює картину, як поет пише вірші? Звідки митець черпає натхнення, теми для творчості?

Підсумок. Дякую. Ви назвали декілька джерел. І одне з них – природа. У наших поетів-земляків також є вірші про красу подільської природи. Ви їх готували до уроку, вчили напам'ять або виразно читали.

### 6. Оголошення теми уроку.

Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Визначте самостійно цілі уроку, заповнюючи пропуски у поданому тексті: На сьогоднішньому уроці я зможу: розповісти..., пояснити..., визначити..., висловити свою думку про.... (слайд 6)

### 7. Основний зміст уроку.

Отож розпочинаємо знайомство із творами.

1. Учениця читає вірш Ольги Лихогляд «Моя земля».

Вербові коси вітер ледь колише.

В очах ріки синіють небеса,

А я стою і п'ю ранкову тишу.

О, як мене полонить ця краса!

Моя квітуча й буйна пшеницями

Свята земля – чи в світі краща є?

Як солов'ї шаліють до нестями

Та срібло рос на травах виграє!

І мить щасливу, й смуток журавлиний,

Усе, що є, – з тобою я ділю,

Тут миле все і рідне до стеблини,  
І цю стеблину кожну я люблю.  
Тобі сказати хочеться – спасибі  
За те, що п'ю красу твою до дна.  
І барвам я молюсь, і чорній скибі,  
Твоїй сльозі, бо в серці ти одна.  
Твоїм роздоллям пісня лине лунко.  
Ти крізь віки здолати все змогла.  
Барвінком слів, неначе поцілунком,  
Торкнувшись тебе, як матері чола.

2. Учениця декламує поезію **«Вечірній етюд»** Ольги Лихогляд.

Відсяяв день і стомлено згасає,  
Вечірніх чар лягає дивне тло  
І, мов свіча, останній промінь сяє,  
Ще гріє він святим своїм теплом.  
Легка імла спада на плечі тиші.  
Відтінки барв зібравши звідусюди,  
Мазками хмар вогненний обрій пише  
На схилі дня прощальний свій етюд.  
У сяйві барв вклонюсь небесній висі,  
Струни торкнувшись – мелодіє, пливи...  
Вечірня мить, молитвою озвися  
І день новий на світ благослови.

3. Учень читає поезію Романа Болюха **«Що я люблю»**.

Люблю матусю, батька люблю,  
Люблю хатину рідну свою,  
І рідну школу, і вчителів,  
Село, де вперше сонце зустрів.  
Люблю в криничці блакитну глиб,  
І лан, що родить для мене хліб,  
Садок, з якого грушки несу,  
Горбок, де білі вівці пасу.  
Бо ті горбочки, лани, ліси  
Для мене повні добра й краси,  
Бо все, що бачу навколо я, –  
То люба, рідна моя земля!

4. Учениця читає вірш Клавдії Грубляк **«Подільська осінь»**.

Люблю тебе, подільська осінь,  
Твої світанки золоті,  
Коли земля тепла ще просить,  
За щедрі хліборобські дні.  
Люблю я ранки прохолодні,  
Імлисті хмари вдалині  
Та калиновим співом повні  
Поля безмежні восени.  
Люблю тебе, чарівна осінь,  
Як пісню ніжну і сумну.  
Журба бентежить вербів коси  
І душу мою молоду.

5. Ще один вірш Клавдії Грубляк **«Я зачекаю вас, лелеки»**.

Блукає осінь золота,  
Гукає світла, літа і тепла...  
Немає сонця, тільки хмари в небі,

Немов дощі, що зібрані в хустині.  
Дощами плаче небокрай.  
Опало листя сумно у полях.  
І лиш верба радіє і співає,  
Чекає журавлів останній шлях.  
Я зачекаю вас, лелеки,  
Весну і радість бережіть,  
Хоч теплі ті краї далекі,  
Додому щастя принесіть...

6. Вашій увазі пропонується ще одна поезія Клавдії Грубляк «Люблю».

Люблю, коли дощі весняні  
Умиють трави у полях.  
І свіжим подихом розтане  
Туман осінній у ярах...  
Люблю, як мак зачервоніє –  
На бік голівоньку схилив,  
Немов життя юнацьке зріє  
В безмежнім просторі віків.

7. Вірш «Вірю» Тамари Дрегалю. Читає учениця...

Вірю: надходять часи  
Щастя, любові, краси.  
Вірю в пробуджений дух,  
В думи умудрений рух.  
Вірю у сонце снаги,  
В чисті земні береги,  
В ріки, прозоріші скла,  
В тишу, що в полі зросла.  
Вірю в стежину грибну,  
В думи соснового сну.  
Вірю в стрімке джерело,  
В людяність, щирість, добро.

Підсумок.

- Ви прослухали вірші, яка тема їх об'єднує?
- Як називається опис природи у художньому творі?
- Як називаються ліричні твори, у яких наявні описи природи?

Учитель. Красу природи нашого краю зображено не тільки у віршах поетами, а й на картинах художників. Ось декілька з них. **(слайд 7-9)**

Учитель. Пропоную вам переглянути фрагменти із сюжету ТСН «Останні дні Карпат».

- Який висновок можна зробити?

Учитель. Так, я теж вас підтримую цілком, природу треба рятувати, бо ми без неї ніщо. Ніхто з нас не може ані без води, ані без повітря, ані без сонця, ані без її щедрих дарів, якими вона нас годує. Світ навколо нас такий чарівний, такий квітучий і радісний, що людині тільки б захоплюватися ним та берегти цю чудову і неповторну красу, та життя нас заставляє замислитись, бо не все так добре, якби хотілося.

Я вражаю, що на сьогоднішньому уроці ви не тільки познайомились із пейзажною лірикою подільських поетів, а й взяли із нього набагато більше: це – прагнення зберегти чистим наше довкілля, посадити дерево, виростити кущ калини біля батьківської хати, провести і зустріти журавлів з далеких країв, своїм теплом зігріти пташеня, що випало з гніздечка.

«Рефлексія».



Інтерактивна вправа «Лист по колу». Напишіть лист-зізнання «Для мене природа – це ...». (слайд 10)

Учитель. Давайте ми сьогодні з вами домовимось, (якщо ви, звичайно, не проти) і допоможемо матінці-природі якоюсь «доброю справою».

#### **8. Підсумок уроку**

Інтерактивна вправа «Незакінчене речення». (слайд 11)

- Урок важливий, тому що...
- Тепер я знаю...
- Мені сподобалось...

#### **9. Домашнє завдання: (слайд 12)**

1. Індивідуальне завдання: скласти міні-монолог «Я – частина природи».
2. Зробити «добру справу» (колективно).
3. Описати «добру справу».
4. Зробити фоторепортаж з місця події.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. К. Грубляк. Калиновий спів. Поезії. – Кам'янець-Подільський, 1992.
2. Жіноча лірика. – Хмельницький, 1993.
3. О. Лихогляд. Люблю, молюсь, і плачу, і сміюся. Збірка поезій.

### **Додаток 1. «ДОБРА СПРАВА» – ОБЛАШТУВАННЯ ЗУПИНКИ (ОПИС)**

Кожна людина з великою любов'ю згадує свій край, де вона народилася, де промайнуло її дитинство. Згадує батьківську хату, садок, свою школу вчителів, друзів. Це місце є для кожної людини її маленькою батьківщиною.

Село для українця – це мала батьківщина, це колыска совісті й моралі народу, його духовності, яка, на жаль, на сьогодні вимагає замислитись над проблемою нового села третього тисячоліття: села високої культури, села, в якому буде комфортно жити і працювати людям.

Ми з цікавістю та відповідальністю поставилися до великої справи – благоустрою села, зокрема автобусної зупинки, бо вона, як вважаємо, є обличчям села, його візитівкою.

На території села Соколівка немає комунального підприємства, яке б займалось питаннями благоустрою. На громадських засадах дуже важко долучати до таких робіт мешканців, і не завжди це виходить. Інколи сільська рада власними силами здійснює такі роботи.

Одного березневого дня всі зібрались у кабінеті Радіонова Василя Миколайовича, сільського голови. Ми розповіли про свої наміри, поділилися планами. Очільник села з великою увагою вислухав нас, із задоволенням запропонував допомогу: надання фарби, дощок, організацію вивезення зібраного сміття. І як же радісно засвітились наші очі, коли ми відчули, що нас підтримали, зрозуміли. З величезним ентузіазмом взялися до роботи: прибирали, облаштовували лавку, фарбували її у синьо-жовтий патріотичний колір, загірбали, сортували сміття у пакети, які потім Василь Миколайович розпорядився відвезти на утилізацію. Сказати, що сміття було багато – це нічого не сказати. Галявина була вкрита папірцями, пластиковими пляшками та пакетами. Ми поставили бачки для сміття.

Зупинка засяяла чистотою, стала ошатною. Поглянувши на результат своєї праці, відчули у своїх маленьких сердечках гордість за своє власне «я». У жилах пульсували радість, задоволення. «Це ж, зробили ми, самі, оченята ніби просили: подивіться, як же гарно і робіть все для того, щоб так було завжди».

Така робота сприяє вихованню любові до рідної землі, свого села та бережливого ставлення до природи, бажання здійснити достойні вчинки, розуміння, що вчинок – це реальна дія. Усі дуже задоволені роботою і в майбутньому не зупинятимемося на досягнутому.

Спостерігаючи кожного дня за виконаною роботою, за чистою, гарно прибраною, пофарбованою автобусною зупинкою свого рідного селища, усі не тільки будуть отримувати позитивні емоції, а й вчитися берегти красу, створювати її своїми руками. Автобусна зупинка – це окраса нашого селища, де кожний почуває себе комфортно, обладнана урною для сміття, навісом з дахом та стінами для захисту від дощу та вітру, пофарбована, прибрана та естетично облаштована. Тож жителі села в різні погодні умови відтепер мають можливість з комфортом очікувати маршрутний автобус. Своєю «доброю справою» ми намагались пробудити не тільки у дітей, а і в дорослих занепокоєність станом природи, їхнього безпосереднього оточення і планети в цілому, а також ініціювати екологічне мислення та поведінку в повсякденному житті. Усі мають усвідомити важливість своєї ролі в тому, щоб зробити світ кращим і здоровішим. Кожний повинен переконатись, що він відповідальний не тільки за себе, а й за всю планету. Адже наше життя залежить від стану та здоров'я довкілля. Просимо громаду шанувати це, пам'ятати, що автобусна зупинка – це не туалет і не стійло для худоби! Вона створена для того, щоб дарувати людям гарний настрій кожного дня і бути прикрасою села!

Отже, метою даного «доброї справи» загалом є виховання шанобливого ставлення до природи, чистота довкілля. Ми прийшли до висновку: «Приємно робити корисну справу для людей. А на знак вдячності, думаємо, жителі будуть берегти і цінувати нашу працю». Тож перший крок до реалізації поставлених цілей уже зроблений, простягніть свою долоню і Ви. Гадаємо, що наші добрі справи допоможуть виховувати у населення села культуру поведінки у громадських місцях. Адже не дарма у народі кажуть: «Чисто не там, де прибирають, а там, де не сміять».

#### Додаток 2. ФОТОРЕПОРТАЖ З МІСЦЯ ПОДІЇ



Прибирання території біля зупинки



**Дацун Олена Анатоліївна,**  
старший викладач кафедри теорії та методики  
початкової та дошкільної освіти  
Хмельницького інституту  
післядипломної педагогічної освіти,  
кандидат педагогічних наук

## **Розвиток екологічної свідомості та значення сталого розвитку у формуванні світоглядних орієнтирів дітей дошкільного віку**

*«Перед людиною відкрилася радість життя тому, що вона почула шепіт листя і сюрчання коника, дзюрчання весняного струмочка і переливи срібних дзвіночків жайворонка в гарячому літньому небі, шерхіт сніжинок і стогін завірюхи, лагідне хлюпання хвилі і урочисту тишу ночі – почула і, затамувавши подих, слухає сотні й тисячі років чудову музику життя. Умій і ти слухати цю музику. Дорожи красою, бережи її».*

*В. О. Сухомлинський*

**Вступ.** Проблема формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку набула актуальності тоді, коли у суспільну свідомість увійшло розуміння взаємозв'язку людини і природи, їхньої взаємозалежності та взаємообумовленості існування. Однак реалії сучасного життя підтверджують, що у значній частини населення нашої країни ще не сформовано еколого-доцільну поведінку, а також виховання та саме екологічна свідомість не належному рівні. Про це свідчить бруд на вулицях, засміченість водойм та їхніх берегів, нераціональне використання природних ресурсів, емоційна байдужість громадян до проблем довкілля, а отже, невідповідальне ставлення до власного здоров'я. Причиною є не стільки нестача знань, скільки відсутність належного ставлення до природи, почуття відповідальності за природу як за власний життєвий простір, неусвідомленість духовної та фізичної єдності людини і природи.

Основи світогляду особистості закладаються у дошкільному дитинстві. Тож ознайомлення дітей з природою та виховання відповідального ставлення до неї саме в дошкільному віці має величезне значення і є невід'ємною складовою освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі.

**Основна частина.** Навчити помічати красу довкілля, гармонійно співіснувати з природою та раціонально використовувати її багатства – ось пріоритетні завдання екологічного виховання дошкільників. Чітко усвідомивши в дошкільному дитинстві відповідальність за природу як живий організм, у майбутньому дитина відчуватиме невід'ємну потребу діяти заради збереження та відновлення її багатств.

У програмі для дітей 3-6 років «Дошкільнятам – освіту для сталого розвитку» – це завершений цикл для малюків 3-6 років із трьох курсів, що інтегрується з будь-якими програмами, за якими вже працюють заклади дошкільної освіти (наприклад, програми «Дитина» або «Українське дошкілля»). Дану програму напрацювали експертки громадської організації «Вчителі за демократію та партнерство» Олена Пометун та Наталія Гавриш.

Сталий розвиток (англомовний оригінал терміну «sustainable development») – це розвиток, що дозволяє людям, які живуть сьогодні, задовольнити свої потреби, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь також задовольнити власні потреби. Йдеться про потреби людей у такому: їжі, питній воді, чистому повітрі, комфортних житлових умовах, забезпеченні їхніх прав і свобод мирному співіснуванню, доступі до культурних цінностей і традицій тощо. Важливо не тільки інформувати про сталий розвиток, а формувати нові моделі поведінки і звички дітей. Діти мають не тільки знати, наприклад, про необхідність економити папір для збереження дерев і можливість його вторинної переробки, а й ощадливо його використовувати та разом з дорослими

відносити паперові відходи до пунктів прийому макулатури. Змістове наповнення програми «Дошкільнятам – освіту для сталого розвитку».

Екологічне виховання в ДНЗ включає необхідні і бажані складові:

1. Створення в дитячому садку умов для екологічного виховання:

- розвивальне середовище та фонд наочно-дидактичних матеріалів.

2. Організація «екологічного простору» в приміщенні дитячого садка:

- групові куточки природи, зимовий сад, акваріум, живий куточок;

- організація та обладнання «екологічних просторів» на ділянці дитячого садка: ліс,

сад, город;

- створення умов для праці дітей і дорослих у природній зоні дитячого садка.

Зважаючи на пізнавальні особливості дітей дошкільного віку, вихователям слід забезпечити:

- наочну агітацію повідомлюваних знань;

- організувати активну дослідницько-пошукову діяльність;

- поетапне ускладнення знань;

- варіативність повідомлення другорядних ознак і характеристик на основі демонстрації суттєвої ознаки чи явища.

Основні методи:

- експеримент;

- спостереження;

- безпосередній контакт з природою;

- праця в природі;

- дослідницько-пошукова робота;

- поетапна фіксація результатів;

- дидактичні ігри;

- демонстрування картин, ілюстрацій, фотографій;

- бесіди;

- словесно-логічні завдання;

- проблемні завдання, запитання, ситуації.

Педагогічні прийоми, які використовує педагог є цінними у роботі з вихованцями, це: показ, пояснення, порівняння, зіставлення, створення проблемних і пошукових ситуацій, активізація знань і досвіду дітей про природу.

Організаційними формами є: заняття, екскурсії, прогулянки, цільові спостереження.

Форми роботи поза заняттями також є важливими:

- екологічні виставки кожної пори року;

- екологічні конкурси;

- словесні (відповіді дітей на пропонувані запитання, описи малюнків, натуральних об'єктів або явищ, загадування загадок, розв'язання проблемних завдань);

- графічні (діти малюють будь-яку пору року, ластівки, поштові марки природоохоронного змісту);

- пантомімічні (передбачають наслідування характерної поведінки тварин, творчі уявлення про ту чи іншу рослину);

- політехнічні влаштовують для набуття вміння складати букети, композиції, збирати цілюще зілля, чистити годівниці та інших доручень.

Підходи до формування ціннісного ставлення до природи.

Іноді педагоги припускаються помилки, використовуючи прагматичний підхід під час формування ціннісного ставлення дітей до природи. Прагматичний підхід або практицизм у ставленні до природи вибудовується на основі знань про користь природи. Вихователі формують у дітей дошкільного віку бережливе ставлення до природних об'єктів та явищ, мотивуючи його фразою: «Природу треба любити, бо вона нас годує, дає матеріали для житла, одягу тощо». Наголосимо, що такий підхід себе не виправдовує. Адже мислення дітей є конкретним. Діти бачать, що годує їх мама, одяг купують у магазині, воду

очищують спеціальним фільтром, тому їм важко досягнути складність взаємозв'язків між людиною і природою.

Показовою щодо цього може бути фраза, яка пролунала у старшій групі з вуст п'ятирічної дитини. Після заняття на тему «Свійські тварини» дівчинка підійшла до виховательки і з певним сумом та здивуванням сказала: «У мене дома є киця. Я за нею доглядаю-доглядаю, годую-годою, а вона мені чомусь не дає ні м'яса, ні молока ...». Отримані знання дитина тут же перенесла у площину життєвої ситуації. Висновок, якого дійшла дитина за результатами навчання: свійська тварина корисна тим, що «дає» щось необхідне людині. А якщо нічого не дає? То чи слід її тоді «доглядати-доглядати, годувати-годувати»?

Ми хочемо, щоб діти любили природу. Тож, з огляду на наочно-дійове сприйняття дійсності і конкретність мислення, слід, даючи дітям необхідні знання, супроводжувати їх наочностю та спрямовувати у дієве русло, тобто давати змогу використовувати їх у різних видах діяльності.

Що ж здатні побачити діти у природі таке, що змусить їх пригорнутися до неї душею і не дозволить у майбутньому заподіяти зла? Насамперед – красу і тендітність. Тож перед педагогами постає завдання сформуванню у дітей естетичне ставлення до природи, вміння помічати її красу, милуватися об'єктами та явищами природи, відчувати свій фізичний та емоційний зв'язок з нею. Краса пробуджує моральні, тобто власне людські якості, а знання про унікальність, тендітність та крихкість природи, взаємозв'язки та залежності спонукають до дій задля її збереження, відновлення, поліпшення.

Набуття природничо-екологічної компетентності дошкільників відбувається в різних видах діяльності та потребує практичного засвоєння дітьми системи доступних природничих знань.

Даючи дітям загальні знання про нашу планету, про природні умови України: ґрунти, води, клімат тощо, слід пам'ятати: природне довкілля менш знайоме сучасній дитині, ніж предметне. Вона орієнтується в ньому лише з допомогою дорослого. Динамічність природного довкілля вабить, але його причинно-наслідкові зв'язки з власним буттям дитина самостійно визначити не може.

У ранньому та дошкільному віці діти інтенсивно набувають знань та чуттєвого досвіду, які використовують, аби розрізнити природний і штучний світи та відповідно діяти в них. Спираючись на конкретне сприймання дітьми природних явищ і об'єктів, дорослі мають допомогти їм пізнати природу в певній системі, одним із компонентів якої є краса. Системне ознайомлення дітей з явищами і об'єктами природи, їх взаємозв'язками і красою дасть дітям змогу збагнути, відчути і полюбити природу.

Виховання у дітей любові до рідної природи слід починати з розвитку їхніх сенсорних відчуттів, формування системи знань про об'єкти та явища природи, перенесення набутих знань у сферу практичної діяльності. Адже не можна любити те, чого не знаєш, не розумієш, боїшся.

Вихователі мають усвідомлювати, що діти сприймають довкілля через призму бачення дорослого. Самостійно малюки майже не звертають уваги на більшість об'єктів «неживої» природи та рослинного світу. Їхню увагу зазвичай привертають лише рухомі, цікаві своїм зовнішнім виглядом та поведінкою тварини, рідше – рослини. Тому треба допомогти дитині помітити хмари, ґрунт, траву, дерева, навчити розрізняти і пізнавати їх під час практичної діяльності, у грі, казці.

Спостерігаючи за природою, діти дошкільного віку ставлять безліч запитань. Дуже важливо своєчасно задовольняти цікавість дітей. Адже дошкільний вік є найсприятливішим для того, щоб навчити дітей не лише ставити запитання, а й уважно слухати відповіді. У процесі пізнання діти навчаються озвучувати свої спостереження і робити найпростіші висновки. У цьому віці інтерес до явища, за яким дитина спостерігає, є короткотривалим, тому захочувати до спостережень за природою краще під час цікавої гри, праці, навчання.

Завдання педагога при ознайомленні дітей з природним довкіллям:

1. збагачувати естетичні враження, розвивати інтерес до природного оточення;
2. зближувати дітей зі світом об'єктів та явищ, серед яких вони перебувають щодня;
3. розвивати сенсорні відчуття та збагачувати чуттєвий досвід;
4. сприяти розвитку мислення і мовлення, формуванню системи початкових знань про доступні об'єкти та явища природи;
5. розкривати можливості для самостійного застосування набутих знань у грі, праці, нескладному експериментуванні;
6. сприяти формуванню моральних почуттів;
7. формувати потребу у дбайливому ставленні до природи.

Взаємодія дітей з природним довкіллям є основою або тлом для всіх інших ліній розвитку.

Здоров'язбереження та фізичний розвиток дітей дорослі забезпечують через:

1. щоденне перебування дітей на свіжому повітрі під час спостережень, ігор та праці у природі;
2. розширення контактів з рослинним світом під час екскурсій та цільових прогулянок до лісу, на луки, до водойми;
3. вживання свіжих соків, овочів та фруктів під час нескладного експериментування (приготування соків), дидактичних ігор (пізнати за смаком) тощо;
4. дотримання правил екологічної безпеки у приміщенні, де перебувають діти – провітрювання, вологе прибирання, вирощування кімнатних рослин тощо.

Соціальний та емоційний розвиток дітей реалізують через:

1. постійне спілкування з природою;
2. засвоєння норм і правил поведінки в природі, дотримання їх та спонукання до цього інших;
3. розвиток моральних та естетичних почуттів засобами природи – спілкування дитини із соціальним та природним середовищем розвивається від вузько прагматичного («хочу», «дай») до альтруїстичного рівня;
4. збагачення естетичних вражень під час спостережень, цільових прогулянок, екскурсій;
5. забезпечення можливості відтворити свої почуття та враження у діяльності – образотворчій, ігровій, комунікативній тощо.

Творчий розвиток дітей реалізують через:

1. ігри, які організують діти з різними об'єктами та явищами природи;
2. фантазування на тему природи у зображувальній діяльності та художній праці;
3. нескладне експериментування з природними матеріалами – листям, квітами, плодами.

Когнітивний розвиток дітей забезпечують через:

1. засвоєння доступного обсягу знань про об'єкти і явища природи;
2. розвиток сенсорних відчуттів у процесі сприймання природних явищ і обстеження природних об'єктів;
3. поступове ускладнення завдань при ознайомленні з природою – від простих завдань (розрізняти і називати природні об'єкти чи явища) до складних (встановлювати зв'язки і залежності, що існують в природі);
4. надання самостійності у визначенні змісту та способів пізнання природного довкілля.

Мовленнєвий розвиток дітей забезпечують через:

1. спостереження за явищами природи, які супроводжують порівняннями, метафорами, епітетами, що викликають у малюків емоційні переживання, бажання наслідування;
2. позначення словом назв, властивостей і якостей об'єктів і явищ природного довкілля, спонукання до активного використання цих слів у мовленні;



3. відповіді на дитячі запитання пізнавального характеру – «Що це?», «Як це називається?» тощо;
4. оволодіння вміннями передавати свої почуття та враження від побаченого в природі через мовлення;
5. індивідуальну і колективну мовленнєво-комунікативну активність під час ігор, праці в природі, експериментально-дослідницької діяльності;
6. формулювання суджень та умовиводів під час дитячого експериментування в природі.

Серед методів ознайомлення дошкільників з природою перевагу слід віддавати безпосереднім методам, зокрема: спостереженню, експериментуванню, грі, праці.

Важливими є і словесні методи. Це – розповідь, бесіда, читання науково-природничих та художніх творів.

Саме словесні методи допомагають досягнути незрозуміле, розкривають грані невидимого, пояснюють доцільність і спрямовують на відповідальне ставлення до природи.

Застосовуючи наочні методи, зокрема розглядання картин чи ілюстрацій, варто використовувати такі прийоми:

1. «входження» у картину – дітям пропонують уявити себе присутніми у змальованому пейзажі чи учасниками події, зображеної на картині, і описати, що вони бачать і відчувають;
2. розповідь про фрагмент картини – дітям пропонують відшукати фрагмент картини, який їм сподобався найбільше, описати його і пояснити, чим саме він сподобався;
3. роздуми над «настроєм» картини – діти з допомогою дорослого намагаються описати настрій художнього твору, який хотів передати художник.

Шляхи кожного вихователя до результату навченості і вихованості дітей залежать від його досвіду і творчості, знання індивідуальних особливостей дітей своєї групи і організації співпраці з батьками, матеріальної бази дитячого садка і природних умов, у яких він розміщений. Кожному педагогу притаманний індивідуальний «почерк» – неповторне єднання його професійних знань, умінь та особистісних якостей.

Можна вважати, що дитина успішно завершила етап природничо-екологічної дошкільної освіти і підготовлена до навчання в школі, якщо вона:

1. має стійкий пізнавальний інтерес до об'єктів та явищ природи, виявляє позитивне емоційне ставлення до природи рідного краю;
2. має уявлення про природні умови, що впливають на все живе, зокрема про такі об'єкти, як сонце, повітря, ґрунт, вода, їх властивості та значення для життя;
3. помічає красу природи, вміє милуватися і захоплюватися нею, висловлювати свої почуття та враження, застосовувати набуті знання і досвід у різних видах діяльності – художній, трудовій, ігровій, навчальній;
4. вміє орієнтуватися у рослинному і тваринному світах найближчого довкілля;
5. розуміє взаємозв'язок між об'єктами природи, встановлює залежності між природними явищами, зокрема сезонними – може розказати не лише про те, чому відбувається зміна пір року, звідки пішли назви місяців, чому на землю падає дощ або сніг, а й пояснити причину таких цікавих явищ, як веселка, туман, віхола, град;
6. усвідомлює необхідність дбайливого ставлення до природи, адже знає, що і таємничий Космос, і билінка в полі, і вона сама є частинами єдиного цілісного світу Природи;
7. володіє навичками вирощування рослин та догляду за ними, вміє доглядати домашніх тварин, виконує посильні трудові доручення – поливає квіти, годує домашніх тварин тощо;
8. дотримується правил екологічно безпечної поведінки;
9. дбає про збереження природи, свого здоров'я та здоров'я людей, що її оточують, в міру своїх можливостей.

Ціннісне ставлення дитини до природи виявляється насамперед у її природо-доцільній поведінці, зокрема: в емоційно позитивному і виваженому ставленні до рослин і тварин, у готовності включатися у практичну діяльність, у дотриманні правил природокористування.

**Висновки.** Суспільство починає усвідомлювати, що сучасні екологічні проблеми – це наслідки стилю ведення господарської діяльності і стилю споживання кожного члена суспільства. Охорона довкілля на даному етапі суспільного розвитку має розглядатися як можливість для вкладення інвестицій, проведення наукових досліджень. Тож бажаємо всім нам доброї і цікавої подорожі до країни Природи, де люблячі дорослі і талановиті діти у спільній діяльності реалізують власний творчий потенціал, стають щасливими, бережуть свою рідну Україну!!!

#### Список використаних джерел та літератури

1. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку. – К. : ПРООН Україна, 2007. – 184 с.
2. Ісаєнко В. М. Екологічна безпека – основний чинник еколого-збалансованого розвитку України у XXI столітті / В. М. Ісаєнко, Г. О. Білявський // Екологічний вісник. – 2007. – № 4. – С. 14-17.
3. Ілляшенко С. М. Менеджмент екологічних інновацій: навчальний посібник / С. М. Ілляшенко, О. В. Прокопенко; за заг. редакцією С. М. Ілляшенка. – Суми: Вид-во СумДУ, 2003. – 266 с.
4. Качинський А. Б. Екологічна політика й екологічна безпека України // Екологічний вісник. – 2006. – № 1. – С. 24-26.
5. Туниця Ю. Ю. Екологічна Конституція Землі: сутність і концептуальні засади // Вісн. НАН України. – 2005. – № 11. – С. 32-42.
6. Хімич О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки // Право України. – 2002. – № 11. – С. 44-48.
7. Хлобистов Є. В. Екологічна безпека і засади визначення ризику техногенних катастроф // Економіка України. – 2000. – № 6. – С. 38-46.
8. Яцик А. В. Водні ресурси в контексті екологічної безпеки та збалансованого розвитку держави // Екологічний вісник. – 2007. – № 6. – С. 21-24.

**Корчова Ліна Леонідівна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Підлісномукарівської гімназії I-II ст.  
Дунаєвецького р-ну

#### Створення скрапбуку при вивченні творчості Мацуо Басьо

У програму із зарубіжної літератури ввійшли кращі ліричні твори зарубіжних авторів, чільне місце серед яких займає поезія японського класика Мацуо Басьо. Його творча спадщина допомагає відкрити загадковий для нас світ японської культури, розвиває вміння бачити і цінувати прекрасне в буденному, велике в малому; націлює на усвідомлення життєвої миті як частки буття, спонукає до творчості. Це дає можливість прищепити учням інтерес до унікального світового явища – японської культури, до традицій та звичаїв країни квітучої сакури і театру Кабукі, величної гори Фудзі і гравюру Хокусаї, морських стихій і садів каміння, бурхливих водоспадів, поезії хоку.

Вперше осягнути світ японської поезії Мацуо Басьо учні мають змогу в 6 класі. Шкільною програмою передбачено вивчення творів японського поета в рамках теми «Поетичне бачення світу».

Поезія Мацуо Басьо відображає японські уявлення про красу, зображує стани природи, показує тісний взаємозв'язок між людиною і навколишнім середовищем, біологічне розмаїття світу. Вивчення учнями японської поезії сприяє вихованню у них моральності, любові до батьківщини, природи, людини. Саме ця тема покликана реалізувати наскрізну лінію у вивченні зарубіжної літератури «**Екологічна безпека й сталий розвиток**», розкриваючи взаємозв'язок людини і навколишнього середовища.

Учням 6 класу, безперечно, важко досягнути філософічність японської лірики. Тому досягнути бажаних результатів можна застосуванням на уроках різних методичних прийомів. На допомогу може прийти скрапбукінг.

Що ж це таке? Скрапбукінг – вид ручної творчості, в основі якої лежить декоративне оформлення фотоальбомів. Крім фотографій у таких альбомах використовуються пам'ятні для людини речі, наприклад, газетні статті, листівки, малюнки, записи та інші дрібниці. Основна ідея скрапбукінгу – зберегти фотографії та інші речі про якісь події на тривалий термін для майбутніх поколінь.

В англо-українських словниках скрапбукінг перекладається як альбом для наклеювання фотографій, або альбом для вирізок з друкованих видань, зображень. Такі альбоми можуть охоплювати найрізноманітніші теми: весілля, ювілей, народження дитини, шкільне життя. В колекціях майстрів скрапбукінгу зустрічаються також альбоми у вигляді будиночків, коробочок, кошиків і т. д. Існує і цифровий скрапбукінг, що використовує для оформлення та прикраси фотографій різні комп'ютерні додатки. Роботу зі створення скрапбукінгів спрощує безліч шаблонів, заготовок найрізноманітніших форм.

Історія скрапбукінгу нараховує кілька сотень років. У XV ст., коли папір став доступним, з'явилися альбоми – попередники сучасних скрапбукінгів. В Англії були популярними книги, у які вкладали листи, вписували рецепти, цитати. У них заносилися цікаві факти, про які дізнавалася людина, цікаві події, що з нею відбувалися. В них клеювали марки, фотографії, записували афоризми. За проханням власника альбому друзі вписували свої імена і коротенькі тексти.

До кінця XIX ст. це була вже чітко оформлена течія. У записні книжки та альбоми клеювали вирізки з газет, висушені квіти, записувалися від руки вірші. Саме в таких альбомах писав О. С. Пушкін свої вірші «прекрасним дамам». Варто додати одну цікаву деталь із життя відомого американського письменника Марка Твена: він любив створювати альбоми, в яких були лінії клею, щоб прикріплювати до них різноманітні дрібниці. До 1901 року він створив близько 57 таких альбомів.

У 1980 році американська сім'я Крістен представила на суд широкої публіки 50 фотоальбомів, присвячених історії своєї родини. У 1981 році Меріель Крістен разом з чоловіком відкрила перший скрап-магазин, а в 1996 році – перший інтернет-магазин товарів для скрапу.

На територію нашої країни скрапбукінг прийшов в 2006 році, але сьогодні кількість скрап-майстерень зростає з кожним днем.

Стилі скрапбукінгу:

- Європейський стиль (головне – фотографії різної форми; оформлення стримане, лаконічне, класичне).
- Вінтаж (використання старовинних картинок, фотографій, марок, листівок; кольори в оформленні використовувались також з урахуванням часу).
- Американський стиль (фотографії прикрашаються щедро і яскраво).
- Стиль «чисто і просто» (мінімум декору, чіткі лінії, прості форми, акцент на фото).
- «Вільний стиль» (максимум свободи і креативності, оформляється всім, що приходить у голову, змішуються всі кольори і техніки).

При оформленні скрапбукінгу також використовують і журналінг. Це тексти на скрап-сторінках. Вони можуть виглядати як прості підписи до фотографій, так і короткі коментарі, вірші, історії. Щоб журналінг не зводився тільки до підпису «дата/місце», потрібно ретельно продумати текст, який ви хочете написати на скрап-сторінках.

Скрапбукінг можна застосовувати і на уроках зарубіжної літератури. Спочатку можна користуватись скрап-листівками, скрап-альбомами у вигляді наочності, пізніше звернутися до символічного змісту робіт. Робота з символами дозволить поглибити уявлення учнів про героїв твору, розкрити окремі сюжетні лінії. Дітям це буде цікаво і пізнавально. Скрап-роботи допомагають при проведенні уроків різних типів, а також на різних етапах уроку.

Можна не тільки демонструвати учням уже готові скрапбуки, а й спробувати створити їх разом. Ми переконались, що скрапбук є ефективним засобом, який допомагає зацікавити учнів читанням художньої літератури, підвищує пізнавальний інтерес, читацьку активність, розвиває і активізує образне мислення, сприяє творчому співробітництву між учнем і вчителем.

Виходячи із специфіки уроку зарубіжної літератури у 6 класі і для забезпечення його оптимальної реалізації, ми пропонуємо певну структуру проведення уроку з вивчення творчості японського поета Мацуо Басьо з використанням скрапбукінгу.

### **Тема уроку: «Поетичне бачення світу Мацуо Басьо».**

**Мета уроку:** ознайомити учнів з особливостями японського поетичного світобачення та з жанром японської поезії хоку; розповісти про великого японського поета й мислителя Мацуо Басьо; проаналізувати вибрані хоку; під час аналітичного дослідження звернути увагу учнів на естетичне сприйняття краси в японській поезії; виховувати повагу до культури інших народів, вміння бачити красу природи та речей, виховувати любов до всього живого.

**Обладнання:** портрет Мацуо Басьо, ілюстрації до його поезій, вирізки з друкованих видань, листівки, малюнки, набори для скрапбуку (ножиці, кольоровий папір, шаблони, двохсторонній скотч, степлер та ін.), зразки літературних скрапбуків.

**Тип уроку:** інтегрований.

Любіть природу, любіть квіти, любіть дерева, небо, море, красу  
у великому й малому – і ви навчитеся любити життя.  
Японська мудрість

Яке щастя, що існує й відкривається людям краса.  
Ясунарі Кавабата.

### **Хід уроку.**

#### **I. Організаційно-мотиваційна частина.**

**1. Вступне слово вчителя.** Коли боги Ізанагі та Ізанамі по райдузі спускалися з небес, щоб розділити земну твердь від води, Ізанагі вдарив своїм богатирським списом по хвилях, що колихались. І тоді з його списа скотилась низка крапель, що утворила зігнутий ланцюг островів. Ці острови й справді схожі на скам'янілі краплини. І сьогодні ми помандруємо цими островами у далеку, дивовижну Японію – Країну Сонця, що сходить. Країну, яка подарувала світові неперевершеного майстра хоку Мацуо Басьо. Щоб краще зрозуміти, про що пише поет, варто пізнати світ, у якому він жив і творив. Отже, хто такі японці? Що це за країна? Якими звичаями вона славиться?

#### **2. Дидактична гра «Збери прислів'я»**

Із даних фрагментів складіть японські прислів'я та приказки. Ми дізнаємось, що цінують і поважають у цій країні.

Озирайся на минуле,	а людина – ім'я.
Усякі діла	мале.
Кого хоч день мав за вчителя,	з малих починаються.
Умій цінувати	три роки голоду.
Сокіл цінує свої крила,	а очі розплющеними.
Рік бунту –	все життя поважай, як батька рідного.
Рот тримай закритим,	у непоказній оболонці.
Перлина любить ховатись	коли хочеш знати майбутнє.

## **II. Оголошення теми та мети уроку.**

**1. Слово вчителя.** На невеликих островах у Тихому океані розташована «країна, де сходить сонце» — Японія. Протягом тривалої історії вона створила свою самобутню національну культуру. Для жителів цієї країни є традиційним тонке відчуття прекрасного, пошуки краси, їм властивий тісний зв'язок з природою, любов до якої виховується з дитячих років. Японці говорять: «Любіть природу, любіть квіти, любіть дерева, небо, красу у великому й малому — і ви навчитесь любити життя «Що ж це за країна, Японія?»»

На уроці ви спробуєте створити скрапсторінки до теми уроку. Працюватимете у групах. Перша група виготовлятиме сторінку про Японію, друга — про свята та обряди японців, третя — про мистецтво Японії, четверта — «Мацуо Басьо — майстер хоку», на п'ятій сторінці будуть представлені ваші хоку.

### **2. Презентація першої сторінки учнівського скрапбуку «Наше знайомство з Японією».**

Коментар до сторінки: Японія розташована на островах (їх біля 4-х тисяч) у Тихому океані. Найбільшими є острови: Хонсю, Хоккайдо, Косю, Сікосю. Три четверті території займають гори. Найвищою точкою Японії є гора Фудзіяма, її шанують як національну святиню. Японські острови — високосейсмічний район, щороку тут реєструють близько півтори тисячі землетрусів, на узбережжі вони нерідко супроводжуються великими хвилями цунамі. Японія — високорозвинена країна, за повоєнні роки вона досягла феноменальних результатів в економіці та соціальному розвитку. Це країна найновіших технологій та електронних винаходів. Усім нам відомі фірми «Соні», «Панасонік», «Тойота» та інші. Однак Японія відзначається не тільки економічним розвитком, а й своєрідною культурою.

### **3. Презентація наступної сторінки скапбуку «Свята та обряди японського народу».**

Коментар до сторінки: Японська культура є дуже цікавою і самобутньою. Жителі країни шанують свої традиції і цінують час з родиною. Саме тому особливої уваги заслуговують японські свята. На офіційному рівні в Японії визначено 15 державних свят, хоча є багато і неофіційних, які називаються мацурі.

Японці, як і ми, 1 січня святкують Новий рік. В їхній країні цей день називається Гандзицу і дуже шанується. Перш за все, це свято прийнято проводити в сімейному колі, тому родина може з'їжджатися навіть з різних куточків Японії. Проте це не означає, що абсолютно всі залишаються в своїх домівках, адже під час святкування Нового року на вулицях вирує життя — повсюди ярмарки, церемонії, обряди та багато цікавого. Також, згідно зі звичаєм, в новорічну ніч ніхто не лягає спати, а от «перший сон» з 2 на 3 січня трактують як віщий. Весь січень японці вшановують сімох богів удачі, а 7 січня подають на стіл рисову кашу з «сімома весняними травами», що має подарувати енергію та довголіття.

Вдруге японці святкують Новий рік 4 лютого — цей день символізує майбутній прихід весни. Мабуть, 4-5 лютого є найкращим періодом, щоб відчутти весь колорит і екзотичність країн Далекого Сходу. А от 11 лютого є вже суто державним святом — Днем заснування Японії.

А от у березні є свята, пов'язані саме з дівчатами. Наприклад, 3 березня — це дуже миле свято ляльок Хіна, присвячене маленьким дівчаткам. 14 березня святкують Білий день, коли вже чоловіки тішать своїх коханих, часто даруючи їм білий шоколад. Важливим японським святом є День весняного рівнодення 20-21 березня. Саме тоді прийнято відвідувати могили предків, а ще милуватися природою — в цей період цвітуть сакури.

На 8 квітня випадає пишне і дуже важливе для буддистів свято — День народження Будди, під час якого проводять ще й фестиваль квітів. Кожен святкує по-різному: хтось присвячує цілий день молитвам і медитації, а інші — розважаються надворі. Статуї Будди прикрашають квітами, а статуетки поливають солодким квітковим чаєм.

На початок травня в Японії випадає багато свят, тому там цей період називають «Золотим тижнем». 3 травня святкують День Конституції, 4 травня — День зелені,

присвячений пошані до природи. 5 травня є Днем дітей, хоча раніше воно присвячувалося тільки хлопчикам. В це свято прийнято вивішувати біля дому тканинні фігурки в формі карпів.

Літо і осінь у японців трохи менше насичені святами. 7 червня є святом Танабата і присвячене зіркам, а третій понеділок червня — це День моря. На серпень випадає дуже важливе свято для японців — Бон. Цей день передбачає вшанування предків. Японці вірять, що душі померлих спускаються на землю, тому для них вішають ліхтарики. Третій понеділок вересня — це День шанування старших, а 23-24 вересня святкують осіннє рівнодення. Кожного року 15 листопада дітей віком 3 років, а також 5-літніх хлопчиків і 7-літніх дівчаток одягають в національні костюми і приводять в храм для молитви про довголіття.

#### **4. Презентація третьої сторінки скапбуку «Мистецтво Японії».**

Коментар до неї: Сучасні японці з великою шаную ставляться до своїх традицій. Так, на вулиці вони носять європейські костюми, але вдома та на свята обов'язково одягають національний одяг — кімоно. Традиційне японське мистецтво — це мистецтво ікебани, що означає «живі квіти». В Японії ікебана була державною чоловічою справою. Ікебана ставилася з обох сторін вівтаря в буддійських храмах у важких бронзових посудинах. У центрі такої композиції поміщалася сосна — символ Дерева Життя. Основа ікебани складається з трьох площин: три основні гілки символізують небо, людину і землю. Є сім головних параметрів, за якими оцінюють мистецтво ікебани: 1) співвідношення рослини і вази; 2) вази і підставки; 3) квітів і тла; 4) квітів між собою; 5) форми квітів і форми вази; 6) кольорів; 7) відносна позиція рослин у композиції.

Японія — країна оригамі (традиційне японське мистецтво рукоділля: з квадратного аркуша паперу шляхом простого складання створюють фігурки різних тварин та всілякі предмети).

Це країна мистецтва бонсай (вирощування карликових дерев у горщиках, які обмежують їх ріст).

Це країна боротьби сумо. Борці сумо відрізняються могутньою статуєю: їхня вага перевищує 130, а іноді 170 кг; вони носять довгі коси, зібрані на маківці. Борці дуже пластичні, незважаючи на велику вагу, вони легко сідають на шпагат.

Однією з основних традицій (ритуалів) є чайна церемонія. Чайна церемонія для японця — це релігія. Це обожнювання мистецтва жити. Сама церемонія чаювання відбувається в кілька етапів: спочатку гості збираються і готуються до ритуалу, проходячи кам'яною доріжкою через чайний сад до чайного будиночка. Після цього гості вмиваються і переступають через поріг будиночка (тяшіцу), попередньо знявши взуття. Господар, слідує за гостями, пригощає своїх відвідувачів легкими і красивими закусками, після чого гості знову полишають будиночок, щоб трішки прогулятися і підготуватися до найважливішого елементу церемонії. Згодом усі повертаються і тоді починається заварювання зеленого чаю. Після довгого ритуального приготування гості нарешті п'ють чай, розмовляючи з господарем про прекрасне: про красу квіткової композиції, вислови, написані на спеціальному сувої, про чашу з чаєм і, врешті, про сам чай. Весь цей ритуал відображає японський характер і ставлення до життя.

Особливу увагу японці приділяють садово-парковому мистецтву. Вони створюють два основних типи садів: пейзажні та пласкі. Каміння в японському саду добирають за кольором і формою. Найпопулярніші — граніт, сланці і шпати. Серед дерев переважають передусім сосни: червона, чорна, багато кипарисів і ошатних листяних дерев. Японський сад — місце, куди приходять для роздумів, де відпочивають від турбот.

Отже, культура Японії дуже відрізняється від європейської. Уміння спостерігати, бачити найнезначніші деталі — властивість, притаманна кожному японцеві. Дуже цікавими є традиційні милування: у квітні — цвітом сакури, у жовтні — хризантемами, у листопаді — червоним листям клена, а також повним місяцем. Японці в малому — в одній квітці, листочку, метелику — з дитинства вчать бачити красу великого. Вони кажуть:



вдивляйтесь у звичайне – і побачите несподіване, вдивляйтесь у негарне – і побачите красиве, вдивляйтесь у частини – і побачите ціле.

### **5. Презентація четвертої сторінки «Мацуо Басьо – Майстер Хоку».**

Коментар до неї: Життя Японії неможливо уявити без поезії. Одна з найдавніших традицій у цій країні – довіряти свої почуття й думки віршам. Поетичні рядки тут можна знайти скрізь: на картинах, дерев'яних ляльках, рушниках, серветках. Коли цвіте сакура, усі японці стають поетами, приколюють папірці зі своїми віршами прямо ж до квітучих дерев або голосно декламують. З усіх майстрів японської поезії найвідомішим є Мацуо Басьо, про якого знають навіть найменші мешканці країни. У японців заведено називати спочатку прізвище, а вже потім ім'я людини. Тому Мацуо – прізвище поета, який народився 1644 р. в м. Іга-Уено (нині – Іга) на острові Хонсю. Хлопчика назвали Дзінсітіро, а коли він досяг повноліття, його стали називати Мунефуса. Басьо – це літературний псевдонім митця.

Мацуо Басьо зміг улаштуватися вчителем поезії. Проте йому не сиділося на місці. Він багато мандрував різними містами Японії й привозив звідти нові враження, що навечно закарбувалися в його коротеньких віршах – хоку. Ця поетична форма була відома й раніше, але саме Мацуо Басьо зробив її довершеною.

Поет став відомим, але потерпав від бідності. Тому один з його учнів, син багатого торговця, умовив батька подарувати вчителю невелику хатинку біля озера в передмісті Едо – Фукаґава. Посадивши біля хижки бананові дерева, назвавши її Басьо-ан («Бананова хатинка») й узявши собі відповідний псевдонім – Басьо (дослівно означає «бананова пальма» чи «бананове дерево»), письменник відчував себе щасливим, бо мав змогу творити.

Мацуо Басьо помер у мандрах. 1694 р. він вирушив у подорож до м. Осаки, але в дорозі йому стало зле, і згодом він помер в оточенні своїх учнів. Його поховали в храмі Йошінака (нині префектура Шіґа).

**Слово вчителя.** Головною темою поезії Басьо є тема природи та людини в природі. Поет говорить насамперед про себе, про своє ставлення до природи, виступає як щирий та чуйний цінитель її краси, якому притаманне відчуття нерозривної єдності природи і людини. Басьо йшов дорогами Японії як посол поезії. Він запалював у людях любов до неї та прилучав їх до справжнього мистецтва. Басьо не тільки ніс поетичне слово людям, а й змалював їх у своїх творах: утілював у хоку чуйну любов до краси, зображав природу у сприйнятті селянина, рибалки, збирачів чайного листя...

Вчитель читає та аналізує хоку поета.

### **6. Презентація сторінки «Ви – поети».**

Учні читають власні хоку.

### **IV. Підведення підсумків уроку.**

1. Чи цікаво вам було працювати над скрапсторінками?
2. Чи злагоджена була робота?
3. Як би ви оцінили роботу своєї групи?

### **V. Домашнє завдання.** Вивчити 2-3 хоку Мацуо Басьо напам'ять.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Богосвятська А. І. Сучасні типи уроків світової літератури: пошук, натхнення, фантазія / А. І. Богосвятська // Зарубіжна література в школах України. – 2011. – № 10.
2. Дениско Н. І. Світ Андерсена. Створення скрапбуку, 5 клас / Н. І. Дениско // Всесвітня література в сучасній школі. – 2013. – № 9.
3. Навчальні ігри на уроках зарубіжної літератури. 5-11 класи / Упор. І. Дворницька, Л. Зінкевич. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 224 с.
4. Хижняк Н. В. Сад японської поезії / Н. В. Хижняк // Зарубіжна література в школі. – 2011. – № 1.

**Проказюк Лідія Іванівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Старокостянтинівського НВК  
«Спеціалізована школа I ступеня, гімназія»  
імені Героя України С. М. Бондарчука

**Реалізація наскрізної лінії «Екологічна безпека й сталий розвиток»  
у процесі вивчення української літератури  
(з досвіду роботи)**

У статті звертається увага на проблему реалізації зазначеної соціокультурної лінії з метою виховання свідомого й відповідального ставлення учнів до збереження й примноження природних багатств у незалежній українській державі, а також рекомендуються методи, прийоми і форми поглиблення екологічної грамотності в процесі вивчення української літератури.

Ключові слова: екологічні знання й уміння, соціокультурна екологічна компетенція, екологічна безпека.

Взаємовідносини людини і природи споконвіку були непростими. Але особливого загострення вони набули наприкінці ХХ ст., коли господарська діяльність людства за масштабністю та інтенсивністю зрівнялася з природними геологічними процесами і фактично поставила земну цивілізацію на межу екологічної катастрофи.

Не менш загрозлива соціоекологічна ситуація склалася і в Україні, де впродовж останнього століття було істотно підірвано генофонд автохтонної нації. Отруйним тягарем на природу та населення України лягають ерозовані, пересичені пестицидами і отрутохімікатами землі й водойми, радіонуклідне випромінювання (після аварії на ЧАЕС). Стає все більше вочевидь, що значне погіршення рівня і якості життя має окреслений екологічний контекст. Саме тому до численних ознак української держави, як соціальної, демократичної і правової, треба додати ще одну: вона має стати одночасно і державою екологічною [3, с. 5].

У цьому розрізі, як ніколи, актуальною постає необхідність виховати екологічно грамотну й свідому, духовно-багату особистість, якій далеко не байдужа доля рідної землі й власного народу. Це зумовлює потребу формувати в школярів соціокультурні екологічні знання і вміння, виховувати шанобливе – не споживацьке – ставлення до природи. Звичайно, лівову частку екологічних знань і вмінь учні здобувають насамперед на уроках природничого циклу. Однак учитель літератури не може, на наш погляд, стояти осторонь цієї проблеми. Тим паче, що значна кількість творів, рекомендованих чинною програмою, містить благодатний матеріал для забезпечення реалізації зазначеної наскрізної лінії. Крім того, високохудожнє образне слово зачасту може подіяти на вихованців значно переконливіше, ніж сухі, хоч і найточніші, цифри чи факти, адже воно діє насамперед на емоційну сферу сприйняття. А, як відомо, коли знання проходить через людські емоції, вони залишаються надовго, а то й назавжди.

Завдяки чому забезпечується успішна реалізація наскрізної лінії «Екологічна безпека й сталий розвиток» на уроках української літератури?

Насамперед системному й комплексному підходу до розв'язання проблеми. Уже плануючи навчально-виховну роботу на півріччя, учитель вивчає потенціал рекомендованих чинною програмою творів стосовно формування компетентностей з екологічної безпеки. Наступний етап – підбір форм і методів для успішної реалізації цієї наскрізної лінії. Звичайно, це не означає, що вчитель має підпорядкувати цій змістовій лінії всю роботу на уроці, відкинувши роботу над формуванням інших, не менш важливих компетентностей. Інколи буває достатньо невеликого коментаря, зауваження, уміло поставленого запитання, що спонукає до роздумів чи дискусії. Так, наприклад, під час вивчення календарно-обрядової поезії спрямовуємо увагу учнів на глибокий пошанівок наших предків до природи, її животворних стихій – сонця, води, землі. Ставимо запитання:

«Навіть попри деяку наївність їхнього світогляду, чи справді такими далекими були від істини наші пращури, коли з такою святістю ставилися до цих стихій? Чи може жити без нас вода, сонце? А чи можемо жити без води і сонця ми?» Підсумовуючи відповіді, зауважимо: «Ми ніби і знань маємо більше, створили й користуватися навчилися суперскладними приладами, але чи безпечніше нам живеться на цій землі? Чи не варто повчитися в мудрих предків уміння жити з природою в повній гармонії?»

При розгляді проблематики драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки учитель може зауважити: «Ліна Костенко назвала «Лісову пісню» «першим екологічним зойком». Далі – запитання: «Як ви думаєте, чому?» Звичайно, учні обов'язково згадають дядька Лева, який є уособленням мудрого господаря, що вмів жити в гармонії з природою і совістю. Хижацьке і варварське ставлення до природних багатств уособлює Килина – «жінка хижа, наче рись». Позарившись «на таляри» й зрубавши після смерті дядька Лева віковичного дуба, чи стала вона багатшою? Її сім'ю все одно обсіли злидні. Цим авторка безсмертного твору підкреслює: коли людина буде тільки брати від природи, нерозумно винищуючи її ресурси, це не лише не зробить її багатшою, а неодмінно приведе до катастрофи.

Особливо сприятливими в плані успішної реалізації компетентнісного підходу через наскрізну лінію екологічної безпеки можуть стати тематичні уроки-бесіди про твори, прочитані самостійно, або уроки літератури рідного краю, присвячені екологічній тематиці. Орієнтовні теми уроків: «Люби природу не як символ душі своєї. Люби природу не для себе – люби для неї» (М. Рильський); «Ліс зустрів мене як друга» (М. Рильський); «Ще назва є, а річки вже немає» (Л. Костенко); «Зоря на ім'я Полин», «Я – промінь з крапельки роси, в людську подобу обернувсь» (М. Клець). Плануючи таку роботу, учитель насамперед порекомендує відповідні твори, зокрема «На Чорнобиль журавлі летіли» – добірка віршів про Чорнобиль від українських авторів, збірку поезій Ганни Чубач «Літо без осені» (К.:1986); Ліни Костенко «Чорнобиль-2», Миколи Клеца «Журавлі над планетою» та ін.. Якщо більшість учнів обере для позакласного читання поетичні твори, учитель допоможе учням створити літературну композицію, відеоряд-супровід до неї. При розгляді масштабніших, прозових творів доцільно організувати проблемно-тематичний семінар, захист проектів або читацьку конференцію. Роботу над реалізацією наскрізної лінії продовжимо на розширеному занятті літературного гуртка. Логічним завершенням реалізації стане написання есе на екологічну тематику або публіцистичної статті в місцеву пресу.

Отже, роботу над формуванням соціокультурної й екологічної компетентності учнів варто проводити переважно на текстовій основі. Експериментально підтверджено, що учень краще розуміє текст, коли його зміст пов'язує зі своїми потребами, мотивами, тобто використовує отриману інформацію у власній діяльності.

Ефективність зазначених форм і методів у впровадженні наскрізної лінії «Екологічна безпека й сталий розвиток» підтверджено практикою. Учні охоче беруть участь в акціях з очищення берегів Случі й Ікопоті, в озелененні пришкольньої території й залісненні територій, підпорядкованих місцевому лісгоспу, підгодовують птахів узимку.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Інтерактивна школа сучасного вчителя УМЛ: реалізація наскрізних ліній. Інтернет-ресурс// Режим доступу: <http://gapon.te.ua/rubryka-metodysta/materialy-metodychnykh-zakhodiv/item/808-artj>
2. Українська література. 5-9 класи. Програма для закладів загальної середньої освіти . – К.: Освіта, 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804.
3. Хилько М. І. Х45 Екологічна безпека України: Навчальний посібник / М. І. Хилько. – К., 2017. – 276 с.

**Стельмах Майя Михайлівна,**  
вчитель української мови та літератури,  
заступник директора  
Міцівецької ЗОШ I-II ст.  
Дунаєвецької селищної ради

### **Сервіс ThingLink на уроках літератури як засіб реалізації наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток»**

Сучасний вчитель сьогодні той, хто іде в ногу з часом, хто активно здійснює власну самоосвіту, впроваджує новинки методики, має власні «родзинки» досвіду та реалізує освітню реформу «Нова українська школа». Такий вчитель – партнер для своїх учнів, він набуває нової для себе ролі тьютора, коуча, фасилітатора чи ментора. Та головне завдання, яке реалізує вчитель – «агент змін», – це формування компетентної особистості. Передусім, він сам має бути компетентним фахівцем.

Відомо, що настільною книгою вчителя-предметника є навчальна програма, у якій зазначено мету, завдання освітньої галузі, зміст навчального матеріалу та очікувані результати освітньої діяльності. Оновлені освітні програми чітко окреслюють не лише суто предметні компетентності, а й ключові, з якими корелюються чотири, однакові для всіх навчальних предметів, наскрізні лінії:

- «Екологічна безпека і сталий розвиток»;
- «Здоров'я і безпека»;
- «Громадянська відповідальність»;
- «Підприємливість і фінансова грамотність».

«Мета наскрізних ліній – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності», – зазначено у навчальній програмі [2]. Зрештою, наскрізні змістові лінії дають відповідь на запитання, яке часто звучить із уст школярів: «Навіщо мені це вчити?»

То як же рухатись від наскрізних змістових ліній до сформованих ключових компетентностей у школяра, яким освітнім інструментом скористатись вчителю, щоб досягти кінцевого результату?

Мій «вчительський ключик» – електронні освітні ресурси (ЕОР) – невід'ємна складова життя сучасного суспільства. Використання на уроці літератури ЕОР дає ряд переваг:

- простота і зручність у використанні;
- економія часу на уроці;
- візуалізація навчального матеріалу;
- нові методи і форми роботи;
- мотивація до навчальної діяльності школярів;
- формування інформаційно-цифрової компетенції.

Все більшої популярності набувають освітні сервіси ClassMaker, Google-форми, Kahoot, Plickers, Quizlet, LearningApps, Tagul, Symbaloo, Ourboox, додатки Google, Padlet, Thinglink. Ці класні кімнати, тестові ресурси, інтерактивні вправи, електронні стіни та плакати, хмари слів в захопливій ігровій формі супроводжують освітній процес. Учень, граючись, не помітить, що виконує навчальне завдання. Використання тих чи інших ЕОР на певному етапі уроку допоможе вчителю отримати бажаний результат.

Вивчаючи шляхи використання ЕОР для реалізації на уроках літератури наскрізних ліній зупинимося докладніше на першій із них – «Екологічна безпека та сталий розвиток». Згідно чинної програми з української літератури вищезгадана наскрізна лінія передбачає формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства [2].

Інакше кажучи, залучення учнівської молоді до розуміння проблем та викликів збереження навколишнього середовища, факторів впливу людської діяльності на довкілля та формування особистого ставлення до неприйнятної поведінки окремих людей сьогодні є вкрай важливим. Учні мають усвідомити тісний зв'язок між культурою поведінки та екологічною безпекою.

Результат спільної реалізації наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» в освітньому процесі – це соціально активна особистість, відповідальна за власні вчинки, яка має екологічну свідомість, бере участь у вирішенні проблем природозбереження, мислить глобально, розуміє необхідність співпраці з даного питання на міждержавному рівні. Лише за такої умови можливе уникнення небезпечних проблем навколишнього середовища.

Українська література знайомить учнів із творами митців, у яких порушена дана проблема. Більше того, сам зміст літературних творів уже покликаний сформувати в читача культуру поведінки на природі, бажання захистити та зберегти довкілля від нищівної діяльності людства. Цілий ряд ліричних творів возвеличує красу природи рідного краю, чим спонукає до усвідомлення відповідальності за власні вчинки.

У процесі діяльності на уроках літератури учні можуть:

- реалізувати знаннєвий компонент для вирішення екологічних проблем;
- виявити причини та наслідки впливу сучасного виробництва на довкілля;
- передбачити наслідки діяльності людства в природному та соціальному середовищі;
- брати участь в природоохоронних заходах;
- зрозуміють всю відповідальність за грамотну утилізацію побутових відходів і т.д.

Як же організувати роботу вчителів на уроці, щоб не відійти від вивчення художнього твору, і зуміти створити наскрізним освітній процес? Пропоную познайомитися із сервісом створення «живих картинок» Thinglink.

Thinglink – інтерактивний плакат, який перетворює зображення в інтерактивні об'єкти. Цей сервіс дозволяє створювати мультимедійні картинки, на які наносяться мітки. При наведенні на них, може з'являтися будь-який мультимедійний контент. Інтерактивність досягається за допомогою додавання в нього міток з текстовими підказками, посиланнями на відео, музику, зображення, текстовий документ тощо. Сервіс підтримує завантаження по URL, відео, звуку з YouTube, VimeoVidio, SoundCloud та ін. Інструкцію, як працювати із сервісом можна віднайти в мережі Інтернет.

Пропоную переглянути електронний плакат, який спрямований на реалізацію наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток», створений за оповіданням Є. Гуцала «Лось» за допомогою сервісу Thinglink.

На картинці, на якій зображений лось у лісі, розміщено 9 міток, кожна з яких «оживає» при наведенні на неї мишкою та містить необхідну інформацію, відео чи інтерактивну вправу, використати яку вчитель має змогу протягом уроку.

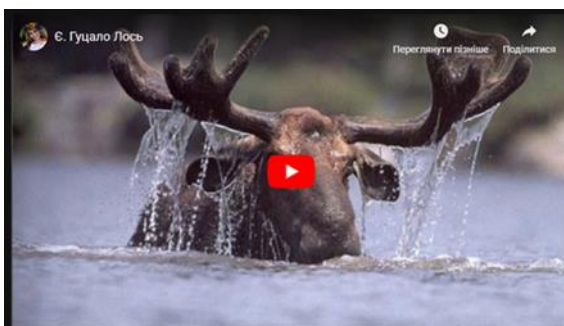


Віднайти його можна в мережі Інтернет за посиланням : <https://cutt.ly/KwpP5s0> чи за QR кодом:



Мітки мають таке наповнення:

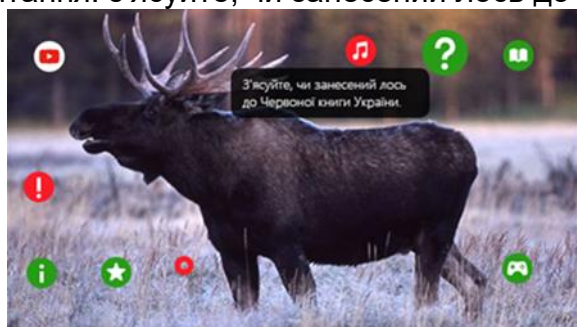
1. Буктрейлер за оповіданням «Лось» Є. Гуцала



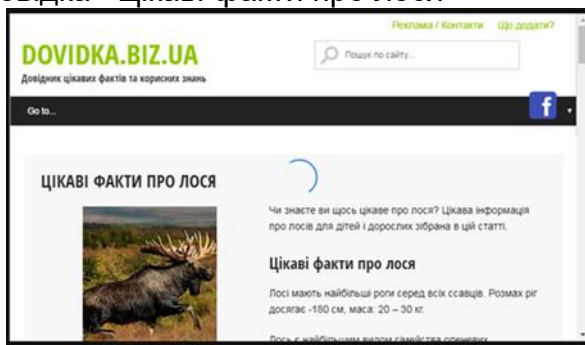
2. Аудіокнига



3. Проблемне запитання: з'ясуйте, чи занесений лось до Червоної книги?

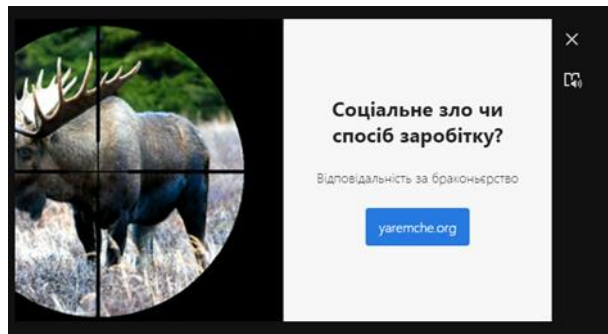


4. Інформаційна довідка «Цікаві факти про лося»



5. Правовий аспект. Відповідальність за браконьєрство: «Соціальне зло чи спосіб заробітку?»

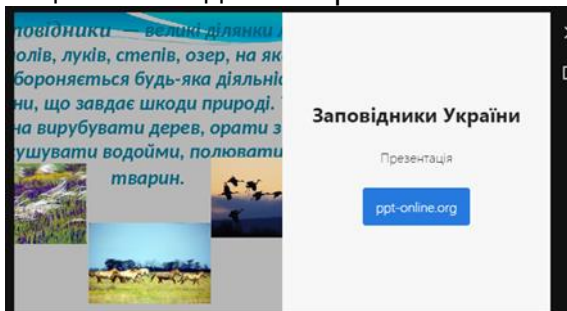




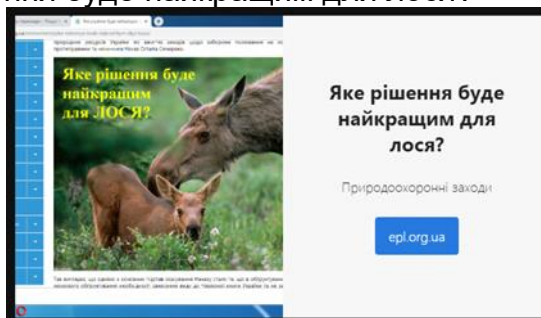
6. Стаття у Вікіпедії



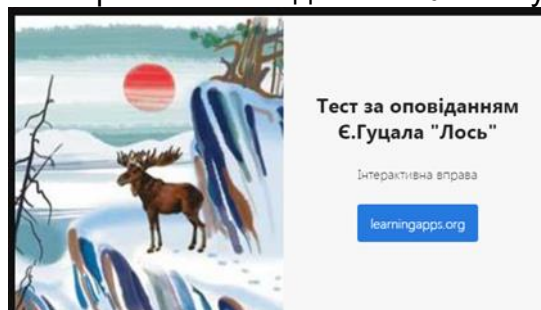
7. Онлайн – презентація «Заповідники України»



8. Стаття «Яке рішення буде найкращим для лося?»



9. Інтерактивний тест – вправа за оповіданням «Лось» у сервісі LearningApps.



Як бачимо, Thinglink або інтерактивний плакат містить весь навчальний матеріал, який необхідний для реалізації наскрізної лінії, дозволяє непомітно досягти освітньої мети, розкрити тему з усіх сторін та сформуванати в учнів активну життєву позицію щодо охорони живої природи. І окреслене у програмі завдання «розуміння важливості турботи про світ

природи і рідних людей як неодмінної ознаки гуманної, гідної поведінки» вчитель зможе досягти [2].

Отже, використання сервісу Thinglink на уроках літератури:

- надасть можливість в одній картинці поєднати знання з різних навчальних дисциплін;
- забезпечить високий рівень наочності під час вивчення нового матеріалу або при повторенні;
- ефективно здійснить узагальнення вивченого навчального матеріалу з теми;
- допоможе вчителю та учням у створенні проєктів;
- може надати сприятливі умови для самостійної роботи школярів.

Таким чином, успішна реалізація наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» можлива за умови творчого підходу до використання в практиці роботи ЕОС як ефективного інструменту освітньої діяльності на уроці літератури.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Українська література. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. О. М. Авраменко: – К.: Грамота, 2018. 256 с.
2. Українська література. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Освіта, 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804.
3. Електронний ресурс <https://dovidka.biz.ua/>
4. Електронний ресурс <http://epl.org.ua/environment/yake-rishennya-bude-najkrashym-dlya-losya/>
5. Електронний ресурс <https://learningapps.org/3389617>
6. Електронний ресурс <https://ppt-online.org/175749>
7. Електронний ресурс <https://uk.wikipedia.org>
8. Електронний ресурс [https://www.youtube.com/watch?time\\_continue=4&v=CJz-ivc6shQ](https://www.youtube.com/watch?time_continue=4&v=CJz-ivc6shQ)
9. Електронний ресурс <https://www.youtube.com/watch?v=uxq89Y64O8o>
10. Електронний ресурс [http://yaremche.org/files/pages/files/brakonieram\\_ne\\_uniknuti\\_vidpovidalnosti\\_pered\\_zakonom.pdf](http://yaremche.org/files/pages/files/brakonieram_ne_uniknuti_vidpovidalnosti_pered_zakonom.pdf)

**Фірсова Лілія Борисівна,**

вчитель української мови та літератури  
філії Старосинявського НВК «Загальноосвітня  
школа I-III ст., гімназія» ім. О. Романенка –  
Заставецька ЗОШ I-II ст.

#### Одвічна краса природи! А чи вічна вона?

Нині особливо гостро стоїть питання про моральне, етичне ставлення людини до світу природи. Виховання етичного ставлення до природи є важливою складовою частиною всебічного виховання дитини. Свідоме і бережливе ставлення кожної дитини до природи можливе тільки за наявності екологічної культури, екологічних знань, які мають формуватися з дитинства, знання екологічних норм, закономірностей розвитку природи, знайомство з загадковим світом тварин, рослин, особливостями їхньої поведінки, проблемами, які виникають в їхньому житті (часто з вини людини) дадуть змогу відчувати особисту відповідальність за майбутнє природи [2, с. 43]. Людина і природа – це одвічний зв'язок ще від біблейської древності і до нинішньої чорнобильської катастрофи, яка позначила трагічним знаком ХХ століття. Саме вона, людина, якщо вона не агресивна, може позначити гармонійне існування людей і навколишнє середовище. Ще древній філософ Софокл на підтвердження цієї думки сказав: «Багато що на світі має силу, та немає нічого сильнішого за людину». Людина – творець, людина – руйнівник, людина – байдужість. Саме освітянам належить прищепити учням любов до природи. Найбільшу силу має література. Адже літературна освіта є важливим чинником створення оптимальних передумов розвитку всебічно освіченої особистості, виховання громадянина – патріота України, свідомого українця, який переймається долею своєї Батьківщини, її майбутнім. Компетентнісний потенціал забезпечує можливість формування в процесі

вивчення предмета всіх ключових компетентностей. Метою наскрізних ліній є «сфокусування» уваги й зусиль вчителя на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності.

Для наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» – це формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства.

Керування діяльністю школярів при формуванні у них екологічної вихованості під час проведення уроків української мови та літератури здійснюю за допомогою різних педагогічних засобів. Насамперед, за допомогою різних навчальних завдань, інструкцій, питань, вправ, естетичних бесід, які мають екологічний характер.

#### **5 клас.**

Так при вивченні поезій Тараса Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...», «Садок вишневий коло хати» пропоную дітям стати художниками: знайти у поезії художні засоби і, використовуючи їх, намалювати словесний пейзаж. Цікавими для учнів є і «Жартівливі вікторини»:

- Хто ворог моря? (Туман)
- Хто закохався у море? (Хмаронька)
- Кому вода служить ліжком? (Сонцю)
- Хто, не маючи ні зубів, ні язика, говорить? (Серце)
- Хто любить червоний колір? (Хмаронька)
- Кого завжди чекають з нетерпінням? (Матір)

#### **«Садок вишневий коло хати»:**

Пропоную бесіду:

- Якою зобразив природу Тарас Шевченко в поезії?
- Якби ми не знали автора і вперше чули цю поезію, чи могли б ми зрозуміти, що це природа української землі? Обґрунтуйте.
- Чи є у ваших домівках чи домівках ваших дідусів і бабусь вишневі садки?
- Чи чув хтось із вас як співає соловейко?
- А що ви знаєте про цього птаха?
- Чи відчутно у поезії, що людина є частинкою природи?
- Чи спостерігали ви в сучасному світі таку картину насправді?
- Якщо не спостерігали, то чому, як ви гадаєте?

#### **Павло Тичина «Гаї шумлять»**

- Як ви розумієте вислів «музика природи»?
- Ви прочитали поезію «Гаї шумлять». На якому музичному інструменті ви б відтворили картини природи?
- Спробуйте перетворити поезію у прозовий твір. Чи вдалося вам відтворити картини природи та настрої душі, переданий поетом?

Під час вивчення творчості Максима Рильського доцільно розпочати урок із мотиваційної бесіди:

- Чи відпочиваєте ви на природі?
- Як ви себе поводите на місці відпочинку?
- Чи дослухаєтеся ви до звуків природи?
- Чи спостерігаєте за її явищами?
- Яка пора року вам найбільше подобається?
- Який настрій переважає, коли ви знаходитеся серед природи?
- Підберіть якнайбільше епітетів до улюбленої пори року.

Учні отримали випереджальне домашнє завдання: знайти в мережі Інтернет вірші про дощ, про осінь. З великим задоволенням декламують поезії.

**Тема. Григор Тютюнник «Дивак». Паралельність і єдність двох світів – природи й людини, зображених в оповіданні.**

Робота з текстом.

### **Вікторина «Де мій хвіст?»**

Учитель читає речення з тексту, учні мають знайти в тексті його закінчення.

1. «Дивись, хата виходить, з бовдура дим валує, а на тину... (півень горланить, розчепіривши дзьоба ножицями)».
2. «І ввижається Олесеві маленька хата під кущем водяної папороті, а в тій хатці ... (вій біля віконця сидить, рибку стереже)».
3. «Діти почали малювати, виводячи кожен своє ... (той жлуктичко, інший ринку або макітерку)».
4. «Відмінники дивилися на свого вчорашнього побратима співчутливо, а ті, хто вчився через пень-колоду... (з радістю чекали на те, що їхнього полку прибуде)».
5. «Олесь біжить підтюпцем і раптом помічає, що дерева ... (теж біжать, кружляють, ховаються одне за од ного, немов у жмурки грають)».
6. «Десь неподалік чути: цюк-цюк-цюк ... (дятел порається)».
7. «Олесь хотів дістати її і покуштувати, та ... (передумав – і притулився вухом до стовбура)».
8. «Потім шукав осикові трухляки, ховав за пазуху і, нап'явши пальтечко на голову, дивився ... (світять чи не світять?)».
9. «Олесеві не хотілось пирога, але він зрадив примиренню і, щоб віддарувати товариша ... (хутенько занишпорив по кишенях, дістаючи звідти духмяні верчки хмелю, сухе листя різного карбування, плетене з прядива та волов'ячої шерсті ремезяче гніздо, схоже на башличок)».
10. «Коли набирали солому, дід... (часто сповзав із скирти, нанизував солому на різняки і гуцав так, що аж ліса скрипіла)».
11. «Закортіло швидше туди, в село, де сніг ... (плете навколо електричних ліхтарів густі рожеві сіті, й привітно світяться вікна в хатках)».
12. «А вночі крізь сон благав матір розповісти казку про ... (Івасика-Телесика, злякано зойкав, коли відьма гризла дуба, і радо сміявся, коли гусиня взяла Івасика на свої крилята)».

### **Метод «Мікрофон». Закінчи речення:**

«Цей урок мене змусив замислитися над тим....»

«Мені здається, що такі твори...»

### **Домашнє завдання (на вибір учня):**

Знайти опис природи у творі, який найбільше сподобався та проілюструвати його; або написати фанфік – Олесь у майбутньому; або написати есе на тему «Як же треба жити на землі?»

### **Тема. Євген Гуцало «Лось».**

#### **Розминка. Інтерактивний метод «Мозковий штурм»**

- Народна мудрість стверджує: «Не роби зла Землі – ...»
- Поміркуйте, як би ви закінчили цю фразу.
- Записування пропозицій на дошці.

Відповідь: Народна мудрість стверджує, що «Не роби зла Землі – будеш жити у добрі»

- Як ви розумієте ці слова?

- Що доброго зробили ви для довкілля?

#### **Напишіть на дошці, що нам дарує природа?**

• Природа дає нам сировину: продукти харчування (у тому числі рибу), деревину та будівельні матеріали, продукти лісу, їжу для свійських тварин, генетичні ресурси, ліки, барвники, гуму тощо.

- Природа дає нам середовище існування.

- У природі здійснюється опилення.
- Природа забезпечує біологічний контроль захворюваності та шкідників.
- Природа переробляє натуральні відходи, пом'якшує вплив забруднення, відновлює та зберігає ґрунти.
- Природа регулює цикл поживних та органічних речовин.
- Природа регулює атмосферні процеси, кругообіг води та стихійні лиха.
- Природа – це місце для відпочинку та відновлення сил, а також джерело культури, навчання та наукових відкриттів.

### **Чи впливає людина на природу? Чи завжди цей вплив позитивний?**

#### **Повідомлення учня – еколога:**

Сьогодні, як ніколи раніше, природні екосистеми та біологічне різноманіття опинилися під серйозною загрозою. Про це свідчить наступне:

- Близько 50 000 біологічних видів вимирають щороку. Вперше в історії нашої планети один окремих вид людина – став могутнім чинником руйнування та знищення екосистем.

- Ліси (зокрема, тропічні), а також інші природні екосистеми, знищуються або пошкоджуються через сільськогосподарську діяльність, розвиток транспорту, розростання міст, відведення стоку річок для зрошення полів та інші види забруднення повітря, ґрунтів та води.

- Кількість видів птахів у всьому світі зменшується, а чверть усіх ссавців – під загрозою вимирання. Упродовж еволюції рослинні та тваринні види виникали і зникали. Деякі залишилися відносно незмінними, інші змінювалися, утворюючи нові види, або розділилися на підвиди. Кліматичні зміни, зокрема, льодовиковий період, ймовірно, спричинили появу та розповсюдження підвидів, що поширені в європейському регіоні. За винятком основних геологічних або космічних подій (на зразок виверження вулканів або падіння метеоритів) зникнення та поява нових видів зазвичай відбувається поступово та протягом тривалого часу. Упродовж останніх 10 000 років найдраматичніший вплив на довкілля відбувся внаслідок відносно швидких та повсюдних змін, викликаних людською діяльністю. Можна стверджувати, що сьогодні немає такого місця в Європі, яке б знаходилося на рівні нижче 2 000 метрів над рівнем моря і не було змінено людиною у той чи інший спосіб. Вплив людської діяльності викликає радикальні зміни у навколишньому середовищі. Багато з цих змін відбуваються занадто швидко, щоб види могли пристосуватися до них. І саме це призводить до зменшення кількості видів рослин та тварин, що прогресує. З глобальної точки зору можна стверджувати, що на сьогодні саме в Європі зникло набагато більше видів, ніж в інших частинах світу. Наприклад, 80-90% загальної площі європейського континенту колись було вкрито лісами. Сьогодні вони займають лише 30%, до того ж це переважно штучні лісопосадки. Річки також зазнають значного антропогенного впливу. Регулювання стоку річок, зміна русел, меліоративні роботи у заплавах та осушення боліт створюють загрозу їх існуванню.

Велика кількість болотистих місцевостей та торф'яних боліт поступово зникає. Піренейський півострів, наприклад, втратив близько 60 % його заболочених територій. Близько 6% площі Європейського континенту охороняється, але вжиті заходи не всюди є ефективними. На сьогодні зникають або заходяться під загрозою вимирання: близько 53 % видів риб, 45 % рептилій, 40 % птахів, 40 % ссавців та 21 % від 12 500 видів вищих рослин. Знищення природного середовища існування, забруднення та виснаження ґрунтів, надлишкове споживання природних ресурсів, проникнення екзотичних видів вважаються основними загрозами біологічному різноманіттю.

#### **Учень – біолог знайомить з інформацією про лося.**

Рід ссавців, найбільший представник родини оленевих.

Довжина тіла самця до 3 м, висота в загривку до 2,3 м, довжина хвоста 12-13 см; маса 360-600 кг, самки дрібніші за самців. За зовнішнім виглядом лось помітно відрізняється від інших оленів. Тулуб і шия у нього короткі, загривок високий, у вигляді

горба. Ноги сильно витягнуті, тому, щоб напитися, лось вимушений заходити глибоко у воду або ставати на коліна передніх ніг. Голова велика, горбоноса, з нависаючою м'ясистою верхньою губою. Під горлом м'який шкірястий виріст (т. зв. «сережка»), що досягає 25-40 см. Шерсть груба, буро-чорна; ноги світло-сірі, майже білі.

У самців є величезні (найбільші у сучасних ссавців) роги, нерідко лопатоподібні за формою (особливо виразна лопатоподібна форма у якутських і американських лосів); їхній розмах досягає 180 см, маса – 20-30 кг. Роги лось скидає щорічно в листопаді-грудні і ходить без них до квітня-травня.

Всього на Землі – близько півтора мільйонів. Приблизно половина загальної популяції лосів живе у Росії, приблизно 730 тисяч особин.

### **Як описує лося письменник?**

#### **Учень – літературознавець.**

Це був великий звір з широкими грудьми, які легко здималися од дихання. Його роги нагадували осінній низькорослий кущ, з якого обнесло листя;

Лось був старий і бувалий самець;

Неквапно попрямував до тієї поляни, на якій любив найчастіше бувати... Ранньої весни вона перша вбиралася квітами, і хутко тут виганялась така висока трава. Що в ній, прилігши, лось міг сховатися до половини;

Намагався поводитися обачно... сили поступово покидали його; він поводився смирно;

Він пробуватиме безперервно, доти, доки дихатиме; лось виявився дужий і життєлюбний.

#### **Словникова робота.**

Браконьєрство – полювання в недозволених місцях або в заборонений час.

#### **Метод «Прес»**

- Кого, на вашу думку, в творі можна назвати браконьєром?

- Які почуття викликав у вас вчинок Шпичака?

- Яким ви бачите Шпичака біля вбитого ним лося?

- Як ви думаєте, чи покаявся він перед людьми?

- Згадайте, як різні люди ставилися до лося. Зіставте вчинки працівників заповідника, мисливців із вчинком Шпичака.

- Чи правильно вчинили хлопці, не спокусившись обіцянками «рідного дядька»?

- Як би ви вчинили на їхньому місці?

**Отже**, виховуючи у дітей любов до природи, бережне ставлення до неї, ми підводимо до висновку, що:

- Людина – маленька часточка природи.
- Людина завжди прагне дізнатися більше.
- Саме природа дає силу людині.
- Природа – жива, подібна до людини.
- Жодні наукові й технічні досягнення не можуть дорівнятися до природи.
- Гармонія з природою ушляхетнює людину, а праця на землі – наближає до неї, утаємничує основи творіння.

За допомогою різних методів та прийомів на уроках літератури формується уміння учнів ілюструвати екологічні проблеми прикладами з художніх творів; бережливо ставитися до природи як важливого чинника реалізації особистості; усвідомлювати людину як частину природи, розуміти незворотне покарання за зло, причинене довкіллю; бути готовим зберігати природні ресурси для сьогодення і для майбутнього.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Виноградова Н. Ф. Воспитание нравственного отношения к природе у шестилетних дошкольников / Н. Ф. Виноградова. – М.: Просвещение, 1993. – 80 с.
2. Комплекс «Зелений пакет» <http://www.greenpack.in.ua/school/high/>

3. Коростельов В. Формування ключових компетенцій учнів на основі психолого-педагогічної діагностики особистості учня на уроках української мови та літератури // Вивчаємо українську мову та літературу в школі. – 2008. – № 16-18. – с. 86-90.

**Ходаніцька Світлана Юріївна,**  
вчитель української мови та літератури  
Дашковецького НВК  
Віньковецького р-ну

**Євген Гуцало. Основні відомості про письменника. Вічне протистояння добра і зла – наскрізна тема світового мистецтва.**

**Порушення цієї теми в оповіданні «Лось»**

Наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток»

Розробка уроку української літератури в 5 класі

**М е т а:** на матеріалі твору розкрити вічну проблему боротьби добра і зла; вчити учнів осмислювати вчинки героїв; розвивати уміння давати оцінку людським якостям, вчинкам, аргументовано висловлювати власні думки, спостереження, роздуми; формувати позитивний життєвий світогляд, віру у перемогу добра; виховувати доброту, співчуття, милосердя, любов до природи.

**Очікувані результати.**

**Учні знатимуть:**

- біографічні відомості про письменника;
- зміст, ідейно-художній аналіз та проблематику оповідання.

**Учні вмітимуть:**

- спостерігати за розвитком подій у творі;
- виокремлюватимуть проблеми екологічного характеру;
- аналізувати оповідання «Лось»;
- висловлювати й аргументувати свої думки щодо теми уроку;
- характеризувати головних героїв твору, розкрити їхню символіку, висловлювати власне ставлення до вчинків персонажів, як позитивних, так і негативних;
- бачити навколо красу й доброту та цінувати їх.

**Тип уроку:** комбінований.

**Обладнання:** портрет Є. Гуцала, ілюстрації до твору, підручники, аркуші паперу, маркери, тлумачні словники, Червона книга, схеми, таблиці, комп'ютер, мультимедійний проектор.

**Методи, прийоми і форми роботи:** бесіда, робота в парах, групах, розповідь, робота зі словниками, робота з текстом, виразне читання тексту вчителем, читання за ролями, гра, тестування.

**Теорія літератури:** оповідання; тема, художні образи, художні засоби.

**Форми роботи:** фронтальна, робота в групах.

**Наскрізна лінія** НЛ–1 Емоційно-ціннісне ставлення.

Розуміння важливості турботи про світ природи і рідних людей як неодмінної ознаки гуманної, гідної поведінки.

*Все на землі, все треба берегти  
І птаха й звіра, і оту рослину,  
Не чванься тим, що цар природи ти –  
Бо врешті, ти його частинка.  
Б. Лепкий*

**Хід уроку**

**I. Організаційний момент.**

## II. Мотивація навчальної діяльності.

**Слово вчителя:** Велике щастя для людини – користуватися благами природи, насолоджуватися її красою. Здавалося б, життя скрізь прекрасне. Але звідки ж тоді береться жорстокість, бездушність, підлість? Охороняти ліси, гаї, сади – зелене багатство нашої країни, та чітко розмежовувати добрі і злі вчинки закликає нас відомий український письменник Євген Гуцало.

### **Повідомлення теми уроку.**

*Визначення учнями власних цілей*

Прочитаймо тему і подумайте – «Чого ви очікуєте від сьогоднішнього уроку?»

А допоможе вам метод «Незакінчене речення...»

На дошці: Я хочу дізнатися...  
зрозуміти...  
відчувати...

Народна мудрість стверджує, що «Не роби зла Землі – будеш жити у добрі»

- Як ви розумієте ці слова?

- Що доброго зробили ви для довкілля?

- Упевнена, що наш урок допоможе кожному з вас зрозуміти значення і важливість слів «доброта», «чуйність», «порядність», «людяність».

## II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Бесіда

- Що таке мистецтво?

- Назвіть відомі вам види мистецтва (Живопис, кіно, музика, література).

- На уроках української та світової літератури під час вивчення творів різних авторів ви, мабуть, помітили, що теми, які порушують поети, і письменники, майже однакові. Чому? Назвіть найважливіші з них (Підвести дітей до думки, що тема добра і зла – одна з наскрізних тем не тільки в літературі, а взагалі в мистецтві).

На уроках етики ви знайомилися з поняттям добра і зла. То що ж є добро?

Добро – категорія етики, якою позитивно оцінюють певну поведінку, явища чи події.

### **2. Робота над експресивною лексикою.**

- Прочитайте, записані на дошці слова: чуйний, жорстокий, злий, співчутливий, доброзичливий, байдужий, щирий, милосердний, сердечний, впертий, невихований.

- Поділіть їх на дві групи – слова з позитивним емоційним зображенням, які відповідають поняттю «добро», і слова з негативним емоційним зображенням, які відповідають поняттю «зло».

- Як ви гадаєте, чому зло роблять, а добро творять?

3. Робота в парах. Метод «Асоціативне мислення».

- З якими словами у вас асоціюється слово «добро»?

- Обговоріть їх з сусідом за партою.

- Впишіть власні асоціації у схему.

## III. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу.

Заповнення анкети письменника (спроектована таблиця на дошку).

1. Народився...

2. Закінчив...

3. Працював...

4. Автор поетичних книжок, збірок, оповідань, повістей, романів...

5. Лауреат премії...

### **2. Слово вчителя.**

- Є так звана Червона книга, до якої заносять назви тих тварин чи рослин, які потребують охорони, або яким загрожує вимирання.

- Що ви знаєте про заповідники, де охороняють тварин? Чи є заповідники на території Житомирської області? (Заповідник «Поліський» в Овруцькому та Олевському районах)



- Хто з відомих вам авторів писав художні твори про природу, про її захист? (Е. Сетон-Томсон, Дж. Р. Кіплінг, Л. Смілянський, Джек Лондон, Г. Тютюнник, Є. Гуцало)

- Яка наскрізна тема цих творів? (Вічне протистояння добра і зла)

### **3. Переказ найбільш цікавих епізодів оповідання.**

**Учитель:** Усі ви прочитали оповідання? А тепер давайте коротко пригадаємо його зміст (*переказ дітьми оповідання*).

### **4. Осмислення твору в процесі обміну враженнями за питаннями:**

- Про що йдеться в цьому оповіданні?

- Чи сподобалось воно вам? Чим захопило вас це оповідання? Що найбільше вразило?

- Які почуття викликав твір?

### **5. Завдання випереджального характеру**

#### **Виступи біологів:**

#### **Лось**



Рід ссавців, найбільший представник родини оленевих.

Довжина тіла самця до 3 м, висота в загривку до 2,3 м, довжина хвоста 12-13 см; маса 360-600 кг, самки дрібніші за самців. За зовнішнім виглядом лось помітно відрізняється від інших оленів. Тулуб і шия у нього короткі, загривок високий, у вигляді горба. Ноги сильно витягнуті, тому, щоб напиться, лось вимушений заходити глибоко у воду або ставати на коліна передніх ніг. Голова велика, горбоноса, з нависаючою м'ясистою верхньою губою. Під горлом м'який шкірястий виріст (т. зв. «сережка»), що досягає 25-40 см. Шерсть груба, буро-чорна; ноги світло-сірі, майже білі.

У самців є величезні (найбільші у сучасних ссавців) роги, нерідко лопатоподібні за формою (особливо виразна лопатоподібна форма у якутських і американських лосів); їхній розмах досягає 180 см, маса – 20-30 кг. Роги лось скидає щорічно в листопаді-грудні і ходить без них до квітня-травня.

Всього на Землі – близько півтора мільйонів. Приблизно половина загальної популяції лосів живе у Росії, приблизно 730 тисяч особин.

#### **Виступи географів:**

#### **Заповідник**



Заповідник – територія, на якій зберігається в природному стані весь її природний комплекс. Заповідники виділяються як унікальні пам'ятки історії і культури, живої і неживої природи. В Україні перебувають під охороною держави. Найвідоміші з них: Асканія-Нова, Канівський, Карпатський, Луганський, Поліський, чорноморський, Український степовий,

ялтинський гірсько-лісовий... Головні функції українських заповідників – збереження флори і фауни, охорона непорушених чи малопорушених природних ділянок (еталонів природи), вивчення екології тварин і рослин. Заповідники використовуються і як бази наукової пропаганди охорони природи.

- Знайдіть у тексті опис зовнішнього вигляду лося. Прочитайте.

- З чого ми можемо зробити висновок, що автор милується красою лося? А які почуття цей опис викликав у вас?

### 6. Робота в групах (за технологією «Спільний проект»).

- Як називається літературний опис природи? (Пейзаж – опис, картина природи, частина реальної обстановки, в якій розгортається подія).

- Знайдіть у тексті опис місцевості, яку проходив лось. Зверніть увагу на те, які звуки лунали в лісі (I група), який колір переважав (II група) і які відчувалися запахи (III група).

(Прослуховування аудіо запису (спів пташок, шум лісу)).

Звуки	Кольори	Запахи
«тріщить стара гілляка на дубі», «шарудіння прив'ялих стеблинок», «порипування гілляки», «недуже тріщання», «приглушене поцокування своїх ратиць об землю», «жалібне поскрипування гілляки», «приглушено торохнуло»	«... очі все густіше набрякали кров'янистим смутком, аж горіли червоним розпачем»; «вода в ополонці закров'янилась, червоне зразу ж стікало течією»; «... червоний розпач трохи вгомонився»	«запах річкової криги», «запах сіна»

- В яку біду потрапив лісовий красень?

- В який момент ми розуміємо, що тривога тварини не даремна і щось має статися?

- Як лось боровся за своє життя?

- Схарактеризуйте дії лося за допомогою гронування.

### 7. Метод «Гронування»

очі все густіше

насторожився

захвилювався

набрякали

кров'янистим смутком



горіли червоним розпачем

знеслилися

йому не вирватись

відчував, що провалився

поводився вжахано

здрігнувся

тілом

відчув, що занурюється

сили покидали

пробуватиме, поки дихає

– Які художні засоби використав Є. Гуцало для опису поведінки лося в ополонці?

– Яких людських рис він надав тварині?

– Знайдіть у творі те місце, де ми вперше знайомимось з хлопчиками.

– Як їх називає автор? Про яке ставлення до героїв автора можна сказати?

– Зачитайте епізод, де хлопці рятують лося, розкажіть, що вони при цьому пережили?  
– У чому краса їхніх дій і почуттів?  
– Чому в братів, на вашу думку, немає імен? Чому автор називає їх братами – підберезниками, а дядька по прізвищу? (Тому що таких співчутливих хлопчиків є багато, а злих людей, таких, як Шпичак – одиниці. Письменник, називаючи дядька на прізвище, виявляє свою авторську позицію).

– Які асоціації виникають у вас із прізвищем Шпичак?

– Згадайте, що називається діалогом? (Діалог – розмова двох-трьох осіб).

### **9. Робота над виразним читанням.**

– Прочитайте за особами діалог хлопчиків і дядька-браконьєра, проаналізуйте їхній внутрішній світ, моральні принципи маленьких рятівників лося і вбивці.

Під час виразного читання передавайте напруженість подій, глибокі переживання хлопчиків інтонацією, темпом читання і тембром голосу.

### **10. Словникова робота.**

Браконьєр – людина, що займається браконьєрством.

Браконьєрство – полювання в недозволених місцях або в заборонений час.

Отже, які проблемні питання піднято у творі?

– любов і ненависть

– добро і зло

– безкорисливість і жага до збагачення.

Із казок, інших художніх творів, навіть із власних спостережень ви знаєте, що Добро постійно бореться із Злом. Але інколи важко розрізнити, що добре, а що – погане. Наприклад, близькі, рідні люди – це добре. А якщо вони чинять жорстоко, несправедливо, думають лише про власну користь, завдають шкоди природі? Як ставитися до таких родичів? У подібній ситуації вибору опинилися і хлопчики – ваші однолітки.

- Як вчинки хлопців і їх дядька-браконьєра характеризують їх як людей?

- Чи можна стверджувати, що добро завжди перемагає зло?

- Чому ми повинні бережливо ставитися до того, що нас оточує?

### **Робота з епіграфом.**

Прочитаймо ще раз девіз нашого уроку. А як ви гадаєте, чи дійсно людина – цар природи? (це не дає їй права знищувати тварин для своєї розваги; люди мають усвідомлювати, що їх завдання – оберігати та захищати природу, турбуватись про неї, бути милосердним).

Так, дійсно, є люди, які розуміють, що вони є частиною природи, і їхня справа не нищити, а оберігати її.

### **V. Рефлексивно-оцінювальний етап**

**Учитель:** Повернімося до початку нашого уроку і слова «хочу»,

*то ви дізналися*

*зрозуміли*

*відчули*

*те, що ви хотіли?*

Розпочали ми наш урок з того, що день незвичайний, що весна рідним краєм крокує. Тож і оцінімо нашу роботу за допомогою «Шкали самооцінки» – прикрасимо весняне дерево

– на партах лежать :

квіточки – відмінно

листочки – добре

бруньки – середньо

(учні підходять і чіпляють на дерево квіточки, листочки бруньки)

Наше дерево розцвіло. Дякую за співпрацю. Ви досить об'єктивно себе оцінили. Оцінки виставимо до журналу.

Ви не розчаруйтеся, що в когось сьогодні брунечка. Бо з неї може розвинутихся і квіточка і листочок! Тож є до чого прагнути!

**Вчитель:** Отже, збереження природи залежить від людини, її совісті і того, наскільки вона розрізняє добрі та злі вчинки. Ставлення людини до природи – це мірило людської моралі. Справжня любов до рідної землі повинна бути не лише споглядальною, а й активною, дієвою, спрямованою на захист і примноження багатства рідного краю.

### III. Домашнє завдання

Метод «Вибери сам»:

1. Намалюйте ілюстрації до твору, прокоментуйте їх.
2. Спрогнозуйте кінцівку оповідання, уявивши, що в творі не з'явився дядько

Шпичак.

### Проекція на екран.

1. В с. Старому Животові на Вінниччині в родині вчителів.



2. Ніжинський педагогічний інститут імені М. В. Гоголя.

3. Журналістом у різних редакціях, у видавництві «Радянський письменник»

5. Імені Ю. Яновського та Державної премії імені Т. Г. Шевченка.

4. «Люди серед людей», «Яблука з осіннього саду», «Скупана в любистку», «Мертва зона»,

### **Реалізація наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» при вивченні твору О. Уайльда «Хлопчик-зірка»**

Наскрізнi лінії – це соціально значимі надпредметні теми, що сприяють формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому – розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях; засіб інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей – навчальних предметів та предметних циклів. Для того, щоб виокремити ключові компетентності Нової української школи і запроваджене поняття «наскрізнi лінії».

Наскрізнi змістові лінії спільні для всіх початкових предметів і є засобом інтеграції навчальних предметів, предметних циклів і навчального змісту. Вони співвідносяться з окремими ключовими компетентностями та сприяють формуванню цінностей і світогляду здобувача освіти. Їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища. Впровадження у навчальний предмет наскрізних змістових ліній передбачає розв'язування завдань реального змісту, виконання міжпредметних навчальних проектів, роботу з різними джерелами інформації. Необхідність інтеграції змістових ліній не тягне за собою якихось радикальних змін у навчальному процесі, а передбачає лише зміщення акцентів на більш прикладні аспекти теми.

На етапі залучення до читання (5-7 класи) відбувається розкриття взаємозв'язків людини і навколишнього середовища в процесі вивчення творів.

Набути досвіду спілкування з природою допоможуть літературні казки.

#### **5 клас.**

**Тема.** Казкові персонажі казки О. Уайльда «Хлопчик-зірка», їх характеристика. ЛК. Казкові образи й сюжети у творах мистецтва (живопис, кіно, музика, мультиплікація та ін.).

**Мета:** формувати ключові компетентності:

- спілкування державною мовою: сприймати, розуміти інформацію державною мовою; усно й письмово тлумачити поняття, факти, висловлювати думки, почуття, погляди;

- уміння вчитися впродовж життя: читати, використовуючи різні види читання: ознайомлювальне, вибіркоче, навчальне тощо; постійно поповнювати власний словниковий запас;

- соціальна та громадянська компетентності: уникати дискримінації інших під час спілкування;

- математична компетентність: виокремлювати головну та другорядну інформацію;

- обізнаність та самовираження у сфері культури: дотримуватися норм української літературної мови та мовленнєвого етикету, що є виявом загальної культури людини;

**Очікувані результати:** *учень вміє переказувати* текст казки; *висловлює* власне ставлення до подій у творі; *дає* характеристику персонажам, *оцінює* їхні вчинки, моральні якості; узагальнює прочитане, робить висновки.

**Обладнання:** ілюстрації до казки «Хлопчик-зірка», портрет О. Уайльда.

**Методи та прийоми навчання:** аналітична бесіда, інтерактивні вправи «Асоціації», «Навігатор», «Відкрита трибуна», переказ за ілюстраціями.

**Тип уроку:** комбінований

**Форма уроку:** урок-діалог

**Впровадження наскрізних ліній:**

«Екологічна безпека та сталий розвиток» (НЛ-1): вчити дітей критично оцінювати зміст літературного твору, усвідомлювати роль казки в житті людини, її роль серед інших видів мистецтва; вчити складати висловлювання за певним алгоритмом, давати оцінку

вчинкам літературних героїв; **набуття** досвіду спілкування з природою; **усвідомлення** екологічної відповідальності задля збереження й захисту довкілля.

«Громадянська відповідальність» (НЛ-2): сприяти розвитку у дітей якостей творчого читача, формуванню особистості, здатної проявляти кращі моральні якості такі як порядність, чесність, доброзичливість, почуття відповідальності за свої дії та вчинки.

### Хід уроку

Зараз ми вміємо літати у небі,  
як птахи, плавати у воді, як риби,  
нам залишилося тільки одне –  
навчитися жити на Землі, як люди.  
Б. Шоу

#### I. Організаційний момент

#### II. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми й мети уроку

Вступне слово вчителя.

Діти, на минулому уроці ми з вами розпочали знайомство з казкою Оскара Уайльда «Хлопчик-зірка», а в кінці уроку ви висловили свої думки щодо розвитку подій у творі. Чи справдилися ваші припущення?

Тож продовжимо розмову про персонажі казки, зокрема, і про її головного героя Хлопчика-зірку. А спочатку згадаємо ключові моменти казки.

#### III. Актуалізація опорних знань.

1. Звучить музика П. Чайковського «Пори року» (Зима). Музика стихає і вчитель таємничо розповідає.

Була зимова ніч, стояв пекучий мороз. Сніг товстою ковдрою покривав землю й гілля дерев, і коли двоє бідних лісорубів продиралися крізь хащі, навкруги, потріскуючи, ламались примерзлі галузки, а коли вони підійшли до гірського водоспаду, то побачили, що він нерухомо завис, бо його поцілувала крижана королева.

Був такий холод, що навіть звірі й пташки не знали, як його перебути.

І ось такої морозної ночі сталося диво.

З неба впала зірка, і лісоруби кинулись на її пошуки.

2. Бесіда за запитаннями.

- Ми послушали опис чого? (зимової природи).

- Чи буває така зимова погода у нашій місцевості?

- Чому змінюється клімат?

3. Переказ казки за ілюстраціями Ніки Гольц.

- Милування своєю красою;
- Ганебні вчинки Хлопчика-зірки;
- Зустріч хлопчика з жебрачкою;
- Спотворений хлопчик залишився один;
- Перебування хлопчика у Чаклуна;
- Хлопчик допомагає зайченяті;
- Повернення краси і зустріч з батькам

#### IV. Формування нових вмінь і навичок

1. Аналітична вправа «Казкові персонажі» (діти заповнюють таблицю та пояснюють роль персонажів у казці)

Казкові герої-люди	Казкові звірі та птахи
<i>Хлопчик-зірка(головний герой казки)</i>	<i>Вовк(скаржився на уряд за страшений холод в лісі)</i>
<i>Лісоруби (знайшли в лісі Хлопчика-зірку)</i>	<i>Коноплянка(їй хлопчик підрізав крила)</i>
<i>Родина Лісоруба(виховувала</i>	<i>Кріт(йому хлопчик виколов очі)</i>

<i>хлопчика, не дивлячись на велику скруту)</i>	
<i>Жебрачка (жінка, яка шукала свого сина)</i>	<i>Білочка(хлопчик убив її матір)</i>
<i>Чаклун (до нього в полон потрапив хлопчик, з яким він поведився жорстоко)</i>	<i>Зайченя (три рази воно допомогло Хлопчику-зірці)</i>
<i>Король, Королева (батько і мати Хлопчика-зірки)</i>	<i>Жаба, Гадюка(тільки вони не злякались спотвореного хлопчика)</i>

3. Фізкультхвилинка «Австралійський дощ».

В Австралії піднявся вітер (терти долоні).

- Починає накрапати дощ (кляцання пальцями).
- Дощ посилюється (почергове плескання по грудях).
- Починається сильна злива (плескання по ногах).
- А ось гроза, справжня буря (тупотіння ногами).
- Але що це? Буря почала вщухати (плескання по ногах).
- Злива перетворюється на дощ (плескання долонями по грудях).
- Рідкі каплі падають на землю (кляцання пальцями).
- Вщухає вітер (терти долоні).
- З'являється сонечко (руки догори).

4. Інтерактивна вправа «Навігатор».

А зараз я пропоную швидко знайти і виразно зачитати наступні епізоди казки:

- Як відреагував хлопчик на відповіді звірів та птахів?
- Як відносились оточуючі до хлопчика під час його мандрівки?
- Як хлопчик обійшовся із зайченятком?
- Як зайченя йому віддячило?

Як ми бачимо, у цій казці, як і в багатьох народних казках важливу роль відіграють не тільки люди, а й звірі та птахи. Діти, давайте подумаємо, чим іще казка «Хлопчик-зірка» нагадує народну казку (*трикратні повтори: три роки тривали пошуки хлопчиком матері, три завдання отримав герой казки від чаклуна, три роки він правив країною*).

- Давайте зачитаємо останній абзац казки. Який, на вашу думку, у неї кінець? (*у народних казках обов'язково добро перемагає зло, а в казці О. Уайльда «Хлопчик-зірка» фінал схожий на реальне життя, де, на жаль, дуже багато зла. А щоб перемогти зло треба завжди пам'ятати (звертається увага на епіграф уроку)*).

4. Інтерактивна вправа «Асоціація» (робота в парах).

На дошці розміщуються слова:

Жебрачка

Зайченя

Чаклун

Лісоруб

(діти розміщують епітети, які є у них на парті під словом на дошці та аргументують відповідь):

- добрий, милосердний, турботливий, жертвний
- злий, жорстокий, бездушний, користлюбний;
- безкорисливе, добре, вдячне, миле;
- терпляча, мудра, стражденна, сердечна.

**IV. Підведення підсумку уроку.**

1. Інтерактивна вправа «Відкрита трибуна»

- Хлопчику-зірко, я хотів би тобі порадити... (*цінувати своїх батьків і завжди допомагати їм; ніколи не ображати оточуючих тебе людей; оберігати рідну природу, адже вона є частиною нашого життя*).

2. «Куля побажань».

Вчитель. У вас на партах лежать по 2 стрічки – рожева і блакитна. На рожевій ви можете написати свої хороші враження від уроку, а на блакитній – повідомити те, що вам не сподобалось. Прикріпимо ці стрічки на чарівну кульку, і повіримо, що в майбутньому це



допоможе уникнути нудних, нецікавих уроків.

**V. Домашнє завдання:** підібрати приказки та прислів'я про красу людських вчинків, намалювати ілюстрації до твору.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Молдован Ірина. Еволюція образу головного героя. За казкою Оскара Уайльда «Хлопчик-зірка» [Текст] : [5-й клас] / І. Молдован // Зарубіжна літ. – 2019. – № 4 (800). – С. 11-15.
2. Підручник «Зарубіжна література. 5 клас» О. Ніколенко. – 2013.
3. Світова література. 5-9 класи. Програма для закладів загальної середньої освіти – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804.
4. Режим доступу: <http://urok.in.ua>
5. Режим доступу: <https://kologanka.jimdo.com>

## Наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» на уроках літератури

**Бабак Оксана Петрівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Судилківського ліцею  
Шепетівського р-ну

### Реалізація наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» на уроках літератури

Інтеграційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, вимагають нової школи, метою якої є створення «умов для розвитку і самореалізації кожної особистості», формування покоління, «здатного навчатися упродовж життя» («Національна доктрина розвитку освіти»). Такий підхід є вимогою часу. Головними проблемами, на які сьогодні орієнтує дидактика, мають бути не просто питання «що вчити?», а «для чого вчити?» і «як вчити?» Тому пріоритетами державної політики розвитку освіти є особистісна орієнтація, формування національних загальнолюдських цінностей, створення умов для формування життєвих компетентностей школярів. Сьогодні особлива увага повинна приділятися практичній і творчій складовим навчальної діяльності. У вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів актуалізується роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної та творчої діяльності. Зрозуміло, що процес отримання інформації не є проблемою, для учня складнішим є оперування нею.

У щоденному навчальному процесі, а надто у сфері реалізації учнями своїх прав, нерідко вчителі та учні опиняються частіше по різні сторони барикад: часто можна почути нарікання на сучасну молодь, яка намагається боронити свої права і робить це у досить «грубий» спосіб, забуваючи про обов'язки щодо наставників та інших дорослих. У такому психологічному кліматі, коли вчителі самі подекуди не зацікавлені у розвитку активної позиції учнів, неможливо виховати й активну громадянську позицію, потрібну для розв'язання важливих суспільних проблем, з якими стикається молодь поза навчальним процесом.

Питання освіти й залучення молодого покоління до прийняття викликів та пошуків шляхів особистого становлення сьогодні є надзвичайно важливими. Також актуальним є питання практичного забезпечення нової системи громадянського виховання, мета якого полягає у формуванні в учнів комплексу громадянських якостей, глибоке розуміння ними належності до українського народу, до своєї Батьківщини, готовність відстоювати і захищати її інтереси, реалізовувати свій потенціал на благо України. Саме школа виконує



роль фундаменту, на якому базується вся система громадянського виховання школярів, формування у них любові до рідного краю, України. Все, що закладається учням у цей період навчання і виховання, в подальшому визначає успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Набуті особистісні якості, знання, вміння і навички не лише забезпечують основу навчання і виховання підлітків, а й значною мірою визначають особливості практичної, громадської та професійної діяльності дорослої людини.

Керуючись власним досвідом можно сказати, що саме тут значна перевага надається наскрізним лініям, які є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів; їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища. Питання формування компетентностей висвітлено в Концепції загальної середньої освіти – 12-річна школа, концепціях мовної та літературної освіти, Державних стандартах базової та повної загальної середньої освіти, нових програмах. Так, у програмі з української літератури визначено такі ключові компетентності: соціальні, мотиваційні, функціональні.

Орієнтація на компетентнісний підхід у визначенні цілей освіти є головною в роботах вітчизняних дослідників Л. І. Ломако, В. Раєвського, Г. Токмань.

Наскрізнi лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях. Навчання за наскрізними лініями реалізується насамперед через організацію навчального середовища та навчальні предмети.

Роль навчальних предметів при навчанні за наскрізними темами різна і залежить від цілей і змісту навчального предмета та від того, наскільки тісно той чи інший предметний цикл пов'язаний із конкретною наскрізною темою.

Мета наскрізних ліній – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, зрештою, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, виразити ключові компетентності.

На мою думку, наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» формує відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи й механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи. Ця наскрізна лінія освоюється через колективну діяльність – дослідницькі роботи, роботи в групі, проекти тощо, яка розвиває в учнів готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок. Саме громадянська компетентність, як ключова, має міждисциплінарний характер і спрямована на соціалізацію особистості, набуття навичок співжиття і співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм і правил.

На уроках літератури значна увага приділяється ідеям громадянського виховання. Саме на основі вивчених творів відбувається формування в учнів уявлень про українське суспільство, знань про рідний край, розкриття на доступному для дітей рівні особливостей взаємодії людей в родині, в класному та шкільному колективі; виховання в них позитивного ставлення до державних і народних символів України, поваги до її історичного минулого; виховання відповідальної особистості.

Любов до рідного краю, рідної мови починається з любові до своїх рідних, до своєї родини, до рідної школи. Поступово із зростанням особистості, ця любов переходить у любов до Батьківщини, до її історії, сучасності, до людей.

Успішність виховних впливів з метою виховання громадянськості школяра також залежить від умілого використання як традиційних, так і інтерактивних методів, адже навчання повинне формувати у школярів здатність креативно мислити, вміння зіставляти й аналізувати факти, аргументовано захищати власну точку зору, вчитися глибше занурюватися у бездонну криницю мудрості та життєвого досвіду. У цій ситуації на допомогу вчителю мають прийти найсучасніші інновації. І якщо провідною ідеєю педагога буде виховання дитини з високими моральними якостями, то він неодмінно базуватиме

роботу на безмежному аспекті творчих ідей та знахідок. Тому я в своїй практиці використовую такі методи формування громадянської компетентності:

– *традиційні*: стимулювання діяльності і поведінки, усвідомлення громадянських цінностей суспільства.

– *інтерактивні*: евристичні бесіди, творчий аналіз результатів спільної діяльності, ігрові ситуації, встановлення правил, інтерв'ю, створення ситуацій успіху, а також різні види творчо-розвивальних технологій:

- ✓ технологія навчального дослідження;
- ✓ ігрова технологія;
- ✓ проектна технологія;
- ✓ технологія «мозкового штурму»;
- ✓ технологія «мікрофон»;
- ✓ технологія виконання евристичних завдань;
- ✓ технологія розв'язування дослідницьких проблем.

Сьогодні суспільству необхідно мати випусника, який не тільки знає і вміє здійснювати якісь операції, а людину компетентну, в якій поєднано «знання» уміння і соціально-культурна поведінка, ініціативність, здатність працювати в групі, прогнозувати й досягати своєї мети. Важливо, ураховуючи не тільки знання й зміст літературної освіти, формувати універсальні навички й компетенції, які випусник зможе реалізовувати, застосовувати впродовж усього життя для свого сталого саморозвитку. У науці й практиці активно використовуються поняття «компетентність» і «компетенції». Отож, компетентність – реально сформовані особистісні, професійні якості та мінімальний (на сьогоднішній день) досвід роботи вчителя (школяра), який і засвідчує його рівень майстерності тощо; компетенції – задана вимога, норма освітньої чи професійної підготовки учня, студента, вчителя, якими вони мають оволодіти, щоб стати компетентним. Також необхідно зважати й на ту обставину, що в різних ситуаціях компетентність може переходити в компетенцію і навпаки. Наприклад, у загальній моделі випусника літературна компетентність є компетенцією, в системі філологічної освіти учня є мовна й літературна компетентність, яка формується вчителем-словесником. Щоденна робота по формуванню життєвих компетентностей спрямована на реалізацію такої моделі випусника школи: випусник – це гармонійно розвинена особистість; має високий рівень загальнолюдської культури; може приймати рішення й нести відповідальність за нього, упевнений у собі; вміє жити в суспільстві, співпрацювати в колективі; здатний розв'язувати життєві проблеми; усвідомлює необхідність учитися впродовж всього життя.

Саме у процесі вивчення української літератури в школі розвиток соціальної та громадянської компетентностей може відбуватися через навчання на трьох рівнях: засвоєння знань про громадянську відповідальність («навчання про»), для розвитку розуміння і ставлення до громадянської відповідальності («навчання для розвитку розуміння та ставлень»), а також через здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності («навчання через досвід»).

Навчання для розвитку розуміння і особистого ставлення: відчуття себе членом спільноти; усвідомлення важливості активної громадянської позиції; готовності брати на себе відповідальність; толерантності й поваги до здобутків різних народів, людей різних рас, культур і національностей, до різних поглядів, ідей, вірувань та утвердження права кожного на власну думку; емпатії, здатності співчувати, довіряти й викликати довіру; поцінування людської гідності; поваги до закону та правових норм; переосмислення сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей; розуміння принципів і механізмів функціонування громади й суспільства; відчуття свободи у висловлюваннях, мисленні й творчості; самовизначення молодого людини, вироблення в неї активної життєвої позиції на основі гуманістичних цінностей та ідеалів, прагнення до самостійного пошуку, духовного самовдосконалення. Навчання через практичний досвід: наведення прикладів з художніх творів, де герої проявляють активну громадянську позицію, висловлення ставлення до порушених проблем та використання досвіду читацької діяльності для розв'язання

життєвих проблем (особистих / громадських / соціальних тощо); діалогічної взаємодії з текстом: уміти сприймати, аналізувати й інтерпретувати художній твір; спілкування, а саме: уміння аргументовано і грамотно висловлювати власну думку щодо суспільно-політичних питань; твердо, але толерантно відстоювати свої погляди в дискусії; уникати дискримінації інших у процесі спілкування.

Особистісно зорієнтований, компетентнісний, діяльнісний підхід допомагають вчителю та учням творчо, на умовах співпраці визначати компетентнісні предметні пріоритети. Важливе місце у процесі навчально-виховної діяльності на уроках та формуванню громадянської відповідальності відведено саме етапу цілевизначення та мотивування. Під час цих етапів учні мають можливість самостійно формувати чіткі цілі та стійку мотивацію. Учитель повинен допомогти учням під час цілевизначення відчувати постійний зв'язок уроку із своїм сучасним та майбутнім. Серед подібних цілей пропоную: проводити аналогії між мовними явищами та зображенням у творі і баченням у реальному житті передбачувати можливість використання, розглянутих ситуацій в особистому житті; використати позитив літературного твору для самовдосконалення; використати мовознавчі знання для корекції власного мовлення (усного і письмового); спроектувати своє майбутнє у відповідності до обставин, в яких перебуває головний герой літературного твору або до реальної мовленнєвої ситуації.

У залежності від завдань та цілей уроку протягом кожного етапу особистісно зорієнтованого уроку я використовую ті інноваційні технології та технологічні прийоми, які найбільш ефективно реалізують навчальний потенціал уроку та сприяють формуванню предметної мовно-літературної компетентності учнів та їх громадянської позиції. Найбільш ефективними я вважаю ті прийоми роботи, які не тільки активізують розумову і пошукову діяльність учнів, а й сприяють практичному застосуванню набутих знань у реаліях сучасного життя і становлять основу формування особистого життєвого досвіду учнів та ключових рис інноваційної особистості.

Важливим для учнів є розуміння діалогу художнього тексту з добою, літературною традицією, іншими текстами; змістових моментів (тема, проблема, художньо-естетична концепція), формальних моментів (жанр, композиція, образи, мова твору, розуміння постаті письменника (психологія, мотиви творчості), розвиток аналітичних навичок учнів. До останніх можна віднести здатність учнями простежувати шляхи утворення значень, психологічне портретування літературного героя, асоціативне письмо та асоціативне коментування, образна конкретизація та узагальнення, емоційний відгук, уміння розщепити текст на художньо-сміслові компоненти: образи, сюжетно-фабульні частини, проблемно-тематичні зрізи, установити магістральний компонент (чи кілька), тобто ядро тексту, зрозуміти його формотворчі характеристики, естетичну функцію, аналітичне коментування одного образного елемента на вибір (того, який читач вважає стрижневим в естетично-смісловій тканині тексту), умінні синтезувати погляд з відстані на художній текст як мистецький продукт.

Для формування життєвих компетентностей учнів практикую традиційні та інноваційні технології організації навчальної діяльності. Перевагу надаю особистісно зорієнтованому навчанню, основи якого висвітлені у дидактичних працях І. С. Якиманської, методичних посібниках Г. П. Гузика, А. Фасолі. Ця технологія сприяє індивідуалізації навчання, здійсненню диференційованого підходу, самовираженню, самореалізації особистості. Серед інноваційних методів застосовую інтерактивні технології, які пропагуються О. М. Пехотою, Л. В. Пироженко, О. І. Пометун. Керуючись методичними порадами Л. Скуратівського, Г. Шелехової, використовую інформаційно-комунікаційні технології.

Інтерактивні методики навчання як спеціальна форма організації пізнавальної й комунікативної діяльності учнів, залучених до процесу пізнання, дають можливість зрозуміти й рефлексувати з приводу того, що вони знають і думають. З метою формування компетентностей саморозвитку та самоосвіти, здатності до творчості, я використовую на уроках найрізноманітніші інтерактивні форми та прийоми роботи, які стимулюють творчу

та самостійну діяльність учнів. Зокрема, для формування уміння відстоювати свою думку, позицію – інтерактивні вправи «Займи позицію», «Гаряче крісло», «Коло думок».

Важливим моментом активних методів навчання є створення комфортних умов в режимі відпочинку і розваг шляхом живого спілкування зі своїми колегами; бесіди і дискусії; співпраця людей навколо єдиної ідеї. Суть інтерактивного навчання у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії, діалогу. Отож, ціль інтерактивних методів навчання – виробити в учнів вміння індивідуально і колективно отримувати й оцінювати здобуту інформацію; брати участь в обговоренні; використовувати універсальні стандарти, які допомагають оцінити позицію, прийняти рішення; до єдиного рішення і відстоювати свою позицію. У процесі навчання учні не лише засвоюють знання, водночас відбувається й розвиток особистості, її мислення, пам'яті, уваги, уяви, мовлення, а також підвищується рівень загальної культури, та формуються риси відповідального громадянина своєї держави.

З вищесказаного можемо зробити висновок, що розвиток соціальної та громадянської компетентності на уроках української літератури в межах наскрізної змістової лінії «громадянська відповідальність» спрямовано на формування відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи і механізми їх функціонування, а також важливість національної ініціативи, спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Батіщева О. С. Актуальні проблеми громадянської освіти: український та зарубіжний досвід: матеріали Першої науково-практичної конференції (Острого, 19 черв. 2013 р.) / відп. ред.– Острого : ГО «Центр демократичного лідерства, Національний університет «Острозька академія», 2013. – 234 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Дивослово. – 2004. – № 3.
3. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Директор школи. – 2000. – №39-40.
4. Микитюк В. Принципи проблемності викладання української літератури // Дивослово. – 2005. – № 1.
3. Освітні технології: Навчально-методичний посібник // За ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001.
5. Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / . – Київ, 2017. – 136 с.
6. Родигіна І. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. – Харків. – 2005. 11 . Ситченко А. Л. Педагогічні технології на уроках літератури // Дивослово. – 2002, № 10.
7. Сологуб А. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. – К.: Вид-во «Шкільний світ». – 220. Технологія креативного навчання // Завуч. – 2005. – № 28.
8. Скуратівський Л. В. Інформаційні технології як засіб мовленнєвого розвитку учнів у процесі навчання української мови в основній школі // Українська мова і література в школі. – 2005, № 4.
9. Токмань Г. Специфіка, структура, типологія уроків літератури. Узагальнення індивідуальної творчості вчителя // Дивослово. – 2003, № 10. № 5.
11. Тубельський Олександр. На шляху до компетентнісно спрямованого змісту освіти \ Українська мова та література. – 2004. – Жовтень (№ 38). – С.3-4.
12. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи.
13. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи.
14. Фасоля А. Мета, зміст, технологія уроку // Дивослово. – 2004. – № 8.
15. Фурсова Л. Від літературної компетенції – до життєвої компетентності (Формування літературної компетенції учнів на уроках української літератури в процесі використання контекстних матеріалів) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005.
16. Шуляр В. І. Концепція літературної освіти школярів у системі профільного навчання // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2007. – № 5. – С.2.

**Проблема духовного випробування людини та її моральної стійкості у вірші  
«Якщо...» Р. Д. Кіплінга  
Громадянська відповідальність на уроках літератури**

Громадянська відповідальність на уроках літератури – це, на мою думку, вивчення творів, які підштовхують учнів до розуміння того, що людина, відкриваючи новий світ, повинна зберігати цілісність своєї особистості. Коли у щоденному житті людина керується нормами та правилами, прийнятими для людського суспільства, то у час випробувань вона чинить згідно з виробленими оцінками, із сформованими поняттями обов'язку, відповідальності, моральної стійкості.

Одним із зразків твору, що підкреслює громадянську відповідальність, дає конкретні поради, як у екстремальних ситуаціях триматися єдино правильної позиції світосприйняття і способу поведінки, є неперевершений зразок громадянської лірики – вірш «Якщо...» Редьярда Кіплінга. Написаний ще 1910 року, твір «Якщо...» (англ. «и сіf ...») був визнаний найулюбленішим британським віршем усіх часів. У чому ж секрет його популярності? Пропоную конспект уроку у 7 класі, на якому разом із учнями розкриємо філософський зміст твору, виховуючи загальнолюдські цінності, життєвий оптимізм, стійку громадянську відповідальність.

**Тема: Проблема духовного випробування людини та її моральної стійкості у вірші «Якщо...» Р. Д. Кіплінга.**

**Мета:** Розкрити філософський зміст вірша, пояснити специфіку втілення складності та суперечливості буття, утвердження переваги високих етичних цінностей над нетривкими матеріальними здобутками; поглиблювати навички аналізу тексту, навчити робити узагальнення й висновки; розвивати творчу уяву, логічне мислення, навички виразного читання; виховувати загальнолюдські цінності, життєвий оптимізм, стійку громадянську позицію.

**Обладнання:** Портрет Р. Д. Кіплінга, виставка видань його творів, переклади вірша «Якщо...» Є. Сверстюком, В. Стусом, Т. Малковичем, М. Стріхою, С. Маршаком, В. Лозинським, цитати видатних людей про сенс життя.

**Тип уроку:** Урок узагальнення й систематизації знань.

**Епіграф:** Людина живе на землі не тільки заради свого власного щастя. Вона повинна зрозуміти великий закон людяності.

В. Гладстон.

**Хід уроку**

I. Оголошення теми, мети, епіграфа уроку.

Слово вчителя: Життя – найбільша загальнолюдська цінність. А як прожити це життя, чим дорожити, чому приділяти найбільше уваги, щоб його не змарнувати?

Робота з епіграфом.

- Уважно і виразно прочитайте епіграф до уроку.
- Виділіть ключові слова у цьому висловлюванні.
- Що, по-вашому, означає висловлювання «великий закон людяності»?

II. Сприйняття навчального матеріалу.

Евристична бесіда на тему: «Що означає бути справжньою людиною?»

Учням пропонуються для обговорення цитати видатних митців минулого.

1. «Людина повинна бути розумною, простою, справедливою, сміливою і доброю. Тільки тоді вона має право носити це високе звання – Людина». (К. Паустовський).

– Чи погоджуєтеся ви з цим висловлюванням?

– А які п'ять найважливіших рис характеру справжньої Людини запропонували б ви?  
2. «Життя – це нескінченне удосконалення. Вважати себе досконалим – означає вбити себе» (К. Ф. Геббель).

– Що означає слово «удосконалення»? Для чого працювати над собою?

– Що необхідно удосконалювати щодня?

– Чи кожен з вас працює над собою, над своїми недоліками?

3. «Бути людиною – означає відчувати свою відповідальність перед злиднями, які ніби і не залежать від тебе. Пишатися кожною перемогою, здобутою товаришами. Усвідомлювати, що кожна покладена тобою цеглинка допомагає будувати світ» (А. Сент-Екзюпері).

– Чи означає це, що кожен із нас мусить щодня думати про інших і весь світ?

– Чи згодні ви, що від кожного нашого вчинку змінюється щось в інших, суспільстві, Історії?

4. «Людина – це звучить гордо!» (Максим Горький).

– Чи погоджуєтесь ви з цим висловом?

– Ще раз поміркуйте: що означає бути Людиною?

– Як ви розумієте слово «людяність»?

III. Робота над ключовими словами уроку, запис їх у зошити, словникова робота.

Ключові слова уроку: людяність, відповідальність, гідність, правда, совість.

IV. Робота з текстом: читання вірша «Якщо...» напам'ять.

■ Яка тема вірша Кіплінга «Якщо...»?

■ Що прагнув донести до читачів автор?

(Тема твору – роздуми про сенс людського життя. Ідея твору звучить у заключних рядках: «Тільки тій Людині належить Земля, яка знає, для чого вона живе»).

V. Робота над схемою «Програма дій для кожного», запис у зошити.

Програма дій для кожного:

■ Бути у житті борцем.

■ Допомогати іншим, стати кращим.

■ Долати зло – означає творити добро.

■ Сприймати життя в усіх його барвах (і темних, і яскравих).

■ Долати труднощі та знаходити сили піднятися, почати спочатку.

■ Пам'ятати про інших, про справедливість.

■ Усе робити на повну силу, по совісті, з радістю до життя.

VI. Бесіда про письменника.

■ Чи звертався Кіплінг до проблеми людяності, благородства почуттів у інших своїх творах? (Так, в усіх його творах героями стають чесні, добрі та справедливі люди).

■ Які добрі справи нагадують нам про письменника? (Цікаві твори, у яких добро і справедливість перемагають; його вірш свідчить про чистоту і благородство думок, його репортерська робота це подорожі і спілкування з різними людьми, представниками різних народів. Без поваги до людей, без знань про їхні звичаї і проблеми не було б порозуміння).

■ Як ви вважаєте, чому Кіплінг називав себе пілігримом? (Він мандрує не лише континентами, а й у часі (його книги актуальні сьогодні у всьому світі), він пошукач мудрості, знань, сенсу життя).

VII. Розвиток усного зв'язного мовлення. Порівняння різних перекладів поетичного твору.

Об'єднання у групи. Кожна група працюватиме з одним із перекладів вірша Р. Кіплінга «Якщо...»:

■ 1 група із перекладом Є. Сверстюка.

■ 2 група із перекладом В. Стуса.

■ 3 група із перекладом Т. Малковича.

■ 4 група із перекладом М. Стріхи.

■ 5 група із перекладом С. Маршака.

- 6 група із перекладом В. Лозинського.

Запитання до груп:

- Чи можна стверджувати, що перед нами переклад вірша Р. Кіплінга «If...»?

Аргументуйте свою думку.

- У чому, на ваш погляд, своєрідність кожного із цих перекладів?

- Чи зберегли перекладачі головну думку вірша?

Чи присутні в перекладах антитеза й анафора як художні засоби мовлення автора?

VIII. Робота з опорним конспектом: складання схеми у зошитах.

Головні мотиви вірша «Якщо...» Р. Кіплінга:

- Знайти свій сенс буття.
- Залишатися собою.
- Допомогати людям.
- Не втрачати віри у житті.
- Викорінювати ненависть.
- Не втрачати честі та совісті.
- Не відступати від правди.

IX. Підсумки уроку.

Бесіда.

■ Прочитайте ще раз епіграф до уроку. Чи змінилося ваше ставлення до життя, до людей після прочитання вірша Кіплінга, обговорення його на уроці?

- У чому, на вашу думку, полягає «великий закон людяності»?

- Які людські цінності можна віднести до найвищих?

Підсумкове слово вчителя.

Досвід і розум лише тоді приносять користь, коли спрямовані на добрі справи. Добро роблять щиро, тому воно не потребує показовості (адже добра людина не чекає на подяку, на те, щоб її допомогу помітили, не нагадує про себе). Робити добро іншим – це не лише обов'язок кожного, але й надзвичайне задоволення. Оце і є справжня громадянська відповідальність. Не вірите – спробуйте!

X. Домашнє завдання.

Підготувати відповідь на запитання: Як можна припинити війни у світі?

У кожного читача – свій улюблений твір, улюблений герой. Кожен час має свої цінності. Але є високі етичні цінності, вічні в усі часи, є риси, що характеризують Людину з великої літери. Завдання справжньої літератури – на кращих прикладах формувати особистість, виховувати громадянську відповідальність.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Антологія зарубіжної поезії другої половини XIX-XX сторіччя / укладач Д. С. Наливайко. – К. : «Навчальна книга», 2002.
2. Дорофєєва Н. І., Касьянова С. П., Зарубіжна література: Підручник для 7 класу. – К. : Вежа, 2007.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007.
4. Ніколенко О. М., Конєва Т. М., Орлова О. В. Зарубіжна література: Підручник для 7 класу. – К. : Грамота, 2016.
5. Стус В. С. Дорога болю : Поезія / упоряд. та післямова М. Х. Коцюбинської. – К. : Письменник, 1990.
6. Улюблені англійські вірші та навколо них / упорядник і перекладач М. Стріха. – К. : Факт, 2003.

**Інтегрований урок – дослідження «Образ «блакитної дитини» у творах  
Анатолія Дімарова «Блакитна дитина» і Крістіне Нестлінгер  
«Конрад, або дитина з бляшанки»»**

Реалізації компетентнісного підходу у викладанні зарубіжної літератури через наскрізну лінію «Громадянська відповідальність» сприяють уроки дослідницького характеру, так як більшість таких уроків передбачає групове навчання, що сприяє реалізації комплексних його цілей, засвоєнню бази знань; формує навички самоконтролю, вміння висловлювати особисту думку і враховувати думки інших, почуття обов'язку й відповідальності за результати навчання. Учень на таких уроках не лише сприймає певну суму знань, а бере активну участь у їх засвоєнні, опановує способи самостійного їх поповнення і розширення.

Робота учнів по підготовці до такого уроку сприяє виробленню самостійності, активності, творчості, впевненості, набуттю почуття власного успіху, самовизначенню, соціальному розвитку, виробленню дослідницьких навичок, дає можливість реалізувати мету, інтегрувати знання. Це позначається на загальному формуванні індивідуального стилю дитини.

**Тема уроку:** Образ «блакитної дитини» у творах Анатолія Дімарова «Блакитна дитина» і Крістіне Нестлінгер «Конрад, або дитина з бляшанки».

**Мета уроку:**

- дослідити погляд двох письменників на сутність виховання дитини як продукту суспільного буття;
- поглибити дослідження психології взаємовідносин батьків і дітей;
- акцентувати увагу на неможливості і непотрібності виховання «ідеальної дитини» в сучасному далеко неідеальному суспільстві.

**НЛ-2**

- осмислення та захист особистих прав і прав інших людей, усвідомлення своєї ролі в суспільстві і набуття умінь брати участь у процесі ухвалення рішення;
- осмислення неординарності як важливої риси людини для її самореалізації в житті, спонукання учнів до творчих рішень у процесі розв'язання проблем, усвідомлення користі та необхідності спільної діяльності.

Обладнання: тексти творів, мережа Інтернет

Хід уроку

**Слово учителя зарубіжної літератури**

Ідеальний світ, ідеальний день, ідеальні друзі, ідеальний будинок, ідеальна дитина... Цього не існує. На щастя. Бо що таке ідеальність як не суцільний суб'єктивізм плюс кілька загальноприйнятих стереотипів? Якщо дитина – то слухняна, ввічлива, тиха, робить те, що кажуть дорослі, не шумить, не бігає, не ламає речі, розумна, добра, відмінно вчиться... Більше схоже на шаблонного казкового героя-замальовку чи робота, позбавленого власних рис, проте повністю збігається з дорослим уявленням про ідеальну дитину.

У В. О. Сухомлинського записано: «Природа бажає, щоб діти були дітьми, доки не стануть дорослими. Якщо силоміць порушити одвічний порядок, то виростимо скороспілки, які незабаром зіпсуються: у нас будуть юні вчені і старі діти. У дитинства свої, власні йому способи бачити, думати і відчувати; немає нічого безглуздішого, як замінити їх на догоду нашим бажанням...»

*Якою повинна бути дитина?*

*Чи можливо бути ідеальним в неідеальному світі?*



*Якими мають бути стосунки між батьками і дітьми?*

На ці запитання ми зможемо дати відповіді, розглянувши і проаналізувавши твори «Конрад, або дитина з пробірки» Крістіне Нестлінгер і «Блакитна дитина» Анатолія Дімарова.

**Слово учителя української літератури.**

Ви мали випереджене завдання – підготувати виступи по таких питаннях:

I група – Назва оповідання як вираження ідеї твору.

II група – Ідеальні образи, створені письменниками.

III група – Пригоди штучно створених дітей у реальному світі.

IV група – Герої і обставини, які рятують дітей.

Послухаємо ваші дослідження, думки, бачення проблеми.

Виступи дітей у групах по черзі.

I група.

**Назва оповідання як вираження ідеї твору.**

«Блакитна» дитина. Яка вона? Чи може вона існувати насправді?

Назви даних оповідань, на нашу думку, уже шифрують у собі відповіді на поставлені запитання.

У багатьох культурах світу блакитний відтінок вважається символом чистої невинності, повітряної легкості і дитячої невимушеності. Так, наприклад, в Давньому Єгипті, блакитний колір шанували і асоціювали з божественним (небесним) походженням. Знатні єгиптянки навіть використовували спеціальну блакитну фарбу для промальовування вен на руках і ногах, щоб підкреслити своє благородне походження. Можливо, саме від цього звичаю пішло знайоме всім вираз «блакитна кров», що позначає приналежність людини аристократичному роду. Також блакитний вважається кольором чистого потоку свідомості, джерелом гармонії і романтизму. Небесний відтінок тісно пов'язаний з емоційною сферою і має унікальну здатність впливати на людину заспокійливо.

«Блакитна» дитина у Дімарова – ангелочок з блакитними крилами. Вона може бути тільки вигадана, а не реальна.

Народження Конрада теж супроводить блакитний колір. У нього блакитні очі. А пан Егон побачив його у блакитній шапочці з золотим дзвоником. «Пані Бертолотті бачила золоті зірки, за ними – синювато-золотаву імлу, за імлою – нижню частину бляшанки, а в бляшанці – верхню частину зморщеного карлика».

Такого ангела можна виростити лиш штучно, у бляшанці.

Отже, аналізуючи назви творів, приходимо до висновку, що «блакитних дітей», дітей -янголів, не буває, так як янголом не може бути ніхто. Отже їх можна або вигадати, як це зробили мама і бабуся Толі, або виростити у бляшанці на спеціальній фабриці, як Конрада.

**II група Ідеальні образи, створені письменниками.**

Анатолій Дімаров у своєму творі «Блакитна дитина» створює ідеальний образ героя.

Толя:

- послушний

- не зриває уроків

- гарно навчається

«Твій татусь, коли був отаким, як ти, ....»

Отже, Толя – дитина-ангел, якого придумали мати і бабуся з добрих намірів, ідеальна дитина, яка реально не існує: «Блакитна дитина, викликана прямо з небес бабусяю та мамою, пурхає над моєю головою, вимахуючи сніжно-білими крильцями, сяє рожевими щічками й докірливо дивиться на забіяку повними всіх на світі чеснот голубими очима».

Крестіна Нестлінгер малює ідеальний образ свого героя.

Конрад:

*Конрад знає, що варто, можна і потрібно робити хлопчикові його віку:*

- не їсть морозива,
- допомагає батькам,
- в усьому послухний,
- гарно вчиться.

Він знає, що треба мати співчуття до тварин, що солодощі ввечері, перед сном, дуже-дуже шкідливі. Він вчиться рахувати перед тим, як іти до школи.

«Я ж бо завтра піду до школи. Тому хочу приготуватися як слід».

Попри все Конрад ще й здає дітей учительці, розказує їй, хто списує. І це не тому, що він погана дитина, а тому, що це «правильно» – так його запрограмували.

Отже, Конрад теж ідеальна дитина, надзвичайно вродлива, мила, беззахисна. Конрад зроблений на заводі, там дітей роблять ідеальними і перш, ніж надіслати батькам, кілька разів тестують Певне, мають свої шаблони і тому налагодили виробництво досконалих дітей. Та він настільки ідеальний: чемний, сумлінний, розумний і чесний, що від цього аж страшенно нудний.

Проаналізувавши обидва образи, ми дійшли висновку, що якщо Дімаров просто змальовує свого героя, залишаючи право читачеві любити чи не любити його, то Крістіна Нестлінгер застерігає від виховання таких дітей, він більше схожий на шаблонного робота, позбавленого власних рис, проте навіть небезпечного, адже закладає учительці своїх товаришів.

Вона гіперболізує ідею чемної, такої любої батькам дитини аж до гротеску, показуючи, що такий нібито бажаний для батьків «скарб» може бути хіба що результатом технічного винаходу.

Чи можуть такі діти існувати у реальному світі?

### **III. Пригоди штучно створених дітей у реальному світі.**

Дуже часто батьки, щоб виховати дітей чемними, добрими та порядними, ставлять у приклад зразкову поведінку інших або самих себе. Роблять вони це з найщиріших міркувань, іноді не замислюючись, що їхнє янголятко не зможе захистити себе в якихось складних ситуаціях.

На початку твору «Блакитна дитина» автор починає змальовувати реальний світ, у який може потрапити придуманий герой, це світ, у якому жив він сам. Син дивується, чому мама не розуміє найелементарніших речей. «На чому ж іще можуть кататися порядні хлопці, як не один на одному!».

Коли сину мати і бабуся ставлять за зразок батька, змальовуючи його ідеальним, син дивиться на батька чи то з дивуванням, чи то з співчуттям. І батько його розуміє: «Адже коли б оця блакитна дитина залетіла багато-багато років тому в наш п'ятий «Б» клас, вона не вирвалася б звідти живцем. А якщо й вирвалася б, то з обдертими крилами. І найбільше отого блакитного пір'я, звичайно ж, лишилося б у моїх жменях!»

Реальний дитячий світ, який для дитини є складним, дуже часто дорослі не помічають. Тому часто герой Дімарова подумки звертається до дорослих. «Коли б дорослі знали, як тяжко жити підліткові, ...»

І зразу ж постає запитання: чи змогла б та придумана мамою і бабусею дитина справитися з цими пригодами?

Проблеми у житті чекають і на Конрада.

Коли пані Бертолотті заспівала не зовсім пристойну пісню, він заплакав.

Потім він запитав, чому є діти, що без будь-якої причини дражнять інших дітей.

«Мені цього не пояснили на фабриці, то поясніть ви», – попросив він.

На іменинах у Кіті над Конрадом знущаються діти. Вони кривились, штурхали його по носі, а потім почали бити Конрада. Дівчата закликали Конрада дати здачі. Конрад лиш хитав головою. І тоді вони його назвали слабодухим і боягузом.

Діти дуже не любили Конрада, бо вчителька завжди ставила його їм у приклад.

Конрад не знав, як поводитися з нормальними дітьми, і справді робив багато помилок.

Він доложив учительці хто розбив вікно. А коли вчителька зробила його своїм заступником, то Конрад записував всі їхні порушення і доповідав учительці.

Усі озлилися на Конрада і справді оточили його зневагою.

Досліджуючи пригоди, в які попадають герої, доходимо висновку, що реальне життя дуже далеке від того ідеального світу, в якому можуть вижити блакитні діти. І Толя, і Конрад стикаються майже з однаковими труднощами, адже дитячий світ теж має свої закони.

Та нами відстежується різниця.

Толя живе у селі. Хлопці над ним лиш сміються, вимагають бути таким, як усі. Конрад у місті зазнає більш суворіших випробувань: над ним не тільки насміхаються, над ним знущаються, його б'ють. Трагедія Конрада ще й у тому, що він не може за себе постояти, бо він так запрограмований.

#### **IV .Герої і обставини, які рятують дітей.**

Батько Толі ще не втратив зв'язок із дитинством. Він усе добре пам'ятає.

«І доки не щез місточок моєї пам'яті, буду ходити по ньому, хоча б він став такий вузький, як лезо ножа» [3, 8]. Але невблаганний час віддаляє автора від нього ж самого, коли він був хлопчиком... Отже, із теплотою Анатолій Дімаров перекидає місток із дорослого життя в дитинство, яке припало на важкі воєнні та післявоєнні роки. Переходить через місточок і знову опиняється в дитинстві – з молодою мамою, молодшим братом, друзями.

Саме він не дасть малому Толі перетворитися у того зануду, якого хотять зробити мати і бабуся. А йому в свою чергу допомогли стати справжнім мати, яка була вчителькою і дуже добре розуміла і любила своїх дітей.

Власним прикладом чесного, хоч і бідного життя, вона показала хлопчикові, що головне залишатися людиною. Основи виховання базувалися в сім'ї Толі на повазі до праці, до старших, на совісті. Отже, Толя робить чимало помилок, поганих вчинків, але усвідомлює наслідки своїх пустощів, його мучить сумління, він намагається не повторювати їх, бо розуміє, що своєю поведінкою завдає прикрощів іншим.

З теплотою герой розповідає про своїх учителів: Павла Степановича, Віктора Михайловича, Галину Іванівну. Але з найбільшою любов'ю Анатолій Дімаров згадує свою люблячу матір. Між дітьми та мамою склалися довірливі, щирі стосунки. Вона, на відміну від односельців, ніколи не лає та не б'є своїх синів. Із гордістю Толя каже: «Моя мати найкраща в світі!»

Отже, Толя – не блакитна дитина, не янгол. Це звичайний хлопець, у шкільному житті якого було багато пригод – веселих і не дуже. Звісно, що Анатолій Дімаров, пам'ятаючи, яким він був у віці свого сина, краще розуміє власну дитину. Адже за розвагами та бешкетами він помічав у житті важливі речі й цінував їх: уміння мріяти, товаришувати, відповідальність за молодших і слабших, прагнення до добра й справедливості, тонке відчуття краси природи, почуття гумору.

Втім, яскрава індивідуалістка пані Берті Бартолотті абсолютно щаслива і живе в гармонії з собою. Неідеальна для інших, вона ідеальна для самої себе. Отримавши випадково дитину, вона проти волі стикається з паралельним світом, де всім заправляють запрограмовані «треба», «можна», «не можна» і десятки правил – і все це в голові однієї дитини. В той час як сама пані Берта живе за своїми «хочу» і «не хочу». Схоже навіть, що це Конрад вчить Берті бути справжньою мамою, а сама Берті більше схожа на дитину. Берті сама поводить, думає, приймає рішення як дитина, в той час як Конрад мислить абсолютно по-дорослому. Контрастна і парадоксальна ситуація. Втім, авторка часто в своїх книгах виписує самотійних, серйозних дітей та «здитинілих» дорослих. Міняючи таким чином їх місцями, вона дає змогу краще розуміти мотиви вчинків один одного. Втім, є в книзі і інший герой – антагоніст Бартолотті. Це аптекар пан Егон, який дружить з Берті і береться виховувати Конрада на свій манер – йому страшенно імпонує, що хлопчик такий

правильний, і тому пан Егон всіляко підтримує його в цій ідеальності. Виходить – з одного боку самодостатня, епатажна, яскрава індивідуалістка пані Берті Бартолотті, з іншого – педантичний, банальний і нудний аптекар пан Егон. Два різні світи і два різні уявлення про ідеальну дитину. Вони отримують початковий матеріал, з якого їм доведеться «виліпити» справжню людину, особистість. От тільки пана Егона влаштовує вже те що є, а пані Берті – ні.

Протягом всієї книги Конрад розвивається як справжня дитина, відходячи від шаблону «досконалість». В цьому йому допомагає звичайна дівчинка Кіті, яка може і схитрити, і школу прогуляти, якщо потрібно. Втім, окрім неї в Конрада немає в школі друзів, бо попри те, що вчителька вважає його «справжнім скарбом», діти його не люблять – він і не підказує, і розказує вчительці, хто прогулює або списує. Врешті-решт Конраду вдається стати звичайною дитиною, що не робить його гіршим, а додає індивідуальності.

Проаналізувавши і порівнявши твори двох письменників ми дійшли висновку.

Український письменник змальовує свого героя в оточенні родини: матері, брата, сусідів, односельчан, яким він не байдужий. Він виростає серед чудової української природи, яку автор змальовує блакитним кольором і цим, на нашу думку, підкреслює, що тільки тут може бути ідеальне. Тому ми бачимо, що Толя не просто звичайна дитина, а щира, добра, турботлива. Поскільки повість автобіографічна, то нам відомо якою людиною став Толя.

Конрад виростає не в рідній сім'ї, авторка не зображує теплих родинних відносин, та і середовище, яке оточує Конрада набагато складніше, кольорова гама, якою так насичено твір, строката і різнобарвна. Найбільше в творі червоного, синього, коричневого, рожевого кольору.

Європейське місто, в якому виростає Конрад, кидає різні виклики, дещо навіть набагато суворіші, ніж українське село. А тому ми бачимо, що Конрад став просто звичайною дитиною. Які моральні риси зуміє розвинути в собі Конрад, нам невідомо. Та перед нами образ пані Бартолотті, дорослої дитини і далеко неідеальної, яка зуміла не розפורшити своєї індивідуальності і стати людиною, митцем, справжнім талантом.

#### **Висновки.**

Ми порівняли два твори, повість австрійської письменниці і оповідання українського письменника, що об'єднані однією проблемою, і визначили:

- обидва герої в своїй ідеальності дуже схожі один на одного;

- героям обох творів приходиться долати майже однакові випробування у реальному житті.

А також встановили:

-пригоди, які змальовує Крістіна Нестлінгер, складніші.

На нашу думку, це є відображенням тенденцій сучасного міста.

У процесі дослідження виявлено і обгрунтовано ті якості, якими повинні володіти дорослі, щоб вберегти себе від намагань виховувати досконалих дітей. Це розуміння своєї дитини, прийняття її такою, якою вона є, і щира любов до неї. І, спираючись на думку обох авторів, дійшли висновку, що у дитинства свої, власні йому способи бачити, думати і відчувати, і не слід змушувати дитину бути досконалістю, бо це не можливо і не потрібно робити.

«Дитина має бути щаслива, а для цього вона потребує безкорисливої любові, розуміння, уваги і підтримки», – доводять письменники у своїх творах і цим самим дають орієнтир на виховання дитини в сучасних умовах, в умовах НУШ.

Отже, все сказане дає можливість зробити висновок – дитина є Особистістю і вона повинна бути щасливою. Як розвивати в дитині особистість, які умови створювати для її розвитку, як виховувати дитину – все це не вивчено до кінця і є предметом для дальших досліджень.

**Обговорення виступів.**

**Оцінювання.**

### Список використаних джерел та літератури

1. Алієв А. В. Особливості творчої еволюції Марка Твена / А. В. Алієв. – Л.: Прогрес, 1975. – 188 с.
2. Балдицин П. В. Проблеми методу і жанру в зарубіжній літературі / П. В. Балдицин. – М: Худ. література, 1988. – 133 с.
3. Баранов В. Якби розповісти про все прожите... / В. Баранов // Київ. – 2007. – № 5. – С. 3-8.
4. Дімаров А. Вибрані твори: В 2 т. / А. Дімаров. – Т. 2. – К., 1982. – С. 223 – 615.
5. Давидюк Л. Крістіне Нестлінгер : [короткі відомості] / Л. Давидюк // Київ. – 2007. – С. 98.
6. Костецький А. Діти – люди, як і всі...: [Крістіне Нестлінгер] / А. Костецький // Пригоди славнозвісних книг / А. Костецький. – К., 2005. – С. 199-206.
7. Крістіна Нестлінгер. Конрад, або дитина з бляшанки. – К., 1988. – С. 158.
8. Штайнер Р. Сутність кольору і таємниці веселки. – М.: «Лонгін», 2009. – 160 с.
9. Яценко Т. Особливості вивчення повісті А. Дімарова «Блакитна дитина» в 7 класі // Українська мова та література в школі. – 2006. – № 2. – С. 36-42.

**Власюк Марія Михайлівна,**  
методист методичного кабінету  
управління освіти виконавчого комітету  
Нетішинської міської ради

### Реалізація наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» на уроках літератури

Серед провідних інструментів Нової української школи є компетентнісний підхід до формування змісту й організації освітнього процесу. Цей підхід відображено у Державному стандарті, Концепції Нової української школи і конкретизовано у навчальних програмах.

Спільними для компетентностей Нової української школи є вміння: читати, розуміючи прочитане; висловлювати власну думку усно і письмово; критично та системно мислити; логічно обґрунтовувати свою позицію; конструктивно керувати емоціями; оцінювати ризики; приймати рішення; розв'язувати проблеми, а також творчість, ініціативність, здатність співпрацювати з іншими людьми. Із метою увиразнення ключових компетентностей уведено такі наскрізні лінії: «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність», «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність».

Наскрізні лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів, їх необхідно враховувати під час формування освітнього середовища. Наскрізні лінії є соціально значущими надпредметними темами, які допомагають формувати в учнів загальні уявлення про суспільство, розвивають здатність застосовувати здобуті знання у різних життєвих ситуаціях.

Виховання та навчання людини – планомірна цілеспрямована робота, яку не можна порівняти ні з якою іншою. Учитель має справу з безцінним, найдорожчим, найскладнішим, що є в житті – дитиною. Від нашого уміння, майстерності, мудрості, навіть мистецтва залежать життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське та інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя.

Проблема формування у молодого покоління громадянської відповідальності не є новою. Окремі її аспекти розглядали ще античні філософи. Громадянська відповідальність не лише зобов'язує членів суспільства до виконання норм та обов'язків, а й створює умови для самореалізації кожного громадянина. Успішний, патріотичний, моральний громадянин, дбаючи про свій професійний розвиток, власну родину, уже дбає й про країну.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури дав змогу визначити громадянську відповідальність особистості як інтеграційну системну властивість, що характеризує її ставлення до суспільства і держави, усвідомлення важливості

відповідального дотримання прав та виконання обов'язків громадян, прояву особистісних якостей: доброти, толерантності, щирості, власної гідності, принциповості, самовдосконалення задля найвищої мети – служити народу, Батьківщині.

Метою громадянської відповідальності учнівської молоді є актуалізація й прояв низки якостей, які зафіксовані як основоположні у визначенні й сприйнятті особистості, яка свідомо зорієнтована у своїй громадянській позиції.

Практики і експерти твердять: щоб стати відповідальними, активними громадянами, здобувачі освіти мають розвивати не лише знання й розуміння політичної та правової системи, а й володіти низкою компетентностей, як-от: формулювати, висловлювати й обстоювати особисту думку, бути впевненими в собі, розвивати емпатію, бути готовими діяти чи утримуватися від необдуманих дій у ситуації невизначеності, співпрацювати з різними людьми, поважати себе і інших. Розвиток такого набору знань, навичок і ставлень дає змогу учням підготуватися до самостійного відповідального життя, зваженого прийняття рішень й ефективної взаємодії в спільноті – у класі, школі, місцевій громаді, державі. Ці тісно пов'язані компоненти громадянської компетентності формуються комплексно.

Завдання школи – створити належні умови для набуття цього комплексу компетентностей. При цьому важливого значення набуває безпечне, вільне від насильства й соціальних бар'єрів та ефективне освітнє середовище, яке забезпечує сприятливі умови для активної участі учнів у житті школи, ставить права і потреби школярів у центр освітнього процесу.

Сьогодні особливе значення для громадянського виховання набуває оволодіння сучасними методиками навчання. Підвищення інтенсивності освітнього процесу, вимоги практики рішуче поставили про більш ефективну організацію навчання, перенесення акцентів з викладання на самостійне засвоєння знань. Розв'язанню цього завдання сприяє демократизація освіти: посилення ролі самостійної роботи; упровадження сучасних форм контролю знань; використання форм навчання, орієнтованих на практику; застосування комп'ютерних технологій, тренінгових методик тощо.

Процес формування громадянської відповідальності орієнтований на надання старшокласникові свободи вибору й самостійності. Здійснюючи вибір, учень якнайкраще реалізує позицію суб'єкта, йдучи до результату від внутрішньої потреби, а не від зовнішнього впливу. Це дає можливість реалізувати громадянську відповідальність особистості.

Визначають три рівні сформованості громадянської відповідальності старшокласників: високий, середній, низький.

Високий рівень громадянської відповідальності старшокласників характеризується: глибиною, ґрунтовністю громадянських знань; яскраво вираженою власною перспективою, громадянською позицією; чіткою спрямованістю своїх громадянських почуттів; наявністю системи громадянських якостей, що спираються на відповідну систему базових якостей особистості.

Середній рівень громадянської відповідальності старшокласників характеризується: недостатньою повнотою їхніх основних громадських знань; недостатнім вираженням власних перспективних громадянських позицій; негативністю окремих компонентів системи громадських якостей, важче адаптуються до впливу основних чинників середовища.

Низький рівень громадянської відповідальності обумовлено: фрагментарним характером їхніх громадянських знань; невираженістю власних перспективних позицій; відсутністю системи громадянських якостей та системи базових цінностей особистості.

У технології формування громадянської відповідальності старшокласників ми спираємося на три етапи навчання, які реалізуються під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу.

На першому старшокласникам надається повноцінна інформація гуманітарного змісту в готовому вигляді на репродуктивному рівні.

На другому – їм у готовому вигляді пропонують тільки частину зразків – орієнтирів літературної освіти, а інші дії виконують за заданим алгоритмом. Це пов'язано з тим, що частина розумових дій після засвоєння доходить до рівня навичок.

Третій етап навчання відрізняється тим, що орієнтовна основа в технологічному компоненті літературної освіти має повний склад, а орієнтири подаються в узагальненому вигляді. Це відповідає повній самостійній діяльності старшокласника у процесі підготовки його до майбутньої громадської діяльності, урахувавши те, що він уже є громадянином держави.

Дослідження довело, що технологія формування громадянської відповідальності старшокласників має бути гнучкою в соціальному та педагогічному плані, де вивчення літератури ділиться на декілька відносно самостійних циклів, кожен з яких закінчується здобуттям відповідних знань.

Ця методика дає змогу коригувати напрям громадянського виховання під час вивчення літератури, враховуючи здібності та нахили старшокласників. Крім того, варто запровадити технологію поетапного формування громадянських знань, що забезпечить диференціацію функцій виховного впливу на розвиток громадянського мислення старшокласників у процесі вивчення літератури.

На уроках літератури варто застосовувати такі види роботи, як диспути на теми громадянського виховання, що формують ставлення старшокласників до прав і свобод, дають можливість адаптувати старшокласників до засвоєння знань громадянського спрямування.

В освітньому процесі виділяють такі основні умови формування громадянського світогляду старшокласників: системність, тобто єдність навчальної, наукової, громадської та виховної роботи; наступність і послідовність усіх етапів навчання та виховання в процесі вивчення літератури.

Наша Україна – це велика держава зі славною багатовіковою історією та мудрими, талановитими людьми, життя яких може правити прикладом безмежної любові до Батьківщини. Патріотизм – природна потреба людини, яка полягає в усвідомленні історичної, культурної, національної та духовної приналежності до Батьківщини, це фундамент суспільства і держави, духовно-моральна основа їх життєдіяльності та ефективного функціонування.

Наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» сприяє формуванню відповідального члена суспільства, що розуміє принципи і механізми функціонування суспільства.

Літературна освіта – це пріоритетний напрям щодо формування національної свідомості здобувача освіти. Метою шкільної літературної освіти, відповідно до Концепції літературної освіти, є прилучення учнів через виховання інтересу до читання й художнього слова до кращих літературно-мистецьких надбань людства, які є важливим чинником формування духовного світу особистості. Саме література як навчальний предмет подає моделі поведінки та норми, орієнтують на загальнолюдські цінності через поведінку героїв, негативні і позитивні вчинки, через думки автора.

Потреба у відродженні духовності настільки зросла, що роль уроків літератури у вихованні справжнього громадянина своєї держави складно переоцінити. Художня література як словесний вид мистецтва має величезний арсенал засобів впливу на свідомість та моральні якості дитини. Читаючи твори світових авторів, учень навчається на помилках героїв, обирає власні орієнтири і таким чином бере участь у власній соціалізації. Починається пошук власного «Я», формується система уявлень про самого себе, про світ та інших людей. Так відбувається процес адаптації особистості у суспільстві. Щоб художні твори посіли належне місце у формуванні національно свідомого громадянина, на уроці літератури потрібно моделювати ситуації, які сприятимуть розумінню школярами суспільно-політичних явищ, змальованих автором у творі.

Головною запорукою процвітання держави є національно-патріотичне виховання молоді. Адже саме за молоддю – майбутнє нашої держави. Кожен наш учень – це

сформована особистість зі своїми переконаннями, прагненнями, мріями. Ми не можемо змінити їх, але можемо сприяти формуванню основних засад людяності, порядності, взаєморозуміння. На це спрямовані уроки літератури. Приклади героїв творів мають неабияке значення у вихованні підлітків. Тому завданням літератури є залучення читання, усвідомлення ролі літератури як засобу самопізнання й самотворення.

Формувати громадянську компетентність потрібно на кожному уроці, адже майже кожен представник літератури є патріотом. Нажаль, проблема полягає в іншому. Діти втрачають інтерес до навчання, на відміну від нас, дорослих, вони сприймають матеріал не цілісно, глобально, а фрагментарно. І тут на допомогу приходять інноваційні технології. Біографію письменника можна оформити у вигляді презентації, показати уривок з фільму. Зацікавити учня читати твори можна за допомогою буктрейлера чи залучаючи здобувачів освіти до колективного чи самостійного складання ментальної карти. Особливу увагу на уроках слід приділяти самостійній роботі учнів. Вони із задоволенням створюють презентації, проекти, есе тощо.

Для успішної реалізації наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» за допомогою засобів художнього слова необхідні такі компетентності: визначати ідею та проблеми художнього твору, зіставляти конкретно-історичне, морально-етичне й загальнолюдське у творах; сприймати патріотичні мотиви та емоційно-естетичний тон художнього твору; виявляти громадянську позицію та світоглядні особливості письменника й літературного персонажа; самостійно аналізувати твір, акцентуючи увагу на громадянській позиції героїв, їхніх учинках та переконаннях; висловлювати власну думку щодо актуальності твору, уміти відстоювати свою позицію, аргументувати свої переконання.

Учитель не повинен прагнути пояснити всі особливості художнього твору. Не варто вбивати в голови учнів схеми і догми, слід допомогти їм розкрити глибину творчого потенціалу автора. Якщо побудова уроку має креативний характер, то процес спілкування вчителя з учнями, особливе відчуття краси українського слова сприяє народженню нових ідей. Свою увагу учитель-предметник повинен приділяти мовленнєвому розвитку, комунікативних здібностей учнів, ставлячи проблемні питання, які вимагають висловлюванню власної позиції, знань з історії та художньої культури.

На уроках літератури педагоги ґрунтовно працюють над удосконаленням мовленнєвої культури, засвоєння основ менталітету, національної духовності українців, виховують чесність і громадянську гідність у доведенні істини, обстоюванні прав і свобод громадянина України.

Учні розуміють, що найважливіша роль у відродженні України відведена державній мові, що лише завдяки їй можна глибше пізнати традиції, звичаї, психологію, національний дух українців, розвивати мовну культуру, уміння спілкуватися, логічно висловлювати власні думки, говорити правильно, вишукано тощо.

Підлітків потрібно поступово, толерантно, ненав'язливо долучати до перлин української культури, і тоді вони ще більше будуть цінувати Батьківщину й пишатися нею. Крім того, формуванню необхідних навичок та цінностей відповідальних громадян нашої держави сприятиме самостійна пізнавальна діяльність учнів. Сформуванню, сформулюванню та обґрунтуванню власну думку допомагають різні методи, такі як: «Мозковий штурм», постановка запитань, дослідження конкретних ситуацій, творчі та мистецькі завдання, дискусії з різних тем тощо. Крім цього, налагодження зворотного зв'язку, обговорення варіантів домашніх завдань чи завдань для самостійних та контрольних робіт – усе це теж формує відповідального й зрілого громадянина, який вчиться робити зважений вибір.

Творчий і відповідальний учитель – це основа Нової української школи. Вплив особистості вчителя на формування життєвої компетентності учнів особливий. Тому учитель повинен ефективно працювати, професійно вдосконалюватися й творчо зростати, адже педагог це не тільки той, хто все життя вчить, а той, хто все життя вчиться.



### Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2012. – № 4-5. – С. 3-56; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>.
2. Ісаєва О. О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної літератури: Посібник для вчителя / О. О. Ісаєва. – К. : Ленвіт, 2000. – С. 56.
3. Концепція літературної освіти, затверджена наказом МОН України від 26.01.2011 р. № 58
4. Мацевко-Бекерська Л. В. Методика викладання світової літератури: Навчально-методичний посібник / Л. В. Мацевко-Бекерська. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 76.
5. Ніколенко О. М., Куцевол О. М. Сучасний урок зарубіжної літератури: Посібник. 5-11 класи / О. М. Ніколенко, О. М. Куцевол – К. : ВЦ «Академія», 2003. – С. 59-64.
6. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник [за ред. О. І. Пометун]. – К. : АСК, 2004 – С. 73.
7. Проект програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5-9 класи (рівень стандарту) [Електронний ресурс].
8. Проект програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 10-11 класи (рівень стандарту) [Електронний ресурс].

**Вороневич Тетяна Геннадіївна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Богдановецького НВК  
Деражнянського р-ну

### **Реалізація наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» при вивченні зарубіжної літератури шляхом формування високих моральних якостей особистості та розвитку критичного мислення**

Демократії маємо постійно вчитися і навчати – щоденно, упродовж усього життя. Свідомими громадянами не народжуються, ми стаємо ними у процесі освіти та виховання. При цьому одним із найбільших викликів сучасної школи є створення демократичного середовища для навчання й виховання дітей на основі цінностей демократії і прав людини. Концепція реформування української школи закладає докорінно нові підходи до освітнього процесу, пропонуючи педагогам переорієнтувати увагу на формування компетентностей учнів, відійшовши від традиційних методик простого передавання знань. Державний стандарт освіти пропонує 11 ключових компетентностей та 4 наскрізних лінії. Одна з наскрізних – «громадянська відповідальність», розвиток якої готує нас до «ефективної та конструктивної участі у громадському житті» та у демократичних процесах, «в сім'ї, на роботі», до успішної взаємодії з іншими, солідарності та рівності на основі поваги до прав людини, мирного співіснування та поцінування соціокультурного різноманіття.

12 квітня 2016 року Рада Європи ухвалила нові Рамки компетентностей для культури демократії, визнавши важливість розвитку громадянських компетентностей через освіту. Згаданий документ охоплює 20 компетентностей – знань, умінь, ставлень та цінностей, необхідних громадянам для життя у культурно багатоманітному демократичному суспільстві, для ефективною та мирною взаємодії з іншими. Освіта, зорієнтована на формування громадянських компетентностей, вимагає докорінно нових підходів до навчання, адже успішне виховання громадянина вимагає не лише знань та критичного розуміння себе і світу, а й отримання особистого досвіду участі у громадському житті, у взаємодії з іншими на засадах поваги і рівності, відповідальності за спільну справу, мирного вирішення конфліктів. Практики й експерти твердять – щоб стати відповідальним активними громадянами, учні мають розвивати не лише знання й розуміння політичної та правової системи та інститутів, а й володіти такими навичками, як: формулювати, комунікувати й відстоювати власну думку, бути впевненими в собі, розвивати емпатію, бути готовими діяти чи утримуватися від необдуманих дій у ситуації

невизначеності, співпрацювати з різними людьми, поважати себе й інших. Розвиток такого набору знань, навичок і ставлень дає змогу учням підготуватися до самостійного відповідального життя, зваженого прийняття рішень і ефективної взаємодії у спільноті – у класі, школі, місцевій громаді, державі. Ці тісно пов'язані компоненти громадянської компетентності формуються комплексно. Завдання школи – створити належні умови для набуття цього комплексу знань, навичок і ставлень. При цьому важливого значення набуває безпечне, вільне від насильства і соціальних бар'єрів та ефективно освітнє середовище, яке забезпечує сприятливі умови для активної участі учнів у житті школи, ставить права і потреби дитини у центр навчально-виховного процесу. Як зазначено у Державному стандарті освіти, шкільна реформа має спрямувати увесь навчально-виховний процес на формування демократичної культури в школі, на створення безпечного середовища – «і йдеться не лише про фізичну безпеку, а й про атмосферу довіри і взаємоповаги, де немає насильства та дискримінації».

Становлення учнів як свідомих громадян вимагає партнерської взаємодії усіх зацікавлених сторін – як учнів, учителів, шкільної адміністрації, так і батьків, представників місцевої влади і громадянського суспільства – у різних сферах діяльності школи. Саме комплексне поєднання освітніх заходів, включаючи практичний досвід реальної демократії в школі, – запорука виховання відповідальних громадян, які беруть активну участь у житті суспільства. У процесі розвитку громадянської компетентності важливо спиратися на пропагований зусиллями Ради Європи та Європейського центру ім. Вергеланда загальношкільний підхід, який передбачає:

- наскрізну інтеграцію демократичних принципів і цінностей у всі предмети;
- орієнтацію усього навчально-виховного процесу на розвиток компетентностей для життя у демократичному суспільстві;
- побудову партнерських стосунків між школою, батьками та громадою, залучення усіх учасників навчально-виховного процесу до ухвалення рішень.

За Державним стандартом повної загальної середньої освіти метою освітньої галузі «Мови і літератури» є «розвиток особистості учня, формування в нього гуманістичного світогляду, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій».

Завданнями освітньої галузі в школі є «формування гуманістичного світогляду, духовного світу учня, його моралі, загальної культури, особистісних рис громадянина України, який усвідомлює свою належність до світової спільноти».

Формування соціальної та громадянської компетентності на уроках зарубіжної літератури в межах змістової лінії «громадянська відповідальність» спрямовано на розвиток соціальної активності особистості, формування відповідального члена громади та суспільства, національно свідомого, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, орієнтується у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку суспільства. Розвиток соціальної та громадянської компетентності може відбуватися через навчання на трьох рівнях: засвоєння знань про громадянську відповідальність («навчання про»), розвиток розуміння і ставлення до громадянської відповідальності («навчання для розвитку розуміння та формування ціннісних ставлень»), а також через здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності («навчання через досвід»).

Навчання про:

- кращі здобутки і художні відкриття зарубіжної літератури (оригінальної і перекладної);
- специфіку художньої літератури, що сприяє формуванню якостей громадянина України, усвідомленню своєї належності до світової спільноти;
- багатоманітність культурного простору національних літератур світу, традиції, звичаї іонаціональних культур;
- художню літературу різних країн і народів у контексті збереження миру й демократичних цінностей

• теми і проблеми: «митець і суспільство», «людина і суспільство», «жінка і чоловік», «батьки і діти», самотності, відчуження, відповідальності, самоцінності та самоствердження особистості в суспільстві;

- морально-правові взаємини у сім'ї, колективі, суспільстві;
- моделі неконфліктної поведінки і досягнення консенсусу.

Навчання для розвитку розуміння і особистого ставлення:

Розуміння

• змодельованого в текстах національного, етнокультурного і громадянського досвіду;

• психоемоційного переживання порушених у творах проблем, художніх образів, ідей, які формують громадянські компетенції, зумовлені синтезом національного та загальнолюдського;

• свідомого вибору моделей поведінки з орієнтацією на систему правових норм і загальнолюдських моральних цінностей;

- пріоритету прав людини, поваги, цінності демократичного суспільства;
- особливої ролі ініціативи в демократичному суспільстві;
- правових норм та звичок у повсякденному житті;

Формування

• світогляду на основі духовних цінностей;

• расової, етнічної, соціальної, ґендерної, релігійної толерантності;

• почуття відповідальності за прийняті рішення та їх виконання;

• поваги до різних мов, культур, традицій, толерантного ставлення до всіх рас, народів, народностей і національностей;

• досвіду громадянської поведінки (прояви громадянських почуттів, зокрема в ситуації ризику, протидія аморальним явищам, відстоювання прав людини);

• громадянського і державницького світогляду особистості;

Здатності

• до міжкультурної, взаємодії;

• поцінування людської гідності;

• виявляти нетерпимість до дискримінації, расизму, уникати дискримінації інших у ході спілкування;

• формувати й аргументовано обстоювати власну думку щодо суспільно-політичних питань, свою систему життєвих цінностей і пріоритетів;

• критичного мислити та оцінювати тексти суспільно-політичного змісту, медійні та літературно-критичні матеріали;

• сприймати, аналізувати й інтерпретувати літературний твір у міжкультурному контексті та в аспекті актуальних питань сучасності й становлення особистості.

Навчання через практичний досвід:

• створення на уроці творчого процесу, в якому вчитель та учні є повноправними партнерами й учасниками культурного діалогу;

• під час вивчення біографічного контексту акцентування уваги на активній громадянській позиції та ролі митців зарубіжної літератури у суспільно-політичних процесах;

• використання активних, продуктивних форм, прийомів, видів навчальної діяльності;

• включення учнів у види діяльності, що забезпечують художнє переживання прочитаного;

• учнівські творчі роботи (твори-роздуми, есе, дослідження, відгуки на прочитаний твір, створення сенканів, захист учнівських проєктів, написання листів, звернень тощо).

Реалізації таких непростих завдань, що постали перед педагогами, зокрема і гуманітарного спрямування, а саме розвиток базових компетенцій через наскрізні лінії, однією з яких є «громадянська відповідальність» сприяють нові підходи до навчання, нові технології, методи та прийоми. Однією з ефективних, на мою думку, є технологія розвитку

критичного мислення, яка не так давно почала поширюватися в освітньому просторі української школи, але вже здобула належне їй місце серед інших не менш ефективних методів. Саме ця технологія якнайкраще дозволяє в тому числі і усвідомлено аналізувати літературні твори з точки зору суспільних процесів, життя громад, місця в ньому окремої людини та її відповідальності за те, що коїться в її найближчому оточенні – родині, колективі, громаді, і в цілій країні, та навіть у світі. Тому протягом останніх років я працюю над методичною проблемою «Формування високих моральних цінностей особистості та розвиток критичного мислення учнів – пріоритетні завдання літературної освіти». Головною передумовою розвитку критичного мислення стала теза «Освіту не дають, її здобувають». Інтерес до технології критичного мислення як освітньої інновації з'явився в Україні близько п'ятнадцяти років тому. Натомість в освіті США та Канади цей напрям сучасної освіти розвивається вже майже півстоліття. Критичне мислення починалось як перехід від навчання, орієнтованого переважно на запам'ятовування, до навчання, спрямованого на розвиток самостійного свідомого мислення учнів.

Дану проблему досліджували А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Дж. Макінстер (технології критичного мислення); науковці М. Бахтін (читацька відповідальність за прочитане), О. Пронкевич (викладання літератури у світлі семіотики), Ю. Ковбасенко (підвищення ефективності викладання зарубіжної літератури), В. Шуляр (методологія викладання літератури та роль учителя у формуванні літературної компетентності учнів), І. Якиманська (особистісно зорієнтоване навчання), О. Пометун та Л. Пироженко (інтерактивне навчання) та ін.

Критичне мислення – вміле відповідальне мислення, що дає людині можливість формулювати надійні вірогідні судження, оскільки воно: а) ґрунтується на критеріях; б) є таким, що самокоригується; в) апелює до контексту.

Виокремлюють шість ключових елементів критичного мислення: 1) уміння мислити; 2) відповідальність; 3) формулювання самостійних суджень; 4) критерії оцінки ідей у процесі їх аналізу чи критики; 5) самокорекція; 6) увага та апелювання до контексту. «Я мислю – отже, я існую» – сказав в свій час відомий французький філософ Рене Декарт. І це справді так. Адже жити повноцінним життям в сьогоденному стрімко мінливому і бурхливому світі може тільки людина критично мисляча, тому що тільки критичне мислення піднімає людину до рівня, коли нею не можна маніпулювати, бо вона не боїться мислити, оцінювати, порівнювати. В учнів критичне мислення формує компетентність, здатність до діалогу та дискусії, незалежність думок, небайдужість у сприйнятті подій, допитливість, здатність критично сприймати думки інших. Саме такий набір якостей і властивий відповідальному громадянину своєї країни зокрема і Всесвіту в цілому. Як же навчитись критично мислити? І тут на допомогу приходить література, зі своїми творами, з проблемами, що порушуються в них, з літературними героями... Працюючи над даною проблемою, я відкрила одну істину: критичне мислення не може розвиватися ізольовано, воно завжди виступає в гармонії з моральними цінностями, бо інакше можна дуже легко скотитися до цинізму і заперечення самої моралі. Аналізуючи твір, ми завжди шукаємо моральні цінності у характерах і вчинках героїв, хоча і прагнемо критично оцінювати їх. Стратегій, прийомів розвитку критичного мислення, як свідчить педагогічна література, багато. Я у своїй практиці використовую далеко не всі з них, а тільки ті, які, на мій погляд, найбільше ефективні в кожній конкретній ситуації і допомагають досягнути поставленої мети.

Урок літератури із застосуванням методики розвитку критичного мислення вибудовується за трифазною моделлю:

- Актуалізація опорних знань. Евокація (встановлення зв'язків).
- Усвідомлення змісту.
- Рефлексія (міркування).

Для кожної з цих фаз доцільно підібрати відповідні стратегії і прийоми. Але є прийоми, які слід використовувати на кожному етапі уроку. Це такі, як створення діалогічних ситуацій, робота в парах, малих групах. Та особливо ефективними є

вирішення проблемних запитань та проблемних ситуацій, які могли б викликати дискусію, сприяючи розвитку критичного мислення учнів.

А якщо розглядати за фазами уроку, то на фазі евокації я найчастіше використовую прийоми фокусуючих запитань, мозкового штурму, «Так – ні», «Вірю – не вірю», літературних диктантів різних видів, «Закінчи речення», вікторини, розгадування кросвордів, криптограм, головоломок тощо. На фазі усвідомлення змісту – «Інформаційний пакет», «Порушена послідовність», «Спеціальні ролі (географів, істориків, літературознавців бібліографів тощо)», «Кола Вена», «Карусель», театралізації, читання з передбаченням, «Броунівський рух», складання схем, «Асоціативний куш», «Вільне письмо» та інші. На фазі рефлексії – метод «Прес», «Займи позицію», «Залиш останнє слово за мною», «Синтез думок», «Коло ідей», «Мікрофон», «Сенкан», написання есе, дискусійна мережа, дебати, «Драматична інтерпретація» і так далі.

Одним із прийомів роботи в групах або в парах є так званий **«Інформаційний пакет»**, який сприяє розвитку критичного мислення на широкому полі інформації. Це добірка цитат, висловлювань (про письменника, твір, героїв, проблеми тощо) літературознавців, дослідників, філософів, відомих людей. Підбираючи матеріал для вправи, акцент роблю на висловлювання, що показують громадянську позицію письменника чи героя, їхню участь в житті суспільства та вплив на нього. Працюючи в парах, учні знайомляться зі змістом пакета, щоб відповісти на запитання:

- *Який вислів найкраще висвітлює дану проблему?*
- *З яким твердженням не погоджуюсь?*
- *Чиї думки найоригінальніші?*
- *Які вислови сподобалися?*
- *Доповніть «пакет» власною думкою (цитатою, прислів'ям).*

Такий вид роботи допомагає учням приймати самостійне рішення, знаходити потрібну інформацію, висувати власні ідеї. Універсальним збудником думки та емоцій учнів також є прийом **«Незакінчені речення»**. Цей прийом дає можливість учням висловитись, визначивши певну тему, в тому числі і тему громадянської відповідальності героїв, вираженої в творі. Вчитель формулює початок речення і пропонує закінчити його:

- *Коли б я був...*
- *Таке рішення було ухвалено, тому що...*
- *Це мій улюблений герой, бо...*

Для висловлення враження від знайомства з творчістю письменника або прочитаного твору використовую **«Вільне письмо»**. Дана стратегія допомагає зібрати до купи свої думки через записування їх без зупинки. До уваги не беруться помилки, стиль. Суть роботи полягає в тому, щоб допомогти учням зафіксувати свої емоції, думки, судження не соромлячись їх і не боячись їх демонструвати.

Подобається дітям і дає певні результати **інтелектуальна розминка «входження» в урок**. За першими літерами імені головного героя твору або його автора треба записати слова – асоціації, які виникають під час читання. Наприклад,

- Т – талановитий.*
- В – відомий.*
- Е – енергійний.*
- Н – неймовірний.*

Для перевірки засвоєння і розуміння змісту прочитаного твору доцільно використовувати прийом **«Порушена послідовність»**. На окремих смужках паперу розміщені фрази, що стосуються твору, який вивчається. Записані на окремому аркуші, вони втрачають логічний зв'язок. Учні потрібно відтворити з пропонованих частин текст і відновити сюжет твору. Кількість карток необмежена. Цей прийом використовувався при вивченні великих за обсягом творів – повістей та романів, поем, драматичних творів у всіх класах. Результативним для розвитку критичного мислення є прийом **«Збережи останнє слово за собою»**. Учень, який перший розпочав обговорювати питання, передає слово іншому. Після повного обговорення слово повертається до того, який починав. Таким

чином, він отримує право підбити своєрідний підсумок, погодившись із тим, що говорили, чи заперечити, доводячи свою думку. Під час виконання цієї вправи також можна зробити акцент на громадянську позицію героя та його відповідальність, обговорити коло питань у творі, пов'язаних з життям громади, суспільства. Досить ефективно під час колективного обговорення прийоми **«Мозковий штурм»** та **«Мікрофон»**. **«Мозковий штурм»** спонукає кожного проявляти свою уяву і творчість, що досягається шляхом висловлення думок усіх учнів. Прийом **«Мікрофон»** дає можливість сказати щось швидко по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію, в тому числі і громадянську. Для розвитку асоціативного мислення широко застосовую прийом **«Гронування»** або **«Асоціативний куц»**. Підсумовуючи вивчене, учням пропонується створити образ літературного героя за даною схемою, аналізуючи його участь у житті громади, суспільства в тому числі. У старших класах для розвитку критичного мислення учнів, на мою думку, слід частіше проводити уроки – диспути, дискусії, дебати, на яких можна широко обговорювати позиції у творі, важливі для життя суспільства та переходити на з'ясування участі в цих питаннях самих учнів. Одним із можливих варіантів роботи під час диспуту може бути прийом **«Обери позицію»**. Він надає можливість кожному обґрунтувати свою позицію та перейти на іншу, якщо опоненти знайшли переконливіші аргументи. До дискусії усіх учнів спонукає прийом **«Коло думок»**. Головне завдання, яке стоїть перед кожним із них, – висловити власну думку. Запитання для дискусії передбачаються різні, але всі вони мають бути пов'язані з твором, що вивчається. Стратегія **«Кола Вена»** допомагає учням скласти порівняльну характеристику героїв. У першому колі записуються риси характеру одного героя, у другому – іншого, а в третині – те, що їх об'єднує. Ефективним у роботі є прийом **«Прес»**. Учні складають відповідь на поставлене запитання за поданим початком:

1. Я думаю, що...
2. Тому, що...
3. Наприклад...
4. Отже, я вважаю...

Цей вид роботи дає можливість висловити власну думку, пояснити, в чому вона полягає; чому саме вибрана така точка зору; навести приклад, який є аргументом, щодо висловленого; узагальнити свою думку.

Як бачимо, методів та прийомів, які можна використати для реалізації наскрізної лінії «Громадянська відповідальність», є досить багато. Одні з них допомагають з'ясувати громадянську позицію письменника, героя твору, проаналізувати ті суспільні процеси, які в цьому творі зображені та прослідкувати вияв громадянської відповідальності їх учасників. Інші більше спрямовані на відпрацювання свідомого вибору моделей поведінки з орієнтацією на систему правових норм і загальнолюдських моральних цінностей, пріоритету прав людини, цінностей демократичного суспільства у самих учнів. Та крім цих загальновідомих та відпрацьованих, сьогодні пропонується ще й низка спеціальних вправ, спрямованих на реалізацію цієї лінії. Це, до прикладу, збірка Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с, яка має гриф Міністерства освіти і пропонує низку цікавих вправ з кожного предмета до різних тем, що вивчаються в 5-9 класах. Ці вправи чудово підходять для етапу рефлексії та підведення підсумків роботи на уроці чи навіть з теми і особливо подобаються учням, бо вчать їх аналізувати себе, приймати рішення та відповідати за наслідки своїх вчинків. Так, при вивченні у 5 класі роману Елеанор Портер «Полліанна» під час уроку «Роль Полліанни в житті жителів міста» пропонується вправа «Сильні сторони особистостей як потенціал для суспільства», мета якої дати розуміння, що різні сильні сторони особистості комбінуються для досягнення успіху; що, проявляючи ініціативу та відповідальне ставлення, набуваєш сили для позитивних змін життя громади. Учні отримують завдання взяти участь у трикроковій дискусії. 1. Індивідуальна робота: поміркуйте про сильні сторони, які ви маєте,

та напишіть їх назви на аркуші паперу (2 хв.). 2. Робота в парі: обговоріть, у яких ситуаціях ці сильні сторони можуть допомогти вашому класу (3 хв.). 3. Робота у четвірках: обговоріть, як сильні сторони малої групи можна використати у ситуаціях, що відбуваються поза шкільним життям: в родині, з сусідами, на гуртку, в місцевій громаді тощо (3 хв.). Спільне обговорення результатів: презентація кожною групою обговореної ініціативи (сильні якості групи та ситуація, в якій ці якості можна було б використати) (7 хв.). Таким чином, крім обговорення рис характеру Полліанни та її впливу на життя міста, учні за 15 хвилин уроку ще й проаналізують власні сильні сторони та їх застосування в житті родини, класу, громади. Подібні вправи пропонуються для роботи за різними темами в усіх класах.

Отже, компетентнісна освіта, запропонована Державним стандартом базової та повної середньої освіти, зорієнтована на практичні результати, досвід особистої діяльності, вироблення ставлень, тобто опанування основними одинадцятьма компетенціями через чотири наскрізні лінії, що зумовлює принципові зміни в організації навчання, яке стає спрямованим на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань і умінь учнів та їхніх життєвих навичок. А реалізація наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» сприяє вихованню громадянсько та соціально відповідальної особистості, здатної розуміти процеси становлення суспільства, його розвитку та свого місця в ньому та відповідати на виклики сучасності в сфері громадського життя як повноцінного і повноправного члена сучасного суспільства.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: Методичний посібник. / Авт.-уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. – 2007.
2. Крамаренко С. Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів // Відкритий урок. – 2002. – № 5-6.
3. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології. К, 2000.
4. Освітні технології. / За ред. О. М. Пехоти. – К. – 2002.
5. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. - К.: А.С.К., 2004.
6. Державний стандарт повної і базової середньої освіти.
7. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі. – Ніколенко О.
8. Климова В. Навчити учня критично мислити – означає якнайкраще підготувати його до самостійного життя. – Стаття в журналі Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2007. № 10.
9. Стіл Д., Мередіт К., Темпл Ч. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів; підготовка до проекту «Читання та письмо для розвитку критичного мислення». Посібники 1-8. – К.: Міленіум, 2001-2002.
10. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с.

**Григор'єва Тетяна Анатоліївна,**  
вчитель української мови та літератури  
Подільського ліцею  
Староушицької селищної ради

#### **Осмислення філософської концепції лідерства в поемі Івана Франка «Мойсей» та драматичному етюді О. Олесея «По дорозі в казку». Компаративний аналіз творів**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художній зміст поеми «Мойсей» та драматичного етюду «По дорозі в казку», визначити спільні та відмінні особливості творів крізь призму осмислення філософської концепції лідерства; розвивати навички порівняльного аналізу художніх творів, висловлення власних думок і вражень щодо

прочитаного, вміння критично мислити; сприяти розумінню благородства вчинків, які здійснюються заради щастя людей.

Соціальна та громадянська компетентність: учні визначають у творах актуальні соціальні проблеми та ідеї; усвідомлюють цінність активної життєвої позиції лідера, високої мети й наполегливої праці; роблять висновки про умови гармонійного розвитку людини в соціумі.

Теорія літератури: філософська поема, драматичний етюд, символізм, компаративний аналіз.

#### ХІД УРОКУ

I. Мотивація навчальної діяльності школярів.

Вступне слово вчителя.

На сьогоднішньому уроці ми спробуємо провести компаративний аналіз творів «Мойсей» І. Франка та «По дорозі в казку» О. Олеся, в яких піднімається проблема громадянської відповідальності поведиря нації, лідера. У своїх творах письменники розкривають складний та неоднозначний процес українського націєтворення, подають через символи й підтексти роздуми про нелегкий шлях рідного народу до свободи. Як ви вже добре знаєте, твір І. Франка «Мойсей» закликає кожного з нас не здаватися, впевнено йти до своєї мети. Логічно виникає ряд питань, на які важко знайти відповідь: «Як жити?», «Якими шляхами йти до щастя?», «Яким вождям довірити свою долю?». Головний герой драматичного етюду «По дорозі в казку», як і Мойсей, здатний до благородних вчинків заради щастя людей, готовий йти вперед і вести за собою. Але, на жаль, як у давні часи, так і нині, не всі розуміють і цінують високі поривання таких особистостей.

II. Оголошення теми й мети уроку (1 слайд).

III. Перевірка сприймання прочитаного (домашнє завдання).

1. Гра «Знайди зайве». Учні переглядають слайди з презентації (2-8 слайди) і називають картинки, які не мають відношення до творів, що аналізуються на уроці.

Учням пропонується розгадати ребуси (9-11 слайди).

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу.

1. Історія створення творів (12-14 слайди).

Повідомлення учня-літературознавця.

Поштовхом до створення поеми «Мойсей» була скульптура Мікеланджело – образ біблійного Мойсея, яку побачив І. Франко, перебуваючи в 1904 р. в Італії. Твір був написаний під час національно-революційних заворушень 1905 року. Пролог письменник створив вже після закінчення поеми. У ньому поет закликав сучасників і потомків до духовної єдності. В основу поеми «Мойсей» Франко поклав біблійний сюжет. Він не переспівує біблійної історії, а використовує лише один її фрагмент: після сорокарічного блукання ізраїльтяни на чолі з Мойсеєм наблизилися до обіцяної землі Ханаанської.

Драматичний етюд «По дорозі в казку» був створений у 1908 році і входив до збірки «Драматичні етюди» (1914 р.), разом з іншими творами «Золота нитка», «Осінь», «Танець життя», «На свій шлях» тощо. Як бачимо, аналізовані твори були написані практично в один і той самий час – період революційних зрушень на території Російської імперії (власне, і нашої держави) та пробудження українських націоналістичних ідей.

2. Історичний екскурс.

Слово вчителя.

Внаслідок економічної та соціальної кризи на початку 1900-их років в Україні (та й в усій Російській імперії) значно загострилась політична ситуація. Країна була охоплена загальним політичним страйком, в якому взяло участь близько 120 тис. робітників. Під час страйку виникли організації класового типу – Ради робітничих депутатів, керівництво якими намагались здійснювати революційні партії – соціал-демократи, есери, анархісти. У ряді міст страйковий рух супроводжувався сутичками з військами (Харків, Горлівка, Київ). Так у Горлівці бойові дії між озброєними робітниками та урядовими військами завершилися численними жертвами з обох боків (загинуло бл. 300 робітників).



Перегляд відео (3 хв.) «Україна в роки Першої російської революції»  
<https://www.youtube.com/watch?v=ygwv0pflel0>

Проблемне запитання: Враховуючи складне економічне та політичне становище України, яке першочергове завдання стояло перед народом України?

Учні роблять висновки: Український народ як ніколи потребував сильного лідера, який зміг би очолити Україну, об'єднати усіх спільною ідеєю та допоміг би вистояти у веремії революційного хаосу. Тому й не дивно, що письменники порушують таку актуальну проблему – стосунки юрби (народу) та поводиря.

3. Робота над характеристикою головних героїв.

3.1. Евристична бесіда.

– Про що ці твори? (Про шлях до мрії; взаємні сумніви, зневіра зупиняють вождів і народ за крок до досягнення мети).

– Для чого пророки нагадують своєму народові про рабське минуле?

– Чим керуються Мойсей та головний герой драматичного етюд у своїх діях?

– Якими словами у творах сказано, що шлях поступу завжди важкий і дається дорогою ціною?

3.2 Робота з діаграмою Вена на визначення спільних і відмінних рис характерів Мойсея та Його

Учні підкріплюють риси цитатами з текстів і роблять висновки.

Висновки (15-16 слайди):

Мойсей – відданий син свого народу. Він незламний у своїх переконаннях, альтруїстичний, готовий померти заради свободи ізраїльтян. Попри зневагу та небезпеку бути забитим камінням Мойсей постійно спонукає народ іти вперед. Гуманним та мрійливим зображено і головного героя твору О. Олеся. Дівчина говорить до Нього: «В тебе серце добре, як в дитини». Хоча образ героя етюд «По дорозі в казку» значно поступається силою свого характеру образу єврейського пророка (Його побив хлопець, а герой у відповідь просто плакав), однак Він також безапеляційно і рішуче спонукає юрбу іти до світла «Дорогу треба нам шукати!».

4. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм» (19 слайд).

• Визначте спільні проблеми твору.

Орієнтовні відповіді

– Стосунки вождя і народних мас;

– лідерства;

– мрії та дійсності;

– шляхів досягнення мети.

5. Виконання завдань проблемно-пошукового характеру.

5.1. Постановка проблемного запитання (17 слайд).

– Символом чого є блукання людей? (Блукання – це шлях очищення народу, під час якого розкривається психологічна сутність мас).

5.2. Визначення спільних образів-символів у творах. Робота з таблицею (20 слайд).

Учні самостійно заповнюють рубрики позначені курсивом.

Символи	образи твору «Мойсей» образи твору «По
дорозі в казку»	
Поривання людини до кращого життя	подорож до Палестинії дорога в казку
Мета (мрія) поводитирів	земля Ханаанська казка
Труднощі і перешкоди на шляху народу (юрби) сорокарічною мандрівкою	голод та зневіра темний ліс, хижі звірі

Віра у молоде покоління  
продовжить місію Мойсея  
знаходить вмираючого героя

Єгошуа, який  
хлопчик, який

#### 6. Літературна п'ятихвилинка

Учні пригадують найвідоміші прислів'я та афоризми про лідерські якості.

Перша та найбільша перемога – перемога над самим собою (Платон).

Висловлюючись просто, лідер це той хто знає куди прагне прийти, встає та йде (Джон Ерскін).

Не святі горшки ліплять (усна народна творчість).

Назвався грибом, лізь у борщ (усна народна творчість).

Якщо не можеш витримати спеки від печі – забирайся з кухні (усна народна творчість). (Слайд 22)

#### 7. Міні-дослідження.

Намалюйте психологічний портрет лідера. Створення хмари слів (Використовуємо сервіс «Word Art»). За відсутності Інтернету можна використати прийом «Асоціативного грона» на класній дошці. (Слайд 23)

#### IV. Закріплення знань, умінь та навичок

##### 1. Складання сенкану.

- Складіть сенкан на тему «Справжній лідер».

Наприклад (Слайд 24):

Лідер.

рішучий, відважний

очолює, єднає, спонукає.

Завжди досягає поставлених цілей!

Герой.

##### 2. Заповнення гугл-форми

<https://forms.gle/a4sPiX6oFyJYfPQUA>

##### 3. Вправа «Мозковий штурм».

Запропонуйте оригінальну ідею всесвітнього пам'ятника лідеру. Можна створити, за бажанням, ескізи. (Учні діляться своїми ідеями, яким вони уявляють цей монумент). (Слайд 25)

#### V. Підбиття підсумків уроку

Слово вчителя

Як бачимо, І. Франко та О. Олесь порушують у своїх творах актуальну проблему стосунків відданого пророка-поводиря, який прагне визволити свій народ з неволі і блукань та духовно сліпої юрби, котра зневірилась і віддала пріоритет матеріальним благам. Завдання творів полягало у пробудженні моральних сил українського народу, політичної свідомості, бажанні рухатися вперед до кращого майбутнього. Проблеми, що порушуються у цих творах є дуже актуальними і для нинішнього покоління українців. (Слайд 26)

#### VI. Домашнє завдання

• Вміти здійснювати порівняльний аналіз поеми І. Франка «Мойсей» та драматичного етюд О. Олеся «По дорозі в казку».

- Скласти міні-твір на тему «Кожен повинен виховувати в собі лідера».

## **Урок виховання громадянської відповідальності за романом Івана Багряного «Тигролови» у 11-му класі**

**Мета уроку:** учити учнів висловлювати своє ставлення до основних проблем, порушених у романі, розвивати навички роботи в групах; виховувати в учнів почуття сили волі, співчуття, доброти, національної гідності, поваги до особистості людини, почуття гордості за свою країну.

**Компетентності:** громадянська відповідальність, критичне мислення, уміння чітко обґрунтовувати власну позицію.

**Очікувані результати:** учні вміють коментувати ключові епізоди визначати проблеми, порушені у творі; виділяти головне; розкривати жанрові особливості роману; характеризувати героїв; висловлювати власні міркування щодо прочитаного.

**Обладнання уроку:** портрет письменника, текст твору.

**Тип уроку:** урок-дослідження.

**Епіграф:**

*Ми є. Були. І будемо Ми!  
Й Вітчизна наша з нами.  
І. Багряний*

### **Хід уроку**

#### **I. Вступне слово вчителя.**

Роман І. Багряного «Тигролови» – це ще одна болюча сторінка історії України, її народу, який поступово перетворювався з вільних козаків на цілі армії каторжників. *«Прокладали шляхи, прокладали нову магістраль, вимощуючи її своєю розпукою, гатили собою прірви, й баюри, й провалля... А тепер ось вони стояли як на параді. Полтавці... Чернігівці... Херсонці... Кубанці... нащадки Многогрішного й нащадки того Авакума вільнодумного... Каторжники. Ті, що про них потім будуть розповідати легенди й співати... пісні».*

Ми з вами на попередніх уроках говорили вже про історію написання «Тигроловів», аналізували його композиційні особливості. Але мені хочеться задати вам одне питання: перегорнувши останню сторінку роману, що ви відчули? Яке загальне враження у вас склалося від прочитаного?

(Учні відповідають)

#### **II. Актуалізація опорних знань учнів.**

**Вчитель.** «Нашого цвіту по всьому світу». Ці слова стали вже крилатими. Бо немає, мабуть, на земній кулі країни, де б не жили українці. Як не було й немає такої країни, в якій за те, що людина любить свою землю, її людей, береже традиції своїх батьків, шанує материнську мову, прагне бути вільною, знищували.

Страшні трагічні роки сталінського геноциду. Скільки було страчено талановитих людей, цвіту української нації. Скільком довелося покинути Батьківщину, податися на чужину, щоб не зрадити себе, не зректися своєї любові, залишитись українцем не на Україні. Всі вони мріяли повернутися на землю своїх батьків.

Проте тільки у незалежній Україні повертаються імена вчених, художників, письменників, імена тих, хто пройшов довгий шлях від забуття до безсмертя. Повертаються своїми творами, знаними у світі, але на жаль не в Україні. Серед них Іван Багряний – письменник, публіцист, людина, для якої найбільшим щастям було побачити свою Батьківщину вільною й незалежною. Провідною ідеєю його творів є віра в те, що

потворна радянська дійсність не знищила й не знівечила людського й національного духу української людини. Давайте повторимо короткі відомості про письменника.

### **III. Мотивація навчальної діяльності.**

Повідомлення теми і мети уроку.

**Вчитель.** Основою «Тигролови» став контраст між жахом сталінських концтаборів та привабливістю волелюбних українських поселенців, які приборкали сувору природу і взяли максимум від тих свобод, які їм надавала віддаленість від центру репресій – європейської частини СРСР.

Переживши юнацьку віру в національну революцію і чорне розчарування від грубого потоптання її ідеалів у тридцятих роках, Багрянний шукав докази невмирущості свого народу, ґрунту для подальших надій на світле майбутнє. «Моделлю», «лабораторією» такого ґрунту були далекі українці – люди, які зберегли національну гідність, і загартувалися в двобої з природою та тоталітарною системою, випаливши «пережитки цивілізації»: манірність, розбещеність, лицемірство. А чи досяг письменник своєї мети – ми і з'ясуємо сьогодні на уроці.

Тема нашого уроку – **«Роман І. Багряного «Тигролови» – хрестоматія українців».**

Сьогодні на уроці ми з вами повинні

- показати біль головного героя, тривогу за долю України;
- будемо формувати ваше вміння висловлювати власні думки;
- вчитися у самого митця та його героя, як у будь-якій ситуації залишатися

Людиною.

### **IV. Опрацювання навчального матеріалу.**

#### **1. Бесіда за змістом твору.**

**Вчитель.** Яке символічне значення двох потягів, що рухаються на Далекий Схід?

**Учень.** Образ дракона – це образ усієї більшовицької системи. Цей ешелон смерті, сформований ОГПУ-НКВД, уособлює приреченість народів Радянського Союзу на знищення.

**Вчитель.** Про який період історії йдеться в романі?

**Учень.** У романі йдеться про період сталінських репресій 1930-их рр.

**Вчитель.** Які два світи змальовує автор? Через які образи-символи? Хто є представником кожного?

**Учень.** Перший розділ свого роману І. Багрянний називає «Дракон». «Вирячивши вогненні очі, дихаючи полум'ям і димом, потрясаючи ревом пустелі і нетрі, вогненным хвостом замітаючи слід, летів дракон. Не з китайських казок і не з пагод Тибету – він знявся десь з громохкого центру країни «чудес», вилетів з чорного пекла землі людоловів і гнав над просторами...». Це символічна картина паралельного майже незалежного існування в одній державі двох світів – світу пітьми, пекла і світу ілюзорного раю, ілюзорного вільного життя. І ці два світи уособлені в символічних образах двох експресів, котрі мислено летять у невідоме, у чорну сибірську ніч, на край світу. Як протиставляються два світи, так протягом твору йде протиборство їх представників: Г. Многогрішного й Медвина.

**Вчитель.** Перекажіть епізод, який вам найбільше сподобався, про життя й побут родини Сірків.

**Вчитель.** Чому роман став настільною книгою німецької молоді?

**Учень.** Бо твір вчить підніматися над муками, жити в будь-яких умовах, виживати в екстремальних ситуаціях.

**Вчитель.** Так, ви праві: для Григорія найголовніше – служити добру, і він ладен вмерти за свою справу, ніж жити, схиливши голову. А що, на вашу думку, значить «служити добру»?

**Учень.** В першу чергу, для Григорія Многогрішного, на мою думку, це значить – служити Україні. Григорій належить до тих людей, яких скорити неможливо. Надто багато

в нього гідності й відповідальності за долю Вітчизни. Серце він завжди з Україною. Наталці, яка була свідком розправи з Медвеним.

**Вчитель.** Які ще думки?

**Учень.** Глибокий внутрішній біль пронизує Григорія, де змальовано насильницьке відлучення українців від батьківщини. У переповненому вагоні він чує печальні одкровення обдурених владою земляків-заробітчанин. *«Те, що він почав був забувати, – ціла ота трагедія його народу, – навалилася на нього всім тягарем, кидаючи серце, мов м'яч у всі боки.»*

*Уся! Уся його Вітчизна ось так – на колесах, розчавлена, розшматована, знеособлена, в покорі, в бруді, розпачі! Голодна! Безвихідна! Безперспективна...*

*І гризуть мозок у відповідь на відчай рідних душ думки:*

*– Боже мій! Боже! Та чи Ти ж є на небі?! Чи Тебе шукати та на прою викликати, Боже? Куди ж ти дивишся?!».*

## **2. Вчимося думати філософськи.**

Завдання: визначити тематику, коло проблем та ідею художнього твору.

Учням подано матеріал для дослідження: картка з переліком проблем та ідей у художніх творах. Вибрати з них, які стосуються теми. Користуючись інтернет-ресурсами, учні можуть підібрати ілюстрації до роману «Тигролови», аргументувавши свою відповідь.

Очікуваний творчий продукт: схема, таблиця, есе, колаж, презентація.

*Вправа «Розгадай таємниці твору».*

Завдання: визначити символіку назви роману та інтригуючі назви розділів: «Дракон», «Світ на колесах», «Навзводи зі смертю», «Бог кохання»...

Учні отримують матеріал для дослідження та ілюстрації до твору, можуть користуватися інтернет-ресурсами для підтвердження думки.

Очікуваний творчий продукт: створення колажу, комп'ютерна презентація, малюнки (для технологів).

**Вчитель.** Задум написати роман виник під час перебування автора на засланні, у Бамлазі. Як відомо, Іван Багряний утік з концтабору і довго блукав тайгою, поки не зустрівся з далекосхідними мисливцями – звіроловами. Цікаво, що ці люди були нащадками віхидців з України. Роман «Тигролови» був написаний у 1943 році. За жанром – пригодницький роман: його сюжет насичений надзвичайними пригодами й характеризується несподіваними поворотами, динамічністю в розгортанні подій, «...умінням знаходити вихід з численних екстремальних ситуацій, торжеством справедливості».

У творі порушено філософські проблеми: добра і зла, життя та смерті, морального вибору, кохання і волі до життя... А образи – символи надають незвичайності, таємничості, загадковості.

Образи роману «Тигролови» мужні, вони уособлюють український народ, який намагалися знищити протягом багатьох століть. Сім'я Сірків – це не лише гарна родина, це міцне родовідне дерево української нації, з якого відродилась і утворилась нова держава і нова людина. У Сірковій родині ми вбачаємо долю своєї України. І. Багряний з оптимізмом утверджує, що плекаючи сім'ю та родину, ми відроджуємося, стаємо сильним і неподоланим народом, а відтак, і щасливим, бо ж «сміливі завжди мають щастя».

*Вправа «Розкодууй слово».*

Кожній групі даються букви, з яких треба скласти слово або слова.

1 - «ліпше вмерти»

2 - «біжучи»

3 - «ніж жити»

4 - «гниючи»

Представники з груп на дошці записують закодовані слова. Вислів: «Ліпше вмерти біжучи, ніж жити гниючи». – Кому належать ці слова?

**Вчитель.** Саме таке життєве кредо мав Григорій Многогірний. Він хотів жити, але жити гідно. Сюжетна канва роману побудована навколо двох постатей – Григорія

Многогрішного та майора НКВС Медвина. Їх двобій – це боротьба Людини із світом п'їтьми й пекла. Перемога Григорія над «людоловом» Медвиним символізує боротьбу гордого і волелюбного українського народу проти жорстокого тоталітарного режиму, що калічив людей фізично, але не зміг подолати їх духовність, бо, як говорить один із в'язнів, «ліпше вмирати, біжучи, ніж жити, гниючи!».

#### **V. Висновок.**

Протягом уроку ми з вами говорили про те, що Григорій Многогрішний – зразок того, що людина завжди повинна залишатися людиною. А тепер давайте узагальнимо все вище сказане.

Так, Григорій Многогрішний – реальний приклад для наслідування. А давайте зараз уявимо таку ситуацію: Наш герой хоче поділитися з вами якоюсь однією особистою рисою. Що б кожен з вас особисто для себе взяв від Григорія Многогрішного у доросле життя? Напишіть, будь ласка, це на аркушиках паперу перед вами.

#### **VI. Рефлексія.**

Подумайте індивідуально протягом 1 хвилини про суспільство, в якому ви хотіли б жити, і визначте дві характеристики цього суспільства. Запишіть ці дві характеристики на клейких аркушах та прикріпіть їх на дошці.

Тепер подумайте про дві речі, певні «ланцюги», які заважають, утримують вас від досягнення тих характеристик ідеального суспільства, які вони написали на клейких аркушах.

#### **VII. Домашнє завдання.**

Скласти висловлювання за алгоритмом на одну із тем:

- Чи завжди сміливі мають щастя?
- Які шанси має протест однієї особистості проти тоталітарної системи?
- Чи можна залишатись вільною людиною, коли тебе переслідують?

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Бондаренко А. І. Текстово-світоглядні моделі художнього мовомислення ХХ століття: монографія / А. І. Бондаренко; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин: Вид. М. М. Лисенко, 2009. – 323 с.
2. Ковальчук О. Ми є. Були. І будемо ми!: (Вивчення роману Івана Багряного «Тигролови») // Дивослово. – 1999. – № 7.
3. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с.
4. Лавер О. Символічна функція літературно-художніх антропонімів у романі Івана Багряного Тигролови // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2014. – № 2. – С. 28-32.
5. Багряний І. Тигролови / І. Багряний. – Х. : Ранок, 2009. – 256 с.
6. Пашковська Н. Духовний абсолют українця у романах Івана Багряного / Н. Пашковська // Історико-літературний журнал. – 2007. – № 14. – С. 157-163.

**Демчук Людмила Іванівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Сахновецької ЗОШ I-III ст.  
Ізяславського р-ну

### **Мученик Революції Гідності**

Розробка уроку за твором «Веремій В'ячеслав. Правда життя журналіста».

Мета (формування компетентності): предметні: схарактеризувати образ журналіста В'ячеслава Веремія, добираючи фактичний матеріал з життя; ключові: уміння грамотно висловлювати власні судження про події та їх актуальність у наш час; емоційно-ціннісне ставлення: усвідомлення важливості активної громадянської позиції, відповідальності за долю кожної людини.

НЛ – 2

Тип уроку: урок засвоєння знань.

Форма проведення уроку: підготовка до уроку розпочинається заздалегідь: клас поділяється на групи, кожна готує своє завдання.

*Все буде добре...*

*Спогади про дитинство допомагали жити... Дорослий світ був занадто жорстоким.*

*Любити я вчився із самого народження. Ще як я був в утробі матері. Янгол, який розмовляв зі мною, заповідав мені відчувати, що таке любов. У кожного є янгол. Ще до того як народитися, він дає тобі уроки життя.*

*Коли з'являєшся на світ, то все забуваєш, але ті настанови перед кожною життєвою ситуацією згадуються твоїм серцем.*

*В'ячеслав Веремій*

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми і мети уроку

Слово вчителя.

Глибока рана від втрати дитини ніколи не гоїться. Для матері цей біль невиліковний. Але спогади про сина допомагають жити. Катерина Веремій з болем згадує: «Найвагомішою причиною взятися за перо було для мене знайомство з книгою «Небесна Сотня», де про мого сина, журналіста, Героя Небесної Сотні було згадано двома рядочками, короткими фразами. Намагалася з'ясувати, чому так сталося, чому в авторів цієї книги не було достатньо інформації, хоча за нею до мене ніхто не звертався, а зверталися до його дружини.

Про інших героїв були і фото, і розповіді про життя, і згадка про близьких та рідних, а про мого сина тільки скупі відомості: коли народився і загинув. Мене це дуже гірко вразило, і крізь сльози я сказала: «Буде книга і його, і про нього». Бо в ньому жила чудова ангельська душа».

Повідомлення першої групи учнів.

Дитинство... Найпрекрасніший період в житті кожної людини. І навряд чи хто візьметься заперечувати цю істину. Найтепліші спогади В'ячеслава припадають саме на цей проміжок часу. А промайнуло воно в чудовому селі. Про неповторний світ цього куточка землі, розповідає Леся Українка у поезії «Красо України, Подолля!».

Коли хлопчику виповнилось рік і два місяці, мама відвезла його до рідного краю в село Поліське, на Хмельниччину до бабусі. Приваблювали малого хлопчика широкі поля, на яких любив рвати квіти для рідних, луги, які духмяно пахли сіном, річка Бездна, яка струменіла поміж луками і долинами.

Хоча жили бідно, але виховувала бабуся внука у великій любові. Вона нікому не дозволяла на нього кричати і, не дай Боже, бити. Знайти правильний підхід до дитини їй підказувала природна мудрість.

Дуже любив Славко слухати, як бабуся читала книги. Але клопоти по господарству не давали можливості це часто робити. Тоді їй прийшлося виконувати роль учительки. Стала показувати по складах по дві букви, і він відразу зрозумів, що й до чого. Швидко навчився складати слова. Радості не було меж, адже дитина навчилася читати в три з половиною роки. Читав усе, що потрапляло до рук, мав меткий розум і любов до науки. Перечитував свої книжечки по декілька разів, тоді брався до бабиних газет, якими вона розпалювала дрова, і там теж знаходив щось цікаве для себе.

Назавжди залишилася для матері загадка з польською книгою, яку хлопець ховав на горищі, щоб ніхто не спалив. Час від часу обкладав її своїми, ставав на коліна, підпирав голову руками і таким чином вивчав «іноземну науку».

Газети і книжки були найкращими іграшками. Славунько перегортав сторінки, вистукував по них долоньками, розглядав друковане і мальоване, схилившись над ними, щось голосно бурмотів. А згодом старші почали помічати зошити, які були дрібно списані маленькою ручкою. Так з'явилися перші віршики...

На запитання рідних, ким мріє стати в житті, майбутній журналіст впевнено говорив: «Буду читати й писати».

Змалечку привчався і до фізичної праці, не любив байдикувати, а в усьому допомагав бабусі: то суниць назбирає, то різнобарвними квітами порадує душу. У п'ятирічному віці вже допомагав садити картоплю. Але важко було ще носити відро. І старенька прив'язувала йому фартушок і в нього насипала саджанці. А коли він ставав порожнім, хлопчик голосно наказував, що сам буде наповнювати його.

Повідомлення другої групи учнів.

Ось і настав час розлучатися з бабусею. Мама забирає дитину, бо розпочиналося навчання в школі. Після села важко було привикати до великого міста. Але згодом допитливого хлопчика затягнув вир нових клопотів. Київ полюбив відразу, адже стільки довкола нового та цікавого.

З перших днів навчання вчителька скаржилася, що Славик крутиться за партою, щось малює, а то схопить та й десь побіжить. Діти учать букви, вчать читати, писати, він все це знає, він читає – як дорослий. Саме у школі чуйному В'ячеславу довелося вперше зустрітися з несправедливістю. Навіть не хотілося іти до класу, де учні називали його «українець». Адже скрізь лунала «чужа мова». А ще дуже боляче чути дитині слова, що він «нищий», значить – злидень. Після розмови з ненькою та короткочасних роздумів, він гордо заявив: «Знаєш, мамо, хай собі кажуть, що хочуть, а я завтра піду в школу і просто буду вчитись краще за всіх».

А згодом мама в його зошитах помітила вірш, який він написав від болю за рідну мову:

Якби життя нарешті дало свою згоду  
Вивчати, поважати мою рідну мову,  
Бо це чудовий шлях до спільного добра.  
Коли б згадали всі, чим дихала, жила  
Та, кинута колись під тином,  
Калинова українська мова чарівна.

Наполегливий учень зробив мрії реальністю. Не один рік виборював перші місця та отримував похвальні грамоти.

Слово вчителя.

Після закінчення школи не зраджує дитячим мріям, а твердо вирішує стати журналістом.

Що вам відомо про цю професію?

Повідомлення третьої групи учнів.

Журналіст – особа, яка займається збором, створенням, редагуванням, підготовкою та оформленням матеріалу для редакції засобу масової інформації.

Характерними рисами цієї професії є:

- доносити до людей правду;
- примножувати в світі добро, боротися за справедливість;
- впливати на формування суспільної свідомості та громадської думки;
- першими опинятися в гушчині подій.

А ще потрібно мати неабиякий талант, постійно самовдосконалюватися, володіти вмінням переборювати стресові ситуації та налаштовуватися на універсальність.

У кожній ситуації професіонал повинен діяти згідно обставин: то зі сторони спостерігати за розвитком подій, то ставати центром, навколо якого розвиваються дії. Це свого роду спосіб життя, який ґрунтується в першу чергу на відповідальності не тільки за себе, але й за оточуючих та суспільство в цілому.

Повідомлення четвертої групи учнів.



В'ячеслав обирає професію за покликанням. Завдяки наполегливості він поступає в університет ім. Тараса Шевченка. Важко було родині в матеріальному плані, але юнак сумлінно навчається, бо дуже це любив. Мама працювала водієм трамвая, по декілька місяців не отримувала зарплату, і частенько доводилося шарити по шухлядах, в пошуках копійок на обід в їдальні. Але нестатки не підкосили студента, а зробили його сильним та водночас не байдужим до людського болю. Він не міг з байдужістю пройти повз жебрачку, щоб не поділитися копійками, які були в кишені.

За сумлінне навчання отримував стипендію, хоча вона була і невеликою, але зігрівала душу у незаможні роки. Першокурсник університету мріє про щасливе, безбідне життя не тільки для себе, а й для всього українського народу.

Здібний юнак під час навчання в університеті працював ведучим молодіжних програм на радіо «Континент» (Київ) (2001) та «Ера» (2002), у службі новин (кореспондентом) КДРТРК. А ще мріяв стати письменником і писати романи...

Повідомлення п'ятої групи учнів.

У минулому залишаються роки навчання в університеті. Молодому журналісту потрібно зробити вибір: залишитися на радіо «Ера», або ж з головою поринути в пресу й писати. Вибір зроблено працювати на радіо спортивним коментарем.

Але незабаром пропонують роботу в «Газете по – киевски», де незадовго стає головним редактором новин. Але і ця мрія була не остаточною, бо хотів сам створити щось таке, що ніхто не бачив, не чув, заснувати своє омріяне, дотягнутися до найвищої вершини нескореної гори.

Під час роботи в редакції газети, провів журналістське розслідування, щодо будівництва резиденції Януковича «Межигір'я». Активно висвітлював події «Оранжевої революції» 2004 року, проблеми життєдіяльності Києва. Він дуже любив місто, хотів у ньому працювати, жив ним, заглядав у кожний куточок, переймався його проблемами, писав правду, щоб почули і щось робили...

І раптом – несподіванка. Газету закрили і вмить була зруйнована кар'єра редактора, досягнена важкою працею.

Нова робота в «Обозревателе» не приносила коштів, щоб утримувати в достатках родину. Він добре пам'ятав своє дитинство, то ж хотів, щоб його син, не зазнав подібного і всіляко намагався забезпечити свою родину статками.

І коли колеги зі старої роботи запропонували влаштуватися в щойно відкриту газету «Вести», де обіцяли велику зарплату, він за компанію і собі пішов з ними. У редакції газети пропрацював декілька місяців, був одним із провідних журналістів, проводив розслідування, писав на гострі соціальні теми.

Повідомлення шостої групи учнів.

Під час Революції Гідності В'ячеслав Веремій був на Майдані з редакційними завданнями з першого дня подій. Він підтримував процеси євроінтеграції як у своїх статтях, так і у матеріалах на сторінці у Фейсбук. Схвально і реалістично описував Євромайдан у своїх публікаціях.

Січневого дня 2014 року Веремій висвітлював протистояння на вулиці Грушевського. Під час бою біля його ніг розірвалася світлошумова граната «Терен – 6». Під час вибуху розбилися окуляри й декілька уламків скла поранили ліве око. Двічі його було прооперовано в Олександрівській лікарні. Медикам довелося замінити кришталік, але око збереглося.

Три тижні журналіст пробув дома на лікарняному. Але згодом попросив його закрити, бо вважав за свій обов'язок, зважаючи на прохання колег, бути на журналістському посту в критичний для України час.

18 лютого В'ячеслав уперше вийшов на роботу після лікування. Попри те, що практично не бачив на ліве око, безмежно був радий поверненню до роботи. Того дня він не ходив на Майдан, а працював в офісі. Через велику кількість подій свіжий номер газети здавався пізно, і Веремій працював у редакції до опівночі.

Повертаючись на таксі додому, був зупинений та жорстоко побитий «тітушками» за спробу їх сфотографувати на перехресті вул. Великої Житомирської і Володимирської в Києві. Один із нападників наніс вогнепальне поранення в груди. Веремія було доправлено до лікарні швидкої допомоги...

Спогади матері.

Усе тіло його було переповнене стражданням і болем, і помирав, так і не діждавшись тої краплі води, змучений спрагою і болем. Вся та вода залишилась мені, а то не вода, люди, то сльози з солоним присмаком горя. Як же ж сину було нестерпно важко в тих лікарняних стінах самотньому помирати, був охоплений єдиним бажанням – вижити. Лежав наодинці, стікаючи кров'ю, без надії на порятунок, із кулями в тілі, з перебитими ребрами, які в'їлися в легені і пробили їх, із потрощеним черепом (це потім виявилось на рентгені). Дружина сиділа біля лікарні з подругою, просто чекала, що скажуть лікарі. Він, може, гриз собі руки від нестерпного болю – до м'яса, до кістки, і, впадаючи в марення, кликав на допомогу маму.

А мати не знала і нічим йому не могла допомогти, не могла навіть молитися, не могла кричати: спасайте синочка. Якби ж я була поруч, невже ж я дозволила б, щоб помирала моя дитинонька, адже він думав, чому немає мами, сестри, чому не рятують, чому не прийшли, чому ми не почули ще його голосочка, не взяли живого ще за руку, йому було би легше, коли б мама над ним схилилася, і сестричка шепотіла б на вушко: братику, ми тебе врятуємо, – йому додавало би більше сили вижити.

Чому ми не побачили його останню щирю посмішку, його ніжний теплий голос – я вас запитую? Адже він був живий до ранку і не чув своїх рідних, а ми не чули його... Можливість була сина врятувати, так сказав експерт, бо ж з таким пораненням рятують. А він повільно, бідненький, стікав кров'ю і помирав...

Повідомлення сьомої групи учнів.

Близько шостої години ранку, 19 лютого, у середу, В'ячеслава Веремія не стало...

Залишив матір Катерину, батька Василя, молодшу сестру Ганну, дружину Світлану, та сина Максима.

Похований 21 лютого 2014 року, на Лісовому кладовищі Києва. На похорон прийшло понад сто родичів, друзів та колег загиблого. Труну опустили в могилу під вигуки «Слава героям!» та звуки Гімну України. Веремієві В'ячеславу було 33 роки, до свого наступного дня народження він не дожив три дні...

Активна громадянська позиція, журналістська підтримка Майдану 2004-2005 рр. та 2013-2014 рр., а також численні спогади рідних, колег, друзів та знайомих свідчать, що В'ячеслав Веремій був дуже людським, світлим, добросердним, відповідальним, свідомим українським патріотом.

Має нагороди:

1. Звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» (посмертно) – «за громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння Українському народу, виявлені під час Революції гідності» – згідно Указу Президента України від 21.11.2014 р.

2. Медаль «За жертвовність і любов до України» УПЦ КП (червень 2015, посмертно).

Художній переказ:

1. Перекажіть зміст спогадів від імені бабусі журналіста.
2. Перекажіть зміст спогадів від імені В'ячеслава.
3. Перекажіть зміст спогадів від імені матері.

Інтерактивна вправа «Мікрофон».

1. Що вам відомо про Революцію Гідності?
2. Чи подобається вам професія журналіста?
3. До чого приводить людська байдужість?
4. Яке враження на вас справило знайомство з книгою?

Вправа «Незакінчене речення».

1. Для мене В'ячеслав Веремій...

2. Я можу пишатися....

Катерина Веремій звертається до всіх матерів:

Матерям Небесної родини

До матерів Небесної родини

Звертаюся із болем у душі.

Як тяжко жити без рідної дитини

В терпінні і стражданні на межі.

Нема тепла, зима на серці люта

І топить очі повінь неземна.

Душа в сльозу розлуки мов закута –

Синочка рідного, дитиночки нема...

Вони хотіли вбити Україну.

Щоб не було майбутнього у нас,

А вбили цвіт Небесної родини,

Яка тепер над світом піднялась.

Вона у небо разом відлетіла

І над Майданом волю стереже.

Душа народна і мільйоннокрила,

Її нічим не знищити уже.

Всім матерям Небесної родини,

Як рідним сестрам, низько поклонюсь,

За ваших діток, як за свого сина,

Я материнським серцем помолюсь.

Завершальне слово вчителя.

Завдяки таким людям як В'ячеслав Веремій відбулася Революція Гідності.

#### Список використаних джерел та літератури

**Веремій В'ячеслав.** Правда життя журналіста : спогади, статті, художні твори, світлини / упоряд. К. А. Веремій. – Київ: Криниця, 2018. – 352 с. : портр.; іл.

**Дичок Ольга Павлівна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Дунаєвецької ЗОШ I-III ст.,  
Дунаєвецького р-ну.

#### **Наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» на уроках зарубіжної літератури**

Новітнє суспільство висуває до освіти нові вимоги, однією з яких є формування особистостей, що спроможні ухвалювати неординарні рішення й ефективно налагоджувати взаємини у швидкоплинній реальності. Активність, самостійність, творчість, здатність адаптуватися до стрімких змін – ці риси особистості дуже важливі на сучасному етапі історичного розвитку, а їх формування потребує реалізації нових підходів до процесу навчання. Наразі докорінні зміни в освіті орієнтують учителів на відмову від авторитарного стилю навчання на користь гуманістичного підходу й застосування методів, що сприяють розвитку творчих засад особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей.

Літературна освіта в основній школі спрямована на розвиток сформованих у початковій школі і формування в середній нових компетентностей і компетенцій.

Засобом інтеграції ключових компетентностей є наскрізні лінії в літературі. Вони є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях, відображають основні соціально особистісно-значущі ідеї, які послідовно розкриваються в процесі навчання і виховання учнів. Вони відповідають виклику сучасності, урівноважують знаннєвий і компетентнісний елементи змісту освіти, являються інструментом для використання інноваційних методик навчання, функціональним документом для учнів та батьків у пошуку відповіді «Для чого це потрібно вивчити?» [4].

Однією з основних наскрізних ліній є «Громадянська відповідальність». Мета її вивчення – формування відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи й механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи. Ця наскрізна лінія освоюється через колективну діяльність, яка розвиває в учнів готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок.

Розвиток соціальної та громадянської компетентності може відбуватися через навчання на трьох рівнях:

- I. засвоєння знань про громадянську відповідальність («навчання про»);
- II. розвиток розуміння і ставлення до громадянської відповідальності (навчання для розвитку розуміння та формування ціннісних ставлень);
- III. здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності (навчання через досвід).

Механізмом формування компетентної особистості на уроках зарубіжної літератури є комплекс послідовних етапів; мета, визначення очікуваних результатів, мотивація, ситуація успіху здобуття знань, формування умінь та навичок, творче використання знань, умінь та навичок у життєвих ситуаціях, контроль сформованості компетентностей, саморозвиток, самоосвіта особистості.

Важливим під час обговорення літературних творів є створення демократичної ситуації, коли учень має можливість висловити власну думку, вона буде почутою, до неї прислухаються.

Для ефективності уроків, орієнтованих на такі підходи, учителю літератури необхідно підібрати методи й прийоми для формування світогляду особистості учнів, для підготовки молоді до активної участі в житті демократичного суспільства.

Роль учителя полягає у тому, що він повинен створити такі умови, у яких учень зможе мислити та творити. Тут доцільно використовувати відомі усім інтерактивні методи:

- «Мозковий штурм» – стимулює творче мислення;
- «Займи позицію» – учень займає і аргументує чітко визначену позицію;
- «Навчаючи учусь» – учень передає свої знання однокласникам;
- «Мікрофон» – висловлення власної думки чи позиції;
- «Проект» – постановка проблеми, розробка детального плану, її дослідження та визначення кінцевого продукту;
- «Незакінчене речення» – відповідь учня – це продовження незакінченого речення;
- «Робота в парах» – характеризується набуттям навичок співробітництва, оволодіння вміннями висловлюватися та активно слухати;
- «Акваріум» – одна мікрогрупа після обговорення викладає результат, а решта груп слухає, після чого обговорюють виступ і власні здобутки;
- Дерево рішень є одним з найбільш популярних методів вирішення завдань класифікації та прогнозування, графічно зображує процес прийняття рішення або ряду рішень.
- «Велике коло» – учні по черзі висловлюються з приводу якогось питання [1].

Кожен учень повинен знати, що його думка важлива, він не повинен боятися висловлюватися, обговорюють сказане, а не людину.

Приєм «Очікувані результати» дає змогу учневі проаналізувати в кінці уроку, чи досягнув він поставленої мети, визначити, над чим ще слід попрацювати. Головне –

«підштовхнути» дітей до розуміння самостійного пошуку відповідей і прийняття рішень. Лише за таких умов школярі будуть творцями уроку, а також і власного життя.

Складові громадянської компетентності, які можна розв'язати за допомогою пропонуваної вправи:

- відповідальність;
- навички участі;
- усвідомлення власної ідентичності;
- уміння працювати в групі.

Використовуючи інтерактивні технології на уроках зарубіжної літератури для формування творчо-інтелектуальних здібностей учнів, потрібно пам'ятати, що загальним показником розвитку інтелекту є свобода людини від зовнішніх обмежень, наприклад, її здатність побачити можливість застосування звичайних предметів [3].

Громадянська відповідальність також проявляється у пошуково-дослідницькій діяльності учня. Головною метою організації пошуково-дослідницької діяльності учнів є розкриття нових аспектів твору, розвиток навичок його самостійного аналізу й інтерпретації. До пошуково-дослідницької діяльності належать: використання проблемного методу і дискусії, робота в групах, прийоми самоосвіти і взаємонавчання, створення ситуації успіху, стимулювання інтересу до предмету через актуалізацію життєвого досвіду.

Етапи дослідження:

I. виникнення ідеї або проблемної ситуації;

II. вирішення навчальних задач (збір інформації, аналіз, створення ідеї рішення, обговорення з учителем);

III. реалізація ідеї на практиці.

Мотиваційною основою пошуково-дослідницької діяльності в учнів є потреба в нових враженнях і знаннях. Тому, щоб підвищити рівень активності учнів протягом уроку, ефективно використовувати методи проблемного навчання. Створенню проблеми на різних етапах уроку допомагає система завдань, які спонукають до уважного читання і роздумів над прочитаним, привчання самостійно ставити запитання до твору, готувати завдання для товариша.

Пошуково-дослідницька діяльність вимагає поступової підготовки учнів з урахуванням їх вікових і психологічних особливостей, тому завдання потрібно поступово ускладнювати.

У 5-7 класах завдання наскрізної лінії полягає у формуванні здатності до ненасильницького розв'язання конфліктів. Учні даних класів тільки навчаються роботи з текстом, а також виконують завдання, які стимулюють творчу уяву і мовленнєву діяльність. Це творчі завдання, усне малювання, асоціативні вправи, уявна зустріч з героєм. Для оволодіння учнями навичками виконання пошуково-дослідницьких завдань розробляється система запитань, розкриваються способи виконання завдань за допомогою інструкцій, плану, алгоритму, пам'яток, карток, комп'ютерних презентацій [5].

Так у 5 класі під час вивчення малих жанрів учень має навчитися використовувати народну мудрість у повсякденному житті для уникнення конфліктної ситуації [2, с. 20]. Для цього ефективно провести роботу в групах, де кожна з цих груп заповнює таблицю, визначивши пряме та переносне значення одного з прислів'їв, та добирає приклади використання народної мудрості в переносному значенні.

Прислів'я	Пряме значення	Переносне значення	Приклад використання
Вода й камінь точить (укр.)	Вода повільно змінює форму каменя і руйнує його	Цілеспрямована й постійна робота дає бажані результати	«Вода й камінь точить», сказав альпініст, подолавши останній підйом на вершину
Орла по крилах упізнають, а			

людину по вчинках (япон.)			
Кіт у рукавичках не ловить мишей (англ.)			
Краще власний хліб, аніж позичена булка (польс.)			
Не дивись на шапку, а дивись під шапку (болг.)			

На закріплення можна запропонувати написати твір за прислів'ям по такому алгоритму:

1. Оберіть прислів'я з підручника.
2. Визначте прямий і переносний зміст прислів'я.
3. Пригадайте або вигадайте ситуацію, у якій можна використати прислів'я.
4. Опишіть цю ситуацію за планом (вступ, основна частина, висновок).
5. Заголовком твору треба обрати прислів'я, яке має також прозвучати у вступі або у висновку.

Вивчаючи у 5 класі тему «Світ дитинства», діти повинні зрозуміти важливість вияву ініціативи в суспільному житті. Адже успіх людини і її ініціативність завжди йдуть рука об руку. Тому ініціативні люди – це завжди особистості енергійні, які легко виражають свої ідеї і, разом з тим, готові нести за їх реалізацію і наслідки особисту відповідальність [2, с. 23]. Для цього можна створити порівняльну характеристику героїв з повісті Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» та з роману Елеанор Портер «Полліанна» за такими критеріями: родина, виховання, навчання, учинки, поведінка, друзі, риси характеру. За допомогою прийому «Рольова гра» здійснити уявну зустріч з героями вивчених творів (по одному учневі з кожної групи виконують ролі Тома та Полліанни), де діти матимуть можливість задати їм запитання, які їх цікавлять. Використовуючи різноманітні методи та прийоми на уроках, необхідно підвести учнів до того, що індивідуальні сильні сторони є значним потенціалом для суспільства.

При вивченні твору Роальда Далла «Чарлі і шоколадна фабрика» учні повинні зрозуміти важливість сімейних зв'язків [2, с. 25]. Варто зазначити, що значення сімейних зв'язків у сучасних умовах знизилося, а самі вони дещо змінилися за останні десятиліття. І у творі це досить яскраво зображено. Та хоч як важко Чарлі змагатися з багатими й упевненими в собі суперниками, все ж таки він мав головну перевагу – потужну родину, їх любов і підтримку. Адже сім'я – це одна з найважливіших форм організації життя людей, яка має фундаментальне значення як для індивіда, особистості, так і для суспільства. Сім'я, дім – це те місце, те коло особистісно значимих людей, де кожного з нас чекають, люблять, готові зрозуміти і допомогти, де є одностайні друзі, де панують взаємоповага, взаємна моральна і правова відповідальність.

У 6 класі при вивченні творчості Роберта Бернса та його вірша «Моє серце в верховині...» учень сприймає, оцінює вияв патріотичних почуттів [2, с. 32]. Адже патріотизм – громадянське почуття, змістом якого є любов до батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури, особливе емоційне переживання своєї приналежності до країни і свого громадянства. Для цього можна використати інтерактивний метод «Незакінчене речення»:

1. Я згоден... *(де б ти не був, а серцем і думками линеш на Батьківщину).*
2. Мені здається, що... *(для кожного з нас своя країна наймиліша, природа найкрасивіша).*

При вивченні оповідання Рея Дугласа Бредбері «Усмішка» учень має зрозуміти особисту відповідальність кожної людини за збереження здобутків цивілізації [2, с. 33]. Адже якщо в серці і в душі житиме ненависть і бажання все знищувати, то фантастична новела Р. Бредбері «Усмішка» стане нашою реальністю. Тому дітям можна запропонувати за допомогою методу «Мозковий штурм» створити «Пам'ятку для людства»:

1. Жити мирно та дружно.
2. Бути обережними з науково-технічними винаходами.
3. Любити красу, мистецтво.
4. Дбати про духовне здоров'я людства.
5. Не воювати.

У 7 класі при вивченні оповідання Джеймса Олдріджа «Останній дюйм» набуває навичок ухвалювати життєво важливі рішення, усвідомлює цінність родинних стосунків [2, с. 39]. Для цього доцільно використати метод «Дерево рішень», де учні визначають, які почуття необхідні для батьків та дітей, щоб здолати проблеми непорозуміння, відчуженість, щоб зблизити серця найрідніших людей.

При вивченні твору Олександра Гріна «Пурпурові вітрила», учнів мають усвідомити красу високих почуттів [2, с. 40]. Для цього слід запропонувати учням скласти асоціативний куц до слова «Мрія» (створене уявою, фантазією; витвір уяви, думка про щось бажане, приємне.). У своєму творі автор підтверджує, що будь-яке, навіть саме неймовірне, бажання може збутися. Головне не боятися мріяти і ділитися своїми думками з близькими людьми.

Вивчаючи оповідання Артура Конан Дойла «Пістрява стрічка», учень має зрозуміти невідворотність покарання злочину [2, с. 43]. Для цього доцільно використати метод «робота в парах» – провести дослідницьке завдання, де учні шукають деталі та факти, спираючись на які, Холмс розкрив справу, яку сам рахував заплутаною. Сам злочинець отримує справедливе покарання. Він гине від тієї зброї, яку вигадав сам. У цьому випадку спрацював закон бумеранга, який має таке пояснення: все повертається. Учні мають зрозуміти, що все, що ми робимо, погане чи хороше, нам обов'язково повернеться.

Завдання наскрізної лінії у 8-9 класах полягає в осмисленні та захисті особистих прав і прав інших людей, усвідомленні своєї ролі в суспільстві і набутті вмінь брати участь у процесі ухвалення рішень. Для учнів цих класів завдання пошуково-дослідницького та пошуково-творчого характеру спрямовуються на порівняння, зіставлення, аналіз, синтез, розвиток критичного мислення, формування висновків. Це робота з порівняльними таблицями, схемами, складанням запитань до прочитаного. Розвитку дослідницьких умінь сприяють асоціативні вправи, складання сенкану, інтерв'ю, написання відгуку.

Громадянська відповідальність полягає у тому, що при вивченні у 8 класі теми «Античність» учень має наводити приклади героїзму та самопожертви заради захисту рідної землі; усвідомлювати зв'язок між ухваленим рішенням та його наслідками [2, с. 48].

Наприклад: Тема: Давньогрецький театр. Есхіл «Прометей закутий»

*Мета:* ознайомити учнів з особливостями виникнення, облаштування та функціонування давньогрецького театру; ознайомити з творчістю видатного давньогрецького трагіка Есхіла; стисло схарактеризувати зміст трагедії Есхіла «Прометей закутий» та образ Прометея; розвивати уважність, допитливість, навички зв'язного мовлення, логічного мислення, аналізу драматичного тексту, переказу, виразного читання; сприяти вихованню поваги до театрального мистецтва та античної культури, високих моральних рис: гуманізму, благородства у стосунках, уміння допомагати іншим, бути вірним своїм принципам.

*Обладнання:* мультимедійний матеріал; тексти трагедії Есхіла «Прометей закутий»; карта Стародавньої Греції.

*Тип уроку:* вивчення нового матеріалу.

Хід уроку.

I. Організація навчальної діяльності.

II. Актуалізація опорних знань

- Які ви знаєте види театру?

### Асоціації

- Які асоціації виникають у вас, коли говоримо про театр? Яким ви бачите театр? (групування).

### Словник

Театр (від грец. – місце видовища) – вид сценічного мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори перед глядачами, а також установа, що здійснює сценічні вистави певним колективом артистів і приміщення, будинок, у якому відбуваються вистави. Театр як мистецтво називають також театральним мистецтвом, а науку, що вивчає теорію та практику Театрального мистецтва вивчає театрознавство.

### III. Етап визначення мети.

Стародавня Греція – це батьківщина європейського театру. Давньогрецький театр зароджується, набуває розквіту й занепадає в досить короткий проміжок часу, упродовж життя трьох поколінь і трьох великих трагиків античності – Есхіла, Софокла, Еврипіда. Це був яскравий період в історії грецьких міст-полісів, жителі яких не лише відчували себе повноправними громадянами, а й збагнули свою відповідальність за долю країни. Це була «золота доба»...

Сьогодні ми здійснимо віртуальну екскурсію, за словами В. Белінського, «...в справжній храм мистецтва» – театр. Але наша екскурсія незвичайна. Адже наша думка і уява віднесе нас до витоків театрального мистецтва – античного театру (*запис теми, епіграфу уроку*).

### IV. Етап організації та виконання плану діяльності.

#### 1. Слово вчителя.

Німецький філософ Ф. Шлегель радив: «Вивчення греків і римлян – це школа великого, шляхетного, доброго і прекрасного... Внутрішньо засвой її собі». Тож кожен, хто поважає себе, повинен мати елементарні знання про країну, в яку пролягає його шлях. Пригадаємо, що ми знаємо про античність.

#### 2. Дидактична гра «Сходінки до Олімпу».

- Кого греки вважали верховним богом?
- Богиня мудрості та справедливої війни?
- Кому зі смертних вдалося хоча б раз повернутися з Аїду?
- Чому зображення Гермеса іноді розміщують на поштових відділеннях?
- Дружина Зевса.
- Богиня, яку зображували із зав'язаними очима.
- Хто з богів був кульгавим?
- Богиня кохання?
- Чому Ареса не любили ні боги, ні люди?
- Богині долі? Вони розпоряджаються долями смертних.

(Відповіді. 1. Зевса. 2. Афіна. 3. Гераклу. 4. Гермес був вісником богів. 5. Гера. 6. Феміда. 7. Гефест 8. Афродіта. 9. Арес був богом війни. 10. Мойри.)

#### 3. Заочна подорож.

Наш шлях до витоків театрального мистецтва тривалий, доведеться робити зупинки. (*Розповідь учнів, які мали випереджувальне завдання*)

Перша зупинка «Міфологічна». (*Розповідь учня – «екскурсовода» про зародження святкових театралізованих процесій на честь бога Діоніса*).

Друга зупинка «Акторська». (*Розповідь учня – «екскурсовода» про влаштування вистав в давньогрецькому театрі*).

Третя зупинка «Пошукова». (*Розповідь учня-дослідника про головні жанри театру*)

Четверта зупинка «Композиційна». (*Розповідь учня-дослідника про будову давньогрецьких п'єс*).

П'ята зупинка «Театральна». (*Розповідь учня – «екскурсовода» про давньогрецькі театри під відкритим небом*)



Шоста зупинка «Декораційна». (Розповідь учня – «екскурсовода» про костюми акторів трагедії).

Сьома зупинка «Хай переможе найкращий!» (Розповідь учня про змагання драматургів).

4. Творче завдання. «Порівняй сучасний і античний театри».

(Ліва колонка заповнена. Праву учні заповнюють самостійно).

<u>Античний театр</u>	<u>Сучасний театр</u>
Грає лише один актор.	У спектаклі діє чимало акторів.
Хор є обов'язковий і замінює інших акторів.	Хор необов'язковий.
Декорації відсутні.	На сцені є декорації.
Актори грають у масках, що зображують емоції та переживання.	Актори використовують власну міміку та жести.

6. Словникова робота.

Драма (від грец. – дія) – один із трьох літературних родів (поряд з епосом і лірикою), який змальовує світ у формі дії, здебільшого призначений для сценічного втілення.

Трагедія (від грец. – козлиня пісня) – драматичний твір, що ґрунтується на гострому, непримиренному конфлікті особистості з середовищем, у якому вона живе. Конфлікт трагедії має глибокий філософський зміст, є надзвичайно актуальним у політичному, соціальному, духовному планах, відзначається високою напругою психологічних переживань героя і майже завжди закінчується його загибеллю.

Комедія – драматичний жанр, що висміює негативні суспільні явища та людські вади.

7. Розповідь учителя про Есхіла.

9. Виразне читання уривка з трагедії Есхіла «Прометей закутий».

10. Аналітична бесіда.

- Хто є учасниками розмови, що подається в уривковій? (Прометей розмовляє з хором).

- Як називаються ці види розмов? (Монолог і діалог)

- Яка їхня роль у трагедії? (Діалог є головним засобом зображення дій та характерів персонажів. У монологі виражаються роздуми, переживання, вагання героя)

- Яка роль хору у творі? (Хор виконує роль оповідача, тобто пояснює, що відбувається на сцені)

- Як хор ставиться до головного героя? (Хор симпатизує титанові, співчуває йому)

- Якими Прометей сприймає людей?

- Яке його ставлення до них?

- Яким зображено Прометея?

11. Скласти Гроно «Прометей навчив людей».

V. Узагальнення і систематизація знань.

1. Інтерактивний метод «Продовжте речення».

- Сьогодні на уроці ми:

\* продовжили роботу над...

\* дізналися про...

\* ознайомилися з ...

\* вчилися працювати з ...

2. Узагальнююче слово вчителя.

Образ Прометея є носієм високих моральних ідеалів, що мають велике виховне значення для наступних поколінь. Саме тому він започатковує галерею «вічних образів» світової літератури, до яких звертаються митці різних часів і народів.

3. Підсумок уроку.

Греки говорили: «Життя – це великий театр, і ми всі без виключення, граючи свої ролі, повинні взяти позитивний урок».

- Як ви розумієте цей вислів?

## VII. Домашнє завдання.

Написати твір-мініатюру «Мої роздуми над образом Прометея».

Отже, впровадження наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» на уроках зарубіжної літератури передбачає актуалізацію набутих знань, умінь і способів діяльності для розв'язання практичних завдань, розвиток умінь здійснювати інформаційний пошук, знаходити і перетворювати необхідну інформацію, використовувати додаткову літературу. Такий підхід допоможе виховати різносторонню особистість.

### Список використаних джерел та літератури

1. Використання інтерактивних методів навчання...<https://docplayer.net> > 83348302-Vikoristannya-interakt.
2. Зарубіжна література. 5-11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації про викладання навчального предмета у закладах середньої освіти у 2019-2010 навчальному році / укладач О. Ю. Котусенко . – Харків: Вид-во «Ранок», 2019. – 192 с.
3. Майстер-клас на тему «Я роблю це так» <https://naurok.com.ua/mayster-klas-na-temu-ya-roblyu-tak-30449.html>
4. Наскрізнi змістові лінії | Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua> > naskrizni-zmistovi-liniy
5. Пошуково-дослідницька діяльність на уроках світової..school22.com.ua > ... > з досвіду роботи вчителів.

**Дяченко Оксана Борисівна,**

учитель української мови та літератури  
Кам'янець-Подільського ліцею I-III ступенів  
«Славутичка» Хмельницької обласної ради

## Формування громадянської відповідальності на уроках української літератури

Проект нового Державного стандарту освіти пропонує 8 ключових компетентностей. Одна з наскрізних – громадянська компетентність, яка сприяє формуванню свідомого громадянина з активною життєвою позицією, який уміє критично мислити, володіє відчуттям відповідальності за долю рідної держави і поважає права інших людей.

Експерт Ради Європи та Європейського центру ім. Вергеланда з освіти для демократичного громадянства і прав людини Мажена Рафальська переконливо стверджує: «Демократії маємо постійно вчитися і навчати – щоденно, упродовж усього життя. Свідомими громадянами не народжуються, ми стаємо ними у процесі освіти та виховання. При цьому одним із найбільших викликів сучасної школи є створення демократичного середовища для навчання й виховання дітей на основі цінностей демократії і прав людини» [1, с. 7].

Українська література – благодатний базис для формування й розвитку громадянських компетентностей. Учні, досліджуючи життєві сторінки українських митців, які часто переплітаються з історичними подіями, вивчаючи звичаї, традиції, відображені в художніх творах, якомога міцніше об'єднуються з рідною культурою, починають глибинно усвідомлювати сутність історичних процесів, трагедії й перемоги Батьківщини, унікальність української літератури, неповторний колорит рідної культури. Сучасні уроки літератури мають перетворити учня на аналітика, критика, психолога, історика, літературознавця – особистість, яка спроможна комплексно й критично оцінити, проаналізувати, віднайти причини й шляхи вирішення проблем, але головне – сформулювати розуміння важливості ролі людини в житті країни.

У посібнику «Громадянська відповідальність» зазначено, що в процесі вивчення української літератури в школі розвиток соціальної та громадянської компетентностей може відбуватися через навчання на трьох рівнях:

1) засвоєння знань про громадянську відповідальність («навчання про»). Ми не можемо формувати й розвивати громадянську відповідальність в учнів, не пояснивши її сутність, значення й роль у житті людини;

2) розвиток розуміння й ставлення до громадянської відповідальності («навчання для розвитку розуміння та ставлень»). Маємо виховати в учнів міцне розуміння того, що громадянської відповідальності не можна певним чином уникнути, позбутися, адже це один із вкрай необхідних і важливих аспектів, без якого неможливе повноцінне життя;

3) здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності («навчання через досвід»). Мається на увазі участь у різних акціях, тренінгах, волонтерська діяльність [1, с. 7-8].

Крізь призму життєвих шляхів українських майстрів слова учні наочно пізнають важливі ціннісні поняття (сміливість, сила духу, активна життєва позиція, відповідальність за Батьківщину, єдність з народом та ін.), а художні твори письменників поглиблюють їхнє розуміння.

Друга половина 50-х рр. ХХ ст. стала особливим періодом у новітній історії української літератури. У цей час починається справжнє культурне відродження, яке найбільше торкнулося мистецтва слова. Народжується унікальна генерація митців – покоління «шістдесятників», що утворило потужний рух опору існуючому тоталітарному режимові. «Шістдесятники, – як зазначає М. Коцюбинська, – то спонтанний вияв духовного дозрівання, нової системи цінностей, нового осмислення національного досвіду в надрах тоталітарної системи» [3, с. 5]. Є. Гуцало, Б. Олійник, В. Симоненко, І. Драч, В. Дрозд, Л. Костенко, Є. Сверстюк, С. Параджанов та ін. взяли на себе велику громадянську відповідальність – очистити суспільство від ідеологічної брехні, фальші та спрямувати його в напрямку демократичного розвитку. Тому так важливо на уроках української літератури детально зупинитися на біографічних відомостях поетів-шістдесятників, історичних обставинах, у яких довелося жити й творити вищезазначеним митцям. З їхньою допомогою здобувачі освіти матимуть яскраві реальні приклади особистостей, які розвиватимуть критичне й аналітичне мислення, усвідомлення переваг гуманізму над ідеологіями, розуміння того, що будь-яка людина має право на власний моральний вибір, самоідентифікації кожної особистості в історичному процесі, нерозривної єдності людини з рідною землею, здатності брати на себе відповідальність за Батьківщину в її складні періоди.

Життєва історія одного з представників покоління шістдесятництва вражає. Йдеться про безкомпромісного, правдолюбивого, сміливого Василя Симоненка, який прикладом свого життя допомагає наочно зрозуміти сутність жертвності, самовідданості рідному народу й улюбленій справі, незламності й нескореності. У своїх довершених творах митець гостро критикував радянський лад, засуджував деспотизм, зображав страдницьке життя українців. Його твори овіяні любов'ю й теплом до Батьківщини («[Є тисячі доріг](#), мільйон вузьких стежинок», «[Задивляюсь у твої зіниці](#)», «Український лев», «[Лебеді материнства](#)», «[Україні](#)» та ін.). Життєтворчість В. Симоненка учні вивчають у 5, 7, 11 класах. Його мистецьке кредо, на нашу думку, найяскравіше втілено у вірші «Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок», який автор написав за два місяці до смерті...

Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок,  
Є тисячі ланів, але один лиш мій [4, с. 241].

Поетичні рядки розвивають в учнів усвідомлене розуміння того, що шлях кожної людини неповторний, особливий, унікальний, і в житті виникатиме безліч ситуацій вибору, а певні рішення можуть стати доленосними.

І що мені робить, коли малий зажинок  
Судилося почать на ниві нерясній?

Чи викинути серп і йти байдикувати,

Чи долю проклясти за лютий недорід  
І до сусід пристать наймитувати... [4, с. 241]

Серп – символ праці. В. Симоненко ставить питання: залишатися в рідній країні й працювати на її благо чи шукати кращого життя на чужій землі «За пару постолів і шварку на обід?» [4, с. 241]. Так, автор зважує вірність та зраду.

Та мушу я іти на рідне поле босим,  
І мучити себе й ледачого серпа,  
І падати з втоми на покоси,  
І спать, обнявши власного снопа [4, с. 241].

Поет висловлює чітку позицію: кожен українець не має жити наріканнями, завжди повинен починати із себе, і незважаючи ні на що, жити й творити на рідній землі й саме для неї.

Бо нива це – моя! Тут я почну зажинок,  
Бо кращий урожай не жде мене ніде,  
Бо тисяча доріг, мільйон вузьких стежинок  
Мене на ниву батьківську веде... [4, с. 241]

Батьківська нива уособлює рідну країну. Автобіографічна поезія В. Симоненка пробуджує у свідомості й характері учня важливі якості й чесноти: патріотизм, відповідальність за власний вибір, любов до життя, вірність Батьківщині, хвилювання за її майбуття.

Психологізм рядків поезії пропонуємо підсилити такими завданнями, які на уроці української літератури допоможуть розвинути учнівське відчуття відповідальності за власний життєвий вибір.

Завдання 1. Малюнок «На роздоріжжі». Намалюй себе на роздоріжжі. Дай відповіді на такі питання:

- Чим будеш керуватися під час вибору дороги?
- Спробуй дати назви дорогам (дорога успіху, дорога розвитку, дорога задоволення та ін.). Яку із них обереш?
- Як здійснюватимеш вибір? Самостійно чи ні? До кого звернешся за допомогою? Чому?
- Як міркуєш, чи впливатиме вибір на майбутнє твоє життя?
- Чи впливатиме твій вибір на життя країни? Доведи.

Завдання 2. Структурно-логічна схема «Вірні друзі». Питання до учнів:

– Які вірні друзі-моральні якості мають стати найкращими супутниками дорогою під назвою «Життя»?

Завдання 3. «Мої життєві обов'язки». За допомогою прийому «Групування» зазначте, які ви маєте обов'язки і перед ким упродовж життя.

Завдання 4. «Моделювання майбутнього». Сформулюйте чіткі відповіді на такі питання:

✓ Василь Симоненко прожив 28 років. Якими є його досягнення впродовж такого короткого життєвого шляху?

✓ Що ти зможеш зробити на благо держави за 28 років життя? (скласти план).

Особистість Василя Симоненка наочно навчає учнів громадянської відповідальності. Тому учителі української літератури на уроках, позакласних заходах завжди мають детально зупинитися на подвигах українських митців, які навіть життя були ладні віддати за розбудову демократичної й вільної України.

Отже, сучасні уроки української літератури мають бути зорієнтовані на формування громадянських компетентностей. Учителі мають сприяти розвитку в здобувачів освіти критичного й аналітичного розуміння себе, свого місця у житті країни, усвідомлення рівності усіх людей у повазі та правах. Тому сьогодні виникає гостра необхідність появи докорінно нових успішних підходів до навчання, які допоможуть виховати свідомого громадянина.

### Список використаних джерел та літератури

1. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с.
2. Експертна оцінка проекту Концепції громадянської освіти та виховання в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://centromonitor.com.ua/\\_p=1279.html](http://centromonitor.com.ua/_p=1279.html).
3. Коцюбинська М. Мої обрії: В 2 т. / Михайлина Коцюбинська. – К.: Дух і літера, Т. 2. – 2004. – 386 с.
4. Поезія: Ліна Костенко. Олександр Олесь. Василь Симоненко. Василь Стус / [укладач А. Я. Бельдій]. – 2-ге вид., доп. – К.: Наук. думка, 2005. – 272 с.
5. Проект Державного стандарту базової середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-derzhavnogo-standartu-bazovoyi-serednoyi-osviti>
6. Тарнашинська Л. Шістдесятництво: філософія покоління як «публічна свідомість» / Людмила Тарнашинська // Сучасність. – 2005. – № 4. – С. 105-117.

**Зведенюк Людмила Анатоліївна,**  
вчитель української мови та літератури  
Ізяславського НВК «ЗОШ I-III ст. № 2, ліцей»  
ім. О. Кушнірука

### **Василь Кравчук. Драма «Простіть мені, мамо...». Література рідного краю (Конспект уроку української літератури у 8 класі)**

**Тема.** Література рідного краю. Василь Кравчук. Драма «Простіть мені, мамо...».

**Мета: формування предметних компетентностей:**

- зацікавити учнів особистістю Василя Кравчука та його творчістю;
- опрацювати зміст драми «Простіть мені, мамо...», допомогти осмислити й усвідомити через життя, побут простих людей трагедію нашого народу;
- розвивати артистичні навички учнів, їхнє вміння аналізувати драматичний твір;
- виховувати активну громадянську позицію (НЛ-2), людяність, здатність до співчуття, шанобливе ставлення до матері.

**формування ключових компетентностей:**

- наводити приклади з твору, де персонажі проявляють активну громадянську позицію; висловлювати ставлення до порушених проблем (НЛ-2);
- твердо, але толерантно відстоювати свої погляди в дискусії (НЛ-2);
- формувати вміння аналізувати життєву ситуацію з певної позиції (НЛ-4);
- використовувати набутий досвід для забезпечення безпеки своєї й інших, наводити приклади з тексту, де порушено цю проблему (НЛ-3);
- формувати вміння логічно висловлювати власні думки, робити висновки, розвивати спостережливість, виробляти комунікативні навички.

**Цілі.**

**Учні знатимуть:**

- основні відомості про В. Кравчука, його активну громадянську позицію;
- зміст твору, його проблематику та художні особливості (Міжпредметні зв'язки «Українська мова, українська література»);
- правду про трагічні сторінки історії українців на Поділлі в першій половині ХХ ст. (Міжпредметні зв'язки «Історія, українська література»);

**Учні вмітимуть:**

- усвідомлювати важливість активної громадянської позиції (НЛ-2);
- брати на себе відповідальність, гідно триматися своїх переконань (НЛ-2);
- проявляти ініціативу, брати відповідальність за себе та інших (НЛ-4);
- усвідомлювати залежність й вплив власної поведінки на безпеку свою й оточення (НЛ-3).

**Тип уроку.** Урок засвоєння нових знань.

**Обладнання:** портрет В. Кравчука, книга вибраних творів «Пам'ять коренів роду», тестові завдання.

**Випереджувальні завдання.**

**Загальне:** прочитати драму В. Кравчука «Простіть мені, мамо...». **Індивідуальне:** підготувати повідомлення про життя і творчість В. Кравчука від імені побратима та сестри поета; підготувати історичну довідку про колективізацію на Поділлі; підготуватися до інсценізації уривків п'єси.

**Епіграф.**

В мені літопис ріднокраю.  
Я передам його для вас,  
Щоб факел той, який тримаю,  
В житті онука не погас.  
Василь Кравчук

**Перебіг уроку**

**Актуалізація опорних знань.**

**Евристична бесіда.**

- Назвіть відомих вам письменників Хмельниччини.
- З ким із них ви знайомі особисто?
- Де ви вперше почули про Василя Кравчука?
- Твори яких жанрів ви читали?
- Які з них припали до душі?

**Повідомлення теми, мети уроку.**

Занотуйте тему уроку в зошитах, обговоріть та узгодьте цілі.

**Мотивація навчальної діяльності.**

**Робота з епіграфом .**

**Сприймання та засвоєння учнями навчального матеріалу.**

**Слово вчителя.**

Старовинне місто Ізяслав відоме своїм глибоким і вагомим історичним минулим. З ним пов'язане ім'я його князя-патрона Сангушка. В недалекому минулому древнє місто почало асоціюватися і з особистістю Василя Кравчука – письменника, педагога, музиканта, громадського діяча. Людина творча, активна, комунікабельна – він був усюди, де можна було поспілкуватися, висловити свою думку, настояти на своїй позиції, пожартувати, прочитати свої дотепні твори [1, 5].

«Цей автор – натура артистична, поетично витончена, емоційна, душа його є барометром нашого сьогодення – чуйно й бурхливо реагує на будь-які зміни-переміни у нашому житті. А тому з-під пера його- як відгомін часу- зринають пісню, віршем, оповіданням чи публіцистичним нарисом чудові свідчення його пристрасті, вболівання за наш народ, за рідну землю»,- так про нашого земляка відгукнувся літератор Микола Кульбовський.

**Презентація випереджувального завдання.**

(Виступ підготовлених учнів, які озвучують фрагменти життєпису митця від імені побратима по перу Миколи Ткачука («Дружба понад півстоліття» [1, 8-10 ]) та рідної сестри Надії Ковальчук («Спомини про брата» [1, 11-15 ])).

**Слово вчителя.**

Ім'я Василя Кравчука добре відоме по всій Україні. Літературний успіх прийшов завдяки мистецькому таланту, невтомній творчій праці. Як і літературні премії: обласна – імені Микити Годованця, всеукраїнські – імені Степана Олійника, Степана Руданського, Наталі Забіли, Якова Гальчевського «За подвижництво у державотворенні». Василь Кравчук по праву здобув високе звання почесного громадянина міста Ізяслав. Як і герої його творів, був людиною активної громадянської позиції.

Сьогодні ми ознайомимось із драматичним твором письменника – п'єсою «Простіть мені, мамо...», в основу якої лягла сумна оповідь рідної тітки Василюни про розкуркулення її сім'ї й важкі поневіряння з дочкою Явдохою у глухій сибірській тайзі.

**Повідомлення учня** (про трагічні роки колективізації та репресій на Поділлі).

**Ідейно-художній аналіз драми.**

**Словникова робота** (пояснити значення незрозумілих слів).

Енкаведисти, куркуль, колгосп, «ворог народу», експлуататор, контрреволюціонер, пролетарій, конфіскація.

**Бесіда.**

- Визначте тему та основну думку драми (тема – на прикладі однієї сім'ї зобразити трагічну долю українського народу в часи колективізації та репресій; основна думка – навіть у складні часи всенародного горя потрібно бути гідними звання людини, здатної підтримати, допомогти, знайти вихід, рятуючись «від погибелі»).

- Якою є композиція твору? (П'єса складається з 5 дій).

Експозиція – ремарки.

Зав'язка – розмова Дмитра Франчука зі слідчим.

Розвиток дії – від'їзд Івана; у Сибіру (доля сім'ї священника; втеча); переховування на батьківщині).

Кульмінація – приїзд сина.

Розв'язка – смерть матері).

- Назвіть проблеми, які автор порушує у п'єсі. Через які образи розкрито їх? (Основні проблеми: соціальні, побутові, морально-етичні).

**Робота у групах.**

Об'єднавшись у групи, проаналізуйте кожну з 5 дій драми.

**Завдання 1 групі** (події до виселки Василюни та Явдохи – дія 1).

- Чи справедливо назвали «ворогом народу» селянина Дмитра Франчука? Якою він був людиною? Чи дійсно експлуатував односельчан? (чесною, працьовитою, богобоязливою: «я простий собі хлібороб... топчусь біля землі... я людина віруюча... я сам все роблю», «від поту не просихав» [2, 223, 225]).

- Як Дмитро поводить себе на допиті? (Він веде себе гідно, твердо відстоює погляди (вступ до колгоспу-справа добровільна, «гуртове-чортове»), не відмовляється від своїх слів, перекручених слідчим, проти членів комітету).

- Доведіть, що Дмитро раніше був активним членом суспільства («він 3 роки в окопах сидів, на милицях додому вернувся, за Отечество воював») [2, 227].

- Проаналізуйте лист Дмитра Франчука з каторги. Що читаємо між рядками? (любов до сім'ї, туга за батьківщиною, важка праця, голод, трагедія народу, надія на Бога).

- Хто не чинить проти своєї совісті злочину, на який його штовхає влада? (голова сільради Никанор Теліга, ризикуючи посадою і життям, чинить благородно, випишує фіктивну довідку синові «ворога народу»).

**Завдання 2 групі** (у Сибіру – дія 2).

- Як рятувалися на засланні у сибірській тайзі сім'ї «ворогів народу»?

- Розкажіть про родину розстріляного енкаведистами в тюрмі священника з Вінниччини.

- Якою людиною міг стати Дмитрик в майбутньому? (мріяв стати художником, «всього «Кобзаря» знає напам'ять» в 11 років [2, 228]).

- Зауважте, що родини «ворогів народу» висилали відбувати покарання навіть тоді, коли їхніх чоловіків не було серед живих. Що символізує смерть дітей? (діти – майбутнє України, її господарі, митці, трудівники...).

- Які звірства чинили енкаведисти на засланні? (змушували важко працювати напівголодних, навіть не закопували померлих, викидали в тайзі на поживу звірам).

- Чи всі люди у Сибіру були такими жорстокими, бездушними? (ні, селяни дали Василюні трохи овочів та сухарів; сім'я лісника у тайзі прихистила втікачів; ревізор не вигнав з вагона).

- Яке рішення приймає Василина після смерті Дмитрика?

**Завдання 3 групі** (знову на батьківщині – дії 3, 4).

- Чи скінчились поневіряння Василини з Явдохою після повернення додому?
- Які випробування чекали втікачок на батьківщині? («полювання» міліціонерів, переховування, нелегальне проживання).
- Як необачна поведінка Явдохи вплинула на подальші страждання матері й дочки?

- Про що промовляє факт, що Василина відмовилась стати дружиною Парфена, який прихистив їх з Явдохою? (жінка відстоювала свої погляди, вчилася не коритись обставинам, їй вдавалось вчасно приймати рішення, від яких залежало життя).

**Завдання 4 групі** (через кілька десятків років – дія 5).

- Як склалася доля Явдохи, Оксани, Василини після війни?
- Яким було бажання матері Василини перед смертю?
- Проаналізуйте лист Івана з Харкова. Що вас вразило? (воював за владу, яка розлучила родину на тривалий час, мав поранення, а брат Трохим і обидва швагри загинули).
- Чому Іван не повертався до рідного села, листувався до пенсії з ріднею? Яким було його бажання?

**Завдання 5 групі** (дослідити роль художніх деталей – плачу, сліз – для увиразнення ідейного змісту твору – засудження антилюдського режиму злочинної влади).

**Орієнтовне виконання** (Плачуть, «втирають сльози» дорослі чоловіки: батько Дмитро, коли слідчий змушує підписатися під несправедливим обвинуваченням; юний син Іван під час прощання з родиною перед вимушеною втечею з села; вже одружений син Трохим, який проводить матір і сестру на заслання).

Протягом твору «гірко плаче» і «побивається», «нестримно ридає» і «втирає сльози», «здригається в нестримному риданні», «говорить крізь сльози» і «голосить» мати Василина з Явдохою-підлітком; «невтримно голосить» Ганелія над тілом померлої з голоду дитини.

Сльози у драмі – не ознака слабкості, це символічний образ масштабів лиха, заподіяного протиправною владою українському народові).

**Інсценізація епізодів п'єси** (наприклад, епізод «Висилка «ворогів народу» [2, 225-226] або епізод «Смерть на нарах» [2, 228]).

**Визначення особливостей мовлення персонажів драми.**

Мовлення дійових осіб – один із суттєвих елементів характеристики образів твору. Мова несправедливо обвинуваченого Дмитра Франчука відверта, розумна, толерантна; мова селян проста, містить діалектні слова та просторічну лексику (халамидник – стара одежина, шкарбани – старі чоботи; сундичив, сікатися, валанадитись); мова голови сільради Никанора Теліги насичена русизмами, містить політично забарвлену лексику (строїтель комунізму, міровая революція), проте в його словах, на відміну від міліціонерів, відчувається повага до односельчан, яких відправляють на заслання як членів родин «ворогів народу». Мова слідчого НКВС Фельдмана брутальна, груба, владна, містить лайливі слова.

- Для чого автор уводить до тексту п'єси російську мову?

**Робота із тестами** (Увідповіднити фразеологізми, які містяться у творі, з їхніми значеннями):

- |                           |                          |
|---------------------------|--------------------------|
| 1. від поту не просихати  | А залишити рідну домівку |
| 2. лиха година носить     | Б пропасти               |
| 3. триматися дороги       | В відмовити              |
| 4. тримати язик за зубами | Г мовчати                |
| 5. піднести гарбуза       | Д не звертати нікуди     |
| 6. жаба цицьки дасть      | Е довго бути відсутнім   |
| 7. піти у білий світ      | Є тяжко працювати        |
| 8. покласти голову        | Ж загинути               |



### Проблемні питання.

- За що просив прощення Іван у матері?
- Поясніть назву твору.

### Підсумок уроку.

### Оцінювання роботи учнів.

### Домашнє завдання.

Написати есе «І прости нам провини наші...»

### Список використаних джерел та літератури

1. Кравчук Василь. Пливе в минуле стежка золота: збірка поезій. – Ізяслав, 2017. – 216 с.
2. Кравчук В. І. Пам'ять коренів роду: вибрані твори. – Ізяслав, 2009. – 236 с.
3. Наскрізнi лiнii викладання української літератури у 5-9 класах. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-linii>.
4. Уроки літератури рідного краю // Бібліотечка «Дивослова». – 2018. – № 6. – 64 с.

**Кам'янецька Тамара Анатоліївна,**

вчитель зарубіжної літератури

НВО № 5 міста Хмельницького

Імені Сергія Єфремова

## Проблема справжнього кохання в трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта». Урок зарубіжної літератури

**Тема.** Проблема справжнього кохання в трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта».

**Мета:** продовжувати вчити учнів працювати з художнім текстом трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта»; дослідити особливості висвітлення проблеми справжнього кохання в творі; розвивати в учнів вміння осмислювати та захищати особисті права і права інших людей, усвідомлювати свою роль в суспільстві (НЛ-2); осмислювати причиново-наслідкові зв'язки між власними рішеннями та поведінкою, набуття знань та умінь правильної поведінки в критичних та небезпечних ситуаціях» (НЛ-3); формувати моральні цінності учнів.

**Тип уроку:** урок вивчення нового матеріалу.

**Форма проведення уроку:** урок-бесіда з використанням методу кейсів.

**Обладнання:** папки з роздатковим матеріалом, дидактичним матеріалом (кейси).

**Використані джерела:**

В. Шекспір. «Ромео і Джульєтта». Перекл. В. Мисика, 1984.

### Перебіг уроку

#### I. Актуалізація знань і умінь учнів.

1. *Поетична хвилинка.* / Текст вірша в учнів на партах /

Любов і ненависть – два почуття,

Від них сильніших просто не буває.

Любов свята народжує життя,

А ненависть – руйнує, убиває.

Дві протилежності, як день і ніч,

Як світло й тьма, як зустрічі й розлуки...

Та розумієте, у чому вся тут річ,

Що поруч завжди йдуть, немов за руки.

До ненависті від любові – крок,

А навпаки ... Так майже не буває..

Що сперечатись, є у тому толк?

Хто пережив, той, мабуть, краще знає...

*Надія Красоткіна*

## 2. *Бесіда*

- Які два слова постійно повторюються в тексті вірша Надії Красоткіної?
- Авторка стверджує, що сильніших за них слів не буває. Чи поділяєте ви її думку?
- З чим асоціюються в поезії кохання й ненависть?
- Який вислів може слугувати описом трагічної історії кохання Ромео і Джульєтти?
- Чи потрібно, на вашу думку, робити крок від ненависті до любові?

## II. Мотивація учнів до уроку.

### *Слово вчителя.*

Кохання і ненависть, щастя і страждання, ворожість і співчуття, зрада і вірність тісно переплелися на сторінках безсмертного твору англійського драматурга Вільяма Шекспіра. Трагедія «Ромео і Джульєтта» ще одне підтвердження того, що в зрозумілих і буденних, на перший погляд явищах, приховано істинний сенс людського буття.

## III. Оголошення теми і завдань уроку.

### IV. Робота над темою уроку.

#### 1. *Евристична бесіда за змістом трагедії (НЛ-2).*

- ✓ Якою є причина конфлікту між родинами Монтеккі та Капулетті?  
(Про конфлікт відомо, що він триває давно. Чому, як і коли він виник не згадується).
- ✓ Чому, на вашу думку, не вщухає давній конфлікт?  
(Монтеккі і Капулетті однаково багаті та шановані городяни. Вони вважають безчестям примирення).
- ✓ Хто, на вашу думку, за необхідності швидше б міг погодитися на примирення? Чому?  
(Старше покоління Монтеккі та Капулетті. Вони менш емоційні, більш розважливі. Цінують життя і прагнуть примножувати статки, а не втрачати їх).
- ✓ Як ви розумієте вислів: «Два доми... чужою кров'ю кроплять розлад свій»?  
(У ворожнечу втягненні слуги Монтеккі і Капулетті та жителі міста Верони).
- ✓ Яку позицію в конфлікті займає герцог як законний правитель Верони?  
(На початку твору він проводить індивідуальні бесіди з родинами щодо неприпустимості їхньої ворожнечі. Тільки після вбивства Бенволіо та Меркуціо переходить від слів до діла – засуджує Ромео до вигнання з Верони. Заклик до примирення двох родин лунає лише після смерті Ромео і Джульєтти).
- ✓ Чи вважаєте ви таку поведінку герцога правильною?  
(Ні. Конфлікт з кожним роком поглиблюється, кількість смертей збільшується. Необхідно шукати інші шляхи зупинення кровопролиття. Не припустимо, щоб ворожнеча декількох людей, порушувала спокій усієї громади міста).

### **Очікуваний висновок.**

Ворожнеча Монтеккі і Капулетті давно стала звичною справою не тільки для членів їхніх родин, але й для всіх громадян міста. Про це свідчать сцени, в яких веронці спочатку спостерігають за сварками ворогуючих сторін, а потім й самі беруть в них участь.

Монтеккі і Капулетті не переймаються тим, як впливає на суспільне життя міста трагічна історія їхніх родин. Власні принципи та інтереси вони ставлять вище права співгромадян на мирне та спокійне життя. Тому заклики герцога до громадського порядку залишаються поза їхньою увагою.

Герцог, в свою чергу, як представник влади міста займає очікувальну позицію, дозволяючи подіями розгортатися за власним трагічним сценарієм.

#### 2. *Слово вчителя.*

Кохання Ромео і Джульєтта не боїться перешкод і не визнає заборон. Герої готові відмовитися від усього, що пов'язує їх з минулим життям. Та чи не занадто захопило їх почуття? Яким є ставлення до кохання інших персонажів твору? Чи такою вже необхідною умовою примирення Монтеккі і Капулетті є їхня смерть?

Відповіді на ці та інші проблемні питання вам необхідно знати самостійно.

3. Робота в малих групах за методом кейсів.

**Кейс 1**

**Проблемне питання**

**Кохання Ромео – це пристрасть чи почуття?**

<i>Цитатний матеріал твору</i>	
«...тікає геть від світла син мій журний і замикається один в кімнаті і вікна запинає й денне світло вигонить, щоб зробити штучну ніч.» <i>/батько Ромео про сина/</i>	«...В такому я горі, і взятий так в кайдани, що не можу піднятися і трохи над печаллю. Під тягарем кохання я хилюся.» <i>/Ромел про Розалінду/</i>
«...Чи ж я до цього вечора любив? Я вперше тут красуню справжню стрів.» <i>/Ромео про Джульєтту/</i>	«Ловлю на слові. Назви коханим – охрещуся знов. Я відтепер не буду вже Ромео.» <i>/Розмова з Джульєттою/</i>
<i>Ромео</i> «Ти ж ганив, що люблю я Розаліну.» <i>Брат Лоренцо</i> «Не за любов, а за шаленство, сину.»	«...як порох у ладунці вояка невмілого, з твого недбальства вибух – і ось тебе забила власна зброя.» <i>/брат Лоренцо про кохання Ромео до Джульєтти/</i>
«Тібальдо, те, за що тебе любити я маю, гасить гнів, цьому вітанню пристойний. Не негідник я – тому прощай. Мене, я бачу, ти не знаєш.» <i>/Ромео/</i>	

**Завдання.**

1. Прочитайте уважно поданий цитатний матеріал.
2. Дайте відповідь на питання:
  - ✓ Наскільки сильним було почуття Ромео до Розаліни?
  - ✓ Чи не занадто швидко після розлучення з Розаліною Ромео закохується в Джульєтту? Чому, на вашу думку, це стається?
  - ✓ На які жертви заради кохання до Джульєтти йде Ромео?
  - ✓ Чи сприяла поведінка Ромео трагічному фіналу кохання?

**Очікуваний висновок.**

**(НЛ-3)** Ромео – романтик, що не мислить свого життя без кохання. В силу обставин, що склалися, він повинен захищати честь дому Монтеккі, ворогуючи з Капулетті.

Після розлучення з Розаліною Ромео перебуває в стані глибокої депресії, що свідчить про закоханість юнака. Адже відомо, що закоханість – це егоїстичне, руйнівне й швидкоплинне почуття.

Джульєтту Ромео кохає. Це нове почуття змінює юнака. Він стає впевненим і рішучим: не ховається від проблем, а намагається вирішити їх; намагається примиритися з ненависним йому Тібальдом; готовий зректися власного імені заради спокою коханої; в розлуці його кохання не згасає, а стає сильнішим.

Можливо, не лише фатальний збіг обставин спричинив трагічний фінал історії кохання Ромео і Джульєтти. Якби Ромео був трохи розсудливішим і стриманішим у своїх вчинках багатьох проблем вдалось би уникнути. Чому б, до прикладу, було не зустрітися з братом Лоренцо після прибуття в Верону, щоб дізнатися про обставини смерті коханої?

**Кейс 2**  
**II група.**  
**Проблемне питання**  
**Почуття Джульєтти до Ромео – закоханість чи кохання?**

<i>Цитатний матеріал твору</i>	
<p>«Ромео мій! О, чом же ти Ромео? Зречися батька і відмовся ймення. Коли ж не хочеш – поклянись кохати – і я не буду більше Капулетті».</p>	<p>«Коли твоє кохання чесне й ціллю шлюб маєш, звістку дай мені ти завтра через мого до тебе посланця, де і коли ти шлюб хотів би взяти. До ніг тобі складу я все, що маю, й піду з тобою, пане мій, край світу».</p>
<p>«...Ганьба Ромео!» Джульєтта «Хай тобі язик опухне! Чи ж йому ганьба пристала? Ганьба встилається чола Ромео: На нім бо честь коронуватись може короною державця світового».</p>	

**Завдання.**

1. Прочитайте уважно поданий цитатний матеріал.
2. Дайте відповідь на питання:
  - ✓ Які слова Джульєтти можуть свідчити про почуття до Ромео?
  - ✓ Чим керується в стосунках з Ромео – почуттями чи розумом?
  - ✓ Почуття Джульєтти до Ромео – закоханість чи кохання?

**Очікуваний висновок.**

**(НЛ-3)** Джульєтта готова зректися власного імені, але не власної честі, щоб бути разом з коханим. Для дівчини доказом кохання є шлюб, що свідчить про те, що в стосунках з Ромео вона керується швидше розумом, а не почуттями. Вона розуміє, що там, де немає поваги не може бути й кохання.

Одружившись з Ромео, Джульєтта зберігає йому вірність. Навіть смерть двоюрідного брата Тібальта не примушує її відмовитись від коханого. Заради возз'єднання з коханим чоловіком Джульєтта пристає на ризиковану пропозицію брата Лоренцо.

Безперечно, всі наміри, слова і вчинки Джульєтти свідчать про її кохання до Ромео.

**Кейс 3**  
**III група.**  
**Проблемне питання.**  
**Трагічне кохання чи благополучне існування?**

<i>Цитатний матеріал</i>	
<p>«...Коли з багатством тим тебе з'єднати, не матимеш і ти для себе втрати...» <i>/Сеньйора Капулетті/</i></p>	<p>«... Знайшов їй хлопця із роду доброго, хороших статків, значного виховання, молодого, набитого талантами (як кажуть), напрочуд доброї у всьому міри...» <i>/Сеньйор Капулетті/</i></p>
<p>«Цить, почекай мене в цім ділі, жінко. Що! І не дякує за це? Й не хоче?</p>	<p>«Цього бажає тесть мій, Капулетті. А я йому не стану на заваді». <i>/Парис/</i></p>

<p>Й не горда? І за щастя це не має, що ми принадили їй, недостойній, вельможного такого жениха?» /Сеньйор Капулетті/</p>	
<p>«Гаразд. Ромео твій – вигнанець. Світом закладаюсь, він прийти вже не насмілиться по тебе. Коли ж і прийде, то лише таємно. Як все так склалось, я собі й гадаю, що краще б тобі взяти шлюб із графом. О, він хороший пан! Ромео – квач супроти нього. Сокіл очей таких яскравих і швидких не має, як Парис. Клянуся серцем, щаслива будеш ти в цім другім шлюбі, бо кращий він, ніж перший. А не будеш – твій перший мертвий. Хоч би й був хороший, та користи від нього ти не маєш» /Мамка Джульєтти/</p>	

**Завдання.**

1. Прочитайте уважно поданий цитатний матеріал.
2. Дайте відповідь на питання:
  - ✓ Чи зважають батьки на почуття Джульєтти до Париса, коли влаштовують її шлюб?
  - ✓ Які якості Париса є головними для батьків Джульєтти?
  - ✓ Чому, на вашу думку, мамка Джульєтти спочатку допомагає Ромео, а потім приймає сторону Париса?

**Очікуваний висновок.**

**(НЛ-2)** Батьки Джульєтти не згадують про кохання, коли влаштовують шлюб доньки з графом Парисом. Наречений має великі статки, гарне виховання і цього досить, на їхню думку, для сімейного щастя. Джульєтта не має ні права голосу, ні права вибору. Для своїх рідних вона лише товар, який потрібно вигідно продати.

**(НЛ-3)** Практичний розум мамки підказує їй, що подальша доля Ромео, після вбивства Тібальто, жалюгідна. Вона не хоче такої ж долі для своєї вихованки. В ситуації, коли події розвиваються занадто не передбачувано і стрімко, мамка не впадає в розпач. Вона одразу обирає найкращий та найпростіший, на її думку, вихід з ситуації, що склалася – одруження з графом Парисом. Почуття ж Джульєтти до Ромео ніякого значення не мають.

Не зважаючи на тиск з боку рідних, Джульєтта залишається вірною трагічному коханню. Вона не бажає зла графу Парису, але й зрадити коханого чоловіка Ромео заради слави й грошей вона не може.

**Кейс 4**

**IY група.**

**Проблемне питання**

**Кохання руйнує чи творить?**

Цитатний матеріал	
<p>«Тя знала, що любов така не дуже то й читати ще метка. Ходім, гонивітре. Тобі в цім ділі я поможу для однієї цілі:</p>	<p>«Ці буйні радощі й кінчаться буйно – Й в тріумфі гинуть. Так вогонь і порох, поцілувавшись, нищать. Мед найкращий гидкий буває тим, що</p>

<p>після союзу вашого, очей, любов'ю стане злоба двох сімей.» /Брат Лоренцо/</p>	<p>дуже добрий і смаком апетит псує. Тому люби помірно – так найдовше люблять...» /Брат Лоренцо/</p>
<p>«...Там житимеш ти, поки час наспіє і виявим твій шлюб, підмовим друзів, упросим герцога й тебе прикличем, щасливого у два мільйони раз проти того жалю, з яким ти підеш.» /Брат Лоренцо/</p>	<p>«Шляхетний образ твій — з м'якого воску: йому достойність людська незнайома. Твоє кохання — не кохання — зрада: ти губиш ту, що присягавсь кохати. Твій розум, ця краси й чуття оздоба,— знівечена красою і чуттям...» /Брат Лоренцо/</p>

### **Завдання.**

3. Прочитайте уважно поданий цитатний матеріал.
4. Дайте відповідь на питання:
  - ✓ Чому брат Лоренцо називає Ромео «гонивітром»?
  - ✓ Чому брат Лоренцо радить Ромео «любити помірно»? Що це значить, на вашу думку?
  - ✓ Чому кохання Ромео до Джульєтти брат Лоренцо називає зрадою?
  - ✓ Чим для брата Лоренцо є кохання Ромео і Джульєтти?

### **Очікуваний висновок.**

**(НЛ-3)** Брат Лоренцо – духівник Ромео. Юнак ділиться з ним своїми почуттями, розповідає про власні вчинки, звертається за порадою. Братові Лоренцо добре відома історія кохання Ромео і Розаліни. Тому, коли Ромео розповідає йому про свої почуття до Джульєтти, ченець називає його «гонивітром», натякаючи на його поспішність і нерозсудливість у сердечних справах. Вміння «любити помірно» не властиве Ромео. Він занадто емоційний, занадто чуттєвий, занадто стрімкий. Цим він, на думку брата Лоренцо, згубить і себе, і Джульєтту, яка йому довірилась. Юнак зрадить надії і сподівання дівчини, яка пожертвувала усім заради кохання до нього.

Брат Лоренцо розуміє, що кохання молодих людей може стати вагомою причиною примирення їхніх ворогуючих родин. Як людина розумна і розважлива він не відмовляє у шлюбі закоханим. Лоренцо вважає, що кохання здатне змінити те, що не змогли змінити ненависть і смерть – примирити Капулетті і Монтеккі.

### **У. Рефлексія.**

#### *Складання сенканів*

Пристрасть  
Руйнівна, швидкоплинна  
Захоплює, підкорює, руйнує  
Бажання володіти людиною.  
Депресія

Кохання  
Вірне, взаємне  
Надихає, підтримує, творить  
Бажання захищати і допомагати.  
Щастя

### **УІ. Підведення підсумку уроку.**

**Кеба Олександр Володимирович,**  
доктор філологічних наук,  
професор, завідувач кафедри  
германських мов і зарубіжної літератури  
Кам'янець-Подільського  
національного університету  
імені Івана Огієнка  
**Горбова Ірина Станіславівна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Кам'янець-Подільської ЗОШ № 8 I-III ст.

**Морально-етичні аспекти проблематики роману Кадзуо Ішігуро  
«Не відпускай мене»**

(Наскрізна лінія: «Громадянська відповідальність на уроках літератури»)

**ВСТУП**

Стратегічним загальнодержавним завданням розбудови української освіти на початку нового тисячоліття є створення умов для особистісного зростання і творчого самовираження кожного громадянина нашої держави. Реалізація «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті» спрямована на формування покоління, здатного «навчатися протягом життя, оберігати і примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» [1]. Модернізація змісту освіти має відбуватися у контексті Болонського процесу, метою якого є створення єдиного європейського освітнього простору [2].

Зацікавлюючи учнів найзначнішими здобутками духовних надбань людства, шкільний предмет «Зарубіжна література» сприяє оновленню змісту вітчизняної освіти, формуванню гуманістичного світогляду особистості, її культурно-пізнавальних інтересів. Одним із головних завдань вивчення цього курсу в школі є формування широкої читацької компетенції учнів, розвиток їхніх духовно-ціннісних орієнтацій та естетичних потреб, виховання особистості, здатної поцінувати явища класичної і сучасної культури.

У XXI столітті процес сприймання учнями творів зарубіжної літератури має певні труднощі, пов'язані зі специфікою читання перекладних літературних текстів, які репрезентують особливості духовного розвитку інших національних традицій.

Це дає змогу зробити висновок про те, що в сучасній українській школі постала нагальна потреба створення науково обґрунтованої та практично випробуваної технології розвитку читацької діяльності учнів у процесі вивчення зарубіжної літератури, що й зумовило вибір теми дослідження: «Морально-етичні аспекти проблематики роману Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене»».

Тема пов'язана із пріоритетами вивчення курсів літератури в Україні, визначеними Концепцією літературної освіти 12-річної школи на основі Національної доктрини розвитку освіти.

На сучасному етапі розвитку суспільства володіння інформацією є необхідною складовою його функціонування. Сучасні люди, зокрема молодь, мають вміння замислюватися над глобальними питаннями, які постають перед людством, щоби не допустити зникнення планети Земля. Вивчення роману К. Ішігуро «Не відпускай мене» – одна зі спроб скерувати мислення сучасних учнів саме на це.

Особливу цікавість викликає ретельне дослідження питання про антиутопічний характер роману. К. Ішігуро застерігає нас про те, що клони не є винятком, хіба що вмирають вони набагато раніше, ніж люди. В романі досліджується життя клонів, що запрограмовані на смерть, зрештою, як і люди. Проте якщо люди борються за своє життя, в тім числі й за рахунок органів від донорів, то клони лише спостерігають, як у них відбирають їхні органи, прирікаючи на смерть. Досліджуючи роман, учні мають доходити

висновку, що творчість британського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро вписана в межі мультикультуралізму, що в ньому поєднуються ознаки двох культур, які нерозривно пов'язані між собою.

Актуальність дослідження роману на уроках зарубіжної літератури полягає у тому, що мультикультуралізм у Великобританії прийшов на зміну постколоніалізму, принісши в літературу безліч тем, котрі стосувалися національної проблематики та образності. Увага до долі людини, національне минуле ставало основними темами нової літератури, що в повній мірі відображено у творчості К. Ішігуро зокрема, його роману «Не відпускай мене» тощо, а також зокрема й в творчості деяких сучасних українських письменників.

Мета роботи полягає у дослідженні морально-етичних аспектів проблематики роману К. Ішігуро «Не відпускай мене». Вивчаючи роман на уроках літератури треба наголошувати на питанні про відношення людини до своєї смертності як риси, що відрізняє людину від тварини, робити висновок про те, що людина, володіючи мовою і являючи собою особистість, може керувати своїми інстинктами.

Наукова новизна вивчення теми полягає у доказах того, що клонування – це черговий тупик у розвитку людства. Вивчаючи роман, учні повинні вміти доводити, що питання клонування у людському виконанні приводить до гострих моральних та релігійних суперечок у сучасному житті. Люди мають вміти мислити, щоби не допустити зникнення самих себе і життя тощо. Метою Нашої статті була зроблена спроба скерувати думку саме на це.

Розглядаючи тему, Ми спробували довести свою думку до учнів про те, що навіть Нобелівське лауреатство письменника не змусить багатьох дочитати до кінця цей роман, особливо якщо люди послуговуються принципом «подобається – не подобається», що треба вміти бачити глибинний зміст написаного.

## **ОСНОВНА ЧАСТИНА**

«Говорять, дивись – це нове, але було вже в сторіччях»

Екклезіаст

Творчість Кадзуо Ішігуро, нині знаного британського письменника японського походження, вписана в мультикультурному контексті, що окреслює шар літератури, презентованої англійською мовою представниками інших національностей (Салман Рушді, Відіатхар Найпол, Бен Окрі, Ханіф Курейші та інші).

Творчість К. Ішігуро викликає беззаперечний інтерес серед літературознавців, оскільки це нове явище не лише в британській літературі, а й у світовому мистецтві загалом.

Тому метою дослідження є ґрунтовний аналіз художньої прози Кадзуо Ішігуро, зокрема морально-етичних аспектів проблематики роману «Не відпускай мене», що передбачає окреслення жанрового змісту твору, жанрово-стильових констант і домінант, основних мотивів і хронотопу.

Актуальність дослідження полягає у тому, що дослідження морально-етичних аспектів проблематики роману має сучасне підґрунтя, яке привнесло в літературу безліч тем, котрі стосувалися даної проблематики й мають сучасний характер і в Україні тощо. Увага до долі людини, національне минуле ставало основними темами нової літератури, що в повній мірі відображено у творчості К. Ішігуро, зокрема в дослідженому нами романі «Не відпускай мене».

Задачі: виявити, фантастика це чи фентезі, жіночий роман чи детектив, антиутопія чи роман для підлітків. Кожний із критиків, який висуває власну версію, по-своєму правий. Насправді, це синтез усього цього. Тому в романі відображена не чергова історію для зголоднілого читача, а якісна розповідь про найбільш життєве.

Ціль роботи полягає у дослідженні літературного мультикультуралізму творчості К. Ішігуро, морально-етичних аспектів клонування на прикладі роману «Не відпускай мене», що конкретизується у виявленні прийомів і методів автора, його індивідуальній творчій манері, у розгляданні загострення проблеми національної ідентичності, співвіднесення долі особистості і долі нації, у проекції масштабних подій через



індивідуальне фокусування, у відстороненому погляді на події, у стилістичній оригінальності, що характеризується синтезом на мовознавчому рівні, у пошуку нових, універсальних проблем, що були б близькими кожній людині.

Наразі не виведено єдиної класифікації, яка б означувала цей літературний феномен К. Ішігуро, який позиціонував себе «громадянином світу», «міжнародним» письменником, що є дуже актуальним для нашої доби.

Тому матеріалом дослідження став роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене», у творчості якого органічно сплелися воедино англійська та японська традиції.

Твір «Не відпускай мене» є одним із найзнаковіших у творчості Кадзуо Ішігуро. Критики неоднозначні в оцінці твору:

1. одні дослідники вбачають потужний компаративний складник із уже відомими нині фантастичними сюжетами («Франкенштейн» М. Шеллі, «Дивний новий світ» О. Хакслі, «Розповідь служниці» М. Етвуд, «Можливість острову» М. Уельбек) (К. Макдональд, С. Купер та ін.);

2. інші аналізують у контексті доби (К. Белова, А. Сидорова, Т. Селітріна та інші);

3. треті – до належності до певного літературного напрямку, течії (І. Лобанов, А. Джумайло та інші).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що, на нашу думку, клонування – це черговий тупик у розвитку людства. Штучно вирощені органи не зможуть замінити живий організм. Так само безнадійно порожньою є тривога, що штучно вирощений інтелект призведе людство до загибелі. Автор розвиває тему про клонування – тільки у людському виконанні, що, на нашу думку, є дуже гострою темою для моральних та релігійних суперечок у сучасному житті.

Люди мають вміння мислити, вони потребують час від часу мозкових атак, щоби не допустити зникнення планети Земля. Дослідження роману Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене» – одна зі спроб скерувати нашу думку саме на це.

Твір «Не відпускай мене» є одним із найзнаковіших у творчості Кадзуо Ішігуро.

Поетико-стильові своєрідності роману вбачаються в постмодерністських тенденціях: в хронотопічному складнику, що має фантастичні риси; у ейдологічному, що передбачає нівелювання кожної окремої особистості; а також на формальному рівні, де змішуються різні просторові шари і у домінуючу позицію виходить особистісний хронотоп, здатний до звуження. У романну канву вплітаються й модерністські тенденції, такі як:

- концепція цілісного характеру автора-наглядача;
- використання прийомів експліцитного оповідача;
- непрямі мови;
- прийом відсторонення автора від літературної дійсності;
- фрагментарне викладення подій.

Реалістична традиція в романі постає в:

- послідовності розгортання сюжету;
- фінальному розкритті таємниці;
- приховуванні певних істин, відомих герою й автору;
- підвищеній деталізації.

Просторовий континуум твору наповнюють деталі, що мають значний сенс на змістовому рівні і творять причинно-наслідкові зв'язки, породжуючи його фінальну цілісність.

Деталізація часопростору виявляється на різних рівнях: на емоційному, імагогічному, характерологічному. На предметному рівні деталізація відбувається скупко й поодинокі, однак завжди значимо.

Наприклад, у романі наявні предмети-символи, що замінюють героям реальне життя: це й касета із записом пісні Джуді Бріджуотер, котра навіювала Кеті незрозумілі почуття нездійсненності, це й пенал Рут, що символізував її «винятковість» (наче подарований однією з опікунів), блакитна улюблена футболка Томмі, його малюнки фантастичних персонажів тощо [8, с. 145].

Пейзажні замальовки, що є структурними елементами часопростору, в тексті представлені досить мало й передовсім тоді, коли головна героїня згадує значні віхи зі свого дитинства.

Наприклад, читач знайомиться з Томмі під час футбольного матчу, коли однокласники не взяли його до команди. Томмі не потретьється належним чином, в основу портрету винесені його почуття та подаються певні деталі, зокрема нова футболка героя.

Пейзаж у романі стає фоном для розгортання подій, маркером для певної події. Так, Томмі вперше постає перед читачем на залитому дощем футбольному полі, де трава стала чорною від багна, а хлопчина, над яким знущаються однолітки, не взявши останнього в команду, прийшов на гру в улюбленій футболці [8, с. 138]. У читача формується певне попереднє ставлення до героя, що передбачає безліч запитань, на які важко знайти відповідь.

Пейзаж, прикритий туманною завісою, один із основних мотивів японського живопису, у романі стає домінуючим мотивом і символом незрозумілості, примарності світу, його тлінності й невизначеності. Однією з основних функцій пейзажу стає здатність указувати на характер роздумів чи сумнівів героя, на ті етично-моральні проблеми, які герої змушені вирішувати для себе.

Пейзажні замальовки особливо яскраво виписані у фіналі роману, оскільки саме вони передають емоційний стан персонажа, вказують нам напрямок думок й прийняття рішень, до яких вони йдуть дуже болісно.

Коли Кеті дізналася про «завершення» Томмі (примітно, що слово «смерть» у тексті не вживається), вона дозволила собі «розкіш»: поїхала до Норфолку, що у свідомості вихованців Хейшейму вважався загубленим краєм або місцем, де знаходяться загублені речі.

«Можливо, мені просто захотілося глянути на ці пласкі пусті поля і величезне сіре небо. У якийсь момент я зрозуміла, що їду дорогою, на якій ніколи не була, і десь півгодини я не знала, де знаходжуся, та і не бажала знати. Одне за одним тяглися пласкі поля без усіляких прикмет і практично однакові – хіба що деінде випурхне з борозни, почувши шум мого мотора, зграйка птахів... Від дороги простягалася велика рілля. Мене відділяв від неї паркан із колючого дроту... По всій довжині паркану... застрягло всіляке сміття. Наче уламки, які хвилі викидають на морський берег; вітер, мабуть, гнав усе це дуже довго, поки на шляху не зустрілися ці дерева і дві нитки дроту» [8, с. 236].

Часопростір роману, в якому реально існує головна героїня, перетинається з особистісним хронотопом, внутрішнім «я» героїні, для якого характерні такі самі мотиви, що і для зовнішнього.

Так, константними для вирішення етичних проблем стають мотиви постійного шляху, переїзду, втечі, повернення додому, пошук героєм свого «я» в непостійному просторі. «Поєднанням реальної та перцептуальної площин художнього простору даного роману Ішігуро спрямовує читацьку рецепцію до одного з найскладніших питань сучасності – сенсу буття звичайної людини» [6, с. 194].

На думку української дослідниці Н. Жлуктенко, «просторові мотиви стають своєрідними маркерами індивідуального стилю автора, зокрема «низові» локуси більшості ретроспективних епізодів, нав'язливі емотивні стани, а також гіпертрофоване почуття обов'язку» [7, с. 90].

У аспекти роману вплітається потужний міфопоетичний рівень, який виявляється передовсім у міфологемах дому, що має своє представлення й в англійській, і в японських культурах і позиціонується по-різному.

Оберегом дому в європейській культурі стає жінка-мати, тоді як у японській культурі домінуючим є чоловіче начало. У структурі міфологеми дому константний мотив будинку-пам'яті [8, с. 137], що існує у спогадах героїв і репрезентує не лише матеріальну, а й духовну площину існування персонажа.

У творчості митця мотив, «утрачений щасливий світ минулого – світ будинку

дитинства» – символічно «матеріалізується» в лейтмотивний образ коробки, скрині, ящичка з таємними скарбами, які герої безуспішно шукають» [3, с. 78].

Таким символом будинку-пам'яті в романі стає скринька зі «скарбами» Кеті, оскільки саме в ній зібрані всі дорогі серцю речі, що стають уособленням її «коренів» та ідентичності.

Невідворотність долі актуалізує в цьому романі ознаки притчі, оскільки у творі наявні її основні риси: взаємозв'язок двох площин (реальної й універсальної), підпорядкованість авторській ідеї всього твору.

Образ головної героїні статичний, вона справно виконує свою роботу, не маючи думок щось змінити. Героїня покійно несе свій тягар, утрачає близьких, невмолимо йде до завершення. Вона нічого змінити не хоче, та й не може.

Усі з часом опиняться там, звідки немає вороття, суперечність між героєм і буттям має узагальнений характер і є неминучим для людини, це все дає змогу сучасному школяру спробувати самотужки сприйняти і вирішувати етичність проблем, моральність рішень героїв, піднятих автором в романі.

Сюжет роману має умовний та ірреальний характер. Головна героїня, як з'ясовується згодом, незвичайна людина, вона – клон. Кеті розповідає про своє нинішнє життя, що вона – помічник донора (клона, котрий пережив операцію чи операції з виїмки органів для пересадки людині), і згадує своє минуле.

Роман має три частини, кожна з яких структурується по-своєму.

Автор датує час твору (1990 р.), а навчальний корпус для клонів – Хейлшем – побудований у 1950-х рр.

Перша частина присвячена дитинству Кеті та її друзів – Рут і Томмі, котре вони провели в Хейлшемі.

У другій частині відтворено їхнє життя в Коттеджах, старій фермі, де вони вчилися пристосовуватись до соціуму й із часом ставали помічниками донорів.

В останній частині Кеті розповідає про своє справжнє життя: вона вже одинадцять років допомагає донорам, серед яких були і її друзі – Рут і Томмі, які вже померли, однак залишаються в її серці та «пам'яті».

Хронотоп роману хоча й має риси умовності, однак має й реальне підґрунтя. Наратор мандрує в підвалинах своєї пам'яті, у межах звичного для нього замкненого простору, з якого до певного часу немає виходу. Протягом оповіді героїня шукає «свій» простір, який символізує безпечність, щастя, тобто дитинство. «Те, що я зустрічаю дорогою у своїх мандрах, і зараз іноді нагадує мені Хейлшем. Скажімо, поле, над яким стоїть туман. Або, з'їжджаючи з пагорбу, бачу вдалині кут великого будинку. Або навіть просто погляд падає на тополиний гайок на узгір'ї – і думаю: «Невже тут? Знайшла! Адже правда ж – Хейлшем!» Потім усвідомлюю – ні, помилка, неможливо – і їду далі, думки переходять на інше» [8, с. 140].

Усі намагання віднайти «свій» простір приречені на невдачу, героїня не раз бачить його обриси, шукає його в Норфолку («загубленому краї»), але все марно, «свій» простір для неї недосяжний, що продукує її трагічний фінал.

Для хронотопу характерний мотив занепаду: старий будинок міс Емілі, де вбачається запустіння, зниклий Хейлшем, «спорожнілі» малюнки Томмі через роки, крах ілюзій. Змінність світу породжує тривогу й відчуття приреченості, що підсилюється до фіналу.

Символом невідворотності та неминучості в романі стає назва твору «Не відпускай мене», що стає мотивом-мовленням із домінантним стрижнем: «Пов'язана з поетикою назви – одним із організуючих прийомів тексту – вона пронизує все романне дійство від початку до кінця, не обмежуючись цим і вписуючись у ціннісні установки автора й загальний філософський контекст доби» [9, с. 74].

Грунтуючись на екзистенційному модусі, назва твору несе кілька значень: це й назва пісні улюбленої співачки Кеті, це й символ нездійсненності мрій, це й символ закінчення життя.

## ВИСНОВКИ

1. Творчість британського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро вписана в межі мультикультуралізму. У творчості автора поєднуються ознаки двох культур, які нерозривно пов'язані між собою.

2. Хоча ознаки японської культури чітко не окреслені, але детальний аналіз роману вказує на їх наявність. У романі «Не відпускай мене» митець поєднує різні культурні коди, де в результаті доміантними стають мотиви туги, покинутості, самотності людини у світі своїх спогадів.

3. Англійський контекст представлений на змістовому рівні, «східний» – на поетологічному (мінімалізм поезики, деталі, засоби характеристики героїв, засоби вираження авторської інтенції тощо).

4. Дієгетичний наратор у дієгетичній ситуації подає історію крізь власний ракурс бачення, тому для оповіді характерна психологічна суб'єктивність.

5. Автор тяжіє до універсальності, оскільки в жанрове розмаїття вплітаються притчові, фантастичні елементи, які виводять твір на новий філософський рівень.

6. Екзистенційні мотиви стають доміантними, перцептивне сприйняття визначає зміст твору.

7. Для роману характерний синтетизм, оскільки в тексті тісно переплелися ознаки реалістичних, модерністських і постмодерних традицій, що перебувають у тісному взаємозв'язку.

8. Початок роману дає нам відчуття, що йдеться про трьох підлітків з їхніми дитячими проблемами, але далі звучить жахливий дисонанс, коли автор дає зрозуміти нам, що мова йде про донорів, які віддаватимуть свої органи людям.

9. Тема приреченості людського життя червоною ниткою пронизує роман. Клони не є винятком, хіба що вмирають вони набагато раніше, ніж люди. Клони з-під пера автора виходять запрограмованими на смерть. Зрештою, як і люди. Проте якщо люди борються за своє життя, в тому числі й за рахунок органів від донорів, то клони лише спостерігають, як у них відбирають їхні органи, прирікаючи на смерть.

10. Усі з часом опиняться там, звідки немає вороття, суперечність між героєм і буттям має узагальнений характер і є неминучим для людини, це все дає змогу сучасному школяру спробувати самотужки сприйняти і вирішувати етичність проблем, моральність рішень героїв, піднятих автором в романі.

11. Героїня шукає свій простір у житті – це дає змогу сучасному школяру робити висновки не тільки з життя героїв роману, а й замислюватися над своїм майбутнім, над тим, які морально-етичні аспекти його рішень окреслять майбутнє саме його життя.

12. Вивчаючи роман на уроках літератури треба наголошувати на питанні про відношення людини до своєї смертності як риси, що відрізняє людину від тварини, робити висновки про те, що людина, володіючи мовою і являючи собою особистість, може керувати своїми інстинктами.

13. Питання клонування у людському виконанні приводить до гострих моральних та релігійних суперечок у сучасному житті. Люди мають вміти мислити, щоби не допустити зникнення самих себе і життя тощо.

14. Навіть Нобелівське лауреатство письменника не змусить багатьох дочитати до кінця цей роман, особливо якщо люди послуговуються принципом «подобається – не подобається»: треба вчитися вміти бачити глибинний зміст написаного.

### Список використаних джерел та літератури

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта. – 2002. – № 26 (24 квітня – 1 травня). – С. 2 - 4.
2. Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки: Наказ № 49 від 23.01.04 р. // Освіта. – 2004. – № 8 (11-18 лютого). – С. 6-7).
3. Белова Е. Н. Категории «пришлого» и «настоящего» в романной прозе Кадзуо Исигуро / Е. Н. Белова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия

«Филологические науки». – 2010. – № 2, – С. 180-183.

4. Бойніцька О. С. Особиста та суспільна історія в романі Кадзуо Ішігуро – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012 – Вип. 38 – С. 74 Залишок дня / О. С. Бойніцька // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наукових праць /відп. ред. О. І. Чередниченко – С. 78.

5. Гузман А. Примечания // Исигуро, К. Ноктюры / Кадзуо Исигуро; [пер. с англ. Л. Бриловой, С. Сухарева]. – М. : Эксмо; СПб.: Домино, 2012 – С. 232-238.

6. Джумайло О. За границами игры: английский постмодернистский роман. 1980-2000 / Джумайло // Вопросы литературы. – 2007. – № 5. – С. 7-45.

7. Жлуктенко Н. Ю. Топос у романах Кадзуо Ішігуро / Н. Ю. Жлуктенко // Літературознавчі студії : зб. наук, праць. – Вип. 26. - К. : КНУ; ВД Дмитра Бураго, 2010. – С. 191-195.

8. Жлуктенко Н. Ю. Текстуальні стратегії роману Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» Н. Ю. Жлуктенко // Наукова спадщина професора Ю. О. Жлуктенка та сучасне мовознавство: Зб. наукових праць – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2000 – С. 89-91.

9. Ішігуро К. Не відпускай мене: Роман К. Ішігуро ; пер. з англ. С. Андрухович. – Львів: «Видавництво Старого Лева», 2016. – 336 с.

10. Кушнірова Т. В. Жанрові особливості роману «Не відпускай мене» Кадзуо Ішігуро – науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2017. № 28. – С. 71-74

11. Усенко О. П. Міфологема дому в творчості Кадзуо Ішігуро / О. П. Усенко // Вісник Дніпропетровського університету імені А. Нобеля. Серія «Філологічні науки». – 2012. – № 1 (3). – С. 146-149.

**Лісецька Оксана В`ячеславівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Хмельницької сЗОШ I-III ступенів № 21

### **Реалізація наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» при вивченні української літератури**

**Вступ.** 12 квітня 2016 року Рада Європи ухвалила нові Рамки компетентностей для культури демократії, визнавши важливість розвитку громадянських компетентностей через освіту. Згаданий документ охоплює 20 компетентностей – знань, умінь, ставлень та цінностей, необхідних громадянам для життя у культурно багатоманітному демократичному суспільстві, для ефективної та мирної взаємодії з іншими. Рада Європи сприяє формуванню демократичних компетентностей через програми у сфері освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. Освіта для демократичного громадянства й освіта з прав людини покликані навчити, як жити разом, поважаючи одне одного у багатоманітному демократичному суспільстві, знати і розуміти свої права та брати активну участь у прийнятті рішень, які нас стосуються.

Освіта, зорієнтована на формування громадянських компетентностей, вимагає докорінно нових підходів до навчання, адже успішне виховання громадянина вимагає не лише знань та критичного розуміння себе і світу, а й отримання особистого досвіду участі у громадському житті, у взаємодії з іншими на засадах поваги і рівності, відповідальності за спільну справу, мирного вирішення конфліктів. Практики й експерти твердять – щоб стати відповідальним активними громадянами, учні мають розвивати не лише знання й розуміння політичної та правової системи та інститутів, а й володіти такими навичками, як: формулювати, комунікувати й відстоювати власну думку, бути впевненими в собі, розвивати емпатію, бути готовими діяти чи утримуватися від необдуманих дій у ситуації невизначеності, співпрацювати з різними людьми, поважати себе й інших. Розвиток такого набору знань, навичок і ставлень дає змогу учням підготуватися до самостійного відповідального життя, зваженого прийняття рішень і ефективної взаємодії у спільноті – у класі, школі, місцевій громаді, державі. Ці тісно пов'язані компоненти громадянської компетентності формуються комплексно.

Метою громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за власне життя, життя своєї громади та суспільства.

Завдання громадянської освіти:

1) формувати громадянську (державну), національну та культурну ідентичність; сприяти плеканню української мови, збереженню духовності та моральності українського народу;

2) формувати розуміння і повагу до прав та свобод людини, здатність їх захищати;

3) формувати та розвивати громадянську відповідальність за суспільно-політичні процеси, навички демократичної участі та управління державою;

4) формувати і розвивати критичне мислення та медіа грамотність, вчити їх практичному застосуванню;

5) впроваджувати ідеї інклюзії та соціального включення;

6) формувати активну життєву позицію, здатність поширювати і застосовувати практики громадських ініціатив та волонтерства.

Завдання школи – створити належні умови для набуття цього комплексу знань, навичок і ставлень. При цьому важливого значення набуває безпечне, вільне від насильства і соціальних бар'єрів та ефективне освітнє середовище, яке забезпечує сприятливі умови для активної участі учнів у житті школи, ставить права і потреби дитини у центр навчально-виховного процесу. Як зазначено у проекті нового Державного стандарту освіти, шкільна реформа має спрямувати увесь навчально-виховний процес на формування демократичної культури в школі, на створення безпечного середовища – «і йдеться не лише про фізичну безпеку, а й про атмосферу довіри і взаємоповаги, де немає насильства та дискримінації».

На етапі переходу до нових освітніх стандартів, зорієнтованих на розвиток ключових компетентностей, Міністерство освіти і науки України разом із небайдужою громадськістю та освітянами здійснило оновлення навчальних програм для 5-9 класів, увівши чотири наскрізні тематичні лінії, зокрема і «громадянську відповідальність».

Мета реалізації наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» – актуалізувати поняття «відповідальний громадянин» та основні напрями діяльності учня як відповідального громадянина: дотримуватися громадянського обов'язку і демократичних засад співжиття, конструктивно спілкуватися в колективі, попереджувати й розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; вирішувати нестандартні завдання; працювати у групі, в команді.

Реалізація тематичної лінії «громадянська відповідальність» у рамках окремих предметів вимагає змін у традиційних методах роботи з учнями. Такий інноваційний підхід передбачає, що методи навчання мають інтегрувати завдання виховання свідомого та активного громадянина в навчальні цілі кожного предмету. Це, вочевидь, вимагає спільних зусиль усіх учителів, які беруть участь у навчально-виховному процесі, тісної міжпредметної взаємодії під час реалізації змісту навчання, а також змін в організації діяльності усієї школи як інституції.

**Основна частина.** Хочу запропонувати кілька прикладів вправ для формування громадянської відповідальності учнів, які я використовую на своїх уроках:

### **1. «Чотири кути».**

5 клас. Григор Тютюнник. «Дивак». Ідея неповторності й багатства внутрішнього світу людини. Допитливий, чуйний, добрий хлопчик Олесь, його жага пізнати загадковий світ природи, уміння фантазувати, уявляти. Гідна поведінка Олеся як позиція особистості.

Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонуваної вправи:

- повага до людської гідності та прав людини;
- відкритість до інших культур, переконань та світогляду інших людей;
- уміння адаптуватися.

Оголошую, а учні записують твердження (правдиве чи ні) без будь-яких пояснень (кожен формує своє розуміння). Наприклад.

Твердження:

• Усі діти, навіть наймолодші, мають право висловлювати свою думку з тих питань, що їх стосуються.

• Батьки краще знають, що добре для дітей.  
• Висловлювати власні думки щодо шкільних питань може бути небезпечно для дітей.

- Треба пробачати моральні та фізичні образи своїм одноліткам.
- Учителі мають надавати право вибору виду діяльності на уроці.
- Бути популярним у школі означає бути таким, як всі.

Поки учні думають, розкладаю у 4-х кутках класу картки «Абсолютно погоджуюсь», «Погоджуюсь», «Не погоджуюсь», «Категорично не погоджуюсь». Учні займають певну позицію залежно від поглядів, тобто об'єднуються у групи за спільними міркуваннями. 1-2 учасники кожної з утворених груп обґрунтовують свій вибір усно. Потім кожен у зошиті пояснює письмово 2-3 реченнями. Важливо: ніхто нікого не критикує, бо кожен має право на свою думку. Після того, як кожна група виступить, теж «займаю позицію» і пояснюю її.

Потім відбувається обговорення:

• Наскільки складно вам було займати позицію? Які твердження були складнішими, а які – простішими?

- Чи змінювали ви точку зору? Що змусило вас це зробити?
- Які питання ви хотіли б обговорити більш детально?
- Наскільки вільно ви можете висловлювати власну думку в родині, у класі, у школі?

Підкреслюю, що висловлювання власних думок та поглядів є важливими правами кожної дитини; звертаюся до Конвенції про права дитини («Компас»), а саме:

1. Стаття 12. Дитина має право вільно висловлювати власні погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага.

2. Стаття 13. Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду.

3. Стаття 14. Повинно поважатися право дитини на свободу думки, совісті та релігії (можна прикріпити ці статті, роздруковані на аркушах паперу, на дошку).

## **2. «Чарівні окуляри».**

8 клас. Виховна година на тему «Толерантність врятує світ».

Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою пропонуваної вправи

- повага до людської гідності та прав людини;
- відкритість до інших культур, переконань та світогляду інших людей;
- гнучкість та уміння адаптуватися;
- уміння слухати та спостерігати.

Створюю спокійну атмосферу з приємною музикою. Питаю у дітей, які чарівні казкові предмети вони знають. Після того, як учні назвуть кілька, пояснюю, що вони зможуть зараз приміряти чарівні окуляри та відчути себе іншими людьми. А якими людьми – вирішить жереб. Прошу учнів мовчки витягнути з капелюха рольові картки. Після цього пояснюю дітям, що вони не повинні нікому показувати картки. Запрошую усіх сісти, де кому зручно, й уважно прочитати рольові картки. Далі прошу хлопців та дівчат починати перевтілюватися в ролі. Пояснюю, що зараз вони мають пройти класною кімнатою, вийти за її межі та дослідити світ очима тієї особи. Роздаю дітям різноманітні окуляри, щоб допомогти їм увійти у роль.

Звертаю їх увагу, що важливо не виконувати роль, а вийти та представити, як це бути іншою людиною. Як це – відчувати себе іншою людиною? Наприклад, чи зможуть вони скористатися сходами? Бути успішними на уроках? Спілкуватися з однолітками?

Ролі:

Ви – дитина з альбінізмом (уродженою відсутністю пігменту шкіри, волосся, райдужки ока, тобто у вас біла шкіра, біле волосся, білі очі. Вам не можна перебувати на сонці, у вас поганий зір).

Ви – дитина з порушеннями опорно-рухового апарату, пересуваєтеся на візку.

Ви – дитина з порушеннями опорно-рухового апарату, пересуваєтеся на милицях.

Ви – дитина з порушеннями зору, нічого не бачите.

Ви – дитина з порушеннями слуху, нічого не чуєте.

Ви – дитина з дислексією (ви сприймаєте кожне слово під час читання окремо і не зв'язуєте з іншими словами, тому неправильно розумієте будь-який прочитаний текст; читаєте з граматичними помилками: помиляєтеся в закінченнях, неправильно відмінюєте слова, змінюєте відмінкові закінчення тощо). Ви – дитина з порушеннями пам'яті (ви не можете запам'ятати вірш, правила, таблицю множення, формули тощо).

Ви – дитина з мовною вадою (заїкання).

Ви – дитина з карликовістю (нанізмом), ваш зріст 98 см.

Ви – дитина з надможливостями до засвоєння, запам'ятовування та застосування знань, усі предмети даються вам легко.

Ви – дитина з аутизмом, ви уникаєте спілкування з людьми (від спілкування вам стає по-справжньому погано), ви любите самотність.

Ви – гіперактивна дитина, надмірно енергійна й рухлива, з порушеннями уваги.

Ви – дитина-гот, одягаєтеся у чорний колір, слухаєте певну музику, мало спілкуєтеся з усіма.

Ви – дитина, що переїхала з іншої країни, ви погано володієте українською мовою, постійно робите помилки у мовленні, плутаєте слова тощо.

Обговорення.

• Як ви почувалися під час прогулянки класом, школою «в окулярах»? Що було найважчим? Кумедним? Що лякало? Що бентежило? Що розчарувало? Що найбільше здивувало під час вправи?

• Чи знаєте ви когось, хто не схожий на інших? Яку реакцію вони викликають в інших?

• Подивіться на навколишнє середовище в будівлі та на вулиці поблизу, чи придатні вони для всіх людей?

• Що ваша школа може зробити для сприяння рівності і гідності усіх людей?

### **3. «Переконання та уявлення».**

9 клас. Тарас Шевченко. Тема жіночої долі у творчості поета («Катерина», «Наймичка», «У нашім раї на землі...» та ін.) Еволюція жіночого образу в поезії Шевченка. Різні типи втілення теми жіночої долі: романтичний («Катерина»), реалістично-побутовий («Наймичка»). «Наймичка». Трагедія жінки-матері, боротьба за своє материнство, жорстокість народної моралі.

Складові громадянської компетентності, які можна розвивати за допомогою запропонованої вправи:

- повага до людської гідності та прав людини;
- відповідальність;
- навички співпраці;
- навички аналітичного і критичного мислення;
- гнучкість та вміння адаптуватися;
- комунікативні навички.

Пояснюю, що вправа торкнеться того, як із часом змінюються переконання та уявлення. Проводжу бліц-мозковий штурм «Що таке переконання та уявлення?» (Переконання – 1. Тверда впевненість, певність у чому-небудь; віра у щось. 2. Тверда, міцно усталена думка про що-небудь, погляд на щось. 3. Система, сукупність поглядів; світогляд. Уявлення – 1. Розуміння чого-небудь, знання чого-небудь, яке ґрунтується на досвіді, одержаних відомостях, якихось даних і т. ін.). Можна прикріпити до дошки аркуші з визначеннями понять «переконання» та «уявлення». Об'єдную підлітків у групи по 4-6 осіб. Кожна група має обрати людину, що відповідатиме за запис резюме їхньої роботи на великому аркуші паперу та представлятиме його перед аудиторією. Кожна група отримує шляхом жеребкування картку про переконання або уявлення, які втратили силу з часів ХІХ століття порівняно з сучасністю. Прошу дівчат та хлопців у групах ознайомитися з карткою



та обговорити зазначене у ній переконання або уявлення. Звідки воно пішло? Яким чином воно стало розповсюдженим? Наскільки воно виправдане з позиції сьогодення? Запрошую представників кожної групи повідомити про свої висновки.

Обговорення.

Починаю з короткого огляду вправи в цілому, а потім наголошую на тому, що переконання та уявлення постійно змінюються.

- Звідки беруться наші переконання та уявлення?

- Які переваги переконань та уявлень для людини? Яким чином наші переконання обмежують нас?

- Чому переконання та уявлення змінюються? Наскільки складно/легко змінювати переконання?

Картки з переконаннями та уявленнями:

Уявлення про роль чоловіків та жінок у сім'ї

Переконання у тому, що батьки мають обирати пару для своїх дітей

Уявлення про виховання і дисципліну дітей

Переконання щодо народження дітей поза шлюбом

Переконання про стосунки поза шлюбом

Переконання про розлучення/неповні сім'ї

### **9 клас. Розробка уроку.**

Тема. Григорій Сковорода – український Сократ. Життя і творчість філософа, просвітителя, письменника.

Мета: (формувати компетентності):

предметні: навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом; культура зв'язного усного мовлення;

ключові: навички пізнавальної діяльності та критичного мислення;

інформаційні: уміння визначати роль художньої деталі в тексті, навички роботи з книгою;

загальнокультурні: виховувати прагнення добра, справедливості, бажання пізнавати світ, почуття пошани до творчості поета-філософа.

Складові громадянської компетентності, які можна розвинути на уроці:

- повага до людської гідності та прав людини;
- відповідальність;
- навички співпраці;
- навички аналітичного і критичного мислення;
- комунікативні навички.

Очікувані результати:

- учень дискутує з приводу порушених у творах проблем;
- толерантно відстоює власну позицію;
- оцінює й характеризує внесок Г. Сковороди в скарбницю української літератури, у світовий мистецький поступ;

- добирає самостійно джерела інформації для просування індивідуальним освітнім маршрутом;

- висловлює судження про філософські ідеї Г. Сковороди та їх актуальність. Усвідомлення ролі самопізнання і гармонії зі світом у становленні й реалізації себе як особистості.

Цілі.

*Учні знатимуть:* цікаві факти з біографії письменника.

*Учні умітимуть:* охарактеризувати духовний світ автора, його уподобання, складати тези до поданих матеріалів; самостійно складати ментальну карту, сенкан; оцінити власну діяльність.

Тип уроку. Урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрет письменника, презентація про філософські погляди Г. Сковороди, дидактичні та ілюстративні матеріали.

Методи, прийоми і форми роботи: «Обмін компліментами», «Незакінчене речення», робота у групах, учнівські повідомлення, робота із запитаннями, «Асоціативний куш», «Мікрофон».

Епіграф: «Пізнай самого себе – тоді пізнаєш весь світ».

Хід уроку

I. Мотиваційний етап.

1. З'ясування емоційної готовності до уроку.

«Обмін компліментами»: усно в парах або записати в зошит сусідові по парті.

2. Актуалізація суб'єктного досвіду й опорних знань.

*Учитель*. Епіграфом нашого уроку є слова: «Пізнай самого себе – тоді пізнаєш весь світ».

А ви погоджуєтесь із цією думкою? (Думки учнів).

АБО

«Незакінчене речення»: «Для чого потрібно пізнати самого себе...»

II. Актуалізація опорних знань.

*Учитель*.

- Хто такий Сократ? (Ідея «пізнай себе самого», висунута давньогрецькими філософами (Сократом, Платоном) ще за 500 років до нашої ери).

- А кого вважають українським Сократом, вічним мандрівником, поетом, мудрецем?

А для того щоб дати відповіді на ці питання, ми присвяtimo урок подорожі у життя Григорія Сковороди. Спробуємо з вами осягнути його життєвий шлях, з'ясувати уподобання, захоплення поета, осягнути його ідеї, погляди, з'ясуємо чому його називають українським Сократом і чи пізнав він весь світ.

Повідомлення теми уроку.

Учні ознайомлюються із поданим переліком цілей і, за бажанням, доповнюють його.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Організація роботи в групах.

«Навчаючись – учись» (кожна група отримує повідомлення).

1 група – «Г. С. Сковорода. Дитинство. Роки навчання».

2 група – «Педагогічна діяльність».

3 група – «Вічний мандрівник».

4 група – «Останні роки життя».

5 група – «Творча спадщина митця».

6 група – «Г. Сковорода – філософ, просвітитель».

2. Виконання завдання. Складання ментальної карти.

Учні читають повідомлення, обговорюють завдання, виконують їх, учитель надає необхідну допомогу, дає поради. Кожна група обирає 1-2 учнів, які будуть озвучувати своє повідомлення та виконане завдання.

1 група – прочитати повідомлення, уміти коротко його переказати, скласти 3-4 запитання до нього. Ці питання поставити учням інших груп.

Записи роблять у ментальні карти.

2 група – прочитати повідомлення, уміти коротко його переказати. За допомогою «асоціативного куша» створити «психологічний портрет Сковороди».

3 група – прочитати повідомлення, уміти коротко його переказати, сформулювати уявлення про сферу діяльності письменника, улюблені заняття та природні обдарування. Записи робити за таблицею.

*Сфера діяльності*      *Улюблені заняття*      *Природні обдарування письменника*  
Валеологічна хвилинка.

4 група – прочитати повідомлення, уміти коротко його переказати.

«Світ ловив мене, та не спіймав...» Як ви гадаєте, чому саме ці слова написано на хресті над його могилою?

5 група – прочитати повідомлення, опрацювати його. Розповідь «ланцюжком» про твори письменника.

## Слайд 7

6 група – прочитати повідомлення, опрацювати його. Виступ з презентацією.

3. Складання ментальної карти «Григорій Сковорода».

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап.

1. Вправа «Мікрофон». Які положення філософського вчення та способу життя Сковороди можуть бути корисними для мене?

2. Усна рефлексія діяльності.

- Чи досягли поставлених цілей?

- Що допомагало (заважало) цьому?

- Чи сподобалося працювати на уроці? (ТАК чи НІ)

4. Оцінювання (Самооцінювання).

Система оцінок, яку використовував Г. Сковорода, працюючи у Харківському колегіумі:

- Весьма остр

- Гораздо понят

- Очень понят

- Понят

- Не очень понят

- Кажется, понят

- Не понят

- Кажется, негоден

- Не годен

- Туповат

- Туп

- Очень Туп.

1. Яку оцінку ви поставили б самі собі?

2. Чи можливе таке оцінювання сьогодні?

3. Які його плюси й мінуси?

Домашнє завдання.

Обов'язкове:

а) підготувати «заочну екскурсію» шляхами Сковороди;

б) прочитати його твори «Всякому місту – звичай і права», «De libertate», «Бджола та шершень».

За бажанням:

скласти сенкан «Григорій Сковорода».

**Висновки.** Кожна молода людина є активним учасником розбудови громадянського суспільства, відіграє в ньому важливу роль та несе відповідальність у процесах прийняття рішень на всіх рівнях, які впливають на їх життя, а держава забезпечує доступ молоді до відповідних та необхідних програм та послуг незалежно від статі, географічного положення, соціального, культурного, економічного чинників.

На сьогодні перед школою стоїть завдання – виховання у молодого покоління почуття патріотизму, формування особистості на засадах духовності, моральності, толерантності, забезпечення створення умов для інтелектуального, культурного та фізичного розвитку, реалізації науково-технічного та творчого потенціалу молодих громадян.

Виходячи з цього, основна ідея полягає у мотивації громадської активності молодого покоління. Це стане запорукою небайдужості як сьогоднішнього, так і прийдешніх поколінь громадян. Найкращою мотивацією до безкорисної суспільної праці є почуття гордості за свою державу, співпереживання за минуле, співпричетність до творення її сьогодення та майбутнього.

Розроблені вправи спрямовані на формування умінь систематизувати інформацію з різних джерел, коментувати, логічно обґрунтовувати позицію, дискутувати, використовувати різні способи аргументації та ілюстрування прикладами, поглиблювати

цілісне уявлення про громадянську відповідальність, генерувати нові ідеї й ініціативи; попереджувати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; конструктивно керувати емоціями; вирішувати нестандартні завдання; працювати у групі, в команді.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Актуальні завдання громадянської освіти в Україні. [Електронний ресурс]: резолюція науково-практичної конференції на тему: «Формування громадянських цінностей учнівської молоді засобами суспільних дисциплін». – Режим доступу: [www.novadoba.org.ua](http://www.novadoba.org.ua).
2. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності старшокласників засобами різних предметів [Електронний ресурс] / О. І. Пометун. – Режим доступу: [www.civiced.org.ua](http://www.civiced.org.ua).
3. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с.
4. Навчання демократії: збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини / Р. Голлоб, П. Крапф. – Пер. з англ. та адапт. Н. Г. Протасової. – К. : Основа, 2016. – Т. 6. – 100 с.
5. Інтегрований курс «Громадянська освіта» (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / Бакка Т. В., Марголіна Л. В., Мелещенко Т. В. – К. : УОВЦ «Оріон», 2018. – 240 с. : іл.

**Нич Тетяна Миколаївна,**  
вчитель української мови та літератури  
Губчанського НВК Старокостянтинівського р-ну

### **Марко Швед – український супергерой чи звичайний патріот рідної держави? Урок літератури рідного краю**

**Тема.** Марко Швед – український супергерой чи звичайний патріот рідної держави?  
*(за романом Лори Підгірної «Печатка Святої Маргарити»)*

**Мета.** Ознайомити учнів зі змістом другого роману подільської письменниці Лори Підгірної про пригоди Марка Шведа *«Печатка Святої Маргарити»*.

Поглибити знання про історію України періоду визвольних змагань; розвивати інтерес до культури та літератури рідного краю, розвивати вміння критично мислити, робити висновки.

Формувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

**Міжпредметні зв'язки:** Історія України.

#### ПЕРЕБІГ УРОКУ

*«Мені хотілося створити героя, який буде не просто виживати, а й перемагати.  
Героя, який буде жити і боротися на тлі історичних подій»*

Лора Підгірна

*Нація без національного супергероя  
приречена на відчуття меншовартості*

Аліна Акуленко

#### **I. Мотивація навчальної діяльності.**

##### **1. Робота з епіграфами.**

##### **2. Теорія літератури.**

**Екшн («бойовик»)** – поєднує в собі драматичний жанр фільму разом з нестримними діями: бійки, автомобільні переслідування, вибухи, стрілянину і таке інше. Жанр, в основному, показує самотійні намагання героя відновити справедливість, що нерідко переростає у маленьку війну. Проте не слід плутати екшени з фільмами про війну.

**Головні елементи:** вибухи, стрілянина, погоні, та кінцівка, де головний герой вбиває головного негативного героя або завдає поразки у двобої.

**Вестерн** – напрям мистецтва, характерний для США, може включати різні жанри, наприклад, комедію, екшн, детектив, трилер і навіть фантастику. Вестерн зображує суспільство, організоване навколо кодексу честі і особистого, прямого або приватного правосуддя.

**Детектив** – різновид пригодницької літератури, передовсім прозові твори, в яких розкривається певна таємниця, пов'язана із злочинном.

Історичний **роман** – роман, побудований на історичному сюжеті, який відтворює у художній формі якусь епоху, певний період історії.

## **II. Оголошення теми та мети уроку.**

**Вчитель:** *«Йому неймовірно таланило виходити живим із найважчих сутичок. Його донесення завжди були чіткими і точними. Швед наче носом відчував, як діятиме супротивник, ніби хтось згори нашіптував йому на вухо, що той чинитиме далі» (Лора Підгірна «Червона Офелія»).*

Отже, сьогодні на уроці будемо вести мову про героїв чергового історичного вестерна Лори Підгірної, неповторної та талановитої авторки, журналістки, випускниці історичного факультету Кам'янець-Подільського університету, кам'янчанки, куратора авторського проекту «Літературний туризм», активної громадської діячки, чарівної молодой жінки.

**Маємо знайти для себе відповідь на проблемне запитання:**

**Марко Швед – український супергерой чи звичайний патріот рідної держави?**

**III. Засвоєння навчального матеріалу в процесі виконання практичних завдань.**

**1. Перегляд** офіційного буктрейлера від видавництва КМбукс до книги Лори Підгірної «Печатка Святої Маргарити. Пригоди Марка Шведа». Книга 2 // режим доступу: <https://kmbooks.com.ua/news?id=5ab8d9157986f30794d6d25d> та **створення ланцюжка подорожі героя.**

(1926, травень, Париж, від більшовицької руки Шварцбарда гине голова Директорії Симон Петлюра. Співробітник таємного легіону УНР Марко Швед їде зі Стамбулу до Кам'янця-Подільського. Тим часом більшовики грабують багаті українські храми, вивозять церковні ікони. Диякон Кришанівський під тортурами зізнається, що в Тарноруді, на Збручі, заховані скарби Святої Маргарити Шотланської. Марку Шведу належить пройти майже втраченим за віки слідом, не втратити самого себе, дати відсіч підступам ворогів та зберегти віднайдене кохання).

### **2. Ланцюжок подорожі головного героя.**

Париж – Стамбул – Варшава – Тернопіль – Кам'янець-Подільський – Волочиськ – Тарноруда.

**3. Опрацювання уривків тексту в групах або бесіда за запитаннями, план роману «Печатка Святої Маргарити».**

1) *Українська розвідка в еміграції (с. 5-6).*

- Чим жив і чим переймався український уряд в еміграції?

- В яких ідеологічних двобоях зустрічається розвідка УНР та УРСР?

Зробіть висновки про те, чи важко було налагоджувати українську розвідку її керівникам, які перебували за кордоном.

2) *Легенда про скарб Святої Маргарити (с. 31-32).*

- Яке відношення мала Свята Маргарита до України?

- з якою метою вона відправила в Київську Русь віз золота з братами ордену бенедиктинців?

- Чому той скарб залишився у Тарноруді?

- Яка роль в збереженні скарбу Братства Білої Троянди?

- Який предмет є ключем до скарбу? (печатка)

- Чи існує насправді така легенда на Поділлі (ні)

3) *Сутичка Марка Шведа з російськими шпигунами у Стамбулі.*

- Яким прийомом скористався Марко Швед, щоб здолати супротивників? («шанхайських поліцейських», якого навчив його дядько Альбер).

- Кого впізнав серед зрадників головний герой? (давнього друга Кривицького)

- Чи всіх, хто на нього напав, Швед знищив? Як ви думаєте, чому?

4) *Зацікавленість світу у співпраці з українськими спецслужбами (с. 60-63).*

- Як готова допомогти Японія? (фінансово, технічно, зброєю)

- Як допомагає Польща? («У Польщі ми, соромно сказати, на утриманні»)

- Які власні інтереси переслідують інші країни, допомагаючи українцям? («спільна боротьба проти совєтів»)

- Яка мета російських спецслужб? (вони хочуть винищити українських по одному, спровокувавши спецслужби на налагодження контактів з неіснуючими підпільними організаціями, які діють начебто на українській території)

5) *Дружина Марка Шведа (с. 81-83).*

- Ім'я обраниці Шведа (Елізабет)

- Назвіть риси характеру обраниці головного героя.

- Що спільного між Марком Шведом та батьком Елізабет, а що відмінного? (розвідники з різних країн)

6) *Розвідник у дії (с. 139-147).*

- Які риси характеру проявляв Швед під час допиту?

- Які причини роботи на радянську владу Клопенка та Баюрного? (погрожували розправою над родиною)

7) *Швед під прикриттям (с. 260-268)*

- Під яким ім'ям мав працювати Швед на Поділлі? (Валеріан Клеверов)

- Розкажіть його легенду.

- У чому вирішив використати Шведа Іван Мальцев? (віднайденню скарбів задля власного збагачення)

8) *Налагодження підпільної діяльності в Кам'янці-Подільському (с. 286-288).*

- Хто такий Кренцель?

- Про що просив свого старого знайомого Швед? (підпільні листівки зберігати в моргу)

- Що дізнався про діяльність «совєтів» на території Тарнорудської церкви? Яка доля спіткала отця Лепновського?

9) *Пошуки ключа до скарбу (с. 309-310).*

- Яким чином вдалося отримати ключ від сейфа, де лежала печатка отця Лепновського?

- Яку рису характеру тут проявив Швед?

10) *Професіоналізм у справі розвідника (с. 317-328).*

- Яку ідею запропонував Швед Мальцеву, щоб виманити контрабандистів з млина? (підпалити пір'я)

- Яку вправність він продемонстрував у цій ситуації? (кмітливість, винахідливість, влучність у стрільбі, сміливість)

11) *Викриття Мальцева (с. 330-334, 341-343).*

- Які докази навів Швед для Мальцева, довівши, що насправді той не є вихідцем пролетаріату? (любить розкіш, не знає, що таке крейцмейсель, «чай ганяє у срібному підстаканнику, як звичні до цього колишні офіцери царської армії», вправно користується ножом та виделкою, не вміє виготовляти дублікати, їсть цукерки від постачальника імператорського дому, не вміє користуватись несамозводним солдатським револьвером, бо звук до самозводного нагана та ін.).

- З чим пов'язував своє везіння Швед? (з Божою ласкою).

- На які висновки наштовхнули роздуми Шведа про Мальцева? (що Швед йому потрібний для замітання слідів, скарбом той ділитись не збирається, що сподіватись, що той вірно служитиме інтересам української національної ідеї – марна справа)

12) *Розповсюдження агітації (с. 376-379)*

- Яким чином агітація потрапляла з Волочиська до Кам'янця? (в подвійному дні домовин перевозив пан Семенюк до моргу, а там колишня доморобітниця Марка Марунька з іншими підпільниками розповсюджували далі. Зберігали ж все у підвалі Мальцева).

13) Пошуки скарбу (с. 418-420, 422-424, 428-436, 439-440).

- Як вигадав влаштувати пошуки скарбу Марко Швед в Тарноруді, щоб не викликати підозри?(шукати контрабанду)

- Яке місце найбільше зацікавило Шведа?(колодязь)

- Хто допоміг дістати скарб? (млинар)

- На що планується витратити золото? (для української справи)

14) Приїзд Лізи (с. 447-448).

15) Кульмінація та розв'язка (с. 482-490 )

- Чому Зоя видала Шведа? (через ревності)

- Хто такий Кость Черницький?

- Які риси характеру проявила Ліза? Чому вона виявилась свідком розмов давніх знайомих?(через ревності)

16) Розв'язка.

#### 4. Робота з кубиком Блума.

НАЗВИ.

- Ім'я співробітника радянської дипмісії, під яким приїхав Марко Швед до Тернополя, а згодом дістався рідного Кам'янця. (Валеріян Клеверов)

- Старше шпигунське псевдо Шведа (Дюрер)

- Скільки років Марку Шведу? (30)

ЧОМУ

- Швед поставив перед собою завдання: знайти печатку Святої Маргарити Шотландської – ключ до скарбів, захованих у Тарноруді? (Вони мали б стати джерелом фінансування УНР та бойового озброєння)

- Чому російські спецслужби мусили вчитися української мови та розмовляти нею з простим людином? (щоб бути ближчим до народу)

ПОЯСНИ

- Ти дійсно думаєш, що, як сказав Марко Швед, що саме «запроданці та недалекоглядні українці завадили відстояти самостійність України від Московії» в 1917 році?

- Яким чином Шведу вдалося викрити Івана Мальцева.

ЗАПРОПОНУЙ

- Яким ще способом можна доводити свою вірність Батьківщині?

ПРИДУМАЙ

- Яким чином Марко Швед міг би діяти на території нашого міста?

ПОДІЛИСЬ

- Які емоції ти відчував після прочитання роману?

- До яких дій тебе спонукає прочитаний роман?

#### IV. Рефлексія.

##### 1. Мікрофон.

- Прочитати текст пісні, що супроводжує буктрейлер до роману, та висловити свою думку щодо того як **мотив пісні ОЕ** може перегукуватися зі змістом роману.

- Прокоментувати окремі цитати.

- Визначити можливі асоціації образів таких, як «Сонце забори мене і веди за собою», «Їхнє дно», «поверни мене в наше небо», «Я кілометри пройшов, Поки дорогу знайшов».

Зміг перейти через край, Власній надії кричав: Не вмирай! Лив я і сльози, і кров, Щоб повернутися знов!» та ін.

Сонце

Океан Ельзи

Не виключай телефон,  
Не закривай  
Наших світлих вікон.  
В темряві власних оков  
Я надто далеко зайшов.  
Безліч людей і машин,  
Дивних ілюзій  
І вічних причин.  
Знаєш, як твердо мені  
Спати на їхньому дні?  
Сонце, забери мене,  
І веди за собою!  
Забери мене,  
Сонце моє,  
Тут так холодно,  
Тут так темно без тебе...  
Забери мене, моє небо,  
Поверни мене в наше небо,  
Забери мене в наше небо!  
День зачиняй на замок!  
Вікна у світ Твоїх справжніх думок.  
Я кілометри пройшов,  
Поки дорогу знайшов.  
Зміг перейти через край,  
Власній надії кричав: Не вмирай!  
Лив я і сльози, і кров,  
Щоб повернутися знов!  
Сонце, забери мене,  
І веди за собою!  
Забери мене,  
Сонце моє,  
Тут так...

## **V. Підсумки.**

### **1. Займи позицію.**

#### **Проблемне запитання: Марко Швед – український супергерой чи звичайний патріот рідної держави?**

- «Марко Швед – український Джеймс Бонд. Він – життєстверджуючий, переможний, позитивний герой, який переборює неймовірні труднощі, закохується в красунь, перемагає зло і завжди залишається живим і неушкодженим», – стверджує Гаськевич [2].

- Водночас він патріот своєї держави, який для досягнення мети йде на будь-які жертви, бо вірить, що українська держава зможе подолати всі труднощі на шляху до самостійності. Він не має права бути осторонь. І в цьому йому допомагає Бог.

- Головний герой досить цікава особистість – Марко Швед, молодий 30-річний кам'яничанин-патріот, білявий, синьоокий, високий парубок із заможної родини, він знає декілька мов, має гарну військову освіту, вірить в Бога, любить свою країну, він уособлює в собі нинішнє покоління молодих українців, які вже у 21 столітті воюють та віддають свої життя за свободу нашої України. На одній із зустрічей авторка зазначила: Марко Швед – це її ідеальний чоловік, якого вона поки ще не зустріла.

### **2. Чому «Печатка святої Маргарити» є актуальною у наш час?**

«Роман показує, якими є, були й будуть українські герої. Ми не звикли до хеппі-енду. Погодьтеся, більшість українських дум, балад та пісень про гетьманів, козаків і державотворців закінчуються героїчною смертю національних ватажків.



Але Марко Швед, відчувши на собі усі тяготи війни й утисків з боку радянської влади, зазнавши поранень у бою під Крутами, залишається живим. Він доводить справу до кінця. Він – складова тої сили, яка сприяла відбудові незалежної України. Він – приклад для сучасників, який показує, що не можна грати під чужу дудку, не можна миритися з неправдою, не можна жити на колінах, у рабстві, серед бруду і розбрату.

«Бо хіба ж те, що він бачить зараз своїми очима, не мерзота запустіння? А радянська влада та її посіпаки чи не є знаряддями диявола?» [3].

#### **VI. Домашнє завдання.**

Диференційоване:

Літературний фотоквест: сфотографуйте об'єкт, в якому Марко Швед знайшов скарб Святої Маргарити; Маруньчину страву, яку любив смакувати Марко; предмет, який викрав Швед з сейфу коменданта Антона Сергєєва; предмет, за допомогою якого Марко з дружиною переправились через кордон; дерево, що росло в дворі дому Марка Шведа в Кам'янці-Подільському.

*«Відгук на роман у соцмережу»:* *поміркуйте, що б ви сказали автору про її твір, запишіть, а за бажанням – опублікуйте в соцмережі Фейсбук, Інстаграм.*

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Акуленко А. Марко Швед у воді не тоне, у вогні не горить// режим доступу : <http://litakcent.com/2018/10/09/marko-shved-u-vodi-ne-tone-u-vogni-ne-gorit/>
2. Гаськевич О. Марко Швед – український супергерой // режим доступу: <http://svoboda.te.ua/marko-shved-novuj-ukrayinskyj-supergeroj/>
3. Лобанова О. Український Джеймс Бонд. «Печатка Святої Маргарити» Лори Підгірної// режим доступу: <https://kmbooks.com.ua/news?id=5ab27c0939c49407334c7272>
4. Майхер А. Некомерційний любительський буктрейлер видавництва КМбукс до книги Лори Підгірної «Печатка Святої Маргарити. Пригоди Марка Шведа». Книга 2 // режим доступу: <https://kmbooks.com.ua/news?id=5ab8d9157986f30794d6d25d>
5. Підгірна Л. Печатка Святої Маргарити/ роман, серія «Український детектив». – К. : Видавнича група КМ-БУКС, 2018. – 512 с.

**Олійник Лілія Василівна,**

вчитель української мови та літератури  
Хмельницької сЗОШ I-III ст. № 21

#### **Формування громадянської відповідальності на уроках української літератури**

Для того, щоб за допомогою навчального матеріалу в учнів інтегрувати знання про світ та формувати суспільно значущі цінності, Концепцією нової української школи визначено чотири наскрізні змістові лінії, які проходять через усі предмети: «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність», «Громадянська відповідальність», «Екологічна безпека та сталий розвиток».

Розглянемо детальніше таку наскрізну змістову лінію як «Громадянська відповідальність», адже проблема формування у молоді громадянськості не є новою. Окремі її аспекти розглядали ще античні філософи.

У Концепції громадянського виховання дітей та молоді, затвердженій у 2000 році Постановою Президії Академії педагогічних наук, зазначається, що громадянська освіта – це навчання людей тому, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватися її законів, але водночас і не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від влади задоволення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства [3].

Мету громадянської освіти та виховання у Концепції [2] визначено так: сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд і спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського

суспільства в Україні. Вони мають органічно поєднуватися з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно.

Розвиток соціальної та громадянської компетентності на уроках української літератури в межах наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» спрямовано на формування відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи і механізми їх функціонування, а також важливість національної ініціативи, спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави.

У процесі вивчення української літератури в школі розвиток соціальної та громадянської компетентностей може відбуватися через навчання на трьох рівнях: засвоєння знань про громадянську відповідальність («навчання про»), для розвитку розуміння і ставлення до громадянської відповідальності («навчання для розвитку розуміння та ставлень»), а також через здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності («навчання через досвід») [1].

Навчання про:

- українську літературу як свідчення високої духовної та цивілізаційної розвиненості українського народу, невіддільну складову його національної культури, потужний заряд духовної енергії;

- загальнолюдські й національні цінності, що базуються на засадах гуманізму й демократії та передаються від покоління до покоління;

- людину як найбільшу цінність цивілізованого суспільства;

- зміст та специфіку художніх творів, що сприяє розумінню літератури як потужного чинника світосприйняття та самоідентифікації в контексті індивідуального національного самоусвідомлення, самозбереження й самоствердження.

Навчання для розвитку розуміння і особистого ставлення:

- відчуття себе членом спільноти;

- усвідомлення важливості активної громадянської позиції;

- готовності брати на себе відповідальність;

- толерантності й поваги до здобутків різних народів, людей різних рас, культур і національностей, до різних поглядів, ідей, вірувань та утвердження права кожного на власну думку;

- емпатії, здатності співчувати, довіряти й викликати довіру;

- поцінування людської гідності;

- поваги до закону та правових норм;

- переосмислення сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей;

- розуміння принципів і механізмів функціонування громади й суспільства, а також важливість національної ініціативи;

- відчуття свободи у висловлюваннях, мисленні й творчості;

- самовизначення молодшої людини, вироблення в неї активної життєвої позиції на основі гуманістичних цінностей та ідеалів, прагнення до самостійного пошуку, духовного самовдосконалення.

Навчання через практичний досвід:

- наведення прикладів з художніх творів, де герої проявляють активну громадянську позицію, висловлення ставлення до порушених проблем та використання досвіду читацької діяльності для розв'язання життєвих проблем (особистих / громадських / соціальних тощо);

- діалогічної взаємодії з текстом: уміти сприймати, аналізувати й інтерпретувати художній твір;

- спілкування, а саме: уміння аргументовано і грамотно висловлювати власну думку щодо суспільно-політичних питань; твердо, але толерантно відстоювати свої погляди в дискусії; уникати дискримінації інших у процесі спілкування;

- взаємодії з ровесниками та ровесницями: працювати в парі, групі, виконувати доручену роль; ухвалювати спільне рішення;

- роботи з різними видами інформації, зокрема й електронними, здійснення пошуково-дослідницької діяльності (знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, систематизувати, зіставляти різноманітні факти та відомості); критичного оцінювання текстів соціально-політичного змісту; розрізнення маніпулятивних технологій і протистояння їм [1].

Наведемо приклади вправ, котрі можна використати на уроках української літератури з метою формування в учнів громадянської відповідальності.

Під час опрацювання у 7 класі поезії Леоніда Кисельова «Катерина» проводимо бесіду за змістом вірша:

– Який настрій поезії?

– Як ви уявляєте Шевченкову Катерину і Катерину Кисельова?

– Чому Кисельов часто вдається до повторення слова «білий»?

– Що робив народ, щоб його Катерина «В сніжне небуття не полягла!»? («Вилами розхитували трони, Руйнували все старе дотла...»)

Пропонуємо учням пояснити, які асоціації у них викликають:

Катерина – Україна;

Немовля – наше майбутнє

Трони, все старе – самодержавна Росія

Теплий хліб – добробут, багатство

Барвні сні дітей – мирний час.

Для закріплення вивченого учні працюють в групах, створюючи колажі на тему «Що потрібно робити сучасним громадянам України, щоб вона «в сніжне небуття не полягла?»» або створюють алгоритм власних дій для процвітання країни.

Таким чином під час опрацювання поезії Леоніда Кисельова «Катерина» учитель формує в дітей розуміння принципів і механізмів функціонування громади й суспільства, важливість національної ініціативи; відчуття свободи у висловлюваннях, мисленні й творчості; працює над виробленням у підлітків активної життєвої позиції на основі гуманістичних цінностей та ідеалів.

При вивченні у 8 класі повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною» проводимо гру «Мікрофон»: «Що означає бути вільним?». Учням пропонуються запитання, на які вони відповідають за бажанням (проводиться своєрідна пресконференція, відповіді – лаконічні, точні).

– Що ви розумієте під словом «воля»? (Це свобода людини, здатність розвиватися, робити те, все, що не суперечить моральним цінностям людства).

– А чи дозволяє воля робити все, що заманеться? (Ні, адже в кожному суспільстві існують певні етичні правила, закони). Тоді яким чином ми можемо говорити про волю, свободу? (Воля там – де не принижується людська гідність).

– За яких умов люди можуть бути позбавлені волі в сучасних умовах? (Коли вони зробили протиправний вчинок або не можуть свідомо відповідати за наслідки своїх дій).

– Чи може сьогодні людина почуватися повністю вільною? (Сьогодні свобода людини може обмежуватися необхідністю працювати, виконувати певні обов'язки. Однак за умови, коли людина чинить відповідно до своєї природи, то і робота приносить їй задоволення).

Для підсумку пропонуємо бесіду:

1. Чому і чим персонажі повісті (Остап і Соломія) далекі від змісту символічного образу господарського вола, змальованого у вступі? (Остап і Соломія не бажали миритися із неволею, несправедливістю, пригнобленням: «Пісня волі... чаруючим акордом лунала в серцях молоді, поривала її туди, де ще не чуть кайданів, скованих на людей людьми». Своєю втечею, боротьбою із складними обставинами вони повстали проти несправедливості. І довели, що надто далекі від того господарського вола, «якого паша і спочинок могли робити щасливим» і якого письменник робить алегоричним уособленням приборканого народного духу. Так, вже у вступі яскраво лунає ідея твору: утвердження волелюбності українського народу, його непримиренності до соціального гноблення).

2. Розкрийте символічний підтекст назви твору. (Головні герої заплатили найвищу ціну за волю, за бажання щасливо жити – ціну життя. Однак своїм коханням вони довели, що щирість та самовідданість здатні подарувати людині хоча б невеликі, але такі бажані краплини щастя, дати сили для боротьби. Їхнє почуття увійшло у вічність, стало основою моральної стійкості особистості).

Пропонуємо учням удома написати твір на тему: «Ціна виміру життя (за повістю М. Коцюбинського «Дорогою ціною»). У творі їм потрібно спробувати визначити, що було найголовнішим для героїв повісті і чи досягли вони цього та у який спосіб? Чи прийнятна така поведінка? Висловити власне ставлення до позиції персонажів, сучасне ставлення людини до власного життя.

Виконання наведених вище завдань під час вивчення повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною» спрямоване на формування в учнів усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянською відповідальністю, на утвердження гуманістичної моралі та формування поваги до таких цінностей як свобода, рівність, справедливість. Учимо восьмикласників уміти здійснювати самостійний життєвий вибір на основі гуманістичних цінностей.

Вивчаючи в 11 класі повість Осипа Турянського «Поза межами болю», варто розпочати урок із запитання, чому твір є актуальним досі. Орієнтовно учні відповідатимуть, що актуальність твору полягає в тому, що людство воює і у наш час. Учитель має продемонструвати учням світлини з Інтернету про війні дії в Сирії та на Сході України (За кадром голос заздалегідь підготовленого учня: «Це світлини з інтернету. Це наше сьогодні, репортажі із Сирії та Сходу України. Війна продовжує вриватися в життя людей, руйнувати його, приносити горе, біль, сльози і забирати життя»).

Рефлексивно-оцінювальний етап проводимо у вигляді обговорення читацьких вражень:

а) Слово вчителя з елементами бесіди:

- Отже, наші герої опинились серед скам'янілих гір, укритих снігами. Убивши свого конвоїра, вони стали вільними як військовополонені, але потрапили в полон голоду й холоду. Безвихідь їхньої ситуації очевидна.

Вони за межами цивілізації, за межами болю й чіткої свідомості. Чому б за таких обставин не бути й за межами моралі? Коли тобі в обличчя дивиться смерть, кому потрібні твої моральні чесноти? Чи не логічно вчинити за покликом своєї плоті? Та ще й, може, так врятувати своє життя?

Очікувані відповіді:

- Ні, персонажі О. Турянського так не вчиняють. Твір пройнятий ідеями гуманізму.

- У цій повісті особливо акцентовано увагу саме на гуманістичних ідеалах і загальнолюдських цінностях. Полонені, доведені до відчаю, усе ж залишаються людьми, вони не втрачають здатності співчувати й допомагати один одному.

- Дух героїв твору перемагає вимоги плоті.

б) Робота з текстом твору:

- Доведіть свої судження прикладами з твору.

Дуже голодний Оглядівський, знайшовши в кишені шматок цукру, розділив його на всіх (зачитують уривок).

Дух перемагає тіло в епізоді, коли, змучені голодом, вони трохи не пристають на страшну пропозицію Сабо: з'їсти тіло мертвого товариша (зачитують уривок).

Проявом гуманізму був і «танець смерті», який надав можливість у чесному змаганні визначити найслабшого. (Зачитують уривок).

Апофеозом гуманізму є намагання Оглядівського зігріти задубілі від холоду пальці скрипаля Штранцінгера. (Зачитують уривок).

Таким чином, вивчаючи повість Осипа Турянського «Поза межами болю», формуємо в одинадцятикласників поняття гуманістичної моралі та повагу до таких цінностей як свобода, рівність, справедливість; здатність розв'язувати конфлікти

відповідно до демократичних принципів, здатність до самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей.

З метою формування громадянської компетентності на уроках української мови та літератури доцільно практикувати групові форми роботи, бо, працюючи в групах, діти вчаться приймати рішення, давати оцінку своїй діяльності, відповідально ставитися до своєї участі у спільній роботі, поважати думку інших. Щоб допомогти учням проявити свої індивідуальні здібності, пропонуємо написати лист героєві твору чи письменнику, дати поради комусь із персонажів, запропонувати власний подальший розвиток подій у творі або власну кінцівку.

Використання різноманітних інтерактивних методів на уроках літератури формує уміння колективно вирішувати проблеми, виконувати завдання, сприяє активізації особистих якостей школяра. Так для учнів 5-6 класів пропонуємо вправи «Вірю – не вірю», «Знайди помилку». Для учнів 7-8 класів пропонуємо доповнити розповідь учителя чи іншого учня. У 9-11 класі даємо дітям можливість зробити власні висновки про творчість того чи іншого письменника, а потім порівняти їх з думками літературознавців. Виконуючи такі завдання, школярі виявляють спостережливість, вчаться робити самостійні висновки та висловлювати власну думку.

Практики й експерти твердять – щоб стати відповідальним активними громадянами, учні мають розвивати не лише знання й розуміння політичної та правової системи та інститутів, а й володіти такими навичками, як: формулювати, комунікувати й відстоювати власну думку, бути впевненими в собі, розвивати емпатію, бути готовими діяти чи утримуватися від необдуманих дій у ситуації невизначеності, співпрацювати з різними людьми, поважати себе й інших. Розвиток такого набору знань, навичок і ставлень дає змогу учням підготуватися до самостійного відповідального життя, зваженого прийняття рішень і ефективної взаємодії у спільноті – у класі, школі, місцевій громаді, державі. Ці тісно пов'язані компоненти громадянської компетентності формуються комплексно. Завдання школи – створити належні умови для набуття цього комплексу знань, навичок і ставлень.

При цьому важливого значення набуває безпечне, вільне від насильства і соціальних бар'єрів та ефективне освітнє середовище, яке забезпечує сприятливі умови для активної участі учнів у житті школи, ставить права і потреби дитини у центр навчально-виховного процесу. Як зазначено у проекті нового Державного стандарту освіти, шкільна реформа має спрямувати увесь навчально-виховний процес на формування демократичної культури в школі, на створення безпечного середовища – «і йдеться не лише про фізичну безпеку, а й про атмосферу довіри і взаємоповаги, де немає насильства та дискримінації» [1].

Наш час – це час кардинальних змін у суспільстві. Саме зараз Україні потрібні громадяни, які здатні приймати нестандартні рішення, вирішувати різноманітні проблеми; громадяни, у яких добре розвинене критичне мислення, які вміють творчо працювати.

Вплив особистості вчителя на формування громадянської позиції учнів особливий. Тому вчитель повинен ефективно працювати, професійно вдосконалюватися та творчо зростати, адже педагог не тільки той, хто все життя вчить, а й той, хто все життя вчиться [4].

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Посібник для вчителя для реалізації наскрізної тематичної лінії «Громадянська відповідальність» в оновлених шкільних програмах для 5-9 класів. / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Європейський центр ім. Вергеланда. – Київ, 2017 – 136 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukr.theewc.org/Content/What-we-do/Demokratichnashkola/Gromadyans-ka-vidpovidal-nist>
2. Проект Концепцій громадянської освіти і виховання [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.old.mon.gov.ua/img/zstored/files/doc\\_30112012.doc](http://www.old.mon.gov.ua/img/zstored/files/doc_30112012.doc)
3. Сучасний стан громадянської освіти в Україні (Аналітичний звіт) [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://lib.iitta.gov.ua/844/1/civic\\_education.pdf](http://lib.iitta.gov.ua/844/1/civic_education.pdf)
4. Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / [Укладач Наталія Степанова]. – Черкаси: Видавництво

**Онсович Алла Леонідівна,**  
учитель української мови та літератури  
Старокостянтинівського ліцею ім. М. С. Рудяка

### **Конспект уроку з української літератури в 11 класі (рівень стандарт)**

**ТЕМА.** «Я (Романтика)» – новела про добро і зло в житті та в душі. Проблема внутрішнього роздвоєння людини між гуманізмом і обов'язком.

**Мета:** *домогтися* розуміння учнями змісту новели та авторського задуму М. Хвильового у змалюванні протистояння між гуманізмом та обов'язком; *поглибити* поняття про імпресіонізм та жанр новели; *удосконалити* навичку аналізу композиції твору з урахуванням стильових особливостей, характеристики літературних героїв; *вчити* робити власні висновки; *розвивати* мовлення, навичку аналізу та самоаналізу; *виховувати* людяність та повагу до інших.

#### **Наскрізні лінії уроку:**

#### **«Громадянська відповідальність» (НЛ-2):**

##### *Уміння:*

- наводити приклади з художніх творів, де герої проявляють активну громадянську позицію, висловлювати ставлення до порушених проблем;
- переконливо й толерантно відстоювати власні погляди в дискусії.

##### *Ставлення:*

- відчуття себе членом спільноти;
- усвідомлення важливості активної громадянської позиції;
- готовність брати на себе відповідальність.

#### **Тип уроку:** урок-соціальне дослідження.

**Обладнання:** мультимедійна презентація, трейлер фільму «Чекіст» (реж. О. Рогожкін, 1992)

#### **ПЕРЕБІГ УРОКУ**

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань та власного досвіду.

(Слайд 2)

- Шамбала, Біловоддя, Едем, Рай (зображення цих міфічних місць ідеального існування).

(Слайд 3) Учитель доповнює картини зображеннями майдану часів Помаранчевої Революції, Революції Гідності.

- Що об'єднувало людей, які шукали той міфічний ідеальний світ, і тих, хто стояв на майданах? Мета пошуків ідеального суспільства? Чи можливий він «ідеал»?

(Слайд 3)

- Від чого готові відмовитися ви задля досягнення свого ідеалу? (гроші, друзі, сім'я, вільний час, кохання)

(Слайд 4) (вислів І. Драча про М. Хвильового: «... Він свято вірив у можливість рідкісного шлюбу, у можливість неймовірного єднання. Він вірив, що вільна, незалежна, суверенна держава Україна, яку він виборював усією суттю, усім життям, може бути пошлюблена з червоним, справжнім, справді лєнінським комунізмом»).

- Яким був ідеал М. Хвильового? Чому він зазнав краху? У чому трагедія митця?

III. Перевірка усвідомлення попереднього матеріалу (метод «Незакінчене речення...») (Слайд 6)

1. Справжнє прізвище М. Хвильового...

2. Число, яке об'єднало дату народження і смерті письменника, ...

3. Назва першої прозової збірки письменника – ...
4. Літературна організація, створена та очолювана М. Хвильовим, –
5. Новела, у якій висвітлена тема жінки на війні –
6. Літературна дискусія тривала з .... по ...
7. Дискусія розпочалася з памфлета М. Хвильового ...
8. М. Хвильовий під час дискусії відстоював ідею ...
9. Памфлет, заборонений до 1990 року, – ...
10. У передсмертній записці згадано прізвища ...
11. Творчий метод М. Хвильового називають...
12. За Хвильовим, культурне явище на позначення можливого відродження мистецтва на українському ґрунті – ...

Взаємоперевірка.

- Платить свою ціну за мрію і герой новели «Я (Романтика)». Але чи не зависока вона для нього, спробуємо сьогодні з'ясувати.

IV. Оголошення теми, завдань уроку (слайд 7). Власні очікування – мотивація навчальної діяльності.

V. Вивчення нового матеріалу. Аналіз новели.

1. Повторення та поглиблення відомостей про імпресіонізм.

- Що мав на увазі М. Рильський у таких рядках: «...шукання Хвильового почалися там, де урвалися шукання Коцюбинського»? (виступи учнів про імпресіонізм М. Коцюбинського, його новелу «Цвіт яблуні»)

(Слайд 8) – порівняння новел М. Коцюбинського та М. Хвильового.

2. Історія та історична правда в новелі.

(Слайд 9) – уривок статті М. Булгакова «Заметки и миниатюры» учні читають мовчки та діляться враженнями від прочитаного.

*«Последнее, заключительное злодейство, совершенное палачами из ЧК, расстрел в один прием 500 человек, как-то заслонило собою ту длинную серию преступлений, которыми изобиловала в Киеве работа чекистов в течение 6-7 месяцев.*

*Сообщения в большевистской печати дают в Киеве цифру, не превышавшую 800-900 расстрелов. Но помимо имен, попавших в кровавые списки, ежедневно расстреливались десятки и сотни людей. И большинство этих жертв остались безвестными, безымянными... Имена их Ты, Господи, веси...*

*Кроме привлекшего уже общественное внимание застенка на Садовой, 5 большинство убийств, по рассказам содержащихся в заточении, производилось в темном подвале под особняком князя Урусова на Екатерининской, 16.*

*Несчастные жертвы сводились поодиночке в подвал, где им приказывали раздеться догола и ложиться на холодный каменный пол, весь залитый лужами человеческой крови, забрызганный мозгами, раздавленной сапогами человеческой печенью и желчью... И в лежащих голыми на полу, зарывшихся лицом в землю людей, стреляли в упор разрывными пулями, которые целиком сносили черепную коробку и обезображивали до неузнаваемости.*

*Многие из заключенных, впрочем, передают о грозе киевской чрезвычайки, матросе Терехове, излюбленным делом которого было – продержатъ свою жертву долгое время в смертельном страхе и трепете под мушкой, прежде чем прикончить ее. Этот советский Малюта Скуратов, стреляя в обреченных, нарочно давал промах за промахом и только после целого десятка выстрелов, раздроблял им голову последним...»*

*Мих. Б. «Киевское эхо», август-сентябрь 1919 г.» (Михаил Булгаков, «Заметки и миниатюры»).*

Учитель пропонує переглянути трейлер забороненого для показу в Російській федерації трейлеру кінофільму «Чекіст» (реж. О. Рогожкіна), який був представлений на Канському кінофестивалі в 1992 році (номінація «Особливий погляд»).

Обговорення трелеру.

(Слайд 10) – словникова робота (історичні алюзії у творі).

3. Особливості композиції (слайд 11).

(сюжет, позасюжетні елементи, часові зміщення, роль деталі).

4. Характеристика образів твору.

- синедріон; садизм – гуманізм: – жертви; – Я – роздвоєність особистості (слайд 12)

- символіка образу матері (слайд 13)

- *На думку філософа М. Поповича, персонажі новели (мати, Тагабат, дегенерат, Андрюша, голова чорного трибуналу) – усі вони «різні кінці душі одного й того самого романтичного Я». Чи ви погоджуєтеся з ним? Чому?*

5. Стильові особливості новели (слайд 14)

- *розповідь від 1 особи;*
- *драматизм;*
- *внутрішні монологи героя;*
- *відсутність безпосередньої авторської оцінки;*
- *лаконізм;*
- *виразні художні деталі;*
- *глибокий психологізм;*
- *відмова від традиційного описового реалізму;*
- *часові зміщення;*
- *зіткнення віддалених епізодів;*
- *історичні алюзії, асоціації (революція – світова подія);*
- *символічний зміст образів, деталей;*
- *своєрідність зорового та звукового тла подій;*
- *засоби поетичного синтаксису.*

*Звернути увагу на символіку числа, синтаксичні засоби.*

V. Закріплення вивченого (готуємося до ЗНО)

(Слайд 14) – виконання тестів.

1. Прочитайте уривок з новели «Я (Романтика)».

«Порт'єра роздвинулась, і в мій кабінет увійшло двоє: жінчина в траурі й чоловік в пенсне ...»

Я:

– Ваша фамілія?

– Зет!

– Ваша фамілія?

– Ігрек».

Іменами Я, Ігрек і Зет Микола Хвильовий

А наголошує на пересічності й нікчемності цих героїв

Б створює інтригу, яку треба читачеві розгадати

В замасковує справжні прізвища героїв через їхні злочини

Г указує на те, що ці герої виконують другорядну роль у сюжеті твору

Д показує, що революційна дійсність нівелює людську індивідуальність

3. Установіть відповідність

Герой

Характеристика

1 Я

А садист, злий геній

2 дегенерат

Б комунар, який суперечить самому собі

3 Андрюша

В озброєний татарин, який постійно щось

4 доктор Тагабат

наспівує

Г фанатик з роздвоєною душею

Д єдино вірний пес, страж революції, що не знає сумнівів.

VI. Висновки. Реалізовані очікування

✓ Чим ви ніколи, ні за яких обставин, не пожертвуєте в ім'я власної ідеї?



- ✓ Чого досягнув герой новели, пожертвувавши найріднішим?
- ✓ Чи досягне він своєї «загірної комуни»? Чому?
- ✓ Яке, на вашу думку, його чекає майбутнє?
- ✓ Чи виправдались ваші очікування від уроку?
- ✓ Які висновки ви зробили для себе?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ. Прокоментувати вислів Ч. Діккенса *«Нехай ніхто ні на крок не зійде із чесного шляху під тим пристойним приводом, що це виправдується шляхетною метою. Будь-якої прекрасної мети можна домогтися чесними засобами. А якщо не можна, то ця мета погана»*. Власні роздуми оформити у вигляді формального есе.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Агеєва В. Безґрунтовні романтики Миколи Хвильового [Електронний ресурс] / Віра Агеєва – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=larcZLNhi14>.
2. Солод Ю. Українська література – ХХ (погляд у кінці тисячоліття). Навчальний посібник за програмою 11 класу. – К.: Видавництво «Нора-прінт», 1997 – 384 с.
3. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн 1: Перша половина ХХ ст. Підручник / За ред. В.Г.Дончика. – К.: Либідь, 1998. – 464 с.
4. Хвильовий М. Новели, оповідання. Роман. Поетичні твори. Памфлети. Вступ, ст., упоряд і приміт В. П. Агеєвої; Ред. тому М. Г. Жулинський. – К.: Наук. думка, 1995. – 816 с.
5. Чекист [Електронний ресурс] // трейлер фільма, реж. А. Рогожкін – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=QI7sljLg3og>.

**Синюк Валерій Анатолійович,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Антонінського ліцею  
Антонінської селищної ради

#### **Моделювання ситуацій морального вибору при вивченні зарубіжної літератури у старшій школі**

*В статті описано форми роботи, що дозволяють створити ситуації морального вибору, вказано шляхи формування ціннісних орієнтацій при вивченні зарубіжної літератури.*

*Ключові слова: ситуації морального вибору, ціннісні орієнтації, особистісно орієнтована парадигма освіти, аналіз літературного твору, особисті та суспільні цінності.*

Визначення життєвих позицій старшокласників у процесі здобуття ними літературної освіти є одним із пріоритетів сучасного освітнього процесу в контексті особистісно орієнтованої парадигми освіти. Вивчення літератури при цьому передбачає усвідомлення втілених у літературному творі цінностей, сприйняття учнями виховного потенціалу твору та вироблення вміння приймати правильні рішення в складних життєвих ситуаціях. Так відбувається цілеспрямоване формування в учня критичного ставлення до явищ дійсності шляхом впливу на його особистісні якості, засвоєння цінностей, створення ситуацій морального вибору і репрезентуються позитивні зміни особистісних рис учня.

Питанням морального виховання в методиці викладання літератури завжди приділялась увага. Науковці Н. Й Волошина, В. С. Гречинська, В. С. Пасічник, Т. Ф. Бугайко, вчителі-практики Є. М. Ільїн, М. В. Цимбалюк, О. В. Янкович звертали увагу на необхідність використання літератури як інструменту виховання підростаючого покоління.

Мета даної статті – описати методичні прийоми, форми роботи, які дозволяють працювати над вирішенням проблем морально-етичного змісту, визначенням ціннісних орієнтацій в ході проведення уроків літератури у старших класах.

Робота на уроці літератури (насамперед при вивченні літературного твору) дозволяє зосередити увагу на формуванні моральних цінностей, потрібних у самотійному житті. «Мистецтво аналізу, – за визначенням Є. Пасічника, – полягає в тому, щоб ...повернути до учнів твір новими гранями, збудити нові почуття й емоції, захопити силою та глибиною думки митця, майстерністю художнього зображення» [6, с. 222]. Так, методист наголошує на необхідності відкривати й установлювати під час аналізу нові взаємозв'язки між змістом («думка митця») та формою («майстерність художнього зображення») твору, що дає змогу збільшити обсяг знань учнів, активізує мисленнєву діяльність, веде до розвитку інтелекту, формує ціннісні орієнтації, створює ситуації морального вибору.

Як свідчить практика роботи, використання технологій проблемно-пошукового характеру дає можливість визначити суперечності, висунути гіпотези щодо їхнього можливого розв'язання, пропонувати моделі поведінки персонажів у певній ситуації. В процесі проблемного навчання використовуємо технологію ситуативного моделювання. Створенню такої ситуації на уроці сприяє **система проблемних запитань**.

Наприклад, у 10 класі під час заняття на тему: «Образ Анни Кареніної в однойменному романі Л. Толстого» хід уроку визначала постановка загальної проблеми: *Поясніть, що означає любити людину? Чи варто заради кохання жертвувати життям?*

Особистісне прийняття чи неприйняття проблемної ситуації відбувається, якщо вчитель конкретизує її, сформулювавши у вигляді таких запитань:

- Анна збирається покінчити життя самогубством. Це природно?
- Анні здається її становище безвихідним. Як людина має діяти в такій ситуації?
- Знайдіть у тексті факти, що виправдовують або засуджують героїню.
- Складіть модель поведінки героїні та модель вашої поведінки в аналогічній ситуації.

- Навіщо сьогодні потрібно читати подібні твори?

Аналіз вчинків героїні, фактів, що виправдовують або засуджують її, допомогли учням проаналізувати переживання Анни, зіставити цінності, виявлені в художньому творі (цінності, які дає людині родина: взаєморозуміння, сімейний добробут, сімейна злагода та довіра; розуміння іншої людини, толерантність), з власною системою поглядів на сенс життя.

Пропонуємо учням скласти модель поведінки Анни й подати варіант своєї поведінки в критичній ситуації. Моральний вибір, який роблять учні, здійснює на них свій формувальний вплив, про що говорять моделі поведінки, запропоновані старшокласниками.

В ході уроку учні висували свої версії вирішення головної проблеми. Старшокласники вважають, що «Анна Кареніна» – це твір про кохання, зраду, сім'ю та її руйнування. Кинувшись в обійми пристрасті, Анна зруйнувала свою родину. Переважна більшість ліцеїстів вважають, що потрібно читати такі твори, як «Анна Кареніна», для того, щоб замислитися про своє майбутнє, сім'ю, наслідки вчинків; зрозуміти, що найголовніша цінність – це життя людини, що будь-яка ситуація має розв'язання.

Один із видів діяльності учнів на уроці – **аналіз переживань героїв виучуваних творів**. При вивченні роману О. Вайльда «Портрет Доріана Грея» у 10 класі аналізуємо внутрішній стан Доріана Грея, звертаємо увагу на взаємозв'язок кольоропозначень зі зміною внутрішнього стану героя.

Учні виконують завдання: визначити, як змінюється кольорова палітра О. Вайльда залежно від вчинків Доріана, від тих обставин, у яких він опиняється. Старшокласники простежують, як блакитні, золоті фарби змінюються на полум'яні (небезпека), чорні та жовті (занепад, гріх, аморальність). Виконання цього завдання допомогло учням пояснити, чому роман називається не «Доріан Грей», а «Портрет Доріана Грея», символом чого є портрет у творі.

Така робота дозволить сформувати власний стереотип поведінки, визначити моральність чи аморальність прийнятих рішень.

Акцентуючи увагу старшокласників на руйнуванні системи цінностей під час вивчення роману О. Вайльда «Портрет Доріана Грея» учні працювали над завданням: визначте, за допомогою яких художніх засобів автор зображує наслідки злочинного способу життя Доріана. Старшокласники простежували за змінами на портреті, зумовленими ганебними вчинками героя, наводили відповідні епізоди тексту. Наведені внутрішні монологи героя, його стиль мовлення, одягу, манери, опис речей сприяли розумінню, що немеркнуча краса використовується Доріаном для отримання життєвих задовольень, у результаті його внутрішня краса руйнується. Це дало змогу учням задуматися над тим, що краса, кохання, матеріальна забезпеченість – це поняття, які самі по собі не бувають моральними або аморальними. Їхня моральність залежить від людей.

Як визначити життєві пріоритети, ідеали, потреби для майбутнього? У чому має заключатися зміст життя? На ці запитання можна відповісти, детально проаналізувавши **стиль життя, думки, життєві орієнтації літературного героя**. Ось як вдалося реалізувати формування позицій правильного морального вибору при аналізі повісті «Гобсек» Оноре де Бальзака у 10 класі.

Для зосередження основної уваги на стосунках людей у суспільстві запропоновано такі завдання:

- Наведіть роздуми Гобсека щодо того, що роблять люди заради грошей?
- Перекажіть, як Гобсек пояснює основу взаємовідносин людей у буржуазному суспільстві?
- Як віконтеса де Гранльє вирішує долю своєї дочки?
- На яких умовах Гобсек дає гроші своєму другу Дервілю?
- Які стосунки в Гобсека з родичами?

Старшокласники з'ясовують, що Гобсек скуповував крадені діаманти, займався спекуляцією картин і всього, що несли боржники. Лихвар визначає основу стосунків людей, коли каже, що всюди йде боротьба між бідними й багатими, але краще самому тиснути, ніж хтось буде тиснути на тебе.

Учні наводять приклади патологічної скупості Гобсека, на яку постійно вказує автор: а) у його кімнаті замість дров тліють, жевріючи, присипані золою головешки; б) Гобсек ненавидить своїх спадкоємців і не уявляє, що хтось заволодіє його майном, навіть після його смерті; в) із часом починає боятися людей, купує весь величезний будинок, щоб позбутися сусідів, хоча живе в одній кімнаті; г) усе помешкання захищене взятими під заставу й невикупленими речами.

Звертаємо увагу на те, що любов до уваги не береться (родина баронеси де Гранльє), насамперед – багатство і знатність. Гобсек дає гроші своєму другу Дервілю під 15 % річних, лихвар із довірою ставиться до сусіда по будинку, але свідомо заперечує будь-які стосунки, що породжуються почуттями. А які стосунки в Гобсека з родичами? Нікого не підпускає до себе, тримається на відстані, залишається самотнім – крайня межа відчуженості в суспільстві.

Виконання завдань дає змогу дійти висновку, що заради грошей нехтуються любов, дружба, руйнуються родинні стосунки. Пропонуємо учням з'ясувати, чи існують сили, що протистоять руйнівному впливу збагачення, жадібності?

Крім того, акцент на моральній оцінці лихварства, у якому персонаж (Гобсек) бачить реалізацію своєї особистості, спонукає учнів зробити й власний моральний вибір. Подібні вправи розвивають уміння помічати духовно красиве в повсякденному, поглиблюють уявлення учнів про справжні життєві цінності, виховують усвідомлене ставлення до накопичення грошей, допомагають зрозуміти, як письменник розкриває проблему уявних і справжніх цінностей.

Звертаю увагу учнів на те, що письменник описує долю спадку скнари Гобсека в романі «Блиск і вбогість куртизанок», написаного через дванадцять років після «Гобсека». Спадщину скнари повинна була отримати його племінниця – куртизанка Естер ван Гобсек,

але за день до смерті Гобсека вона скоїла самогубство. Цей безглуздий вчинок переконує, що люди помиляються, коли роблять метою свого життя збагачення. Звідси випливає, що жага до матеріального процвітання – примарна цінність.

Чи знав герой Бальзака, що таке любов, дружба, справжнє людське тепло, щирість людських стосунків – те, що непідвладне золоту? Важливо, щоб саме над цим старшокласники задумалися, читаючи твір.

Зосереджуючи учнівську увагу на найважливіших фрагментах художнього твору, скеровуємо потік їхньої свідомості в напрямі моральних норм, ідеалів, цінностей, потреб, переконань, що виражається в особистісно осмислених моральних судженнях.

**Встановлення зв'язків з іншими творами й видами мистецтва, дійсністю** дає моральну й естетичну оцінку зображеному, внаслідок чого активніше формуються ціннісні орієнтації. Наприклад, під час вивчення роману А. Камю «Чума» на уроці в 11 класі проводиться представлення репродукції картини С. Далі «Обличчя війни» (без зазначення її назви). Розв'язуються такі питання:

- Як би ви назвали цю картину?
- Які елементи картини навіюють відчуття жаху?
- Де розташовані черепи? Чи випадкове саме таке їхнє розміщення?
- Який пейзаж є тлом цієї картини? Про що він свідчить?
- Чи можете ви сказати, яке обличчя у війни?

Картину іспанського художника старшокласники назвали «Смерть», «Паніка», «Жах», «Крик страху». Черепи навіюють відчуття жаху. Вони містяться саме в середині голови. Пейзаж – пустеля, тобто відсутність будь-чого. Як супротив у них народжується думка про самоцінність життя та страшне безглуздя війни.

Використання живопису при вивченні літератури є методично обґрунтованим прийомом. Після вивчення роману А. Камю «Чума» робимо презентацію картини П. Пікассо «Герніка». Учні відповідають на запитання такого типу:

- Що спільного має репродукція з темою уроку?
- Що знаходиться в центрі композиції?
- Які основні мотиви жахливої трагедії?
- У драмі іспанського міста Герніка, знищеного бомбами фашистів, Пікассо побачив не тільки акт варварства. А що саме?
- Яка головна думка, до якої приходять А. Камю та П. Пікассо?

Старшокласники дійшли висновку, що і роман, і картина містять думки авторів про людське буття. Відчувається крик страждання, гніву та протесту. Картина є символом всесвітньої катастрофи, але головне – не злаватися під тиском лиха, і не тільки вистояти, а й підтримати інших, слабших.

Як бачимо, сутність формування в старшокласників ціннісних орієнтацій на проблеми правильного морального вибору у процесі вивчення зарубіжної літератури полягає в осмисленні морально-естетичних позицій літературних героїв, усвідомленні авторської позиції, засвоєнні учнями ціннісного потенціалу твору у зв'язку з авторським естетичним ідеалом та власною системою цінностей.

При цьому варто використовувати оптимальні форми, методи й прийоми вивчення зарубіжної літератури з опорою на виховний потенціал твору, впроваджувати у навчальний процес технології, орієнтовані на використання особистого життєвого досвіду, створення ситуацій успіху, виробляти читацькі вміння внаслідок виконання пізнавально-виховних завдань.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Браже Т. Г. Искусство анализа художественного произведения в школе / Т. Г. Браже, В. Г. Маранцман // Искусство анализа художественного произведения : пособие для учителей / [Сост. Т. Г. Браже]. – М. : Просвещение, 1971.
2. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Навчання і виховання засобами літератури / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К. : Рад. шк., 1973. – 176 с.

3. Волошина Н. Й. Формування готовності майбутнього вчителя літератури до особистісно зорієнтованої професійної діяльності // Науковий вісник Миколаївського державного університету : Збірник наукових праць. – Випуск 19 : Педагогічні науки. – Миколаїв : МДУ, 2007. – С. 9-23.

4. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Харків : Вид. група «Основа», 2009. – 176 с.

5. Мірошніченко Л. Ф. Генезис методики викладання світової літератури в Україні / Л. Ф. Мірошніченко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. – № 3. – С. 8-10.

6. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. / Є. А. Пасічник – К. : Ленвіт, 2000. – 384 с.

**Федік Жанна Леонідівна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
гімназії № 2 м. Хмельницького

### **Літературно-мистецька програма «Мої обрії»**

Ведуча:

Шкільний дзвоник.... Він викликав радість на обличчі Ваших бабусь, батьків, тішив Вас, і буде дзвеніти для Ваших дітей та онуків, закликаючи до знань, вершин людської досконалості, життєвих перемог. Він нестиме світло у наше шкільне життя. Саме дзвоник об'єднує усіх нас – учителів, дітей, батьків різних поколінь.

Я теж одна із тих, кого шкільний дзвоник покликав до першої книжки, першого уроку і щодня кличе мене, усіх учителів нести знання, добро, радість. Я бачу себе школяркою ось у такій формі (ведуча показує на манекен, де представлена форма старого зразка).

Вона була звичною для багатьох поколінь. Але новий час вимагає змін, і наше вчительське і батьківське око нині радують вишиванки, гімназійна форма і райдужні галстуки, які символізують різноманітні дитячі об'єднання та організації. Приходять нові реформи, нові програми, але прерогативним залишається основне завдання школи – надавати якісну освіту і виховання, які приведуть дітей до успіху, життєвого триумфу. Про це ми будемо говорити на нашій програмі «Мої обрії». Витоки практичної необхідності знань черпаємо із козацтва, знаходимо в історії українських гетьманів, які були сильними духом і відзначались товариською взаємовиручкою.

(монолог Тараса Бульби про товариство)

«Той, хто здобуває знання, здобуває світло!» Так відбувається сьогодні, так відбувалося завжди у всіх народів.

Недарма в Європі ціла епоха носила назву – епоха Просвітництва. (фотогалерея просвітників)

У центрі філософії просвітників вперше стала людина та її тяжіння до науки. Наш український філософ Г. Сковорода вважав людину – мікрокосмосом, стверджував, що вона народжується для щастя та успіху.

Але на шляху кожного із нас стоїть така Пані, її Величність – Глупота, яка породжує недоліки: обмеженість, примітивність, невігластво. Французький просвітитель Еразм Роттердамський ще в 1511 році написав твір «Похвала Глупоті», в якому героїня насолоджується неуцтвом, і хоче зробити такими ж оточуючих на своєму шляху.

Ваше величносте, Лінь! Запитаймо у молоді ХХІ ст. чи погоджуються вони з Вашою позицією?

(опитування)

Узявши усе найкраще з європейської культури та освіти, частина нашої молоді, на жаль, реалізується не на рідній козацькій землі, а за кордоном. Це наш біль, про який ще Тарас Шевченко писав: «А ви претесь на чужину шукати доброго добра!» Перед вами, молодими, стоїть найважливіше завдання – розбудувати свою країну, зробити її квітучою, економічно і технологічно спроможною, по-справжньому європейською. Пропоную Вам

придумати і записати девізи, кричалки, слогани, які будуть закликати Вас стати активними учнями, перспективними, небайдужими громадянами незалежної України.

(творча робота)

«Дивно: чому ми так само, як і перед батьками, щоразу відчуваємо свою провину перед учителями? І зовсім не через те, що було в школі, – ні, – а за те, що сталося з нами після...»

Валентина Распутіна. Уроки французької. Такими словами починається повість Валентина Распутіна.

Учитель, учень, школа... У різні часи за цими словами стояли певні вимоги, зміст і дії. Але завжди тандем – учитель – учень – школа був нероздільним і по-своєму толерантним, яскравим, індивідуальним. Про такий тандем розповідає нам видатний рос. письменник Валентин Распутін. Молода вчителька французької мови в післявоєнні роки, щоб не принизити подачкою свого учня, пропонує йому грати на гроші і, безумовно, «програє», щоб на ці копійки хлопець міг купити собі молока. І щаслива, що їй вдається цей обман.

(уривок з худ. фільму)

- Як ви оцінюєте вчинок 25-річної вчительки і рішення директора школи про її звільнення?

(відповіді)

Отож, ми знаємо, що у колишній системі освіти було багато прорахунків. Але тандем учитель-учень-школа базувався на трьох С: співпереживання, співчуття, співпраця.

Це така духовність, яка, не зважаючи на будь-який вплив політики, релігії та влади, завжди відзначала нашу якість освіти – від козацьких «братських» шкіл, від Києво-Могилянки до сьогоднішніх закладів нового типу і, сподіваюся, залишиться пріоритетною у школі майбутнього. Наш земляк, письменник, Микола Островський із Шепетівки, закликав кожного із нас задуматись, як він проживе своє життя, щоб не було нестерпно боляче за безцільно прожиті роки. Хочу запропонувати вам літературне есе дружини відомого подільського поета, педагога, Валентини Іової, яка і сьогодні працює в галузі реформації сучасної освіти. Прослухайте і подумайте: як побудувати своє життя правильно, щоб не розчаруватися у собі та людях.

(уривок з оповідання «Спогад сірий»)

(відеокліп гурту Скрябін «Місця щасливих людей»)

Ви впізнали гурт, який виконував пісню «Місця щасливих людей»? (відповіді)

Кілька років тому не стало популярного музиканта, поета, продюсера Кузьми Скрябіна, який пролетів над нами, як яскрава комета, залишивши у спадок свою творчість, свою душу, свої життєві настанови.

(презентація афоризмів Кузьми)

Ми його запам'ятали як прекрасного музиканта, але Кузьма був ще яскравим поетом, автором кількох поетичних збірок.

(Читання філософських віршів Кузьми)

Кузьма не був самотній за життя, бо самого себе повністю віддавав людям. Він став по-справжньому успішною людиною, тому що зумів використати, опрацювати талант, даний Богом, який розкрився у ньому зусиллями тих, хто його навчав та виховував ще у шкільні роки. Тож задумайтесь кожен із вас: немає людей безталанних! Знайдіть у собі те сокровенне, чим ви відрізняєтесь від інших. Працуйте над собою, станьте успішними!

(відеоролик про америк. хлопчика, якому ніхто не допоміг зігритися)

Прагнучи до вершини успіху, ми часто не звертаємо увагу на тих, хто трапляється на нашому шляху, хто потребує допомоги та милосердя. Це тривожні реалії сьогодення. Гуманістичні традиції нашої освіти, нашого менталітету, козацького братства – це те, що дає нам оцінку як людині, що формує внутрішній стрижень добра і духовності! Яскравим прикладом для кожного із нас є головний герой роману америк. письменника Дж. Селіндежера «Ловець у житті». 16-річний юнак Холден Колфілд протестує своїми

діями, одягом, поведінкою – всім – проти лицемірства, бездуховності та фальші. Він бачить свою місію у порятунку дітей, які граються над страшною прірвою, і захищає їх від падіння. Дуже раджу Вам прочитати цю книгу!

(монолог Холдена Колфілда)

В усі часи людство від жорстокості, зла та насилля рятувала книга. Вона була центром освіти в минулому, залишається ним і сьогодні, і залишиться у майбутньому. Правда форму книга має інакшу. Вам зручніше користуватися планшетом, смартфоном, електронною книжкою. Але, по суті, діти, це та ж книжка, але у новій, електронній обкладинці. (Ведуча звертає увагу на столик, де представлені книги у паперовому варіанті та електронні книжки).

Час іде... Наша нація такі буде успішною в своїй країні, на рідній землі. Енергетично і генетично ми пов'язані з минулим, тому отримувати освіту, процвітати повинні на рідній землі, бо на чужині ми завжди будемо чужими.

(пісня «Діти України»)

(гумореска «Вірю в майбутнє твоє, Україно!»)

Успішні люди були в різні часи, є і сьогодні. А чому вони прогресивні? Тому що саме школа надає певну суму знань, визначає ті життєві обрії, які згодом людина обирає і стає результативною. Мабуть, вчасно і влучно окреслили свої шляхи наші земляки – хмельничани, які робили і роблять наше славне місто європейським, квітучим, яке займає 2 місце в Україні по благоустрою.

(презентація активних громадян міста)

За кілька хвилин ми почуємо шкільний дзвінок... Але він означатиме кінець нашої літературно-музичної програми, але не закінчення роздумів, які з'явилися у Вас. Цей дзвоник незабаром покличе Вас, діти, на пошуки життєвого вибору, обріїв, коли Вам прийдеться зробити висновок – успішний Ви громадянин своєї країни чи ні?

Третього жовтня 2017 року стартував Закон про Нову Українську Школу. Сподіваємось, що нова освіта дасть можливість дітям та вчителям у демократичній обстановці яскравіше реалізувати свої можливості.

А традиційним на випускному вечорі є танок дружби, танок мрій та надій, який об'єднує наші зусилля до кращого життя. Пронесіть його в душі, як світлий спогад про незабутні шкільні роки! (танок)

**Федорова Людмила Валеріївна,**  
вчитель зарубіжної літератури

Городнявської ЗОШ I-III ст.

Шепетівського р-ну

**Ловінський Віктор Михайлович,**

вчитель фізики

Городнявської ЗОШ I-III ст.

Шепетівського р-ну

**Повість М. Булгакова «Собаче серце» як метафора соціальних експериментів революційної доби та твір натуралістичного толку**

**Урок-конференція**

**Зарубіжна література як основоположна освітня галузь у формуванні наскрізних ліній**

**Бог – у деталях**

**Й. В. Гете**

2. 3) *змістова лінія – тематична єдність, яка окреслює внутрішню структуру та систематизує конкретні очікувані результати кожної освітньої галузі;*

2. 5) *освітня галузь – складник змісту освіти, що відображає певну сферу вивчення або об'єднує споріднені сфери.*

*Із проекту нового Державного стандарту базової середньої освіти.*

Змістові (наскрізні) лінії – це лінії, що пронизують навчально-освітній простір. Для кращого розуміння значущості цих ліній порівнюємо їх із утворювальними нитками килима – утіком або їх ще можна порівняти із струнами в квантовій теорії – основотворними Всесвіту. Наведені порівняння наскрізних ліній НУШ змушують нас оперувати метафоричною мовою філософії. Проте сьогоднішнє положення філософії в школах України незavidне. Про такий предмет лише чули. Що ж, ми є неосвіченими в питаннях філософії, а значить погано розуміємо суть наскрізних ліній? А от і ні! Чи то так склалося історично, чи з Божого провидіння, але в українських школах завжди був предмет, який частково заміняв філософію, – зарубіжна література. І хоча методика літератури відрізняється від вивчення філософії, та підбір творів, що включалися в програму для дослідження, все ж відображав становлення і розвиток людської думки. Таким чином, при умові вмілого підходу вчителя учні мають той «утік», на якому можуть виплітати килими своєї освіти індивідуальними візерунками.

Зарубіжна література здатна зіткати самобутній візерунок із розрізнених знань з інших предметів. Слід зазначити лише, що інтеграція передбачає елементи об'єднання: якщо є елементи, то є і що об'єднувати. Переконатися у цьому можна на прикладі уроку-конференції за твором М. Булгакова «Собаче серце». В ході такого уроку зарубіжної літератури в учнів виробляються всі чотири наскрізні лінії: 1) екологічна безпека і сталий розвиток; 2) громадянська відповідальність; 3) здоров'я і безпека; 4) підприємливість і фінансова грамотність та формується цілісний філософський світогляд.

**Урок-конференція** «Повість М. Булгакова «Собаче серце» як метафора соціальних експериментів революційної доби та твір натуралістичного толку».

**Мета:** організувати з учнями нову форму роботи, що передбачає об'єднання їх для вирішення певної теоретичної/практичної проблеми; розвинути в учнів навички самоосвіти; виховувати в учнів повагу до герба – символу держави.

#### **Організаційний комітет**

1. Вчитель зарубіжної літератури – експерт літературного сектору.
2. Вчитель історії – експерт історико-філософського сектору.
3. Вчитель біології – експерт зоологічного сектору.

#### **Програма конференції**

##### **I. Перший урок – онтологія слів, що означають тему уроку-конференції.**

- Означення напрямків роботи – вступне слово експерта. Булгаков – адепт соціального натуралізму.
- Історія та передумови написання повісті «Собаче серце» М. О. Булгакова.
- Гіпотеза і експеримент Д. Біляєва про походження собаки.
- Революція в Російській імперії – хронологічні рамки соціального експерименту.

##### **II. Перерва з чаюванням.**

##### **III. Другий урок – філософія повісті.**

- «Собаче серце» – концептуальна метафора.
- Професор Преображенський – адепт натуралістичної філософії.
- Україна – країна соціального натуралізму.

##### **IV. Перерва з чаюванням.**

##### **V. Творча майстерня: нова трактовка герба України**

#### **Тези доповідей**

#### **Перший урок**

#### **Булгаков – адепт соціального натуралізму**

*Хто з нас в дитинстві не мріяв про те, ким він стане коли виросте... А виростаємо і вир життя так закрутить нас, що про ці мрії забуваємо і йдемо тернистою дорогою вже до іншої, дорослої, мети. Часто забуваємо звідки ми вийшли і куди йдемо. Те, що ми обираємо, стає зрозумілим нам і оточенню лише тоді, коли прийде визначений час (як у біблійній притчі про три маленькі деревця). Гоголь,*



Булгаков, Лебедєв, Костенко – ці прізвища далеко не всіх постатей, що творили і мріяли самі того не розуміючи, що виконували один і той же Задум . В цьому Задумі поєдналися, на перший погляд, мало пов'язані між собою речі. Лише з роками вдається розгледіти синергетику атрактора суспільних процесів, де кожному заготовлена своя траєкторія в цьому «киплячому бульйоні», що зветься історією.

М. О. Булгаков створив твір, в якому професор Преображенський виступає адептом Природничої теорії. Таке тлумачення філософії професора з повісті «Собаче серце» можливо є суб'єктивним, але, як одна із сугестій твору, має право на розгляд.

**Історія та передумови написання повісті «Собаче серце» М. О. Булгакова.**

Узимку 1925-го, на дев'ятий рік після Великої Жовтневої Революції, Михайло Булгаков отримав замовлення на новий твір від журналу «Надра».

Швидкість виконання говорить про, можливо, давно існуючі задуми. Уже за місяць письменник представив свій новий витвір на літературних зборах «Микитинських Суботників». Один з присутніх не забарився донести на Булгакова в Головне політичне управління:

«Такие вещи, прочитанные в самом блестящем литературном кружке, намного опаснее бесполезно-безвредных выступлений литераторов 101-го сорта на заседаниях Всероссийского Союза Поэтов. Вся вещь написана во враждебных, дышащих бесконечным презрением к Совстрою тонах и отрицает все его достижения. Есть верный, строгий и зоркий страж у Соввласти, это – Главлит, и если моё мнение не расходится с его, то эта книга света не увидит».

Главліт погодився з думкою пильного громадянина. Редактор журналу сам надав рукопис відомому партійному діячу, ідейному більшовику Леву Каменєву, який остаточно виніс повісті смертний вирок на більш ніж 40 років.

«Это острый памфлет на современность, печатать ни в коем случае нельзя».

До Булгакова навідалися з обшуком представники Центрального комітету партії. Вони вилучили не тільки свіжий рукопис, а, навіть, особисті щоденники автора. Договір з МХАТом на театральну постановку п'єси був розірваний у зв'язку з цензурною забороною.

Лише через декілька років, за участі М. Горького, рукописи були повернуті авторові.

Вперше повість «Собаче серце» побачила світ у 1968 році у франкфуртському журналі «Грані» та лондонському «Студенті». І лише в 1987-му її видали в СРСР у 6 номері журналу «Знамено», але популярність твір отримав у Самвидаві ще в 60-х.

І вже за рік після офіційної публікації вийшла екранізація режисера Бортка, яка стала культовою і меметичною, а її вплив на сучасну культуру важко переоцінити. У більшості ідейних суперечок у соціальних мережах один з учасників обов'язково процитує стрічку, щоб підкреслити схожість опонента з обмеженим Шариковим або ж просто запостить кадр зі знаменитим «фейспалмом» професора у виконанні Євгенія Євстигнєєва.

**Слова експерта.**

Чи справді ми розуміємо задум письменника? Чи все так очевидно і прямолінійно у висловах персонажів? Спробуємо розглянути різні плани картини, представлені у повісті.

**Гіпотеза і експеримент Д. Біляєва про походження собаки**

**Гіпотеза** (або засновок) – це припущення, яке перевіряють експериментально з можливих розв'язань проблеми.

З точки зору логіки, гіпотеза – прийом пізнавальної діяльності людини, форма мислення, що являє собою здогад, тобто, положення, яке тимчасово вважається можливо істинним, поки не встановлена істина.

У практичній площині гіпотеза може визначатися як форма розвитку знань, що являє собою обґрунтоване припущення, висунуте з метою з'ясування властивостей і причин досліджуваних явищ. Як правило, гіпотеза висловлюється на основі ряду спостережень (прикладів), котрі підтверджують її, і тому виглядає правдоподібно.

Значення гіпотези визначається тим, наскільки вона допомагає вирішувати теоретичні та практичні проблеми. У проблемній ситуації висувається кілька логічно несумісних гіпотез, кожна з яких повинна відповідати наявним знанням і дозволяти висновки, перевірені фактами в емпіричних теоріях, теоретичними побудовами в абстрактних теоріях. («8 января. Поздним вечером поставили диагноз. Ф. Ф. гипофиз даёт не омоложение, а полное очеловечение»).

Спростування гіпотези (часто за допомогою контр прикладу) переводить її до розряду помилкових тверджень. Доведення (доказування) гіпотези (за допомогою експерименту чи серії експериментів, умовиводу з дотриманням правил формальної логіки) робить її установленим фактом, теоремою, теорією. Не доведена і не спростована гіпотеза називається відкритою проблемою. Незаперечні припущення (наприклад, аксіоми) гіпотезами не є. («Я человек фактов, человек наблюдения. Я враг необоснованных гипотез»).

**Експеримент** – сукупність дослідів, об'єднаних в систему для перевірки гіпотези (наукового припущення). («Вот, доктор, что получается, когда исследователь вместо того, чтобы идти ощупью и параллельно с природой, форсирует вопрос и приподымает завесу! На, получай Шарикова и ешь его с кашей»).

**Собака** – свійська тварина, визначальною рисою якої є розпізнавання свого/чужого; за кістку «готовий лизати чоботи господаря». Собача відданість. Експеримент Д. Біляєва: [[https://uk.wikipedia.org/wiki/Свійський\\_Собака](https://uk.wikipedia.org/wiki/Свійський_Собака)]. («Лижу вам руку. Целую штаны, мой благодетель!»)

#### **Слова експерта.**

Собака готовий служити інстинктивно своєму, один раз визначеному, господареві. Але Шаріков вже не собака, «... весь ужас в том, что у него не собачье, а именно человеческое сердце. И самое паршивое из всех, которые существуют в природе».

#### **Революція в Росії – хронологічні рамки соціального експерименту**

**Соціальний експеримент** – спосіб отримання інформації, засобом предметно-практичного перетворення об'єкта, згідно з гіпотезою, у контрольованих та керованих умовах. Моральна складова. «Клонування нової людини» – будівника комунізму.

**Революція** (від лат. *revolutio* – переворот, змінення, кардинальна зміна) – швидка радикальна зміна всієї самостійної органічної або неорганічної системи.

Слово «революція» є похідним від пізньолатинського «*revolutio*» – в значенні «обертання», «перетворення». У цьому сенсі воно використовувалося алхіміками XV сторіччя для опису перетворень речовин та хімічних елементів. Але справжньої популярності в наукових колах термін набув із появою фундаментальної (і, водночас, справді революційної) праці Миколая Коперника «*De revolutionibus orbium coelestium*» («Про обертання небесних сфер», 1543).

В політичному сенсі термін «революція» почали використовувати лише в XVII сторіччі – першою подією, що отримала визначення революції, стала Славна революція 1688 року.

Як концептуальний антонім до слова революція використовується слово еволюція. А безпосереднім антонімом є слово контрреволюція.

**Контрреволюція** – термін, що буквально означає «протиобертання», «противперетворення» – каламбур в розумінні професора Преображенського, професора медицини, знавця латині. («Абсолютно неизвестно, что под ним скрывается! Чёрт его знает! ...»)

Революційна доба – період з 1917 до 1990 років, а як наслідок, у країнах пострадянського періоду – і до тепер. Жовтневий переворот, який дав владу більшовикам, слід вважати контрреволюційним. Зрозуміло, що більшовики вважали себе революціонерами, але треба дивитися в корінь. Повалення самодержавства перетворило підданих царя на громадян, здатних обирати органи влади. Натомість прихід більшовиків до влади позбавив громадян права вільного вибору. Вони знову

дістали це право тільки після конституційної реформи 1988 року, тобто через сім десятиліть. Кожен, хто голосував за радянської влади, пам'ятає, якими були вибори. Тож кого слід вважати контрреволюціонерами: депутатів Установчих зборів, обраних на підставі рівного, прямого, пропорційного, загального і таємного голосування, чи більшовиків, які розігнали революційний парламент і налагодили імітацію виборчого процесу (особливо цинічну після сталінської Конституції СРСР 1936 року, коли з'явилися кабінки для таємного голосування й піонери з піднятою в салюті рукою біля них)? Думаю, ніхто не стане заперечувати, що радянські вибори давали парткомам змогу формувати персональний склад органів влади за партійністю, соціальним походженням, національністю, віком і статтю. [<https://tyzhden.ua/History/187196>].

### **Слово експерта.**

Гуманітарна катастрофа – це «розруха», що є відображенням світогляду людей пануючого класу у більшовицькій Росії. Щоб подолати її, потрібно змінити світогляд. («... розруха не в клозетах, а в головах...»)

### **Другий урок**

#### **«Собаче серце» – концептуальна метафора**

**Метафора** (метафорá — «перенесення») – використання слів або словосполучень інших за змістом для передачі сутності розглядуваних понять.

**Ідея** (дав. – гр. εἶδος (ейдос), грец. ἰδέα – початок, принцип) – форма духовно-пізнавального відображення певних закономірних зв'язків та відношень зовнішнього світу, спрямована на його перетворення.

За своєю логічною будовою ідея є формою мислення, різновид поняття, зміст якого своєрідно поєднує в собі як об'єктивне знання про наявну дійсність, так і суб'єктивну мету, спрямований на її перетворення.

Особливістю ідеї є здатність виявляти найсуттєвіші, підпорядковані риси і закони об'єктивних процесів і створювати цілісний, взірцевий образ предмета в пізнанні або творчості. З цього погляду ідея споріднена з ідеалом, оскільки спрямована на досягнення вищої істинності й довершеності у зображенні й перетворенні дійсного.

Ідея органічно поєднує в собі теоретичні та практичні аспекти відношення людини до світу. Вона береться за основу того чи іншого дійства людської творчості. Ідея може бути істинною або хибною. Критерієм істинності ідеї є суспільно-історична практика.

В науці та мистецтві ідеєю називається головна думка твору або загальний принцип теорії чи винаходу, взагалі задум або найістотніша частина задуму. У цьому ж значенні поняття ідея трактується у галузі регулювання авторського права. («Наука ещѐ не знает способа обращать зверей в людей. Вот я попробовал, да только неудачно, как видите. Поговорил и начал обращаться в первобытное состояние. Атавизм»).

**Ідея метафори «собаче серце»:** все, що походить від свого – не підлягає сумніву, прийнятне; все що від чужого – неприйнятне, сумнівне.

**Шмондєр – свій – безглуздя;** («... Швондер и дал. Он не негодяй. Чтоб я развизался...» «... Всё у вас как не у людей ...»)

**Преображенський – чужий – здоровий глузд.** («Вы стоите на самой низшей ступени развития,... вы ещѐ только формирующееся, слабое в умственном отношении существо, все ваши поступки чисто звериные...»)

**Світогляд – це процес чуттєво практичного відношення людини до світу. – сукупність ідей:**

- неповців – залежний, ототожнений, фрагментарний – «сплячий» («Знаете ли, профессор, ... вас следовало бы арестовать...»);
- професора – незалежний, індивідуальний, системний – «пробуджений» (монолог про калози).

**«Краще з розумним згубити, ніж з дурним знайти»** – інфантильність революційних вождів передається революційним масам. («Я вижу как вы развились после Каутского!»)

### Слово експерта.

Краще в еволюцію не вмшуватись революційними неперевіреними ідеями. В пострадянських країнах домінує сплячий світогляд. Люди вдень готові катувати ідеологічних ворогів, а ввечері слухати класичну музику. («... позволяете себе с развязностью совершенно невыносимой подавать какие-то советы космического масштаба и космической же глупости...»)

### Професор Преображенський – адепт натуралістичної філософії

Відповідно цьому світогляду «усе суще – це прояв сутності, яка називається Природою». Природа має три феномени: феномен фізичної природи, феномен біологічної природи, феномен соціальної природи. Теорія трьох природ ототожнюється з ідеєю природної цілісності світу. Мати-Природа – Єдине Джерело Істини.

**Істина** – це такий витвір Волі і Свідомості людини, який відповідає законам Матері-Природи.

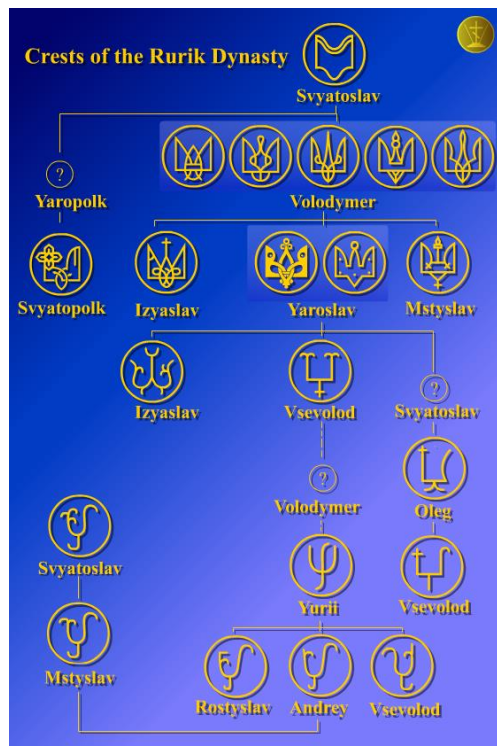
Виходячи з принципу соціального натуралізму, письменник пропагує «соціально-натуралістичну концепцію соціопатії людини». Будь-яке зло, що вчиняється людиною можна розглядати як прояв її соціопатії. Соціопатія, відповідно до соціально-натуралістичної концепції, – це стан неузгодженості волі і свідомості людини із законами соціальної природи. Неузгодженість волі із законами соціальної природи – це стан сваволі, а неузгодженість свідомості із зазначеними законами – це стан ілюзій. Воля і свідомість у такому стані утворюють «комплекс сваволі і ілюзій», ураження яким і породжує соціопатію людини. Злочинність, екстремізм, аморальність, обскурантизм (мракобісся) усі інші прояви зла – це прояви соціопатії людини. Соціопатизація людей – основа усіх загроз людству. Протидія їй – основа безпеки людства. Найкращим способом протидії злу прибічники цієї теорії і професор Преображенський вважають культивування добра, дослідження шляхів формування такого стану волі і свідомості у людини, який би проявлявся у вигляді добра. («На преступление не идите никогда, против кого бы оно ни было направлено»).

### Слово експерта.

Найкраще, коли людина розуміє своє місце в Природі, в самому прямому сенсі цього слова. Правильний устрій – це устрій добрих людей, котрі приречені жити в гармонії з Природою.

### Україна – країна соціального натуралізму

Перелік гіпотез від XIX до середини XX ст. щодо значення та походження Тризуба.



Відомий дослідник Тризуба В. Січинський навів в своїй книзі перелік трактувань Тризуба по стану на середину XX сторіччя:

1. Схематизоване і стилізоване відображення голуба як символу св. Духа чи іншої птиці (автори: Кене – норманський крук, Кунік, Стасов, Гільдербранд, Арнс).

2. Стилізована квітка, трисвічник чи орнамент (Шодуар, Войєков, Сахаров, І. Толстой, Шуберт, Кондаков, Левшинський, Таубе).

3. Схематичний рисунок лука зі стрілою, згодом під назвою «куша», уживаний як знак київського магістрату в XVI–XVIII ст. (А. Толстой).

4. Голова (закінчення) булави або князівського скіпетра, або корони як символ влади (Уваров, Самоквасов, Вільчинський), подібно тому, як у XVI–

XVII ст. таке значення мала булава, пернач, чи чекан (М. Грушевський).

5. Корогва (прапор), поділений на три частини (Тілезіус, Салет).

6. Мотив корабельної котви (тобто якоря) (Бартоломей).

7. Рунічне письмо (Й. Толстой, Кунік, Болсуновський, Орешніков, Чернев).

8. Монограма Володимира (грецькими літерами «ВАСІЛЕУС», чи «БАЗІЛЕУС»), володаря чи інша монограма (Болсуновський, Соболевський, Скотинський).

9. Слово чи ціле речення (Пачовський, О. Пастернак).

10. Символ блискавки, подібний до «знака зміїв» індіанських племен Північної Америки (В. Кедровський).

11. **Воля – прадавня філософська ідея закодована в гербі України.** Київська Русь – держава свободолюбивих людей, Запорізька Січ – вільних козаків, Україна – незалежна країна. Тому Воля не як свобода, а Воля як метафілософське, а не нейрофізіологічне поняття, не конфігурація нейронних зв'язків, а здатність людини керувати розумом – людини. Майдан – суспільне традиціями пращурів. Лише Добрими намірами можна Тризуб давній символ є Природи і триєдиної схожий на стрижа, що **Душі** (др. гр.): стрижа не потрібно впасти додола, проте, зробивши лише один повітрі, не поступаючись альбатросу. Добра Воля допоможе людині стати Свідомою, пробудитися, злетіти Душею.



іраціональна характеристична формування, породжене Вольовими зусиллями людей з змінити дійсність на краще. виявом триєдиної сутності сутності людини. Наш герб ниряє вниз. **Стриж – метафора** злетить з рівної поверхні, йому щоб зробити змах крильми, змах, він найдовше пиряє у

**Ханчук Інна Дмитрівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Хмельницької ЗОШ № 24  
**Янкович Оксана Володимирівна,**  
вчитель зарубіжної літератури,  
української мови та літератури  
Хмельницької ЗОШ № 24

**«Письменник має слухати свій час». Людина та людяність на межі життя та смерті (за романами Чарльза Мартіна «Гора між нами» та Макса Кідрука «Де немає Бога»). Урок позакласного читання.**

**Мета уроку** (формування компетентностей): **предметних**: знання основних фактів життєпису письменників, вміння визначити їх місце у світовій літературі, готовність і здатність працювати з текстами різних художньо-естетичних систем, світоглядних орієнтирів, традицій і стилів, розуміти зміст прочитаного, з'ясувати авторську позицію і художні засоби донесення її до читача; **ціннісний компонент**: вміння творити на основі прочитаного власні смисли щодо порушених проблем, висловлювати власну (подеколи критичну) позицію стосовно прочитаного, сприймати художній твір як чинник формування життєвого досвіду та соціально-психологічного й соціокультурного становлення; **ключових компетентностей: (комунікативної)** розвивати вміння співвідносити життєвий досвід письменника з його творчістю, толерантно дискутувати, відстоювати власну думку; **(математичної)** вміння установлювати причиново-наслідкові зв'язки, виокремлювати головну та другорядну інформацію; чітко формулювати визначення і будувати гіпотези; перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (флеш – картка, тестоцентричні картки, прийом фішбоун, кросенс); **(інформаційно-цифрової)** навички



діяти за алгоритмом; працювати в різних пошукових системах для отримання потрібної інформації (повідомлення про письменників); **(уміння вчитися)** вміння користуватися різними джерелами інформації; знаходити, аналізувати, систематизувати й узагальнювати одержану інформацію, перетворювати її з однієї знакової системи в іншу; працювати в парі, групі; читати, використовуючи різні види читання: ознайомлювальне, вибіркоче, навчальне тощо; постійно поповнювати власний словниковий запас; застосовувати комунікативні стратегії відповідно до мети й ситуації спілкування **(ініціативність і підприємливість)** вміння аналізувати життєву ситуацію з певної позиції, презентувати власні ідеї та ініціативи чітко, використовуючи доцільні мовні засоби, готовність брати відповідальність за себе та інших; **(соціальної та громадянської)** формувати усвідомлення своєї ролі в суспільстві і набуття вміння брати на себе відповідальність за життя інших людей, повага до різних поглядів, ідей, вірувань, здатність співчувати, довіряти й викликати довіру, цінувати людську гідність; **(обізнаність та самовираження у сфері культури)** вміння зіставляти специфіку розкриття певної теми (образу) у творах різних літератур, ідентифікувати себе як представника певної культури; визначати роль і місце української культури в загальноєвропейському і світовому контекстах; читати літературні твори, використовувати досвід взаємодії з творами мистецтва в життєвих ситуаціях; поцінування набутоків інших культур, зацікавлення ними; **(екологічна грамотність і здорове життя)** формування знань (на основі прочитаних творів) щодо переваг здорового способу життя, усвідомлення людини як частини природи, незворотності покарання за зло, причинене докільню, формування цілісної картини світу та людини в ній.

**Наскрізна лінія** – громадянська відповідальність.

**Тип уроку:** урок компаративного аналізу творів з використанням технології «Щоденні 5».

#### **Хід уроку**

Я бачу людей, але не бачу людяності  
Кевін Картер, південноафриканський фотокореспондент

Людина – це найвеличніша з усіх істот

Людина – найнещасніша з усіх істот.

Людина – найпідліша з усіх істот.

Як тяжко з цих трьох рубрик вибрати першу для доведення прикладом.

Іван Багрянний. Сад Гетсиманський.

**Слово вчителя.** Одного разу давньогрецький філософ Діоген запалив вдень ліхтар та пішов містом. На запитання знайомих він відповідав, що шукає людину (тобто справжню Людину з моральними принципами, при зустрічі з якою ліхтар повинен був згаснути). Тим самим філософ хотів продемонструвати, що таку людину зустріти майже не можливо, «вдень з вогнем не відшукати». Проблема відсутності людяності в людях не зникла й сьогодні. Відомий південноафриканський фотокореспондент, приголомшений життям мешканців на межі виживання в Південній Африці, зазначав: «Я бачу людей, але не бачу Людяності». Про героїв книг, які опинилися в критичній ситуації та залишились – не залишились Людьми, буде наша розмова.

Знову перед нами нелегке завдання: розуміння чужої долі і сприйняття людини такою, якою вона була. Вільяму Шекспіру належать такі рядки: «Який довершений витвір – Людина! Шляхетні думки! Безмежні здібності!... Людина! Окраса Всесвіту!...».

**Компонент «Робота зі словами».** Технологія «Щоденні 5» передбачає такий алгоритм роботи зі словами: пошук незнайомих слів – створення «стіни слів» – пошук значення слова – створення вчителем середовища – застосування слова.

**Завдання1.** А як думаєте ви? Продовжіть словом чи фразою один із логічних рядів.



Відносини	оточення.
Інтерес до інших людей	Людина, яка проявляє інтерес до внутрішнього світу інших, їх психологічного стану, є більш людяною.
Професійна діяльність	Є професії, де така риса характеру, як людяність, займає першочергове місце – це лікарі, педагоги, рятувальники.
Сімейні стосунки	Любов батьків до дітей та дітей до батьків, любов між чоловіком та жінкою – один з проявів людяності.

**Слово вчителя.** Ви прочитали дві книги сучасних письменників Чарльза Мартіна «Гора між нами» та Макса Кідрука «Де немає Бога», який рядок з таблиці тематично об'єднує їх сюжети (відповіді учнів).

**Слово вчителя.** Обидва письменники живуть сьогодні, кожен має сторінку у Facebook, ми можемо дізнатися про їх сьогоднішнє, переглянути їх фото, написати листа про свої враження від прочитаних книг.

#### **Повідомлення учнів про життя та творчість письменників.**

Чарльз Мартін – американський письменник, народився в 1969 році на [Півдні Сполучених Штатів](#). Здобув ступінь бакалавра з англійської мови в [Університеті штату Флорида](#), а згодом також ступінь магістра з [журналістики](#) та докторський ступінь з комунікацій в Регентському університеті. З 1999 року займається виключно письменницькою діяльністю. Разом із своєю дружиною Крісті та трьома дітьми живе поблизу річки [Сент-Джонс](#) в [Джексонвіллі](#) (Флорида). Перший роман «Мертві не танцюють» опублікований в 2004 році. Одним з найкращих романів називають книгу «Гора між нами», у якій читач поринає в захоплюючу історію приборкання сил природи та внутрішніх страхів двох людей заради виживання у нелюдських умовах холоду, голоду та поранень.

Макс Кідрук – український письменник, народився в 1984 році в Ровенській області, закінчив механіко – енергетичний факультет Ровенського університету. У 2007 році виграв грант на навчання в Стокгольмському Королівському технологічному інституті, починає подорожувати країнами Європи, Південної Америки, Близького Сходу. У новій книзі Макс Кідрук поєднує відразу дві свої пристрасті – літаки та американський футбол, на який «підсів» (за його ж словами) понад 10 років тому. У характерній манері він методично, без зайвих сентиментів та ліричних відступів розповідає історії головних героїв. І не забуваймо про деталі. Про деталі Макс Кідрук точно пам'ятає, саме вони додають його історії страхітливого реалізму. А може справа в тому, що деякі епізоди роману засновані на реальних історіях? Він сам про це зізнається у «Післямові автора», де, окрім іншого, розповідає, як виникла ідея роману і чому саме за основу, чи пак вершину, взятий Пік Гашербрум VI, який досі не підкорений. Чому Боїнг упав саме тепер? Чи зробили пілоти все, аби упередити катастрофу? Які перетворення відбуваються з людським організмом через кисневе голодування та зневоднення? Коли бажання врятувати власне життя починає домінувати над моральністю та здоровим глуздом? Де проходить та лінія, перетнувши яку, ми вже не можемо змінитися? Кідрук один за одним витягує скелети кожної родини, про яку пише. Ба більше, паралельно він торкається таких болючих тем, як розбещення дітей священнослужителями, незаконної трансплантації органів, расової нетерпимості. Війна України і Росії розкрита через історію сім'ї Анни Янголь та російського пілота Парамонова. Тут є місце як для конфлікту батьків та дітей, так і для конфлікту націй.

#### **Компонент «Читання для себе».**

**Завдання 1.** Флеш – картка «Сюжет, система персонажів».

	Чарльз Мартін «Гора	Макс Кідрук «Де немає Бога»
--	---------------------	-----------------------------



	між нами»	
Зав'язка проблеми	Авіакатастрофа (причина- людський фактор, серцевий напад в льотчика)	Авіакатастрофа (причина – халатність обслуговування літаків)
Час подій	2010 –ті роки	2017
Місце подій	Америка, штат Колорадо	Пакистан
Центральні герої твору	Бен Пейн – лікар – хірург медицини катастроф, летить на науково – медичну конференцію. Ешлі Нокс – журналістка, летить на власне весілля.	Анна Янголь (українка) – сорокарічна жінка, летить в Таїланд, щоб заплатити заставу за сина, ув'язненого за транспортування наркотиків. Єгор Парамонов (росіянин) – 43 роки, пілот російської авіакомпанії, пасажир літака на даному рейсі, його кохана Зоя загинула в збитому на сході України малазійському літаку. Кардинал Дюк Апшоу (60 років) летить у відрядження до Китаю, рятує від покарання за нерозголошення інформації про випадки педофілії серед його колег – священників. Лоуренс Грейс – гравець вищої Ліги НФЛ (американський футбол) летить до Пекіна, щоб виграти собачі бої з новим бійцівським пітбулем. Гелен Горовіц – лікар – трансплатолог Медичного центру в Ізраїлі, летить до Китаю, тікаючи від арешту, звинувачена в «чорній» трансплатології. Олівер Моргенштерн – 43-річний депутат (німець), службове відрядження. Лейла – дівчинка – персіянка, летіла до батька з матір'ю.

**Завдання 2. Тестоцентричні картки в групах (робота в групах).** Тестоцентричні картки – завдання. На невеликому текстовому матеріалі необхідно організувати виконання учнями великої кількості взаємопов'язаних навчальних дій, послідовність яких відобразить логіку уроку, допоможе дітям усвідомити доцільність добору певних мовних одиниць, засвоїти (закріпити, узагальнити, повторити) літературний матеріал (елементи сюжету твору, характеристика героя, художні засоби та ін), вдосконалити комунікативні вміння. Робота з текстом формує спостережливість, збагачує словниковий запас та розвиває естетичне сприймання художнього тексту.

Чарльз Мартін «Гора між нами»	
Я кинув на неї погляд. Ешлі не дивилася на мене – лежала з заплющеними очима. – Там гарно. Панорама разюча. Ти точно такого в житті не бачила. Я вже поставив нам шезлонги, а хлопчик побіг робити коктейлі. Казав, що принесе за кілька хвилин. Вона розслабилася та широко всміхнулася. Уперше відтоді, як ми тут. Мене просто вразила стійкість	<ol style="list-style-type: none"> <li>Доберіть назву до уривку.</li> <li>Сформулюйте головну ідею.</li> <li>Дайте відповідь на запитання: -Чому Ешлі не може</li> </ol>

<p>цієї жінки. Вона лежить тут напівмертва, її тіло болить дужче, ніж більшість людей взагалі може собі уявити, вона пропустила власне весілля – і шанси на її порятунок упевнено прямують до нуля. Ніхто нам не допоможе, крім нас самих. Хто завгодно в таких умовах панікував би, впадав у розпач та втратив здатність логічно мислити – а вона сміється! І не просто сміється, а примушує сміятися мене... Сили в мене більше не було. Мені конче потрібна їжа та відпочинок. Але спочатку відпочинок, бо, стомлений, я не зможу знайти нам харч...</p>	<p>рухатися?</p> <p>- Яку допомогу надає їй Бен як лікар?</p> <p>4. Які художні засоби використовує автор у даному уривку?</p>
---	--

<p>Чарльз Мартін «Гора між нами»</p>	
<p>Ешлі простягла мені кавалок м'яса: «Їж». Я не міг второпати, учора ми не мали ніякої їжі. «Звідки в тебе...», – аж тут я все зрозумів. Вона поплескала мене долонею: «Їж і не сперечайся». «Ти теж їж». По щоці Ешлі покотилася сльоза: «Тобі це потрібно. У тебе ще є шанс». Я сперся на один лікоть та взяв її долоню: «Ти що, хочеш померти тут сама? Чекатимеш, доки холод пробереться у твоє серце та вб'є тебе? Е, ні, помирати самому – кепський спосіб прощатися з життям». Руки в Ешлі трусилися. «Та чому?! – вона жбурнула в мене шмат м'яса. – Чому ти це робиш?! Ми не виживемо!». Її голос відлунював від гір. «Я не знаю, виживемо ми чи ні. Але ми. МИ або виживемо, або ні. Обидвоє». «Проте.. Якщо підеш уперед, ти можеш щось знайти. Що, коли тобі залишився крок до порятунку? До виходу звідси?» «Ешлі... Слухай, я не хочу решту життя бачити твоє обличчя щоразу, як заплющуватиме очі». Вона скрутилася та розплакалася.</p>	<p>1. Доберіть назву до уривку.</p> <p>2. Сформулюйте головну ідею.</p> <p>3. Дайте відповідь на запитання:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Де Ешлі взяла м'ясо?</li> <li>- Як харчувалися герої?</li> <li>- Скільки днів вони в горах?</li> <li>- Які небезпеки чатували на них?</li> </ul> <p>4. Як ви розумієте речення «... я не хочу решту життя бачити твоє обличчя щоразу, як заплющуватиме очі»?</p>

<p>Макс Кідрук «Де немає Бога»</p>	
<p>Чоловік сперся на лікті та тремтячою рукою підніс пляшку до потрісканих губ Лейли. Секунду дівчинка не ворушилася, а тоді повела поглядом туди, де, згорнувшись клубком, лежав Лоуренс Грейс. Вона запам'ятала його реакцію і боялася. Олівер заспокоїв: «Пий. Вони всі сплять. Вони не дізнаються». Лейла відгорнула шмаття з обличчя та розтулила рота, і чоловік притримував пляшку, аж поки вона не випила воду до останньої краплі. Потім підсунувся та обійняв її, затуляючи від вітру.</p>	<p>1. Доберіть назву до уривку.</p> <p>2. Сформулюйте головну ідею.</p> <p>3. Дайте відповідь на запитання:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Чому дівчинка боїться Лоуренса?</li> <li>- Охарактеризуйте Лоуренса.</li> <li>- В яких епізодах ще проявився його егоїзм та агресія?</li> </ul> <p>4. Який спосіб життя вів Лоуренс до катастрофи? Чи був він у «житті до» посправжньому Людяним?</p>

--	--

Макс Кідрук «Де немає Бога»	
<p>Анна побачила Апшоу, який, тримаючи в одній руці аварійну сокиру, іншою намагався відтягнути дівчину за волосся від кам'яної стіни. Анине серце миттю вихлюпнуло в тіло порцію наелектризованої крові: «Що ти робиш?» Апшоу повернув голову, шкіра на обличчі кардинала огидно тряслася, очі були мертві, наче в опудала... Старий прохрипів: «Бог не можу так учинити зі мною!» Він хотів сказати щось ще, проте Анна не чекала й вдарила його в коліна, після чого, сповзаючи на землю, вгородила зуби в литку.. Кардинал розтиснув руку, якою тримав Лейлу за волосся, та, глухо кречучи, повалився на бік. Анна відштовхнулася від землі й заволала не своїм голосом: «Тікай!»</p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Доберіть назву до уривку.</li> <li>2. Сформулюйте головну ідею.</li> <li>3. Дайте відповідь на запитання: - Що нам відомо про Анну, про її чоловіка?  - Якою була поведінка священика під час падіння літака та в перші дні після аварії?</li> <li>4. Які художні засоби використовує автор у даному уривку? Прокоментуйте їх стилістичне навантаження.</li> </ol>

Макс Кідрук «Де немає Бога»	
<p>Анна знайшла в собі сили сісти. Повернулася до Лоуренса. Він помер, він уже наче як камінь, але він НЕ камінь. Вона сама помирала – Анна це розуміла, – та попри це вирішила віддати хлопцеві останню шану: поховати, як люди ховають мертвих людей. Вона нахилилася та почала закидати його снігом, Нечутливі, вигнуті клешнями обморожені руки не слухалися, поле зору звужувалося, серце стугоніло, ніби механізм, який от-от розвалиться, проте Анна не зупинялася. Вона продовжувала загрибати сніг, бо, навіть помираючи, вірила, що людство – це трохи більше за тонюсіньку плівку хімічного бруду на планеті, що намотує кола довкола нічим не особливої зорі. Вона робила так, як учинив би її батько, бо нарешті зрозуміла, що почала від нього чверть століття тому: це не про Бога – це про повагу до того, ким ми є.</p>	<ol style="list-style-type: none"> <li>1. Доберіть назву до уривку.</li> <li>2. Сформулюйте головну ідею.</li> <li>3. Дайте відповідь на запитання: - Хто з персонажів жертвував собою заради порятунку інших? - Хто протягом твору залишався людиною?</li> <li>4. Прокоментуйте фразу «...людство – це трохи більше за тонюсіньку плівку хімічного бруду на планеті, що намотує кола довкола нічим не особливої зорі».</li> </ol>

**Завдання 3.** Прийом «Займи позицію» (робота з цитатами). Висловіть власну думку, погоджуючись чи ні з думкою героя. Яким чином поняття «людяність» прослідковується в наведених цитатах.

Чарльз Мартін «Гора між нами»:

*Ешлі: «Навзагал мені подобається, як ти говориш про дружину. Відчувається, що для таких людей, як ви, весільні обітниці – не порожні слова. – Ешлі зручніше вместилися в мішку. – Я часто зустрічаю людей, які живуть із чоловіком та дружиною наче з сусідом по кімнаті. Складається враження, що вони випадково зустрілися,*

незрозуміло чому взяли разом іпотеку та бозна-як народили спільних дітей. При цьому кожен з них немов сам по собі. Тож-бо приємно почути, що буває інакше...»

Бен: «Жити з розбитим серцем – це як жити напівмертвим. Розбите серце ніколи не відросте наново. Це ж не хвіст ящірки. Серце – воно як великий вітраж, що розпадається на мільйони скалок. Докупи їх вже не зібрати. Принаймні таким, як було, воно вже ніколи не стане. Можна стопити всі ті шматочки воедино, але вітражем та купа барвистого скла більше не стане. Розбиті серця не загоюються. Хоча, може, ви це й без мене знаєте. А може, й ні. А я лише знаю, що коли половина вмирає – друга половина страждає. І болю в тобі є вдвічі більше, а решти – вдвічі менше. І всеньке життя ти намагаєшся зібрати в одне ціле той вітраж, а він ніяк не хоче збиратися. Бо його нічим полагодити».

Макс Кідрук «Де немає Бога»:

«Гельмут сидів із розгубленим, заледве не нещасним виглядом, тієї миті він уперше осягнув, скільки років примушував сина робити те, що йому не до вподоби, хоча більше за це його налякало усвідомлення, що його синові вже тридцять чотири, а він жодного разу не поцікавився, чому той хотів би присвятити життя. В Олівера стислося серце: Просто.. я не люблю людей». «Пекар може не їсти хліба, торговець може ненавидіти суші, я знаю продавця книг, який навіть не читає бульварних газет, то чому ти думаєш, що політик повинен любити людей? Твоє завдання не любити їх, а робити так, щоб їм жилося краще».

«Великі гроші завжди щось змінюють у глибині очей».

«У житті кожного з нас є лінія, перетнувши яку, ми вже не можемо змінитися».

**Компонент «Читання для когось – Слухання».**

**Завдання 1. Прийом 3-2-1.**

Назвіть 3 факти, емоційно позитивні, які вас найбільше вразили у творах Чарльза Мартіна та Макса Кідрука.

Назвіть 2 факти, які викликали у вас негативні емоції.

Сформулюйте запитання до автора, або до героя, або до читача.

**Завдання 2. Прийом «Кросенс»:** прокоментуйте підготовлений вчителем кросенс, формулюючи ключові факти, проблеми, епізоди, конфлікти аналізованих творів. Акцентуйте увагу на спільних та відмінних моментах.



**Слово вчителя.** Отже, у центрі романів українського та американського письменників Людина незалежно від соціуму, віри, расової приналежності.

### Завдання 3. Прийом «Фішбоун».

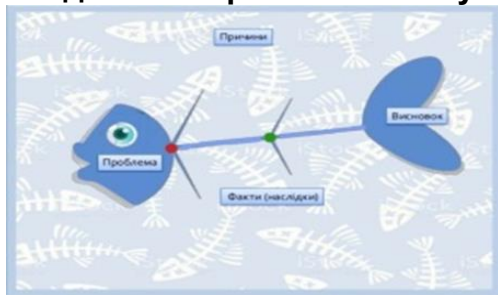


Схема включає в себе чотири основні блоки, представлені у вигляді голови, кісток та хвоста риби. Кожна з них відповідає за конкретні складові:

- **голова** – тема, питання або проблема, що підлягає аналізу;
- **верхні кістки** (або ті, що розміщені з правого боку при вертикальному положенні схеми) – основні поняття теми та причини виникнення проблеми;
- **нижні кістки** (або ті, що розміщені з лівого боку при вертикальному положенні схеми) – факти, що є підтвердженням певних причин чи понять, вказаних у схемі;
- **хвіст** – відповідь на поставлене питання, висновки.

Важливо! Найважливіші поняття треба розміщувати ближче до голови.

**Питання, що підлягає аналізу:** Чи є всередині нас щось таке, що втримує від перетворення на звірів у місці, де не діє мораль?

**Основні поняття теми та причини виникнення проблеми (верхні кістки):** мораль, людяність, бажання вижити будь-якою ціною, егоїзм, людина на межі життя та смерті, ненависть до інших людей, до роботи...

**Факти, що є підтвердженням певних причин чи понять, вказаних у схемі (нижні кістки):** «Він помер, він уже наче як камінь, але він НЕ камінь. Вона сама помирала, та попри це вирішила віддати хлопцеві останню шану: поховати, як люди ховають мертвих людей». «Навіть помираючи, вірила, що людство – це трохи більше за тонюсіньку плівку хімічного бруду на планеті». «В Олівера стислося серце: Просто.. я не люблю людей». «Я не знаю, виживемо ми чи ні. Але ми. МИ або виживемо, або ні. Обидвоє». « А вона сміється! І не просто сміється, а примушує сміятися мене...»

**Відповідь на поставлене питання, висновки (голова):** Макс Кідрук: «Річ не в тому, чи існує Бог; річ у тім, що в глибині кожного з нас є щось таке, що не дає нам перетворитися на тварину, навіть коли зникає тиск соціуму і підпірки з релігійних догм. Я в це вірю. У житті кожного з нас є лінія, перетнувши яку, ми вже не можемо змінитися». Орієнтовні відповіді учнів: Людяність, віра в Бога, моральність...

**Слово вчителя.** Отже, люди – соціальні істоти. Існування суспільства неможливе без співпраці, розуміння та дотримання справедливості. Та чи існує це все поза соціумом, коли людина опиняється на межі життя та смерті? Романи сучасних письменників Чарльза Мартіна «Гора між нами» та Макса Кідрука «Де немає Бога» – спроба збагнути, чи є всередині нас щось таке, що втримує від перетворення на звірів у місці, де не діє мораль, у місці, де немає Бога.

#### Компонент «Письмо для себе – Письмо без правил».

Під час «Письма для себе» учні мають змогу обрати таку тему для письма, яку б вони хотіли розкрити та, можливо, поділитися з іншими, частіше це тема – рефлексія за прочитаним.

Виберіть одне з тверджень та доведіть або спростуйте (опираючись на проаналізовані твори).

- Я бачу людей, але не бачу людяності
- Людина – це найвеличніша з усіх істот.
- Людина – найнещасніша з усіх істот.
- Людина – найпідліша з усіх істот.

## **Підсумок уроку. Рефлексія.**

**Я знав...**

**Я вмів..**

**Я дізнався...**

**Я навчився...**

**Домашнє завдання. Закінчити роботу.**

### **Список використаних джерел та літератури**

1. Кідрук М. Де немає бога: роман. – Харків, Книжковий клуб «Клуб сімейного Дозвілля», 2018.
2. Мартін Ч. Гора між нами: роман / Ч. Мартін, пер. з англ. Т. Івченко. – Харків, Книжковий клуб «Клуб сімейного Дозвілля», 2017.
3. Ханчук І. Д., Янкович О. В. Перезавантаження уроку літератури : технологія «Daily5» («Щоденні 5») // Всесвітня література в школах України. – 2017. – № 10.

**Чухрій Олена Миколаївна,**

вчитель української мови та літератури

Чемеровецького НВК № 1

«Загальноосвітня школа I-III ст., ліцей та МНВК»

## **Практичні аспекти реалізації наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» на уроках літератури**

Оновлена програма з української літератури для 5-9 класів зорієнтована на виховання випускника основної школи – патріота України, який знає її історію, є носієм української культури, поважає культуру інших народів. Це компетентний мовець, що вільно спілкується державною мовою, володіє однією чи кількома іноземними мовами, має бажання і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатний до підприємливості й ініціативності, має уявлення про світобудову, бережливо ставиться до природи, безпечно й доцільно використовує досягнення науки і техніки, дотримується здорового способу життя. Ці вміння увиразнюються за допомогою наскрізних ліній «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Проаналізувавши програму з української літератури для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, бачимо, що з-поміж інших явно виокремлюється наскрізна лінія «Громадянська компетентність» із зазначенням аспектів, очікуваних в результаті навчально-пізнавальної діяльності учнів. І це доречно, адже сьогодні потребує відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи і механізми їх функціонування, а також важливість національної ініціативи, спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави.

Погодьмося, що потужну державу і конкурентну економіку може забезпечити згуртована спільнота творчих людей, відповідальних та активних громадян. Громадянська компетентність є однією з ключових у чинному Законі України «Про освіту», що сприятиме становленню громадянського суспільства, суттєвій трансформації світоглядних орієнтацій і поширенню нових цінностей, таких як: свобода, верховенство прав людини, рівність, толерантність, відкритість, громадянська активність, усвідомленість, критичне мислення, соціальна відповідальність, гідність, патріотизм і чесний добробут.

Наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» забезпечує розвиток соціальної і громадянської компетентностей, розкриває суть поняття «відповідальний громадянин», визначає вектори його діяльності. Ця наскрізна змістова лінія освоюється через колективну діяльність – дослідницькі роботи, роботи в групі, проекти тощо і розвиває в учнів готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок.



У процесі вивчення української літератури в школі розвиток соціальної та громадянської компетентностей може відбуватися через навчання на трьох рівнях: засвоєння знань про громадянську відповідальність («навчання про»), для розвитку розуміння і ставлення до громадянської відповідальності («навчання для розвитку розуміння та ставлень»), а також через здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності («навчання через досвід»).

Звичайно, на уроках української літератури в центрі роботи має бути текст, навколо якого вибудовуємо мережу питань, формуємо проблемні питання чи завдання, дискутуємо з того чи іншого приводу, аргументуємо вибір зайнятої позиції, створюємо асоціативні кущі тощо. До прикладу, розглядаючи літературну казку І. Франка «Фарбований Лис», ставлю перед учнями ряд проблемних питань:

1. Чи змінилося життя лісових мешканців з появою царя Осмомисла?
2. Якими якостями має бути наділений справжній керівник, який дбає про своїх підлеглих?
3. Зразок демократизму чи авторитаризму спостерігаємо в лісовому царстві? (Зрозуміло, що для початку варто з'ясувати значення цих термінів і лише тоді робити висновки).

Робота над твором Галини Малик «Пригоди Алі в країні Недоладії» дає можливість учням зрозуміти необхідність відповідати за свої вчинки. Формую це розуміння за допомогою таких завдань:

- написати мінітвір «Чим я схожий чи відрізняюся від Алі»,
- написати фанфік із введенням ще одного героя, аналогічного тим, що змальовані у творі,
- скласти перелік життєвих уроків, які нам дає твір,
- скласти поради «Як потрібно жити, щоб ніколи не потрапити до Недоладії».

Казка В. Симоненка «Цар Плаксій та Лоскотон» допомагає учням зрозуміти переваги демократичного суспільства над диктатурою. Даю завдання для роботи в парах: потрібно розділити аркуш надвоє і записати в одну колонку, що приваблює в країні Сльозолий, а в другу – що потрібно змінити. Чому? Наступне завдання – коло ідей «Змінимо країну Сльозолий», що потрібно зробити, щоб тут було комфортно жити?

При вивченні оповідання «Гер Переможений» Л. Пономаренко використовую метод «Займи позицію»: Фрідріх – ворог, який заслуговує на зневагу, чи теж жертва війни?

Врешті, ці приклади свідчать про те, що кожен твір української літератури, позначений у програмі маркуванням НЛ-2, дозволяє використовувати на уроці весь спектр інноваційних та традиційних методів та прийомів для того, щоб в майбутньому кожен випускник мав змогу відчути себе членом спільноти, усвідомлював важливість активної громадянської позиції, був готовий брати на себе відповідальність за прийняті рішення та вчинки.

Пропоновані інтерактивні вправи спонукатимуть учнів на уроках до критичного мислення, висловлювання власних думок, активного слухання, співпереживання та розвитку інших важливих громадянських умінь.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с.
2. Програма з української літератури для 5-9 класів – К., 2017.
3. Українська мова. Наскрізні лінії в дидактичних матеріалах / автор-укладач Г. Є. Фефілова. – Х. : ВГ «Основа», 2018. – 206, [2] с. – (Серія «Ключові компетентності»).
4. Чух Г. Методичні рекомендації щодо запровадження наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» у закладах загальної середньої освіти: Українська література / Г. Чух. – К. : Основа, 2018. – 32 с.

## Громадянська компетентність як функція демократичного освітнього середовища

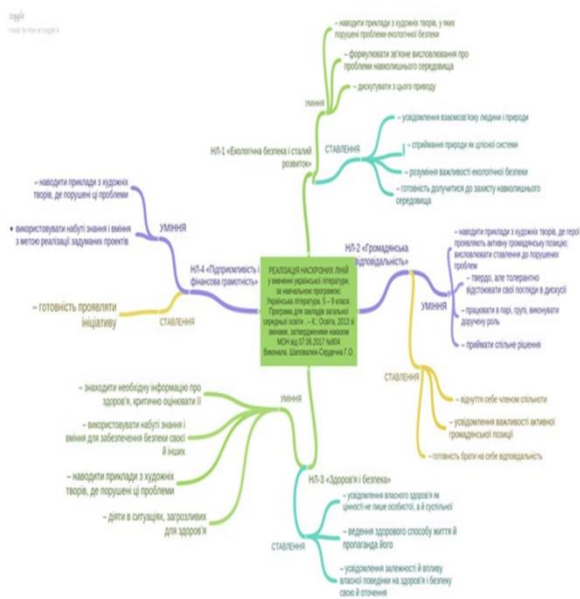
Літературна освіта є важливим чинником створення оптимальних передумов розвитку всебічно освіченої особистості, виховання громадянина-патріота України, а її зміст базується на засадах загальнолюдських і національних цінностей, принципах гуманізму й демократії.

Література є потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду, тому в національному самоусвідомленні, самозбереженні й самоствердженні її роль незаперечна й важлива. Виховання свідомого українця повинно базуватися на історичних і культурних знаннях, традиціях, на переосмисленні сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей. Ознайомлення з художнім твором, аналіз змістової, жанрової та естетичної специфіки наближать учнів до розуміння літератури як вияву мистецтва, потужного чинника світосприйняття та самоідентифікації.

Одним із надійних шляхів підвищення ефективності навчання та активізації освітнього процесу є створення на уроці літератури творчого процесу, в якому вчитель та учні є партнерами й учасниками культурного діалогу; під час вивчення біографічного контексту; акцентування уваги на активній громадянській позиції та ролі митців літератури у суспільно-політичних процесах; використання активних, продуктивних форм, прийомів, видів навчальної діяльності; включення учнів у види діяльності, що забезпечують художнє переживання прочитаного; учнівські творчі роботи (твори-роздуми, есеї, дослідження, відгуки на прочитаний твір, створення сенканів, захист учнівських проектів, написання листів тощо).

Компетентнісний потенціал забезпечує можливість формування в процесі вивчення літератури всіх ключових компетентностей.

Проект нового Державного стандарту освіти пропонує 8 ключових компетентностей. Одним зі шляхів організації компетентісно орієнтованого освітнього процесу є реалізація наскрізних змістових ліній: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність», що увиразнюють ключові компетентності.



Література як навчальний предмет має досить значний потенціал для реалізації



наскрізних ліній. Одна з наскрізних ліній *«Громадянська відповідальність»* спрямована на формування відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи і механізми їх функціонування, а також важливість національної ініціативи, спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави; готує нас до *«ефективної та конструктивної участі у громадському житті»* та у демократичних процесах, *«в сім'ї, на роботі»*, до успішної взаємодії з іншими, солідарності та рівності на основі поваги до прав людини, мирного співіснування та поцінювання соціокультурного різноманіття.

Наскрізна лінія *«Громадянська відповідальність»* засвоюється в основному через колективну діяльність (дослідницькі роботи, роботи в парі, групі, створення проектів тощо), робота з різними видами інформації, зокрема й електронними, здійснення пошуково-дослідницької діяльності (знаходити, сприймати, аналізувати), яка поєднує літературу з іншими навчальними предметами і розвиває в учнів готовність до співпраці.

Наприклад, при розгляді у 5-ому класі казки *«Фарбований Лис»* І. Я. Франка, вчити учнів толерантно відстоювати власну позицію в дискусії про те, у якому суспільстві ми хочемо жити. Запропонувати на уроці дітям інтерактивну вправу *«Розігрування ситуації за ролями»*.

Розглядаючи казку Василя Симоненка *«Цар Плаксі́й та Лоскотон»* діти вчать висловлювати власну думку щодо проблем добра і зла у творі, відданості і зради, байдужості й відповідальності, оптимізму й песимізму.

При вивченні твору Григора Тютюнника *«Дивак»* підкреслити, що висловлювання власних думок та поглядів є важливими правами кожної дитини; звернутися до Конвенції про права дитини.

#### 1. Стаття 12

Дитина має право вільно висловлювати власні погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага.

#### 2. Стаття 13

Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду.

#### 3. Стаття 14

Повинно поважатися право дитини на свободу думки, совісті та релігії (можна прикріпити ці статті, роздруковані на аркушах паперу, на дошку).

• Як ви вважаєте, чи були реалізовані ці права в оповіданні *«Дивак»*? Обґрунтуйте свою відповідь.

При вивченні уривку із книги Олександра Олеся *«Княжа Україна»* *«Ярослав Мудрий»* (5 клас) можна запропонувати скласти сенкан до імені князя, для визначення учнями громадянської позиції державного діяча.

#### **Алгоритм сенкану:**

Перший рядок має містити слово, яке позначає тему (зазвичай, іменник).

Другий рядок – опис теми, складається із двох слів (прикметників).

Третій рядок виражає дію, пов'язану із темою, складається із трьох слів (обов'язкове дієслово).

Четвертий рядок виражає ставлення до теми і складається із чотирьох слів.

Перефразування сутності теми ( одне слово – синонім до теми).

#### **Ярослав**

*Мудрий, справедливий,*

*Навчає, перемагає, будує*

*Засіяв землю книжними словами*

#### **Князь.**

Опрацьовуючи у 6-ому класі поему Миколи Вороного *«Євшан-зілля»* важливо запропонувати провести інтерактивну вправу *«Берімо відповідальність за...»*.

Учитель показує зображення, що ілюструють групу людей, дитину, пейзажі природи тощо. Учні коментують зображення, та кожен говорить, за що він особисто готовий бути

відповідальним, також можна використати на даному уроці дидактичну гру «*Сюжетні асоціації з цінностями*». Учні об'єднуються у групи. Кожна група отримує картки із переліком цінностей: слухняність, безпека, мир, порядок, людська гідність, самоповага, рівність, повага до інших, чесність, родина, солідарність, відповідальність, справедливість, толерантність, свобода, патріотизм; на заключному етапі уроку використати прийом «*Аукціон ідей*» для визначення учнями громадянської позиції.

При вивченні в 7-ому класі твору Олександра Гавроша «*Неймовірні пригоди Івана Сили*» пропоную об'єднати учнів у групи. Кожна група створює «*Дерево прав людини*», через 4 хв. групи презентують результати роботи; на заключному етапі уроку провести тренінгову вправу «*Гаряча капуста*».

Тренінгова вправа «**Гаряча капуста**».

**Мета:** закріпити вивчений матеріал на даному етапі тренінгу.

**Хід вправи:** учасники стають у коло і передають під музику «*гарячу капустину*». Коли музика зупиняється, вони розгортають один листочок і дають відповідь на запитання, яке на ньому записане.

При вивченні в 9-ому класі теми жіночої долі у творчості Т. Шевченка («*Катерина*», «*Наймичка*») запропонуйте учням вправу «*Займи позицію*». Поясніть, що вправа торкнеться того, як із часом змінюються переконання та погляди. Проведіть бліц-мозковий штурм «*Що таке переконання та уявлення?*» Учні об'єднуються у групи. Кожна група отримує шляхом жеребкування картку про переконання або уявлення, які втратили силу з часів ХХ століття порівняно з сучасністю. Наприклад: уявлення про роль чоловіка та жінки в сім'ї; переконання в тому, що батьки мають обирати пару для своїх дітей; переконання про стосунки поза шлюбом; переконання щодо народження дітей поза шлюбом та інші. Обговоривши, дев'ятикласники зазначають: звідки переконання пішло, яким чином стало розповсюдженим, наскільки воно виправдане з позиції сьогодення. Така вправа допомагає зрозуміти соціальні аспекти переконань, учить порівнювати різні типи втілення теми жіночої долі, висловлювати судження про материнство.

При вивченні в 9-ому класі соціально-побутової драми «*Наталка Полтавка*» проведіть бліц-мозковий штурм «*Мої власні принципи*» та інтерактивну вправу «*Відмінності*».

Вправа «**Відмінності**».

Учитель пише на великому аркуші паперу максимальну кількість видів відмінностей між людьми. Учні діляться на три групи. Кожна команда пише окремий вид відмінностей:

- психологічні відмінності;
- соціальні відмінності;
- культурні відмінності;

Учні міркують над відмінностями між людьми. Така вправа вчить порівнювати, висловлювати власні судження, активно відстоювати життєву позицію.

Наскрізна лінія «*Громадянська відповідальність*» забезпечує розвиток соціальної та громадянської компетентностей, розкриває суть поняття «*відповідальний громадянин*», а також визначає вектори його діяльності.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Про схвалення Концепції реалізації державної «*Нова українська школа*» на період до 2029 року : Розпорядження КМУ від 14 груд. 2016 р. № 988-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/249613934> – Назва з екрану.

2. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лист. 2011 р. № 1392 : [зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 538 від 07.08.2013] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>. – Назва з екрану.

3. Про затвердження Закону України «*Про освіту*» : Постанова КМУ від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з екрану.

4. Ляшенко О. І. Пріоритети розвитку української школи в умовах реформування освіти / О. І. Ляшенко // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2016. – Вип. 22. – С. 39-42.

5. Проект програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5-9 класи (рівень

**Шершун Наталія Василівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Новоставецької ЗОШ I-III ст.  
Теофіпольського р-ну.

**Галина Малик. Повість-казка «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».**  
**Морально-етичні проблеми в казці: добро і зло, відповідальність за свої вчинки,**  
**вміння долати перешкоди на шляху до мети.**

Урок із української літератури (5 клас)

Мета: познайомити учнів з біографією Г. Малик, її творчістю; поринути у чарівний світ повісті – казки; допомогти учням усвідомити ідейно-художній зміст твору, визначити жанрову своєрідність та морально-етичні проблеми твору; навчити розкривати символічний зміст казкових персонажів; оцінювати вчинки казкових героїв, розрізняти добро і зло; формувати вміння аналізувати вчинки інших та власні, усвідомлювати важливість активної громадянської позиції, почуття відповідальності, поваги інших, соціального успіху; розвивати в учнів готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок, навички аналізу художнього твору, усне мовлення; виховувати інтерес до літератури, прагнення доводити усі розпочаті справи до кінця.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання: ноутбук (проектор), презентація Галини Малик, художній текст повісті, кольорові олівці, альбоми, ілюстрації до твору.

Епіграф до уроку

«Це дуже приємно – розпочату справу доводити до кінця»

Галина Малик

### ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

Самоналаштування.

Покладіть руки на парту, заплющіть очі та промовляйте:

- Я зможу сьогодні добре працювати на уроці.

- У мене вийде!

- Я бажаю всім однокласникам успіхів на сьогоднішньому уроці.

*Вчитель.* А я бажаю вам на уроці бути активними, уважними, старанними.

Виконувати і доробляти свої справи до кінця.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. *Проблемне питання:*

- Чи згодні ви з твердженням «Про людину говорять її вчинки»?

(Висловлювання учнів).

- Чи повинна людина доводити розпочату справу до кінця? (Робота з епіграфом)

- Як це її характеризує?

- Чи траплялись у вашому житті ситуації, коли ви мали неприємності через незакінчену справу?

*Вчитель.* А чи потрібно доводити справи до кінця ми з'ясуємо впродовж нашого уроку.

2. *Усне оживлення.*

*Вчитель.* Якою ви уявляєте Г. Малик? Опишіть її словесно.

(Вчитель презентує слайд-шоу фото письменниці)

- Порівняйте фото письменниці і ваші «усні портрети». Що спільного і відмінного ви

побачили?

\* *Клуб трьох «К»*. Дотримуючись формули «Красиво. Коротко. Конкретно», дайте відповіді на питання (учні придумують запитання самостійно і обмінюються ними).

III. Засвоєння нових знань у процесі виконання практичних завдань.

Діалог «Учитель – учень».

Чи сподобався твір? Які враження?

Про що розповідається у повісті-казці?

Який епізод найбільше запам'ятався? Чому?

Хто з героїв вам подобається, а хто – ні? Чому?

З якими героями знайомимось?

2. *Евристична бесіда*.

\* Хто ж така Аля?

\* Чому Аля потрапила до країни Недоладії?

\* Як ви думаєте, чи правильно робила дівчина?

\* Чи можна сказати, що Аля відклала на завтра те, що можна було зробити сьогодні? Це добре чи погано?

(В ході бесіди вчитель акцентує увагу учнів на те, що виконуючи будь-яку роботу, маємо пам'ятати, що ми несемо відповідальність перед собою та перед іншими)

\* Чи маєте ви спільні риси з Алею?

\* Чому країна, в яку потрапила Аля називається Недоладія?

3. *Гра-вікторина «Впізнай героя»*.

1. Він став провідником головної героїні та згуртував недоладян (Недоладько).

2. Приносить недороблені речі у країну Недоладію (карлик Недочеревик).

3. Мав владу, але побоювався своїх радників. Підписує наказ про страту Алі (Недороль Десятий).

4. Вона допомагала Алі вибратися із підземелля (Недопелюшка).

5. Одягає шолом замість голови (перший Недорадник).

6. Охороняють Алю у підземеллі. Замкнули Недорадника за ґратами (Недовус і Недоборода).

7. Відремонтував годинник (Недождень).

\* *Учні малюють «Казкове коло «Країна Недоладія»». Записують героїв, які жили в країні Недоладії.*

4. *Робота в групах. Визначити головні проблеми, порушені у творі.*

(Проблеми: відповідальність за свої вчинки, відносини в сім'ї, боягузтво, невиконання своїх обов'язків, злість, жорстокість).

5. *Бесіда*.

Чому у всіх героїв перша частина імені НЕДО?

Про яких людей сказано так?

Яким потрібно бути?

До чого закликає автор?

IV. Узагальнення й систематизація знань.

1. *Тренінг «Найкмітливіший»*.

- Чи вдалося Алі вибратися із країни Недоладії?

- Що вона повинна була зробити?

Які справи треба було завершити в казці, щоб:

- звільнити країну від Першого Недорадника ... (домалювати йому голову);

- зробити приємне бабусі... (довишивати рушника);

- допомогти недоладянам... (домалювати те, чого не вистачало);

- повернутись додому... (полагодити годинник);

- зробити з Недоладька звичайного хлопця... (домалювати йому вухо, виправити обличчя);

- бути гарним перед поверненням додому... (доплести косу).

Яку першу справу Аля доробила до кінця? (пришила бабці крильце)

Хто допомагав Алі вибратися із країни Недоладії? (Недопелюшка...)

Чи легко було Алі справитися із своїми завданнями? Які перешкоди траплялися на її шляху?

На прикладі вчинків яких героїв ми з'ясували основні проблеми в творі?

(Проблеми: добро, вміння долати перешкоди, взаємодопомога).

V. Підсумок уроку.

1. *Творча робота. Зробити ілюстрацію на тему «Я хочу (не хочу) бути схожим на героя – ...».* Презентація малюнків.

2. *Слово вчителя.* Пам'ятайте, що завжди треба доробляти справи, а не залишати їх незавершеними. Треба боротися з власними лінощами. І пам'ятайте, що найкраща справа та, що має результат. То ж чи потрібно доробляти справи до кінця та нести відповідальність за свої вчинки?

VI. Домашнє завдання.

Складіть розпорядок дня «Як не потрапити у країну Недоладію?».

**Ядвіжук Оксана Іванівна,**  
вчитель української мови і літератури  
Андрійковецької гімназії  
Хмельницького р-ну

### Реалізація компетентнісного підходу у викладанні літератури через наскрізну лінію «Громадянська відповідальність» (розробки уроків)

#### 5 клас

**Тема:** Іван Франко «Фарбований Лис». Головні та другорядні персонажі казки. Образ Лиса, риси його характеру.

**Мета:** (формувані компетентності): предметні (читацьку: виразно й осмислено читати казку); ключові (соціальну і громадянську: простежувати різні способи життя та поведінки дійових осіб; загальнокультурну компетентність: читати літературні твори, використовувати досвід в життєвих ситуаціях; уміння вчитися впродовж життя: працювати в парі, групі; проводити аналогії із сучасним).

**Завдання для учнів:** *знання:* зміст казки; *навички і вміння:* визначати основні риси характеру дійових осіб твору; цінувати злагоджену роботу для досягнення спільної мети; аргументовано і грамотно висловлювати власну думку щодо проблем добра і зла у творі, байдужості і відповідальності, оптимізму і песимізму; *уявлення та цінності:* усвідомлення переваг демократії над диктатурою; розвиток уміння керувати своїми емоціями, толерантно відстоювати власну позицію в дискусії про те, у якому суспільстві ми хочемо жити; сприймати погляди інших.

**Обладнання:** портрет І. Франка, бібліотечка творів письменника для дітей, учнівські малюнки до образу Лиса, дидактичний матеріал.

№	Складові уроку	Хід уроку	Очікувані результати з НЛ «Громадянська відповідальність»
1	Організаційний момент		
2	Актуалізація опорних знань учнів.	<b>1.Бесіда.</b> - Яка казка називається літературною? - Хто з митців слова писав казки? - Чим літературна казка відрізняється від народної? - Що необхідно знати і вміти для написання	Толерантне ставлення до точки зору однокласників

		твору про незвичайні, часом фантастичні події?	
		<b>2. Рольова гра «У картинній галереї».</b> Учні, які підготували малюнки героїв казки «Фарбований Лис», розміщують їх у «Картинній галереї», розповідають, яку саме подію вони відтворили.	
3	Оголошення теми, мети Основний зміст	<b>Слово вчителя.</b> Хороші казки – це казки, з яких можна зробити корисний висновок для себе. Саме такою є казка Івана Франка «Фарбований Лис», яка вчить нас не бути пихатими і занадто самовпевненими без потреби. Лис Микита, про якого розповідається у цій казці, був спритним і хитрим, він міг би щасливо жити, але сам собі все зіпсував. Щоб похизуватися, Лис іде красти вдень, і його ледь не розривають собаки. Тікаючи від них, він устрибує в фарбу. Тут би йому замислитися, чи варто бут таким пихатим і надалі, але, побачивши, як його лякаються звірі, він робить навпаки і повторює ту саму помилку. Треба бути без міри самовпевненим, щоб вірити, що брехню ніколи не викриють. Неможливо довго замилювати очі, удавати з себе когось іншого: тільки пихатість не дала змоги хитрому Лисові зрозуміти таку просту річ. <b>Евристична бесіда з учнями:</b> - Яким постає Лис Микита на початку твору? ( <i>Хитрим, сміливим, гордим, хвалькуватим</i> ). - Куди вирішив піти Лис у базарний день і чому? ( <i>На торговицю у білий день, щоб вкрасти курку і цим довести свою сміливість</i> ). - Чи вдалося Лису Микиті виконати свої горді нахваляння? Яким постає він перед нами у скрутну для нього хвилину: таким же сміливим, гордим чи іншим? ( <i>Боязливим</i> ). Зачитати слова з тексту, які це підкреслюють, дотримуючись темпу читання. - Знайти і прочитати опис Лиса після неприємного перебування у діжі. - Як повівся Лис після невдалого полювання? Чому він вирішив «добре виграти на своїй подобі»? ( <i>Бо був хитрий, а ще побачив, що звірі тремтять перед ним</i> ). - Чи схвалюєте ви його поведінку? - Яким царем був Лис? - Чому звірі так розправились із своїм	
4.	Формування предметних та ключових компетентностей		Цінувати злагоджену роботу для досягнення спільної мети.

		<p>царем?</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Що відчули ви, дізнавшись, як звірі викрили хитрого Лиса?</li> <li>- Чого вчить нас цей твір? Проти яких людських вад спрямована ця казка?</li> </ul> <p><b>Підсумок учителя.</b> Недарма у народі кажуть: «Хитрий як лис». Саме таких хитрих, підступних, лицемірних людей треба берегтись і самому намагатися таким не бути. Казка застерігає нас, що не варто бути схожим на такого Лиса, треба розумно оцінювати власні можливості та не брехати ані собі, ані іншим.</p> <p><b>Інтерактивна вправа «Розігрування ситуації за ролями».</b></p> <p>а) Виразне читання уривка казки за ролями (оповідач, Лис, звірі), починаючи від слів: «Тоді Лис перший заговорив до них ласкаво...» до слів «Пішли дні за днями ...» (ст. 58)</p> <p>б) Обговорення прочитаного:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– Як ви почували себе в ролі?</li> <li>– Що відчули звірі, почувши цю розмову?</li> <li>– Що відчув Лис? Як він поведився в цій ситуації?</li> <li>– Яку рису характеру Лиса розкриває тут автор?</li> <li>– Чи доречними є слова епіграфа уроку?</li> </ul> <p>Як ви їх розумієте?</p>	
5.	Підсумок	<p>Саме в цьому уривку автор розкриває нам головну думку казки – бажання вищого жити за рахунок нижчого. І. Франко навмисне називає правління свого героя «добрим», «справедливим», «м'якосердним». Але це добро фальшиве, бо далі автор пише: «Хто був дужчий, той ліпший, а хто слабший, той ніколи не вигравав справи». Удавана добрість Лиса насправді є замаскованою байдужістю до підлеглих. Задовольнивши свої потреби, він не цікавився долею звірів. У цій казці змальовано найосновніші риси тиранії. Тиран – це «великий егоїст», який править незаконними методами з допомогою насильства. У цьому теж полягає алегоричний зміст казки. А тираном у ній виступає Лис Микита.</p> <p>У казці в алегоричній формі І. Франко розкриває суть тогочасної влади, її керівників. Письменник викриває хитрого і підступного Лиса, який живе за рахунок беззахисних звірят. Ознайомившись із казкою І. Франка «Фарбований Лис», ми</p>	<p>Усвідомлення переваг демократії над диктатурою.</p> <p>Усвідомлення значення для людини та її життя</p>

		<p>переконались, що обман ніколи не закінчується добром. Ця казка, як і багато інших творів мистецтва слова, змушує кожного з нас поглянути на себе через призму життя героя твору. Який я? Чи чесний зі своїми друзями, батьками, чи хочу бути лідером і щоб усі працювали на мене? Можливо, вперше в житті вам спало на думку дати оцінку й своїй власній поведінці. Англійське прислів'я влучно стверджує: «Найдовша у світі відстань – відстань від голови до серця». Бажаю вам подолати цю відстань і саме серцем дати відповідь на запитання: якою я зростаю людиною?</p> <p><b>Демократія чи диктатура?</b> Країну, у якій найвищою цінністю є людина, громадянин, називають демократичною, громадянським суспільством. Чи можна стверджувати, що Лис був демократичними правителем?</p>	<p>оптимістичного погляду на світ; розвиток уміння керувати своїми емоціями.</p> <p>Усвідомлення переваг демократії над диктатурою.</p>
6.	Домашнє завдання	Скласти і записати запитання до характеристики образу Лиса Микити або придумати свій кінець казки.	

### 6 клас

**Тема.** Е. Андіївська. «Говорюща риба». Принципи толерантного ставлення до інших, вірності мріям, прагнення гармонії зі світом.

**Мета:** ознайомити учнів зі змістом твору, поглибити вивчене про притчу; розвивати зв'язне мовлення учнів, уміння висловлювати власні думки; прищеплювати загальнолюдські цінності.

**Завдання для учнів:** *знання:* поняття казки-притчі; *навички і вміння:* розвиток мовлення у спілкуванні; власне розуміння моралі притчі; *визначати* основну ідею твору, обґрунтовувати її; дискутувати щодо проблеми таланту, проблеми спілкування; розгадувати ілюстрації письменниці; розуміння того, що люди можуть мати різні погляди і цінності.

**Обладнання:** портрет письменниці, видання її творів; презентація.

№	Складові уроку	Хід уроку	Очікувані результати з НЛ «Громадянська відповідальність»
1.	Забезпечення емоційної готовності до уроку	Вправа «Усмішка»	Дотримання правил спілкування у групі.
2.	Актуалізація опорних знань учнів. Перевірка домашнього завдання.	<i>Слово вчителя.</i> Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, совісті й переконань. Для громадян це передусім активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Щоб досягти успіху у власному	Аналіз життєвих ситуацій з погляду гуманізму, толерантного ставлення до людей.



		<p>житті, не витратити сил на конфлікти, кожному доцільно сформувати у собі толерантність як рису характеру. Для цього потрібно:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– усвідомити, що всі люди різні – не кращі чи гірші, а просто різні;</li> <li>– навчитися сприймати людей такими, якими вони є, не намагаючись змінити в них те, що нам не подобається;</li> <li>– цінувати в кожній людині особистість і поважати її думки, почуття, переконання незалежно від того, чи збігаються вони з нашими;</li> <li>– зберігати «власне обличчя», знайти себе і за будь-яких обставин залишатися собою.</li> </ul>	
3.	Основний зміст	<p>Робота над притчею.</p> <p><u>1. Коментоване читання твору з елементами бесіди.</u></p> <p>Прочитайте притчу від початку до слів «Там вони її поставили на ноги і, вручивши листок, де було намальовано, що їй назавжди заборонено користуватися водяним царством, зникли в глибині».</p> <p>Під час читання та обговорення притчі шукайте відповіді на проблемне питання: «До якого світу належала риба – підводного чи світу людей?».</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- У якій сім'ї народилася говорюча риба?</li> <li>- Як ставилися до риби батьки?</li> <li>- Як вона сприймала таке ставлення?</li> <li>- Як до неї ставилися інші? Чого їм бракувало?</li> <li>- Чим саме їх дратувала говорюча риба?</li> <li>- Хто судив рибу за її вміння говорити? Чи справедливо судили? Відповідь аргументуйте.</li> <li>- Як рибна громада повідомила говорючій рибі про свій вердикт?</li> <li>- Чи був водний світ для говорючої риби своїм? Наведіть аргументи.</li> </ul>	<p>Усвідомлення проблеми таланту, неординарності, «білих ворон», проблеми спілкування</p> <p>Аналіз життєвих ситуацій з погляду гуманізму, толерантного ставлення до людей.</p>
4	Підсумок уроку	<p>Окреслимо коло проблем, порушених автором у творі: проблема дружби; проблема взаєморозуміння в сім'ї; чи легко бути «білою вороною»; протистояння «прагнення до змін – консерватизм»; хто винен у загибелі балакучої риби? кого з персонажів можна вважати нещасним?</p>	

5	Домашнє завдання	Ігрове завдання «Мій особистий контракт». Заповніть пропуски в поданому далі тексті. Я, ..., обіцяю собі бути терпимим до людей, не схожих на мене своїм зовнішнім виглядом, звичками, манерою поведінки, національністю, релігією або чимось іншим. Віднині я буду... Я більше не буду... Завдяки цьому я... Дата Підпис	Визнання рівності людей незалежно від національної приналежності, повага до різних поглядів, ідей, вірувань.
---	------------------	--	--

### 7 клас

#### Марина ПАВЛЕНКО. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських».

Роздуми про сенс людського життя, моральний вибір кожного. Добро і зло в повісті, у сучасному світі та в людині.

**Мета:** *навчальна:* продовжувати роботу з повістю-казкою Марини Павленко; навчати аналізувати вчинки персонажів, давати їм належну оцінку; удосконалювати вміння аналізу художнього твору; *розвивальна:* розвивати вміння виразно й вдумливо читати прозовий твір, формувати навички висловлювати власні роздуми про добро та зло в повісті-казці та в сучасному світі, аналізувати моральний вибір кожної особи; *виховна:* спонукати до творення та примноження добра, прищеплювати любов до краси, розвивати усвідомлення відповідальності за свою справу, за свої вчинки.

**Завдання для учнів:** наводити приклади з твору, де герої проявляють активну громадянську позицію; висловлювати роздуми про суть людського життя, моральний вибір кожного.

**Обладнання:** підручник, портрет М. Павленко, картки для самостійної роботи.

№	Складові уроку	Хід уроку	Очікувані результати з НЛ «Громадянська відповідальність»
1.	Організаційний момент		
2.	Оголошення теми і мети уроку	«Не будь переможений злом, але перемагай зло добром», – Як розуміти ці слова, як кожному з нас спробувати зробити гаслом свого життя, незалежно від національності й віросповідання, слова «Перемагати зло добром»? Асоціювання: ключове слово – толерантність	Права і свободи людини, гуманізм, толерантність
3.	Засвоєння нового навчального матеріалу у процесі виконання практичних завдань	1. Літературна гра «Нісенітниця». Знайдіть та виправте помилки в змісті. Головна героїня пригодницького роману Марії Павленко – це дівчинка Сніжана, яка закохана у свого однокласника Валентина. Однак Валентин закоханий в іншу дівчинку, тому Сніжана дуже страждає. Вона викрала в тітоньки чарівне намисто й може подорожувати в часі, лише повернувши кілька намистинок. Сніжана дізнається, що Валентин покохає її, якщо вона зніме прокляття, яке нависло над її родиною. Задля цього дівчинка має допомогти бабці юзі. 2. «Генеалогічне дерево».	Розуміння важливості вияву ініціативи в суспільному житті.

		<p>Група 1. Складіть генеалогічне дерево родини Кулаківських.</p> <p>Група 2. Складіть генеалогічне дерево родини Міщенків.</p> <p>Група 3. Складіть генеалогічне дерево родини Вишні. (Робота з таблицею)</p> <p>3. Бесіда з учнями</p> <p>- Як ви гадаєте, у чому полягає трагедія роду Кулаківських?</p> <p>- Чи можна стверджувати, що трагедії передують моральний вибір Гордія?</p> <p>- Яких героїв, які вчинки ви можете назвати красивими?</p> <p>- Чи відбулися в душі Вадима Кулаківського зміни?</p> <p>- Чому, на ваш погляд, автор подає історію трьох родини?</p> <p>- Які цінності панували в кожній із сімей?</p> <p>- Чи справді за всіма подіями стояло прокляття? Чи, може, щось інше?</p> <p>- Чи позбулася родина Вадими прокляття? Свою думку аргументуйте.</p> <p>- Задля якої мети в повісті-казці показано майбутнє персонажів? Свої міркування доведіть.</p> <p>- Яку людину називають «справжньою»? Чому?</p> <p>- Як ви можете пояснити поняття дружба? Чи є у творі М. Павленко приклади справжньої дружби?</p> <p>- Чому для людини є важливим поняття «родина»? Що воно означає?</p> <p>4. Робота зі схемою. Запишіть епітети, які характеризують поняття справжньої <i>дружби</i>, <i>родини</i>, <i>людини</i>.</p>	<p>Дотримання правил спілкування у групі.</p> <p>Розуміння здатності співчувати, усвідомлення важливості й необхідності брати на себе відповідальність</p> <p>Спонування до оптимістичного, життєствердного погляду на світ.</p>
4.	Підсумок		
5.	Домашнє завдання	Написати твір-роздум «Добро та зло в сучасному житті»	Толерантне ставлення до точки зору однокласників

#### 8 клас

**Юрій Винничук. «Місце для дракона».** Повість-казка про сучасний світ, у якому й досі живуть «драконячі закони».

**Мета уроку:** *навчальна:* вчити учнів розуміти та пояснювати підтекст твору, алегоричність образів дракона Грицька, Пустельника та князя, вдосконалювати навички коментування сюжету; *розвивальна:* розвивати вміння сприймати літературний твір як явище мистецтва слова, виокремлювати в тексті епізоди, що являють найбільшу напругу, забезпечувати умови розвитку інтелектуальних можливостей особистості; *виховна:* сприяти розвитку естетичного смаку, умінь бачити красу і силу художнього слова.

**Завдання для учнів:** навчитись ефективно спілкуватися, долати стереотипи й нетерпимість; робити свідомий вибір та діяти відповідально; пропонувати свої варіанти розв'язання конфлікту.

**Обладнання:** тексти, портрет Ю. Винничука.

№	Складові уроку	Хід уроку	Очікувані результати з НЛ «Громадянська відповідальність»
1.	Організаційний момент		
2.	Актуалізація опорних знань, умінь і навичок.	<p><b>Бесіда.</b> Здавалося б, все найстрашніше і найнебезпечніше таїть у собі <b>образ дракона</b>. Та чи так це? Чи можемо стверджувати, що твір про сучасний світ?</p>	Толерантне ставлення до точки зору однокласників.
3.	Мотивація навчальної діяльності	<p>Сьогодні на уроці ми поринемо в царину незвичайного твору – твору про сучасний світ, у якому й досі живуть «драконячі закони». Сподіваюся, що наш сьогоднішній діалог змусить вас замислитися над питаннями, які турбували не одне покоління – добра і зла, вірності і зради, благородства і ницості, окриленості душі та сірої буденності.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Як ви вважаєте, якою є модель суспільства із драконячими законами?</li> <li>- Про які закони суспільства ми говоримо, що відносимо їх до «драконячих»?</li> <li>- Як почуває себе людина у такому суспільстві?</li> </ul> <p>Що необхідно зробити, щоб не діяли у суспільстві драконячі закони?</p>	Дотримання правил спілкування у групі.
4.	Робота над темою уроку	<p>1. Знайомство з автором твору. <i>Випереджувальне завдання.</i> Повідомлення учня дослідницької групи про письменника.</p> <p>2. Робота в групах. Повідомлення учнів групи «дослідники».</p> <p><b>Завдання:</b> дослідити, хто ж винен у ситуації, яка склалася в князівстві, що стало причиною цьому?</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Поясніть значення слів «переситився спокоєм».</li> <li>- Чому так ведуть себе містяни? Чи влаштовує їх такий спосіб життя?</li> <li>- Якого давнього звичаю неодмінно повинен дотриматися князь?</li> <li>- Чи можна сказати, що князь був дбайливим батьком?</li> <li>- Чи лише за доньку переймався князь? Чому?</li> </ul> <p>Повідомлення учнів групи «аналітики».</p> <p><i>Завдання:</i> на основі власних спостережень проаналізувати типи персонажів, які діють у творі.</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Яким постає перед нами дракон?</li> <li>- Чому автор, усупереч загальноприйнятим уявленням, зображує дракона саме таким?</li> <li>- Під дією кого відбувається «олюднення» дракона?</li> </ul>	<p>На прикладі біографічних даних розуміння важливості вияву ініціативи в суспільному житті</p> <p>Спонування до оптимістичного, життєствердного погляду на світ</p>

		<p>- Чому Пустельник не відразу погодився навчати дракона грамоті?</p> <p>- Поясніть цитату «...хто хоч краплю мудрості зачерпне, довіку ситий не буде...»</p>	
5.	Підсумок	<p>Змінити країну, усвідомивши переваги демократичного суспільства над диктатурою, можна лише громадянською активністю. Прочитуйте і прокоментуйте слова, які підтверджують, що громадянам казкової країни не байдуже, що відбувається у їхній країні, тобто вони виявляють громадянську активність.</p> <p><b>Підсумкова бесіда.</b></p> <p>- Тож, яким є світ, у якому існують «драконячі закони»?</p> <p>- Що потрібен зробити кожен громадянин країни, щоб не існували «драконячі закони»?</p> <p>- Що мають зробити люди в країні, щоб позбавитися «середньовічної» психології мислення?</p>	<p>Громадянська активність</p> <p>Усвідомлення переваг демократії над диктатурою</p>
6.	Домашнє завдання	<p>Поясніть 5-6 цитат із твору, які мають філософський підтекст.</p>	<p>Усвідомлення переваг демократії над диктатурою</p>

#### Список використаних джерел та літератури

1. Авраменко О. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. закладів. 7 кл. – К. : Грамота, 2015. – С. 243-246.
2. Данилевська О., Пометун О. Етика: підруч. для 6-го кл. для загальноосвіт. навч. закладів. 6 кл. – К. : Генеза, 2006. – С. 160.
3. Коваленко Л. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. закладів. 6 кл. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2014. – С. 130-135.
4. Коваленко Л. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. закладів. 7 кл. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2015. – С. 215-220.
5. Коваленко Л. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. закладів. 8 кл. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2016. – С. 45-49.
6. Міщенко О. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. закладів. 7 кл. – К. : Генеза, 2015. – С. 204-208.
7. Міщенко О. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. закладів. 8 кл. – К. : Генеза, 2016. – С. 47-49.
8. Пахаренко В. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. закладів. 8 кл. – К. : Грамота, 2016. – С. 43-44.
- 9.. Слоньовська О. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. закладів. 7 кл. – К. : Освіта, 2015. – С. 265-272.
10. Слоньовська О. Українська література: підруч. для загальноосвіт. навч. закладів. 8 кл. – К. : Літера ЛТД, 2016. – С. 39-40.

## Наскрізна лінія «Здоров'я і безпека» на уроках літератури

**Бояршинова Світлана Іванівна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Кам'янець-Подільської СЗОШ № 5  
з поглибленими вивченням інформатики  
**Василинюк Тетяна Іванівна,**  
вчитель основ здоров'я  
Кам'янець-Подільської СЗОШ № 5  
з поглибленими вивченням інформатики

### **Наскрізна лінія «Здоров'я і безпека» на уроках літератури Том Соєр і Гек Фінн розкривають таємниці.**

**Тема:** інтегрований урок (зарубіжна література, основи здоров'я). Виховання життєвих компетентностей на основі повісті «Пригоди Тома Соєра» Марка Твена.

**Мета:** (розвиток компетентностей). **Предметних:** узагальнення вивченого матеріалу, змісту повісті «Пригоди Тома Соєра», формування духовного світу особистості, ціннісних орієнтацій; вміння визначити особливості сюжету й композиції повісті «Пригоди Тома Соєра»; розкривати жанрову особливість повісті (поєднання автобіографічних і пригодницьких елементів); **комунікативних:** розвивати зв'язне мовлення та навички висловлювати власну думку про літературного героя; формування відкритості до міжкультурної комунікації; удосконалювати навички творчого переказу і словесного малювання; розвивати вміння давати розгорнуту усну відповідь за змістом твору, висловлювати свої міркування, обґрунтовувати думки, наводячи приклади з тексту; порівнювати пригодницькі твори; **ключових:** розвиток навичок пошукової діяльності, вміння устанавлювати причинно-наслідкові зв'язки; виокремлювати головну та другорядну інформацію; презентувати власні ідеї чітко, грамотно, використовуючи доцільні мовні засоби, зацікавленість світовими культурними набутками, виховання милосердя, вміння знайти правильний вихід у критичних ситуаціях.

**Реалізація:** осмислення значення безпечної поведінки в критичних ситуаціях (НЛ-3); осмислення неординарності як важливої риси людини для її самореалізації в житті, формування вміння ставити перед собою мету й системно працювати для її реалізації, спонукання учнів до творчих рішень у процесі розв'язання проблем (НЛ-4).

**Обладнання:** презентація, проектор, портрет Марка Твена, фільми «Пригоди Тома Соєра» С. Говорухіна (1981 р.), «Том Соєр» Г. Хунтгебурт (2012 р.).

**Тип уроку:** інтегрований урок формування практичних умінь і навичок.

Хід уроку

#### **I. Евокація.**

- Чи полюбляєте ви пригоди?
- Які пригоди були у Тома Соєра?
- З якими пригодами зустрівся Гек Фінн?
- Як би ви діяли в таких ситуаціях?

#### **II. Мотивація навчальної діяльності. Презентація теми уроку.**

**Слово вчителя зарубіжної літератури з елементами бесіди.** Ми вивчали повість Марка Твена «Пригоди Тома Соєра». Сьогодні ми не просто узагальнюємо вивчене, а спробуємо поставити себе на місце героїв твору, перевіримо власні знання з основ здоров'я, а також навчимося знаходити вірний вихід у критичних ситуаціях.

- Згадайте власні пригоди протягом літнього відпочинку, у таборі, на морі?
- Що допомогло вам вибратись переможцем з цих ситуацій?
- Як друзі, приятелі вели себе під час пригоди?

#### **III. Формування нових знань, умінь та навичок.**

**Вправа «Впізнай літературного героя»**

### *Перший персонаж.*

1. Він кров'ю підписав присягу.
2. Боявся духа померлого індіанця Джо.
3. Вистежив грабіжників.
4. Лягав спати, коли хотів.
5. Усі діти зазрили йому. (Гекльберрі Фінн)

### *Другий персонаж.*

1. Суддя склав про нього щонайкращу думку.
2. Позичив візка у Бенні Тейлора.
3. Мав зведеного брата.
4. Відкрив загальний закон, що керує всіма людськими вчинками.
5. Замість уроків бігав до річки купатися. (Том Соєр.)

### *Третій персонаж.*

1. Вона носить окуляри, щоб виглядати серйозною і суворою.
2. Може покарати, а потім переживати, що вчинила невірно.
3. Вважає, що дитину постійно треба чимось лікувати. (Тітка Поллі)

### **Інтерактивна вправа «Навігатор».**

Згадайте епізоди, у яких ідеться про такі предмети та явища:

- 1) Недогарок – *(діти із жахом дивилися, як догоряв останній недогарок).*
- 2) Голод – *(усе більше мучив Тома й Беккі).*
- 3) Шматочок пирога – *(Том поділив його навпіл й дав шматок дівчині).*
- 4) Ями – *(були скрізь у коридорах печери й не давали швидко йти).*
- 5) Надія – *(її Том постійно вселяв у Беккі).*
- 6) Джерело – *(біля нього зупинилися діти).*
- 7) Мотузка від повітряного змія – *(за її допомогою Том обстежував бокові коридори печери).*
- 8) Провалля – *(коридори закінчувалися проваллями).*
- 9) Рука – *(її побачив Том, обстежуючи коридор, і впізнав індіанця Джо).*
- 10) Індіанець – *(теж був у печері, але, злякавшись голосу, утік).*
- 11) Поцілунок – *(Том поцілував Беккі й пішов шукати виходу з печери).*
- 12) Клубок у горлі – *(був у Тома, коли він прощався з подругою).*

**Перевіримо пам'ять.** Швидко і правильно з'єднати стрілочками імена хлопців та їх піратські прізвиська.

Том Соєр  
Джо Гарпер  
Гек Фіні

Кривава Рука  
Соколине Око  
Чорний Месник Іспанських Морів  
Гроза океанів

**«Картинна галерея».** **Методичний коментар:** учні презентують свої малюнки, коротко переказуючи намальований уривок і доводячи, чому саме цей уривок сподобався.

**Відеовікторина** (уривок – пояснення учнів).

### **IV. Закріплення вивченого матеріалу та корекція знань.**

**Слово вчителя основ здоров'я з елементами бесіди.** Читаючи таку цікаву повість, я думаю, що хлопці уявляли себе Томом Соєром або Геком Фінном, а дівчата порівнювали себе з Беккі Тетчер. Ви, мабуть, згадували власні пригоди, про які ви розповідали на початку уроку. Але життя буває непередбачуваним. Тому давайте зараз навчимося як поводити себе під час різних критичних ситуацій.

### **Приєм «Творче моделювання».**

• **Том Соєр (підготовлений учень) розповідає «Правила виживання на острові» (як розводити вогнище, знаходити прісну воду).**

1. Для початку заспокойтеся, проаналізуйте ситуацію. Не впадайте в паніку, не здійснюйте необдумані вчинки.

2. Якщо ви знаходитесь в лісі, то постарайтеся зорієнтуватися і вийти до якогось водоймища. Якщо ви знайдете річку, то йдіть за течією річки вздовж берега, можливо, ви натрапите на місцевих мешканців острова.

3. Якщо ви зовсім не орієнтуєтесь, то краще не рухайтесь з місця, займіться підготовкою до ночівлі. Побудуйте яке-небудь укриття. Цілком може згодитися курінь. Він захистить вас вдень від спеки, а в темний час доби не дасть замерзнути.

4. Намагайтесь зібрати достатню кількість сухих дров, щоб можна було розпалити багаття і підтримувати його протягом усієї ночі. Це відлякає від вашого табору диких тварин.

5. Пошукайте їжу. На острові можуть рости їстівні ягоди або коріння. Не вживайте в їжу ті плоди, в їстівності яких ви невпевнені. Хорошим джерелом їжі можуть служити комахи. Знайдіть пляшку. Добре якщо б ній була якась солодка рідина, помістіть її на дереві. За ніч у вашій пляшці накопичиться достатня кількість комах для сніданку.

6. Не забудьте подбати про питну воду. Найпростіший спосіб добути воду – це збір дощової води влаштуванням різних водозбірників, наприклад, обв'язати тканиною дерево. Не варто забувати про таке чудове явище як роса. Намотавши на щиколотки ніг тканину (майка, футболка) і побігавши вранці по росі 30 хвилин, можна зібрати з кожної ноги до 100-150 грам води. Росою можна не тільки напитися, але й вмитися, освіжитися, щоб бадьоро боротися за виживання.

7. Ще один спосіб отримання води – це метод конденсації випарів. Тут можна використовувати кілька варіантів. Найпростіше набити соковитою травою поліетиленовий пакет і покласти на сонці.

8. Якщо ви все-таки вибралися до водойми, і завдяки щасливому випадку він виявився прісним, ні в якому разі не вживайте сиру воду. Прокип'ятіть її кілька хвилин на багатті. Отримувати вогонь можна різними способами: за допомогою традиційних сірників, запальничок, кресала. Якщо нічого з переліченого вище немає в наявності, то доведеться застосувати інші способи: отримання вогню тертям двох сухих гілок, висікання іскор з каменів, лінзою.

- ***Джо Гарпер розповідає як запікати рибу.***

1. Рибу можна запекти на вогнищі. Для цього очищену рибу треба населити на міцну гілку і смажити над вогнем.

2. Можна очищену рибу, цілу або нарізану шматками, щільно загорнути у декілька шарів товстого листя з дерева, в гарячій золі викопати ямку і укласти в неї згортки з рибою, потім засипати зверху гарячою золою і вугіллям. Приблизно через годину (залежно від розміру тушки) рибу вийняти і перевірити її готовність. Якщо м'ясо можна відокремити від хребта, воно не має рожевого забарвлення, то страва готова.

3. Інший спосіб: взяти трішки землі, розвести її водою, щоб утворилася густа глина, обмотати рибу щільно листям та обмастити товстим шаром глини і покласти на вогонь. Готовність риби визначається по розтріскуванню глини.

- ***Гек Фінн розповідає про шкоду паління.***

До складу листків тютюну входять такі речовини як нікотин, білки, вуглеводи, органічні кислоти, смоли та ефірні олії. Нікотин – одна з найсильніших рослинних отрут. Ніхто не зміг допалити першу цигарку до кінця. Цьому заважають запаморочення й нудота, а часом і ще не приємніші відчуття: інтенсивне слиновиділення, тремтіння рук, блювання, пронос. У тяжких випадках людина навіть непритомніє. Тютюновий дим, який вдихає курець, насамперед потрапляє у верхні дихальні шляхи, а потім – у трахею та легені. Під впливом тютюнового диму відбувається хронічне подразнення слизової гортані, розвивається запалення голосових зв'язок: вони потовщуються, грубішають. Це призводить до зміни тембру голосу, що особливо помітно в молодих жінок. Унаслідок подразнення слизової оболонки бронхів і трахеї тютюновим димом розвивається бронхіт та трахеїт. Тому курці частіше хворіють на запалення легень, туберкульоз. Але я тепер порозумнішав і кинув таку шкідливу звичку!

- ***Том Соєр розповідає «Як вижити у печері» у розмові з Беккі (діалог)***



- Томе, а в печері можна вижити?  
- Так, Беккі. Якщо на вашому шляху зустрілася печера, і ви хочете її використати як укриття, то спершу треба все обстежити.  
- Томе, а там тільки один вихід?  
- Беккі, для того щоб перевірити наявність ще одного виходу, потрібен вогонь. Якщо дещо заглибившись в печеру полум'я буду «тягнути» вглиб – то печера не глуха і є інший вихід.

- А ми не заблукаємо?  
- Для того щоб не заблукати, потрібно робити на стінах позначки, або посипати землю хлібними крихтами, піском, крейдою.

- Томе, а тут є звірі?  
- Треба бути пильними, щоб з печери що-небудь не вилізло і не напало на нас. До печери треба підходити і обстежувати її з обережністю, адже подібні місця є улюбленими місцями проживання великих лісових і гірських хижаків. Сам звір може бути на полюванні, але ознаками того, що він мешкає в печері і може у будь-яку мить повернутись – є рештки, кістки його недавньої жертви, сліди кігтів на стінах, шерсть тощо.

- Ой, Томе, мені страшно.  
- Не хвилюйся, Беккі, найважливіше, щоб вижити в печері – це зберігати спокій, залишатися врівноваженим і ясно мислити. Якщо почнете панікувати, то можете втратити контроль над собою і позбутися шансів на виживання. Влаштувати табір краще не дуже глибоко у печері, щоб у разі виникнення екстремальної ситуації, нападу – мати можливість відступити. Але, звичайно, щоб вітер і дощ зовні не досягали вас. Важливо усю ніч підтримувати вогонь багаття, тому що всі дикі тварини бояться полум'я. Якщо поруч є джерело води, то ваші шанси на виживання зростають.

### ***Перегляд уривку фільму «Том Соєр» «Том і Беккі у печері».***

#### **V. Узагальнення.**

##### **Бесіда.**

- Що ви запам'ятали сьогодні?
- Чи вірно автори фільму показали поведінку дітей у критичних ситуаціях?
- На місці якого героя ви уявили себе?
- Чого ви навчились сьогодні на уроці?
- Про що дізнались?
- Чому важливо зберігати спокій у екстремальних ситуаціях?
- Чи зможете ви вижити на безлюдному острові?
- Чому Гек Фінн кинув палити?

##### ***Гра «Мікрофон» (діти передають мікрофон один одному).***

- Я навчився у Тома....
- Я дякую Томові.....
- Я взяв від Гека....

***Заключне слово вчителя зарубіжної літератури.*** *Сподіваюсь, що ті знання, які ви здобули сьогодні на уроці допоможуть вам знайти себе і здолати всі труднощі. Пам'ятайте, що життя – найцінніше ваше багатство. «Життя – це те, що більш за все цінуємо, а менше всього бережемо». Жан де Лабрюйєр. Бережіть власне життя, будьте готові до екстремальних критичних ситуацій. Попереду зустріч з новими героями, які змогли здолати всі труднощі і залишитись Людиною.*

#### **VI. Підведення підсумків уроку. Виставлення оцінок.**

##### **Домашнє завдання (на вибір)**

1. Написати фанфік «Нові пригоди Тома Соєра».
2. Написати твір «Том Соєр навчив мене...».
3. Написати твір «Справжня дружба Тома і Гека».

### Список використаних джерел та літератури

1. Волощук Є. В. Світова література: підручник для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Є. В. Волощук. – К.: Генеза, 2013. – С. 154-180.
2. Волощук Є., Слободянюк О. Світова література, 5 кл.: кн. для вчителя: календарно-темат. планув. та розробка уроків. К.: Генеза, 2013. – С. 137-158.
3. Загоруйко О. Я. Світова література. 5 клас (за підручником О. М. Ніколенко, Т. М. Конєвої, О. В. Орлової та ін.). – Х.: Вид. група «Основа», 2013. – С. 71-84.
4. Ніколенко О. М., Мацевко-Бекерська Л. В., Орлова О. В. та ін. Книжка для вчителя: Уроки зі світової літератури в 5 кл. (Серія «Бібліотека словесника»). – К.: Грамота, 2013. – С. 121-157.
5. Паращич В. В. Усі уроки світової літератури. 5 клас. II семестр. – Х.: Вид. група «Основа», 2013. – С. 10-50.
6. <http://dovidka.biz.ua/tom-soyyer-skorochno-po-glavah/> <http://www.zarlit.com/short2014/14.html>  
[http://svitlitteraturu.ucoz.ua/load/mark\\_tven\\_prigodi\\_toma\\_sojera\\_dopomoga\\_uchnju/35-1-0-634](http://svitlitteraturu.ucoz.ua/load/mark_tven_prigodi_toma_sojera_dopomoga_uchnju/35-1-0-634)  
<http://dovidka.biz.ua/yaki-funktsiyi-vikonuye-literatura/>

**Веремійчук Світлана Василівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Кунівської ЗОШ I-II ст. Ізяславського р-ну.

### **Володимир Винниченко «Федько – халамидник». Художня розповідь про дивовижного хлопчика Федька, його життя і пригоди, стосунки з однолітками**

**Мета:** продовжити роботу щодо аналізу твору Володимира Винниченка «Федько-халамидник»; розвивати навички виразного читання, логічне та образне мислення, висловлювати своє ставлення до зображуваного; виховувати високі моральні якості та духовні цінності.

Хід уроку

**Життя дане на добрі справи**

- I. Організація класу. Вітання.
- II. Перевірка домашнього завдання. Тести
- III. Слово вчителя.

Сьогодні у нас звичайний урок української літератури, звичний уже для нас кабінет, звичне оточення. Проте, сподіваюсь, незвичним є ваш настрій перед заняттям...

- Чи справдились ваші прогнози щодо розвитку подій?
- Що найбільше схвилювало і вразило вас у творі?
- Чи змінилось упродовж оповідання ваше ставлення до Федька і Толі?

#### **1. Бесіда:**

1. Про що розповів Федько хлопцям? (Про льодохід)
2. Чому Федько вирішив не йти до школи?
3. Прочитайте опис льодоходу. (с. 65) Давайте пригадаємо, як називається такий

опис.



4. Чому і на що побилися об заклад Толя і Федько?
5. Яким чином Федько переправився на другий бік річки? Зачитайте епізод (ст. 68 3 абзац)

- Думаю, не було жодного байдужого, коли ви читали як Федько, крок за кроком, долав перешкоди на річці. Володимир Винниченко так майстерно за допомогою художньої деталі відтворив події, емоції, реакцію усіх, що складається враження, неначе все це відбувається на очах у читачів.

6. Чому Толя вирішив піти на кригу? **Інсценізація.**

- Завдання: давайте інсценізуємо розмову між Толею і Федьком, докладаючи максимум зусиль, здібностей, аби чітко передати задум автора і внутрішній світ героїв (заслуховуємо декілька пар). *Ст. 69 дай мені свою палицю. Толя взяв палицю й пішов на кригу.*

7. Розкажіть, що зображено на малюнку.
8. Що трапилось з Федьком?
9. Чому Толя не допоміг Федьку? Як це його характеризує?
10. Як хлопці витягли Федька із води?
11. Через що Федько збрехав батькові Толі? Як це його характеризує?
12. Чим же закінчилася історія з Федьком?
13. У чому виявилась бездушність Толі до Федька під час похорону?
14. Чи є зображуваний епізод у творі? Як би ви його прокоментували.

**2. Асоціативний диктант.** На дошці уже прикріплений жовтий листок з словами-характеристикою Федька його мамою. Поряд – зелений і червоний з підписом «Федько» «Толя». Учні по черзі підходять до дошки і прикріплюють листочки-смужки з словами, що характеризують героїв.



**Федько:** чесний, не любить видавати товаришів, добрий, мужній, альтруїст, відчайдушний, добро світло, спритний, надійний, правдивий, симпатія.

**Толя:** брехливий, боягузливий, делікатний, негідний чорний, бездушний, егоїст, підлий, скритий, зло, антипатія, темрява (якщо учні не знають значення слова, наприклад альтруїст, вчитель пояснює).

- **Слово вчителя.** Що вам нагадують ці кольори, на яких написані слова, які характеризують хлопців. Дійсно, це кольори світлофора. Давайте пригадаємо, як ми повинні переходити дорогу на світлофорі. Молодці, надіюсь, що дорогу ви переходитимете лише на зелений колір. А чому ж риси наших героїв ми розмістили на листках кольору світлофора. Так, червоний колір, на якому слова-

характеристика Толі, начебто застерігає нас, промовляє, що не можна чинити так, як Толя. А зелений, як світло світлофора, відкриває нам дорогу до доброти, чесності, благородства, дружби.

А зараз уважно подивіться на слова на зеленому і червоному листках і знайдіть пари (добро-зло, альтруїст-егоїст, симпатія-антипатія...), як такі слова називаються у мові.

### **3. Теорія літератури: Антитеза. Контраст. Робота в парі.**

Учні списують з дошки правило і розповідають один одному.

#### ПРОТИСТАВЛЕННЯ АНТИТЕЗА КОНТРАСТ

Різко окреслена протилежність у чомусь: рисах характеру, у властивостях предметів чи явищ.

### **4. Складання діаманти «Федько і Толя».**

1. Федько

2. Запальний, неслухняний
3. Бешкетує, розважається, ризикує
4. Справжній халамидник, благородна дитина
5. Заздрить, обманює, боїться
6. Слухняний, тихий
7. Толя

**5. Робота з ілюстраціями.**

Вчитель розповідає про небезпеку ходіння по льоду та про рятувальників, демонструючи фото.



**6. Проблемне питання.**

Щоб ви сказали Федькові і Толі, щоб застерегти їх від тих дій на річці? Свої застереження запишіть у меми.





### 7. Творче завдання.

Чи подобається вам закінчення оповідання. Запропонуйте свій варіант кінцівки твору.

Домашнє завдання. Зробити ілюстрації до твору. Відповідати на питання підручника **Підсумок уроку**. «Закінчи речення».

- Сьогодні на уроці я зрозумів ...
- Від сьогодні я ...
- Найкраще мені запам'яталося ...
- Найактивнішим на уроці був ...
- Свою роботу під час уроку я оцінюю ...

### Робота з епіграфом твору.

#### Вчитель розповідає притчу.

*Ця історія трапилась дуже давно у старовинному місті, де мешкав один мудрець.*

*Слава про його мудрість розійшлась далеко за межі міста. Та жив у тому місті один чоловік, який заздрив славі мудреця. І от вирішив він придумати таке запитання, щоб мудрець не зміг на нього відповісти. Пішов чоловік на узлісся, спіймав метелика, заховав його в долонях і подумав: «Спитаю я в мудреця: скажи, який метелик у мене в руках – живий чи мертвий». Якщо він скаже «живий», я стисну долоні, і метелик помре; а якщо скаже «мертвий» я розкрию долоні, і метелик полетить. Ось тоді всі зрозуміють, хто з нас розумніший.*

*Так усе і сталося. Зловивши метелика, лихий чоловік попрямував до мудреця і запитав: «Який метелик у мене: живий чи мертвий?»*

*І мудрець, який і справді був дуже розумною людиною відповів: «Усе в твоїх руках, чоловіче».*

**Учитель:** Як ви гадаєте, що мав на увазі мудрець?

– Від вибору чоловіка залежатиме життя метелика.

**Учитель:** Який прихований зміст цієї легенди?

– Від людини залежить, чого у світі стане більше – добра чи зла. Тому я бажаю вам, щоб ви творили лише добро.

### Список використаних джерел та літератури

1. Ілюстрації та фото з Інтернету.



**Гуменюк Лариса Леонідівна,**  
учитель зарубіжної літератури  
Колубаївського НВК Гуменецької ОТГ,  
Кам'янець-Подільського р-ну

### **Реалізація наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» на уроках літератури**

Однією з найважливіших функцій освіти на сучасному етапі розвитку нашого суспільства є збереження і зміцнення здоров'я школярів. Формування компетентної особистості, здатної до здорового способу життя, корисної суспільству – соціальне замовлення держави, зумовлене часом. Вихованням свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я громадян як до найвищої соціальної цінності.

Стратегічні цілі здоров'язбережувальної компетентності визначені Законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI ст.), Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та іншими нормативними документами.

Дослідженням у галузі охорони здоров'я були присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних філософів, медиків, психологів, педагогів. П. Блонський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський приділяли велику увагу ролі школи у створенні умов для формування здорового способу життя. В роботах М. Амосова, Г. Апанасенка, І. Брехмана, Ю. Лісіцина розкриваються фундаментальні питання, пов'язані зі здоров'ям людини. Також питання здоров'язбереження висвітлювалися в дослідженнях В. Загвязинського, П. Підкасистого, Т. Шамова.

Ще з прадавніх часів здоров'я і життя людини вважалося основною цінністю і метою будь-якого суспільства, критерієм його соціального стану. Знання про здоров'язбереження передавалися від покоління до покоління у вигляді розповідей, повчань тощо.

В історичному розвитку знань про здоров'я та методи його укріплення існують різні тенденції, пов'язані з культурою та етнографічними особливостями народів. Кожен народ вніс до скарбниці знань про здоров'я свої, властиві лише йому, відомості. У цьому процесі простежуються дві різко відокремлені тенденції, які характеризуються оригінальною теоретичною основою та застосовуваними методами. Одна з них характерна для західної, а друга – для східної цивілізації.

Західну цивілізацію найбільше притягувала можливість досягнення безпосередньо корисного результату у вигляді стимуляції рухових якостей – сили, швидкості, витривалості, спритності. Основними засобами здоров'язбереження людини були фізичні вправи, харчові обмеження, постійне тренування волі і характеру, що було зумовлено потребою держави в сильних, здорових воїнах, здатних воювати та перемагати. В зарубіжній літературі прикладом такої тенденції служать поеми давньогрецького поета Гомера «Іліада» та «Одіссея». Працюючи з текстом поеми «Іліада», визначаємо епізоди, які могли справити на давніх греків виховний вплив (пісня 24). Працюючи в групах, готуємо відповідь на запитання: «Гектор, дорікає Ахілла за його «залізне серце», чи правий він був?». Знаходимо в поемі приклади того, як може вплинути на людину злість, що вона може зробити з людиною і до чого довести. В поемі описана душевна трагедія героя, його шлях від згубного гніву до душевного очищення й людяності.

На відміну від західної цивілізації, оздоровчі засоби, що використовувалися на Сході, переслідували іншу мету – поліпшити загальний стан організму, привести його до гармонії з оточенням. Саме на Сході, у давній Індії та інших країнах, об'єднаних близькою культурою та віросповіданнями, виник один з найцінніших оздоровчих методів –

психорегуляція, здійснювана у різних формах (самонавіювання, зосередження з відчуженням від зовнішніх подразників, релаксація, медитація).

У суспільстві проблема здоров'я не існує окремо від проблеми людини, вона виникає разом з людиною і видозмінюється відповідно до розвитку людської культури.

Більшість дослідників сходяться на думці, що здоров'язбережувальна компетентність передбачає здатність людини розуміти, пояснювати, регулювати свій функціональний стан, поведінку, спосіб життя з метою збереження здоров'я, якості життя і довкілля. Відтак здоров'язбережувальна компетентність розглядається як навички збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до нього, розвиток особистої фізичної культури.

Питанню збереження здоров'я дітей велику увагу в різні часи приділяли видатні педагоги: Я. Коменський, Песталоцці. В. Сухомлинський закликав запобігати перевантаженню учнів шляхом чергування різних видів роботи. Педагог відмічав, що погіршення здоров'я дітей шкільного віку є не лише медичною, а й серйозною педагогічною проблемою. В. Сухомлинський писав: «Турбота про здоров'я людини, – це, насамперед, турбота про гармонію всіх фізичних, духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості».

Метою базової загальної середньої освіти є розвиток і соціалізація особистості учнів, формування їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення й поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Наскрізні лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання в різних ситуаціях.

Запровадження наскрізних ліній, а саме «Здоров'я і безпека» передбачає формування всебічно розвиненого члена суспільства, здатного усвідомлювати пріоритетність здорового способу життя, допомагати у формуванні безпечного здорового життєвого середовища.

Здоров'язбережувальні технології передбачають:

- Зміну видів діяльності, чергування інтелектуальної, емоційної, рухової видів діяльності;
- Групової й парної форм роботи, які сприятимуть підвищенню рухової активності, вчать вмінню поважати думки інших, висловлювати власні думки, правилам спілкування, проведення ігор та ігрових ситуацій, нестандартних уроків, інтегрованих уроків.

Реалізуючи програмовий матеріал з літератури, здійснюючи освітній процес, вчитель застосовує сукупність прийомів та методів організації навчання спрямованих на засвоєння певних знань, а також збереження та зміцнення фізичного, психічного, духовного здоров'я та формування позитивних мотивацій школярів до вивчення предмету. Здійснюється перехід від інформаційно-пояснювального підходу до діяльнісного з використанням здоров'язбережувальних та інтерактивних технологій.

У структурі уроку доречно застосовувати такі елементи, як: з'ясування самопочуття; «хвилина духовного оздоровлення»; релаксація; оздоровлювальні вправи; створення ситуації успіху; рефлексія.

Вчителі зарубіжної літератури, на прикладах творів, які вивчаються протягом року, формують в учнів поняття здоров'язбереження, знаходячи приклади збереження здоров'я й безпеки.

Діти повинні рости здатними вести здоровий спосіб життя й уміти формувати навколо себе безпечне життєве середовище. Прикладом того є твір Е. Портер «Полліанна». Маленька дівчинка зуміла змінити своєю «грою в радість» життя жителів цілого містечка. Це твір, який ідеєю радості життя, захоплює не тільки дітей, а й дорослих.

Він цінний як практичне керування, щоб стати емоційно стійким членом суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя.

Учні мають усвідомити переваги здорового способу життя та безпечної поведінки. В 5 класі, вивчаючи тему «Фольклор», можна запропонувати учням навести приклади 2-3 життєвих ситуацій, у яких можна використати прислів'я і приказки про збереження здоров'я:

Весела думка – половина здоров'я.

Усе можна купити, тільки здоров'я – ні.

Бережи одяг, доки новий, а здоров'я – доки молодий.

Здоров'я – найдорожчий скарб.

Аби зуби, а хліб буде.

Без здоров'я нема щастя.

Бережи здоров'я змолоду, а честь під старість.

Як на душі, так і на тілі.

Подивись на вид та й не питай про здоров'я.

Без здоров'я немає щастя.

Веселий сміх – це здоров'я.

Було б здоров'я, а все інше наживемо.

Доки здоров'я служить, то людина не тужить.

Вартість здоров'я знає лише той, хто його втратив.

Весела думка – половина здоров'я.

Іржа залізо їсть, а чоловіка – хвороба.

Люди часто хворіють, бо берегтись не вміють.

Апетит приходить із першим шматком, а суперечка – з першим словом (ар.).

Коли гніваєшся на когось, залишай місце для примирення (ар.).

Загоюється рана від стріли, знову піднімається зрубаний ліс, але не загоюється рана від злого слова (інд.).

Разом з дітьми складаємо пам'ятку: «Щоб прожити до ста літ», використовуючи дані прислів'я і приказки. Позитивна мотивація до навчання – глибоке пізнання нового з усвідомленням того, що результат принесе задоволення. Здоров'язбережувальні освітні технології – це сукупність психолого-педагогічних прийомів і методів роботи, технологій, що використовуються вчителями.

Застосовуючи педагогічний прийом «Кредит довіри», у деяких випадках ставимо оцінку «в кредит». Це шанс для учня проявити себе і довести свою спроможність. Для вчителя важливо дати зрозуміти, що я вірю в нього. Підтримати позитивні мотивації учня.

Вправа «Кумир». На карточках роздати «кумирів життя». Завдання: Пофантазуйте, яким чином вони б довели вам необхідність вивчення теми, яку потрібно вивчити вам.

Хвилину розвантаження можна проводити, включаючи елементи вправ розвитку пам'яті:

1 вправа. Права рука, з витягнутою кистю руки, під підборіддям, а ліва – випрямлена, кисть руки затиснута в кулак. На рахунок 2, змінюємо положення рук. Потім ускладнюємо вправу: руки змінюємо, плескаючи в долоні.

2 вправа. Правою рукою тримаємося за ліве вухо, а лівою рукою торкаємося носа. Плещемо в долоні і змінюємо положення рук.

3 вправа. Руки витягнуті перед собою. Права кисть руки затиснута в кулак, ліва кисть руки також в кулак, а великий палець догори. Плещемо в долоні і змінюємо положення рук.

4 вправа. Права рука на лівій. Піднімаємо праву руку, згинаючи в лікті, як при відповіді. Після плеску в долоні, змінюємо положення рук.

Вправи виконуються 5 хвилин. З кожним разом швидкість виконання прискорюється, а пам'ять покращується. Ось тоді кількість вправ можна збільшити. Під час виконання вправ можна читати речівки, вірші. При виконанні таких вправ, починає працювати як ліва півкуля мозку так і права.



Реалізувати здоров'язбережувальну компетентність можна, застосовуючи комунікативно-ситуативні вправи за такою моделлю:

- Життєва ситуація;
- Мотивація комунікативних дій;
- Форма, вид, модель пред'явлення інформації.
- Виконання комунікативно-ситуативної вправи № 1.

Ви – консультант зі здорового способу життя. Переконайте Полліанну, героїню роману Е. Портер «Полліанна», що після аварії її життя не закінчилось.

Консультант. Полліанно, згадай як ти допомогла місіс Сноу. Вона ж не могла ходити. А ти їй сказала, що крім ніг у неї є й руки.

Полліанна. Але ж місіс Сноу уже пожила на світі, а я ще занадто молода. Мені хочеться спілкуватися з друзями, жити повноцінним життям.

Консультант. Не забувай свої слова, які ти сказала місіс Сноу. Крім ніг у тебе є ще й руки. Місіс Сноу навчилася в'язати різні речі для дітей і тепер в'яже для сиріт. Я вірю, що й ти знайдеш свою справу.

Комунікативно-ситуативна вправа № 2.

Чи вміємо ми цінувати своє життя?

Оповідач. Один бізнесмен нагромадив великий капітал – 3 млн. доларів. Якось він вирішив, що візьме рік відпустки, щоб удосталь відпочити. Але щойно він це замислив, як його відвідав Янгол Смерті. Бізнесмен дуже злякався та вирішив будь-що вмовити його продати йому трохи часу.

Бізнесмен. Продай мені три тижні життя, і я віддам тобі третину свого капіталу – 1 млн. доларів.

Янгол Смерті. Ні. Потрібно було раніше про це думати.

Бізнесмен. Гарзд. Залиши мені два тижні життя. Я віддам тобі третину своїх грошей, а це ж 2 млн. доларів.

Янгол Смерті. Я тобі й зараз відмовлю.

Бізнесмен. Продай мені тільки один день, щоб зміг насолодитися красою цієї землі, обійняти дружину, дітей, яких я давно не бачив. Я віддам тобі все, що маю – 3 млн. доларів.

Янгол Смерті. А чому ти про них не думав раніше?

Бізнесмен. Ти можеш дати мені кілька хвилин, щоб я написав прощального листа?

Янгол Смерті. Так, я дам тобі кілька хвилин.

Оповідач. І чоловік написав: «Правильно використовуйте час, який вам відведено на життя. Я не зміг купити навіть години за 3 млн. доларів. Перевірте, чи все, що вас зараз оточує, справді має цінність. Бережіть здоров'я, бережіть життя! Живіть правильно!».

Комунікативно-ситуативна вправа № 3.

Небезпечне захоплення молоді наркотиками.

Торговець наркотиками (до дівчини, що проходить повз). Красуне, хочеш завжди бути веселою й безтурботною? Купи новий препарат.

(Дівчина відмахується й іде геть. В цей момент проходять молоді люди).

Торговець. Молоді люди! Підходьте за адреналіном радості й щастя! Будете себе відчувати енерджайзерами!

(Молоді люди підходять).

Юнак. Дядьку, ви так рекламуєте свій товар, що я аж заслухався. Ви що, випробовували його на собі?

Торговець. Ти що? В мене стільки товару! Часу зовсім немає. А мені він навіщо?

Юнак. Та це ж сила, краса й щастя. Чи не так?

Торговець. Чого ти до мене пристав? Мені потрібно утримувати сім'ю.

Юнак. А як же бути тим, кому ви продаєте свій товар? Крім усіх тих «чудових якостей», які ви розхвалюєте, у ньому є ще три якості: до хати наркомана не зайде злодій, його не вкусить собака, і він ніколи не постаріє.

Торговець. От бачиш, ти й сам довів його цінність.

Юнак. Е ні. Злодій не прийде до наркомана, бо той багато грошей віддає за наркотики і стає бідним, а в бідного нічого красти. Через кілька років вживання наркотиків у нього почнуть боліти ноги, й він ходитиме з палицею. А який собака вкусить людину, у якої в руці палиця? Наркоман ніколи не постаріє, бо помре молодим.

Не потрібно бути байдужими до себе і до людей. Потрібно пам'ятати, що найбільша цінність – це людське життя і здоров'я. Щороку 7 квітня все прогресивне людство відзначає Всесвітній день здоров'я. Гейне, німецький поет, писав: «Єдина краса людини – здоров'я». Проблема здоров'я людини – одвічна. Для її розв'язання у 1948 році була створена Всесвітня організація охорони здоров'я, мета якої – забезпечувати умови для способу життя, пропагувати наукові досягнення в галузі медицини, поширювати передові методи лікування хворих. Власне здоров'я кожної людини в її руках. Наскільки людина обізнана і дотримується культури здоров'я, настільки вона здорова.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Андрєєва В. М. настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем – майстром. – Х.: вид.гр. «Основа», 2009.
2. Антонова О. Є., Поліщук Н. М. Підготовка вчителя до розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів: монографія. Житомир «Полісся», 2016.
3. Ващенко О. Здоров'язбережувальні технології в загальноосвітніх навчальних закладах / О. Ващенко, С. Свириденко // Директор школи. – 2006. – № 20. – с. 12-15.
4. Сухомлинський В. О. Здоров'я і ще раз здоров'я // Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – т 3. – с. 18.

**Ковальчук С. В.,**  
вчитель української мови та літератури  
Судилківського ліцею  
Шепетівського р-ну

#### **Реалізація компетентнісного підходу у викладанні літератури через наскрізну лінію «Здоров'я і безпека» на уроках літератури**

У Законі України «Про освіту», розробленому на основі Концепції «Нова українська школа», проголошено курс на впровадження компетентнісного підходу до освіти. У статті 12 зазначено: «Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки та технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти».

Ключова компетентність – спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності й належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів.

Предметна (галузева) компетентність – набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань.

В контексті положень «Нової української школи» запроваджено компетентнісний підхід до навчання української літератури відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти, метою якого є «розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної та літературної компетентностей, гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій».

Основне завдання сучасної загальноосвітньої школи полягає в наданні змоги учневі досягнути внутрішню логіку предмета, що вивчається, у ретельному доборі навчального матеріалу за принципом життєвої доцільності й функціональності, в активізації ролі самостійного навчання. Варто також урахувати, що для успішної діяльності сьогодні недостатньо знань і вмінь, необхідні ще віра в себе, у свої сили, здатність ухвалювати рішення, жити й працювати в колективі й зосереджувати свої зусилля на конкретних завданнях, виявляти проблему, формулювати припущення й вести самостійний чи спільний пошук способів розв'язання її, брати на себе відповідальність за результати дій і вчинків.

Реалізація поставлених завдань передбачає: зміщення акцентів у навчанні з процесу накопичення предметних знань на вироблення умінь автономно застосовувати їх у ситуації невизначеності; становлення учня як суб'єкта навчальної діяльності й особистісного саморозвитку; посилення ролі загальнонавчальних умінь; необхідності забезпечення формування не лише предметної (літературної), а й ключових компетентностей. Важливими стають уміння, які допомагають учневі діяти, і знання, що необхідні для цих умінь.

Оновлена програма покликана стати одним із інструментів запровадження засадничих ідей особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів у повсякденну практику.

Концепція нової української школи подає таке трактування компетентності: «динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність».

Учитель української мови та літератури повинен пам'ятати повсякчас, що компетентісно зорієнтоване навчання української словесності закінчується не відповіддю біля дошки, а створенням продукту, яким може бути, наприклад, самостійно підготовлений твір будь-якого жанру, виконаний проект, запропоноване розв'язання проблеми; гармонійний міжособистісний діалог тощо.

Нині інформаційне суспільство потребує творчих особистостей, здатних самостійно мислити, приймати нестандартні рішення, адаптувати свої знання в різних галузях, використовуючи найсучасніші технології, тому реалізація потенціалу, закладеного від природи в дитині, – актуальне завдання сучасної освіти.

Розвиток мислення – важливе, проте не єдине завдання навчання, тому потрібно обирати методи, що розвивають емоційну, моральну й духовну сфери дитини.

Компетентнісний підхід висуває на перше місце не інформованість учня, а вміння розв'язувати проблеми, що виникали в конкретних ситуаціях, за допомогою одержаних знань і набутих умінь.

Наскрізні лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів; їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища. Наскрізні лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях. Усього виділено 4 наскрізні змістові лінії (однакові для всіх навчальних предметів):

Екологічна безпека та сталий розвиток

Громадянська відповідальність

## Здоров'я і безпека

### Підприємливість та фінансова грамотність.

Мета наскрізних ліній – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, зрештою, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності.

1. Для наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» – це формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства.

2. Метою вивчення наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» є формування відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи й механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи. Ця наскрізна лінія освоюється через колективну діяльність – дослідницькі роботи, роботи в групі, проекти тощо, яка розвиває в учнів готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок.

3. Завданням наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» є становлення учня як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище.

4. Вивчення наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» забезпечить краще розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо); сприятиме розвитку лідерських ініціатив, здатності успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Реалізації здоров'язбережувальної ключової компетентності сприяє наскрізна лінія «Здоров'я і безпека», орієнтуючи на формування учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного громадянина, що дотримується здорового способу життя, активно долучається до облаштування безпечного для життя й діяльності середовища.

Наскрізна змістова лінія «Здоров'я і безпека» передбачає:

#### ➤ уміння:

- знаходити необхідну інформацію про здоров'я, критично оцінювати її;
- використовувати набуті знання і вміння для забезпечення безпеки своєї й інших;
- наводити приклади з художніх творів, де порушені ці проблеми;
- діяти в ситуаціях, загрозливих для здоров'я.

#### ➤ ставлення:

- усвідомлення власного здоров'я як цінності не лише особистої, а й суспільної;
- ведення здорового способу життя й пропаганда його;
- усвідомлення залежності й впливу власної поведінки на здоров'я і безпеку свою й оточення.

В українській літературі вивченням наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» прагнемо сформувати учня духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінним членом суспільства, який здатний дотримуватися здорового способу життя, допомагати у формуванні безпечного здорового життєвого середовища.

Наприклад, при вивченні у 8 класі твору Володимира Дрозда «Білий кінь Шептало» пропонуємо учням інтерактивну гру «Тиск однолітків». Об'єднавшись у групи, діти розраховуються на номери. Спочатку другі номери переконуватимуть перші вчинити щось (скажімо, з'їсти цукерку), а ті відмовлятимуться. Потім другі і треті разом умовлятимуть перші номери зробити це. Під час обговорення з'ясуємо: коли важче було протистояти тиску? (Коли вмовляє кілька людей). Чому одна людина пропонує щось небезпечне іншій? (Можливо, вона хоче виправдати себе – мовляв, не я один такий, а мій друг (брат, сестра) також це робить, що тут такого?)

Підсумуйте, запитавши в учнів: «Вплив однолітків є позитивним або негативним?», «Чи легко бути індивідуальністю?» За допомогою цих питань учні вчаться висловлювати

судження про життєвий вибір сучасної людини, її можливість зберегти індивідуальність, розуміти важливість поваги до почуттів інших і надання допомоги тим, хто її потребує.

При вивченні теми: «Т. Шевченко. Тема жіночої долі у творчості поета («Катерина», «Наймичка»)» пропоную провести мозковий штурм: «Складові родинного щастя», розказати, як родина допомагає забезпечити матеріальні і духовні потреби людини. Використовую заготовку плаката: «Щаслива родина».

Роздаю учням стікери (клейкі папірці) і пропоную кожному написати одну рису щасливої родини. Учні по черзі зачитують те, що написали, і прикріплюють до плаката. Підсумок: «Якщо людина надає перевагу справжнім цінностям, вона, як правило, виграє».

Забезпечення компетентнісного підходу в навчанні української мови і літератури в умовах технологізації освіти сприяє формуванню в учнів здатності знаходити правильне рішення в різних життєвих ситуаціях.

Під час реалізації ідеї особлива увага як на уроках літератури, так і на уроках мови приділяється розвитку ключових компетентностей: соціальної, мотиваційної, функціональної.

Реалізація компетентнісного підходу у навчанні забезпечується за допомогою методики критичного мислення, інтерактивних технологій навчання, екзистенційно-діалогічного підходу при вивченні літератури.

Метою такого навчання є: розкрити інтереси, нахили, здібності учнів, дати виявитись самостійній творчості кожної особистості.

Отже, компетентнісний підхід у навчанні вчителів-словесників, так як і в інших учителів-предметників – це сукупність компетентностей, якими повинен оперувати вчитель-предметник, спрямовуючи свою діяльність на розвиток особистості учня.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Дивослово. – 2004. – № 3.
2. Інноваційні технології та сучасний урок літератури / Упорядник І. Кузьменчук. – Київ, Видавничий дім «Шкільний світ», 2006.
3. Жартував Ф. В. Сучасні комп'ютерні технології в освіті / Ф. В. Жартував // Викладач 2000. – № 3.
4. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Директор школи. – 2000. – № 39-40.
5. Освітні технології: Навчально-методичний посібник // За ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001.
6. Сологуб А. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. – К.: Вид-во «Шкільний світ». – 220. Технологія креативного навчання // Завуч. – 2005. – № 28.
7. Токмань Г. Сучасні навчальні технології та методи на уроках української літератури // Дивослово. – 2002. – № 10.
8. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи.
9. Фурсова Л. Від літературної компетенції – до життєвої компетентності (Формування літературної компетенції учнів на уроках української літератури в процесі використання контекстних матеріалів) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005.
10. Шуляр В. І. Концепція літературної освіти школярів у системі профільного навчання // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2007. – № 5. – С. 2.

## Наскрізна лінія «Підприємливість і фінансова грамотність» на уроках літератури

Горпинюк Ольга Юріївна,  
вчитель зарубіжної літератури  
Миньковецької ЗОШ I-III ст.  
Дунаєвецького р-ну

### Урок позакласного читання в 9 класі. Д. Клейсон «Найбагатший чоловік у Вавилоні»

**Мета:** познайомити учнів зі життєписом американського бізнесмена і письменника Джорджа Клейсона та його книгою притч «Найбагатший чоловік у Вавилоні»; розвивати вміння і навички зв'язного мовлення із застосуванням аргументації; формувати позитивне ставлення до грошей, як невід'ємної реалії нашого життя та навички заробляти, зберігати і примножувати кошти; виховувати працелюбство, наполегливість, життєрадісність.

#### Перебіг уроку

##### I. Організаційний момент.

##### II. Мотивація навчальної діяльності.

##### Слово вчителя з елементами бесіди.

Урок літератури – це, звісно, урок про життя. Про радощі, мрії, прагнення, шляхи до них, спокуси, помилки, поневіряння, а ще про любов, дружбу, непохитність, волю, перемогу, турботу, втрати, біль і спокуту. Про це все ми з вами уже читали, обговорювали на наших уроках і продовжимо вивчати далі. Проте сьогодні ми знову будемо вести мову про гроші. Так, Бальзак показав нам, що відбувається з особистістю, якщо над нею бере верх золото. Проте ми живемо з вами в світі, де без грошей аж ніяк не обійтись. Послухайте кілька висловів і скажіть, що ви про них думаєте.

- Перед вами лежить майбутнє, що, мов дорога, зникає вдалині. На цій дорозі – ваші прагнення й бажання. Щоб вони здійснилися, ви маєте успішно керувати своїми грішми.

- Гроші – це мірило успіху в житті.

- Гроші дають можливість насолоджуватися найкращими дарами землі. (Учні коментують почуте)

- Давайте поділимося власним досвідом. Підніміть руки, у кого щодня є кишенькові гроші?

- Чи плануєте ви, як будете ними розпоряджатися?

- Чи залишаються кошти у вас до наступного дня?

- Хто розповідає вам, як, скільки і на що потрібно тратити гроші?

- Чи задумувались ви, чому в одних людей є достатньо грошей, а інші ледь зводять кінці з кінцями?

- А зараз я вам зачитаю деякі нотатки з блогу одного онлайн-підприємця, мандрівника і блогера Ореста Зуба: «Фінанси займають левову частину нашого життя. Так вже побудована людська цивілізація, що багато факторів залежать саме від економічних відносин. Тому, базова (і прокачана) фінансова грамотність є одним із найкращого, що ми можемо опанувати за життя. Не лише для себе, але й для рідних та оточення загалом.

Основними навичками, пов'язаними з коштами, є здатність їх заробляти, зберігати, примножувати. Так повелося, що у нашому суспільстві не прийнято говорити про гроші. Публічна зав'язка фінансової складової у багатьох викликає осуд, хоча в глибині душі, чим менше в людини коштів, тим більше вона про них думає, чи намагається обговорити фінансові питання в кулуарах, начебто приховуючись від чогось.

Фінансова грамотність це така ж дисципліна, як історія чи програмування. Про це треба говорити. Цьому треба навчати молодь і не соромитися спілкуватися про гроші. Я часто навішуюсь в США, найбагатшу країну світу. Там це вже давно зрозуміли.

Наприклад, коли на якійсь бізнесовій конференції людина ділиться власними фінансовими результатами, то інші аплодують стоячи, беручи приклад і натхнення. А у нас часто зціплюють зуби та подумки говорять: «*От зараза*» (чи щось подібне). А дарма! Зрештою, Каліфорнія – це штат, який утворився внаслідок притоку людей, які шукали золото. Воно у них в крові. І варто брати приклад (не у всьому, а перебирати найкраще).

В будь-якому разі, фінансова грамотність – це навичка, а не вроджений дар. Її можна і варто опанувати та розвивати».

Отже, сьогодні на уроці ми спробуємо опанувати прості закони нагромадження грошей. А в цьому нам допоможе бестселер Amazon Джорджа Клейсона «Найбагатший чоловік у Вавилоні».

### **III. Сприйняття навчального матеріалу.**

#### **1. Повідомлення учнів про автора книги.**

Джордж Семюель Клейсон – американський бізнесмен і письменник. Народився він 7 листопада 1874 р. в Луїзіані, штат Місурі. Навчався в Небраському університеті та служив в американській армії протягом іспансько-американської війни. Згодом став успішним підприємцем, заснувавши «Клейсон меп компанії» в Денвері, штат Колорадо, і видав перший атлас автомобільних доріг США та Канади. У 1926 р. опублікував першу брошуру з відомої серії про ощадливість і фінансовий успіх, в якій виклав свої погляди у формі притч про стародавній Вавилон. Банки і страхові компанії розповсюджували ці брошури великими накладками серед мільйонів людей. Нині це класика мотиваційної літератури.

#### **2. Обговорення книги.**

- Де і коли відбуваються події в книзі? (У Вавилоні приблизно 5000 років тому )

- Що ви знаєте про це місто? (Вавилон («баб-ілі» означає «брами Бога») – місто, столиця стародавньої Вавилонії, розташоване на плоскому березі в нижній течії річки Євфрат. Нині розташований на території Іраку за 88 км на південь від Багдада й за 8 км на північ від Хілла, який переважно побудований із руїн Вавилону. Висячі сади Семіраміди, одне із семи чудес світу, яке, за легендою, збудував цар Навуходоносор своїй дружині Семіраміді були споруджені на склепінчастому кам'яному фундаменті, єдиній кам'яній споруді в глинобитному місті. Вони утворювали серію терас і забезпечувалися водою за допомогою гідравлічної системи).

- Мабуть, це місто населяли багаті і досить мудрі люди, адже вони змогли у посушливій долині, де не було ні лісів і копалень побудувати дивовижне місто. Вавилонські інженери за допомогою дамб і зрошувальних каналів спрямували воду з ріки в найвіддаленіші куточки сухої долини, і вона стала квітучою та щедро родила. А як же вавилонці досягли такого успіху і багатства? (Вони усі розуміли цінність грошей, тож застосовували розумні фінансові принципи, щоб нагромаджувати, зберігати та примножувати статки).

- Хто розкриває ці секрети вавилонянам? (Аркад).

- Скільки є усіх можливих засобів, щоб розбагатіти, у Аркада? (Сім).

В чому суть першого засобу? («Почни наповнювати свій гаманець грішми» Відкладайте щонайменше десятину від свого доходу. Якщо вам під силу заощаджувати більше, то це взагалі чудово. Можливо, ви скажете, що й так живете у скруті, але самі здивуєтеся, що економія цих 10% ніяк не вплине на ваш рівень життя).

- Який другий засіб? (Пильуйте витрати. Чим більше ви заробляєте, тим більше хочете витратити. Але не плутайте нагальні витрати із забаганками. Складіть бюджет та запишіть туди перелік необхідних витрат. Коли у вас з'являється бажання витратити, задумайтесь, чи дійсно це бажання необхідно втратити? І в жодному разі не витрачайте більше 90 % заробленого. «Відкладу більше наступного місяця», – це дорога в нікуди).

- Який третій засіб? (Примножуйте свій статок. Гроші не повинні лежати мертвим тягарем у вас в гаманці. Багатство – це не накопичений статок, а дохід, який постійно росте. Покладіть гроші хоча б на депозит).

- Як щодо четвертого засобу? (Оберігайте свій статок, щоб не втратити його. Коли вкладаєте гроші, основна сума не повинна постраждати. Уникайте занадто ризикових угод та обіцянок швидкого заробітку. Обов'язково радьтеся з експертами та продумайте шляхи виходу з «корабля, що тоне»).

- Що скажете про п'ятий засіб? (Житло може бути вигідним вкладенням. Плата за оренду житла іноді така сама, як і виплата кредиту за нього. Лише з тією різницею, що за 10 років житло вам не належатиме. І хоч Клейсон жив не у сучасній Україні з її постійними фінансовими кризами, думка про власне житло досі гріє душу більшості людей).

- Які шостий і сьомий засоби? (Забезпечте дохід на майбутнє. Колись пенсій не було взагалі, а зараз вони зовсім не гарантують безбідної старості. Заздалегідь подумайте про себе та свою сім'ю, і що з вами буде за 10, 20, 30 років. Тут у нагоді стануть страхування і вклади у землю та нерухомість. Навчайтеся заробляти більше. Розвивайте свої здібності, опановуйте нові навички, набирайтеся мудрості. Шукайте нові ринки збуту, питайте порад, вкладайте гроші у своє навчання).

### **3. Робота в групах.**

- Сформулюйте і запишіть, якими фінансовими навичками варто володіти сучасній успішній людині. Можна у вигляді схеми або алгоритму.

- Користуючись словником, пригадайте, що таке притча. Доведіть, що збірка Клейсона написана саме в цьому жанрі.

- Які ще життєві уроки, крім того, як позбутися порожнього гаманця, дає торговець Аркад своїм землякам?

### **4. Робота з текстом.**

Виділіть влучні цитати до теми сьогоденного уроку у текстах притч і зачитайте їх.

**Про те, як потрібно жити.** «Насолоджуйтеся життям, поки ви тут. Не перенапружуйтеся, не намагайтеся заощадити забагато. Якщо без напруження можете відкласти десятину заробленого, нехай так і буде. В усьому іншому живіть за доходами й не дозволяйте собі стати скнарою, не бійтеся витратити. Життя гарне і щедра, коли в ньому є гарні речі та джерела задоволення».

**Про секрет успіху.** «Ніхто не здобуде успіху сповна, якщо не вирве з корінням зволікання в собі».

**Про стародавній Вавилон.** «Нині гроші підкоряються тим самим законам, що діяли шість тисяч років тому, коли у Вавилоні жили найзаможніші люди. Вавилон став найзаможнішим містом стародавнього світу, тому що його жителі були найбагатшими людьми своєї епохи. Вони розуміли цінність грошей, тож застосовували розумні фінансові принципи, щоб нагромаджувати, зберігати та примножувати статки. Вони забезпечили собі те, до чого прагнемо ми усі – заможне майбутнє».

**Про особисту свободу.** «Як ти можеш називати себе вільною людиною, якщо твоя слабкість довела тебе до такого стану? Якщо в людини душа раба, чи не стане вона врешті рабом попри те, ким народилася, – як вода, що завжди знаходить свій рівень? Якщо у людини душа вільна, чи не стане вона шанованою і поважною у власному місті попри всі негаразди?»

**Про результат.** «Ти добре засвоїв науку. Спочатку ти навчився жити на менші кошти, ніж заробляв. Потім ти навчився йти за порадою лише до тих, хто із власного досвіду знає, що порадити. Врешті-решт ти змусив золото працювати на себе».

## **IV. Підбиття підсумків уроку.**

### **1. Слово вчителя.**

І насамкінець я зачитаю кілька відгуків про книгу «Найбагатший чоловік у Вавилоні».

LOS ANGELES TIMES: «Що може розповісти інвесторам про їхні фінанси книжка, написана в 1920-х роках? Багато чого, якщо йдеться про дивовижну збірку притч Джорджа



Клейсона, у якій він подає основи поведження з грішми. Видання стане прекрасним подарунком студентів і будь-кому іншому, хто не може збагнути, чим живе світ фінансів. Та навіть досвідченим інвесторам книжка піде на користь і змусить поглянути на речі по-новому».

**БРЕНДОН ТЕРНЕР, ІНВЕСТОР ТА АВТОР ЖУРНАЛУ ENTREPRENEUR:** «Це унікальна книжка, в якій відсутній центральний сюжет і традиційний набір персонажів. Натомість збірка оповідань розповідає про одне – як розбагатіти. Книжка намагається відповісти на питання: якщо багаті люди теж мають 24 години в день і працюють так само важко, як і всі інші, як їм вдається отримати таке неймовірне багатство? Чи можна навчити цього? Книжка Клейсона переконує, що так!».

**РІК ФЕРРІ, ФІНАНСОВИЙ АНАЛІТИК, АВТОР FORBES:** «Найбагатший чоловік у Вавилоні» – це одна з моїх улюблених фінансових книжок всіх часів. Я змусив трьох моїх дітей прочитати її, коли вони були підлітками. Книжка стала класикою та натхненням для мільйонів читачів, незважаючи на те, що події в ній розгортаються тисячі років тому в стародавньому Вавилоні. Історії та принципи зі збірки здаються так само придатними для застосування, як і в давнину. Це блискуча книжка для кожного, кому непросто заощаджувати гроші, чи для тих, хто витрачає більше, ніж заробляє».

## **2. Інтерактивна вправа «Мікрофон».**

Продовжіть речення:

- На сьогоднішньому уроці я дізнався / дізналась...
- Мені найбільше запам'яталось...

## **V. Домашнє завдання.**

Прорекламуйте книгу Джорджа Клейсона «Найбагатший чоловік у Вавилоні» (від 10 речень).

### **Список використаних джерел та літератури**

1. Джордж Клейсон. Найбагатший чоловік у Вавилоні / пер. з англ. Андрія Лапіна. – К.: Наш формат, 2017. – 136 с.
2. Орест Зуб. Найбагатша людина Вавилону або Уся фінансова грамотність в одній статті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://openmind.com/ua/2018/01/22/babylon>
3. Фінансова грамотність як одна з найважливіших компетенцій людини // На урок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/finansova-gramotnist-yak-odna-z-nayvazhlivishih-kompetencyi-lyudini>
4. Ключ до збагачення: «Найбагатша людина у Вавилоні» // Молодіжний рух Експеримент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://md-eksperiment.org/post/20160905-klyuch-do-zbagachennya-najbagatsha-lyudina-u-vaviloni>

**Гуцал Оксана Віталіївна,**  
вчитель української мови та літератури  
Кам'янець-Подільської ЗОШ І-ІІІ ст. № 10

## **Реалізація наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» на уроках української літератури в 6 класі**

У сучасному світі усі відомі люди: письменники, художники, актори, співаки, бізнесмени, зазвичай долали тернистий шлях до фінансового благополуччя. Але досягти цього не можливо, якщо немає поведінкових стереотипів, пов'язаних із управлінням коштами. Фінансова грамотність і підприємницька компетентність є необхідними складовими економічної культури особистості, сприяють розвитку навичок раціональної економічної та фінансової поведінки людини як споживача фінансових послуг та платника податків.

За статистикою рівень фінансової грамотності українців не просто залишає бажати кращого, а навіть нижчий, ніж у багатьох інших країнах світу. Довгий час у навчальному

процесі не зверталась увага на виховання молоді в контексті фінансової складової. Основна інформація отримувалась лише від батьків та з набуттям власного досвіду.

Підвищенням фінансової грамотності сучасної людини зацікавилась Комісія Європейського Союзу та Організація економічного співробітництва і розвитку; було визнано, що це питання є актуальним завданням суспільного благополуччя, яке б актуалізувало проблему формування національної стратегії підвищення фінансової грамотності населення. У нашій країні питання фінансової грамотності лише почали розроблятися на рівні створення національних програм. У процесі реформування системи освіти України у відповідності до провідних положень Концептуальних засад реформування середньої освіти «Нова українська школа» відбулось оновлення змісту шкільних програм середньої та старшої школи з урахуванням компетентнісного підходу та реалізацією наскрізних змістових ліній, зокрема фінансової грамотності, які допоможуть сформувати в учнів уявлення про суспільство в цілому, розвинути здатність застосовувати отримані знання в різних життєвих ситуаціях відповідно до Концепції Нової української школи. Формування культури фінансової поведінки планується реалізувати на всіх етапах загальної середньої освіти дитини з тим, щоб здатність приймати зважені фінансові рішення стала внутрішньою базовою осмисленою добровільною потребою особистості [3].

У сучасних умовах глобалізаційного розвитку світу надзвичайно важливе місце посідають гуманітарні предмети. І не дивно, бо вони формують основу поступу та інтеграції. Поряд із цим зростає практична складова використання ситуативних вправ і знань з основ підприємливості та фінансової грамотності на уроках української літератури. Власне, поєднання гуманітарної і фінансової грамотності, використання сучасних методологічних підходів сприятиме формуванню майбутнього фахівця-гуманітарія і фінансово забезпеченого громадянина.

У зв'язку із цим до кожної програмової теми з літератури можна застосувати наскрізну лінію «Фінансова грамотність та підприємництво». До прикладу, розпочинаючи курс української літератури в 6 класі темою «Вступ. Роль книжки в житті людини», вчитель, розповідаючи про перші книжки Київської Русі, їх цінність та вартість, може скористатися презентацією про перші українські гроші, який вони мали вигляд, якими монетами користувалися наші пращури, що то був за «безмонетний» період, у який купівля-продаж книги здійснювалася бартером (за одну книгу віддавали ціле село) [4]. Можна запропонувати учням гру «Монетний двір», де учні спробують себе в ролі майстрів із виготовлення монет, та ситуативну гру «Бартерські операції» із врахуванням умов укладання договору продажу та купівлі земельної ділянки [2]. У такий спосіб учні усвідомлять важливість знань з основ підприємливості та фінансової грамотності, їх корисності в життєвих ситуаціях.

Бабуся Клима пані Соломія (з повісті «Таємне товариство боягузів...» Лесі Ворониної) у творі була супергероїнею, ученим-винахідником машини часу і засобу проти страху. Але в реальному житті працює в банку прибиральницею [4]. Тут доцільно вчителю використати момент, аби пояснити учням за допомогою презентації, що таке банк та значення кредитно-фінансової установи в державі та суспільстві.

Про можливість та функції банку допоможе збагнути й «Казка про яян» Емми Андіївської. Адже подарунок-винагорода діда – мішок із самоцвітами – хлопчик має десь зберігати. Такі коштовності краще тримати, звичайно, у банківських сейфах. Учням пропонується скласти ментальну карту «Банківський індивідуальний сейф», за допомогою якої школярі дізнаються про послуги з наданням індивідуальних сейфів, які строки оренди сейфів та зберігання цінностей, що можна зберігати, а що ні, чи надається можливість оформлення нотаріально посвідченої довіреності близькій людині право користування сейфом, аби наш герой твору не потрапив у халепу й не втратив свої коштовності.

Степан Руданський – відомий український гуморист, поет-романтик – цікавий своєю біографією, що дає можливість учням бачити зразок організації економічного використання власне заробленого капіталу. Перебуваючи на службі міським лікарем в Ялті та лікарем у маєтках князя Воронцова, своєю наполегливою невтомною працею після

«тринадцятилітнього голодування» добився не тільки власного економічного зростання, а й доклав багато зусиль для піднесення благоустрою міста [8]. Учні повинні збагнути, чому добробут людини часто визначається не великими статками, а вмінням правильно розподіляти отримані кошти, грамотно планувати свій бюджет хоча б для того, щоб зрозуміти, чи не витрачається частина грошей марно. Для цього пропонується шестикласникам скласти формулу «Добробут – це...», провести ділові ігри «Як використати свої гроші», «Раціональний вибір», виконати завдання квесту, які передбачають питання ведення домашньої бухгалтерії щодо доходів та витрат [1]. А під час розгляду та аналізу гуморески Степана Руданського «Добре торгувалось» учні залюбки відтворюють практичні фінансові навички в сюжетно-рольовій грі «Магазин». У такій діяльності діти навчаються реалізовувати й розвивати сюжет гри: обирати необхідний товар в магазині, використовувати умовні гроші для оплати товару в магазині, а також розігрують ситуацію, що важливо, порушення прав споживача, знайомляться з правами продавця [5].

Під час обговорення та аналізу пригодницької повісті Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки» школярі допомагають Яві, який мріяв бути директором кондитерської фабрики [4], відкрити свій власний бізнес. Діти дають юридичні поради: як утримувати бізнес, аби він був прибутковим, і як уникнути банкрутства [2]. За текстом твору Ява та Павлуша задумали прорити тунель для метро і брати за проїзд в один кінець 3 копійки [4]. Діти відстоюють власну точку зору, переконують уявних персонажів Яву та Павлушу, що оплата має проводитись лише за якісні послуги. Для досягнення мети – формувати знання про підприємницьку діяльність та значення грошей у сучасних суспільних відносинах та морально-етичні норми поведінки споживача, усвідомлення значення якісних послуг у житті людини – вчитель може використати метод «Мікрофон» та сюжетно-рольову гру «Перспективний бізнес» [1].

Чимало корисного ґрунту для наскрізної лінії «Фінансова грамотність та підприємництво» у творі «Митькозавр із Юрківки» Ярослава Стельмаха. Хлопці Сергій та Митько в село до бабусі їдуть потягом [4]. У читачів виникає низка запитань: скільки коштує проїзд залізничним транспортом, чи автобусом буде дешевше, як з економити на проїзді. Тут і, справді, варто поговорити про фінансову економію. Герої повісті отримали завдання зібрати колекцію комах. Скільки коштує колекція рідкісних комах? Така колекція – цінна річ. А ще з мертвих комах можна виготовити прикрасу: покрити золотом, сріблом, обробити іншим металом. Можна провести на уроці майстер-клас із виготовлення такої прикраси, покривши її кольоровим лаком для нігтів. І знов ж таки яскравий приклад фінансової економії. Бабуся пригощала Сергія та Митька голубцями [4]. Тут вчителю варто застосувати міжпредметні зв'язки, зокрема знання з фізики. Проводячи дослід удома з економією природного газу під час приготування їжі, учні доводять на уроці, як ще можна заощадити родинний бюджет. Передусім треба звернути увагу на відповідність діаметру конфорки і каструлі, тобто як відбувається теплообмін між джерелом нагрівання і посудом. Школярі доходять до істини, що в такий спосіб можна теж заощадити кошти.

Батьки Федька з оповідання «Федько-халамидник» Володимира Винниченка – люди прості, бідні, з низькими статками, які не спроможні вчасно сплачувати оренду житла. Батьки Толі – власники будинку та великої території землі; пожильці та селяни зносять їм плату за місяць [4]. Така собі комерційна операція – оренда житла та землі. Як здійснюється оренда житла? Які правила винаймання житла, що діяли в XIX ст. та діють сьогодні в Україні? Ці питання школярі з'ясовують під час ситуативно-рольової гри «Я – орендатор» [2]. Під час вивчення цього оповідання доцільно провести ще й ділову гру «Споживчий кошик», мета якої – навчитися складати перелік товарів і продуктів для придбання, враховуючи суму наявних грошей. Така вправа допомагає навчити досягати згоди з іншими, розвиває навички ведення переговорів, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання [2]. Учні усвідомлюють важливість знань з основ підприємливості, їх корисності в життєвих ситуаціях.

Усім відома історія викупу з кріпацтва відомого художника та основоположника української літератури, поета, драматурга Тараса Шевченка. Розповідаючи про це шестикласникам, можна запропонувати гру «Аукціон» [2], де б учні розіграли ситуацію продажу-купівлі картини. Знання про ще один вид фінансових операцій допоможе дітям збагнути не тільки умови та правила проведення закупівлі та продажу творів мистецтв, а й зрозуміти реальні фінансові ситуації та побачити вихід навіть із найскладніших із них. Карл Брюллов, рятуючи Тараса Шевченка від розлюченого генерала, задумав викупити його в пана Енгельгардта і подарувати поету волю [4]. Підприємницький склад розуму підказав художнику вихід: намалювати портрет вихователя царських дітей В. Жуковського та виставити картину на аукціон. За зібрані 2500 рублів Тараса Шевченка викупили з кріпацтва. Ця подія стала доленосною не тільки для поета, а й для всієї України. Вивчаючи творчість Великого Кобзаря, слід зазначити, що перша збірка «Кобзар» вийшла за сприяння Євгена Гребінки на кошти Петра Мартоса [6]. Доцільно запропонувати школярам дослідницький проект «Благодійність і меценатство в українському національному відродженні XIX століття», створити інтерактивну карту внеску меценатів у розвиток української справи тощо.

Під час вивчення біографії та творчості Лесі Українки шестикласникам варто запропонувати гру «Бізнес-план» [1], де вони успішно реалізують стратегію професійного (зокрема, підприємницького) зростання. Оскільки батько відомої української поетеси Петро Антонович Косач був поміщиком, у якого було 50 га землі та кінний бізнес, зумів дати своїм шістьом дітям гідну освіту та спроможний був оплатити лікування своєї доньки в закордонних здравницях [5]. Учням пропонується уявити себе власниками стартового капіталу в Україні, вони мають скласти план розвитку власної справи за наступними пунктами: галузь підприємства, регіон розвитку справи, шляхи і місця збуту продукції. Слід зазначити, що Петро Антонович був ще меценатом [5]. Тож соціальна відповідальність підприємців не має бути поза увагою учнів й тут. Доцільно запропонувати школярам продовжити дослідницький проект «Благодійність і меценатство в українському національному відродженні XIX століття». Такий підхід не тільки сприятиме формуванню майбутнього фінансово забезпеченого громадянина, а й дасть можливість наповнитися новими знаннями про саму Лесю Українку та краще збагнути тематику її поезій.

Таким чином, уроки української літератури можуть бути полем активної діяльності у формуванні майбутнього гуманітарія і громадянина, який спроможний буде зрозуміти роль ініціативності та підприємливості в суспільстві для особистого кар'єрного зростання. Адже учні досліджують, як у творах розкривається роль грошей у людських відносинах; у який спосіб персонажі їх здобувають; аналізують, як це відображається в народному гуморі; ознайомлюються з народними приказками та прислів'ями; як ця тема порушується в пригодницькій літературі, кінофільмах; з'ясовують, які літературні герої символізують жадібність, а які варті наслідування, які риси характеру притаманні одним й іншим, висловлюють власне ставлення до цих героїв; беруть участь у ситуативних іграх, захисті презентацій, проектів, складанні ментальних карт. Цікавим моментом у становленні фінансової грамотності є позаурочна дослідницька робота школярів, у процесі якої вони збирають інформацію про благодійну діяльність самих письменників, членів їхньої родини, друзів, які досягли значного фінансового успіху, проводять дослідження, аналізують висловлювання відомих діячів, світових лідерів тощо. Саме такі уроки, на яких впроваджується наскрізна лінія «Фінансова грамотність та підприємництво», сприяють розвитку навичок раціональної економічної та фінансової поведінки людини як споживача фінансових послуг та платника податків та формуванню фінансово забезпеченого громадянина.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Бізнес гра-тренінг Cash Flow або інструкція до Багатства. Режим доступу: <https://kbinvest.jimdo.com>

2. Блискавка О. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки [Електронний ресурс] / О. Блискавка, А. Зеленцова // Україна фінансова : інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. – Режим доступу : [http://www.ufin.com.ua/analit\\_mat/strah\\_rynok/159.htm](http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/159.htm).
3. Довгань А. І., Часнікова О. В. Реалізація наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» у навчальних програмах 5-9 класів: [методичний порадики], інформаційно-методичний збірник, 6 (200) 2017: спеціалізоване педагогічне видання департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради «Академія неперервної освіти». – Біла Церква: РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ПІДРОЗДІЛ КВНЗ КОР. – 2017.
4. Коваленко Л. Т. Українська література : підруч. для загальноосвіт. нав. закладів. 6 кл. / Л. Т. Коваленко. – К. : Видавничий дім «Освіта». – 2014. – 240 с. : іл.
5. Костенко А. І. Леся Українка. Життя видатних людей. – К. : Ват «Поліграфкнига». – 2006. – 512 с.
6. Лепкий Б. Про життя і творчість Тараса Шевченка / Б. Лепкий ; худож. Кушніренко. – К. : Пульсари, 2005. – 140 с. : ілюстр.
7. Фінансова грамотність: підручник / авт. кол.; за ред. Т. С. Смовженко. – К.: УБС НБУ. – 2012. – 322 с.
8. Цеков Ю. І. Степан Руданський : нарис життя і творчості / Ю. І. Цеков. – Київ : Дніпро. – 1983. – 176 с. : фото, іл.

**Димніч Аліна Юріївна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Ганнівського НВК «ЗОШ I-II ст., ДНЗ»  
Дунаєвецького р-ну.

**Чи бачите Ви Чарлі Бакета у ролі успішного керівника фабрикию?  
(за твором Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика»)  
Реалізація наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність»  
на уроках зарубіжної літератури.**

У процесі реформування системи освіти України, у відповідності до провідних положень Концептуальних засад реформування середньої освіти «Нова українська школа», відбулось оновлення змісту шкільних програм, а саме середньої та старшої школи.

Наскрізнi лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, окремих предметів та предметних циклів; їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища.

Фінансова грамотність – одна з десяти ключових компетентностей, на розвиток яких орієнтується Нова українська школа.

Змістова лінія «Підприємливість та фінансова грамотність» червоною лінією проходить через оновлені програми навчальних предметів закладів загальної освіти.

Наскрізна лінія націлена на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному середовищі, забезпечення кращого розуміння учнями практичних аспектів фінансових питань (таких як здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо).

Ця наскрізна лінія пов'язана з розв'язуванням практичних завдань щодо планування господарської діяльності та реальної оцінки власних можливостей, складання сімейного бюджету, формування економного ставлення до природних ресурсів.

Вона передбачає застосування:

1) інтерактивних методів навчання, завдяки яким можна змоделювати життєві ситуації на уроках і спонукати учнів мислити, спілкуватися і діяти.

2) проектну діяльність, яка забезпечує формування підприємницької компетентності. Саме завдяки навчальним проектам учні вчаться застосовувати набуті знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати.

3) організацію екскурсій, що допоможе переконати учнів у сенсі навчання, мотивує і активізує до пізнання нового.

4) звернення до досвіду учнів гарантує те, що учень стає справжнім учасником освітнього процесу, співтворцем і конструктором нових знань, винахідником і відкривачем. Сам досвід учня стає найціннішим навчальним матеріалом на уроці.

Уроки зарубіжної літератури є сприятливим середовищем для формування підприємливої особистості за умови, що вчитель зможе створити належне підприємницьке тло через змістову складову заняття та форми освітньої діяльності.

Формуванню підприємливості сприяє застосування інтерактивних методів навчання, що спонукають діяти і мислити. Вони орієнтуються на широкий спектр учнівських потреб та задовольняють їх. Учні мають можливість перебувати у змодельованому іншому середовищі, аналізуючи, дискутуючи, розмірковуючи про складні рішення, наслідуючи життєві ситуації.

Учитель може використовувати й різноманітні технології роботи з класом, які сприяють розкриттю в учнів творчих здібностей, комунікативних умінь, ораторських здібностей тощо. Йдеться передусім про інтерактивні методи навчання – «мозковий штурм», «асоціативний куц», рольову гру, дискусію, обговорення в групах, проектні технології. Ці та інші методи діяльнісного підходу, застосовані під час навчального процесу, створюють сприятливі психологічні умови, що впливають на якість здобутих знань та розвинутих умінь

Уроки з підприємницьким тлом – це дієвий метод розвитку індивідуальних здібностей учнів. Застосування підприємницького тла на уроках зарубіжної літератури дає учням змогу бути успішними, кмітливими, творчо мислити, використовувати власні комунікативні навички для професійного зростання, навчають презентувати результати своєї діяльності, рекламувати свої ідеї, задуми, що в майбутньому можуть стати основою їхньої власної підприємницької діяльності, а також відчувати міцні зв'язки між школою і потребами сьогодення.

Специфіка зарубіжної літератури дає змогу педагогові-предметникові творити підприємницьке тло через зміст уроку і форми (види) діяльності. Великий який змістовий потенціал для виховання підприємливої особи має твір Оноре де Бальзак «Гобсек», багато цікавих думок про розвиток підприємницьких якостей і моральний аспект підприємництва можна почерпнути з повісті-казки «Чарлі і шоколадна фабрика» тощо. І навіть ті твори, які, на перший погляд, не містять підприємницької складової у змісті, можна на уроках літератури розглядати під специфічним кутом зору – формування лідерських якостей, ініціативності тощо (напр., твір Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра»).

Упровадження підприємницької складової в освітній процес дає можливість виховати підприємливу особистість, яка готова відстоювати свою громадянську позицію, що є невід'ємною частиною рис сучасного випускника школи, готового реалізувати свій творчий потенціал задля проектування своєї власної професійної траєкторії в оновленому українському суспільстві.

У природі не існує миттєвого успіху. Усі успішні люди: письменники, художники, актори, співаки, бізнесмени, зазвичай долали тернистий шлях до фінансового благополуччя. Кожен з нас щоденно тримає в руках гроші, адже людям потрібне комфортне життя, прибуткова робота, кар'єрний ріст. Цього не можна досягти, коли в людині відсутня грамотна фінансова поведінка, коли вона не вміє керувати власними коштами.

Оскільки, фінансова грамотність і підприємницька компетентність є необхідними складовими економічної культури особистості, які визначають такі загальнолюдські цінності, як свобода діяльності та вибору, право приватної власності, дотримання законності, сприяють розвитку навичок раціональної економічної та фінансової поведінки людини як споживача фінансових послуг та платника податків, я на своїх уроках приділяю велику увагу реалізації даної наскрізної лінії.

Пропоную один з моїх найвдаліших уроків, де можна побачити реалізацію наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» .

## Конспект уроку

**Тема.** Чи бачите Ви Чарлі Бакета у ролі успішного керівника фабрикою? (за твором Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика»).

**Мета:** 1) поглибити вміння характеризувати образ літературного героя у його вчинках та ставленні до інших; 2) сформувати в учнів уміння виокремлювати компоненти змісту й форми, установлювати зв'язки поміж окремими компонентами твору, визначати їхні функції в тексті, розвивати вміння й навички зв'язного мовлення (із застосуванням аргументації, елементів дискусії); 3) на прикладі Чарлі Бакета сприяти самоствердженню учнів, виробленню в них таких моральних якостей, як людська добропорядність, щирість, цілеспрямованість, вміння проектувати й вести свою власну підприємницьку діяльність.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: художній фільм Т. Бертон (США, 2005); роздатковий матеріал.

Наскрізнi лiнii :

1) «Громадянська відповідальність». Усвідомлення важливості сімейних зв'язків.

2) «Підприємливість та фінансова грамотність». Здатність учня до формування креативності, яка сприятиме успішній реалізації особистості.

### Хід уроку

#### I. Організаційний момент.

Слово вчителя. Сьогодні ми з Вами знову уявно побуваємо на фабриці «Вонки», а точніше на фабриці Чарлі. Заглянемо трішки у майбутнє, щоб дізнатися, яким керівником став Чарлі Бакет, чи змінився він. А також побачимо, а може й скуштуємо солодощі, які вигадали Ви.

#### II. Актуалізація опорних знань.

1. Інтелектуальна розминка .

За першими літерами імені головного героя повісті-казки записати слова – асоціації, які виникли під час читання твору.

**Ч** – чарівність.

**А** – активність.

**Р** – радість.

**Л** – любов до близьких.

**І** – інтерес.

#### I. Мотивація навчальної діяльності. Учитель.

На початку твору ми побачили сором'язливого, тихого, не впевненого в собі, але доброго хлопчика Чарлі.

- Як ви гадаєте, чи змінить посада власника фабрики особистість Чарлі?

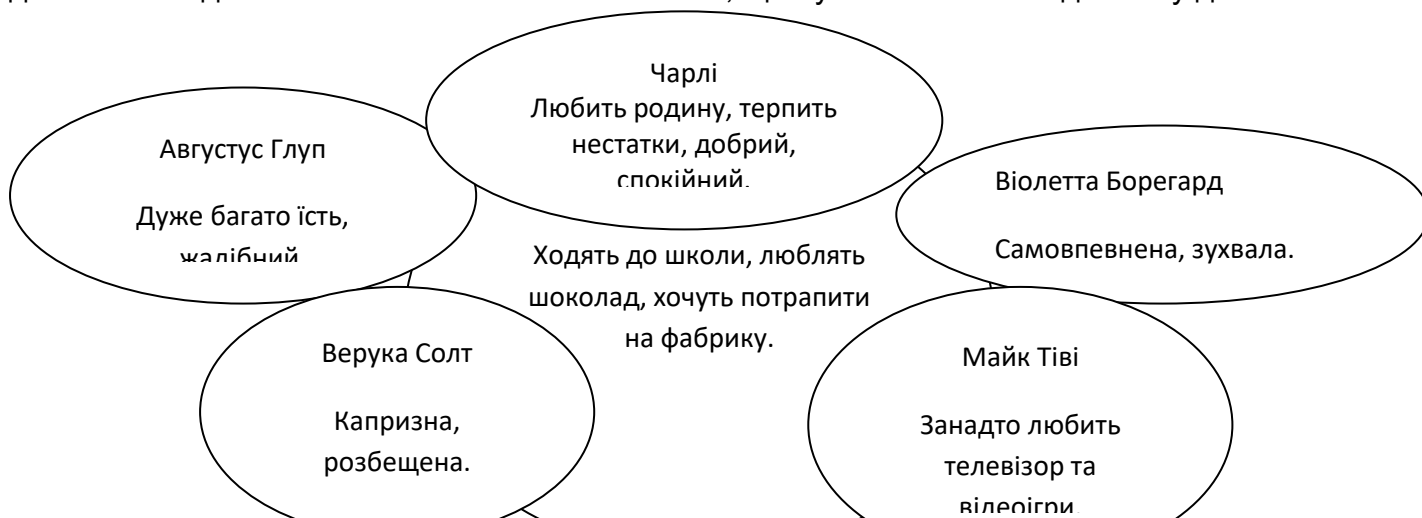
- Як ви думаєте, над чим же ми працюватимемо на сьогоднішньому уроці? Що нас цікавитиме? Сформулюйте проблемне запитання уроку.

*Проблемне запитання «Чи зможе Чарлі Бакет добре управляти фабрикою?» вивішувється на дошці і записується дітьми в зошиті.*

#### III. Оголошення теми та мети уроку.

#### IV. Робота над темою уроку.

**Слово учителя.** Як ви вважаєте, чому містер Вонка залишив керівництво фабрикою Чарлі? Що він помітив в ньому таке, чого немає в інших дітях? Спробуймо дізнатися за допомогою «Кола Вена». Напишіть, що було спільне та відмінне у дітях.



**1. Бесіда.** Ми уже знаємо, що переможцем у мандрівці шоколадною фабрикою став Чарлі. Так, як він єдиним з усіх дітей був справжнім, не зіпсованим. А яким було його життя до цього, про що він мріяв, завдяки яким якостям він переміг та чи не зникли вони в майбутньому, зараз спробуємо розібратися.

- Розкажіть про сім'ю Чарлі. У яких умовах зростає хлопчик?
- Чи має Чарлі кишенькові гроші? Де він їх бере?

**2. Проблемна дискусія на тему: «Для чого кишенькові гроші потрібні дітям?»**

- А ви маєте гроші на власні потреби? Де ви їх берете? На що використовуєте?
- А чи потрібні кишенькові гроші вам? Чи можна бути і без них?
- А як заробляли б ви на місці Чарлі?

**3. Перегляд фрагмента із кінофільму «Чарлі і шоколадна фабрика»** (реж. Т. Бертон, 2005). (*Чарлі пропонують продати за чималі гроші золотий квиток*).

*Вчитель.* Я пропоную вам подивитися епізод з фільму, де Чарлі пропонували продати квиток та оцінити його вчинок.

**4. Бесіда з учнями за переглянутим відеофрагментом.**

Отже, ми бачили як Чарлі пропонували продати квиток, і він задумався, що може краще гроші, ніж подорож на фабрику. Як ми можемо охарактеризувати його в цей момент? А що б вибрали ви?

**5. Гра «Дорога до Чарлі».**

(Для гри необхідно 3 учасники. 2 учасників по черзі називають риси характеру Чарлі (не повторюючись!), за допомогою «ступнів» просуваються до центру кабінету, 3 учень записує риси характеру на дошці, всі інші учні роблять записи у зошит).

**6. Складання грона «Чарлі» в майбутньому.**

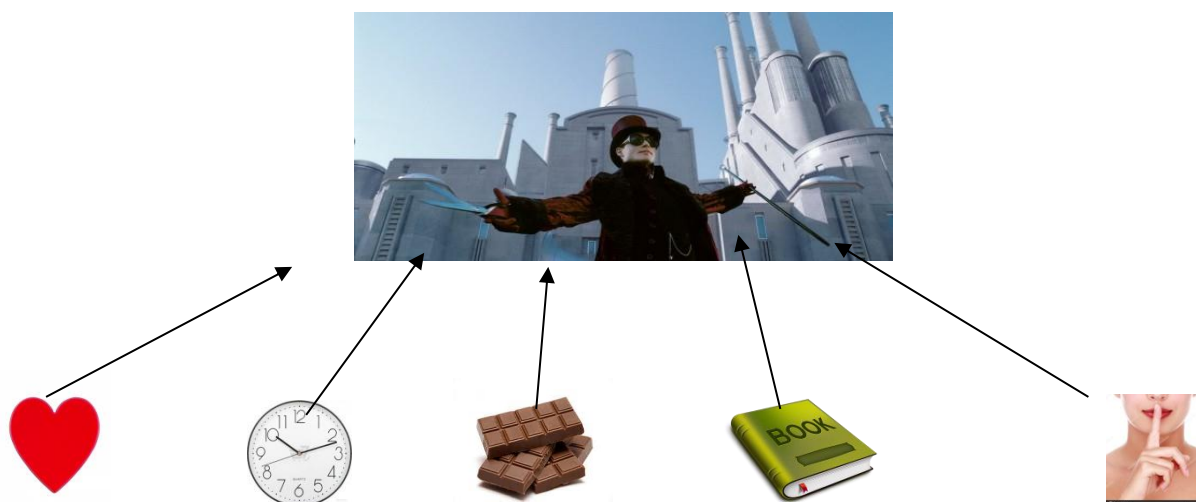
*Вчитель.* Отже, ми прийшли до висновку, що Чарлі був добрим, щирим, люблячим та поважав інших. А тепер давайте охарактеризуємо риси Чарлі, які допоможуть йому як керівнику фабрики.

Чарлі:

- любить сімю, поважає старших, добрий, настирливий, вихований, чемний, щирий, доброзичливий, сердечний, справедливий керівник.

**7. Складання схеми.**

Давайте спробуємо підібрати символи до особливостей світосприйняття та поведінки літературного героя, які допомогли йому потрапити на фабрику. У кожного з вас є якийсь символ. Я буду читати твердження, а ви вирішите який символ краще підходить.







Серце – любить свою сім'ю, шоколад – знає, що таке голод, годинник – терплячий, книжка – розуміє, що треба вчитися, знак мовчання – вміє мовчати та слухати.

#### **8. Звернення до проблемного запитання.**

- На вашу думку, Чарлі виграв фабрику чи заслужив?
- Як ви вважаєте, чи стане Чарлі хорошим керівником?
- Чи зможе він, як Віллі Вонка вигадати фантастичні солодощі?

#### **9. Перевірка домашнього завдання.**

Вчитель. Вдома ви мали вигадати власні незвичайні солодощі та прорекламувати їх на уроці. Зараз ми дізнаємося, як учні будуть переконувати нас купити їхні смаколики.

#### **V. Підсумки уроку.**

##### **Учитель.**

От і закінчилась наша подорож сторінками книги «Чарлі і шоколадна фабрика». Надіюсь, що ви зрозуміли, що головне завжди бути хорошою людиною, незалежно від матеріального становища, і тоді здійсняться усі твої мрії. Ось чого навчає історія хлопчика Чарлі Бакета.

##### **Ситуативні завдання.**

- А якби ви знайшли Золотий квиток на фабрику Вонки, чи віддали б ви його Чарлі? Чому?
- Якби фабрика належала вам, кого б ви запросили на роботу (чи залишили б умпа-лумпів)?

##### **VI. Оцінювання роботи учнів.**

##### **VII. Домашнє завдання .**

**Творче завдання (письмово) (ст. 275 підручника О. М Ніколенко «Світова література» ,5 кл.).**

Продовжіть історію про Чарлі. Яким, на вашу думку, він став би господарем фабрики? Що зробив би для інших?

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Дал Роальд. Чарлі і шоколадна фабрика, Переклад з англійської В. Морозова. За редакцією О. Негребецького та І. Малковича. К.: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2005. 240 с.
2. Довгань А. І., Часнікова О. В. Реалізація наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» у навчальних програмах 5-9 класів: [методичний порадник], інформаційно-методичний збірник, 6 (200) 2017: спеціалізоване педагогічне видання департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради «Академія неперервної освіти». – Біла Церква: РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ПІДРОЗДІЛ КВНЗ КОР, 2017.
3. Ніколенко О. М., Конєва Т. М., Орлова О. В. та ін. Світова література: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл – К.:Грамота, 2013 – 296 с.
4. Художній фільм (уривки) «Чарлі і шоколадна фабрика». Режим доступу: [http://kinanema.net/load/filmi\\_ukrajinskoju/charli\\_ta\\_shokoladna\\_fabrika\\_2005/120-1-0-3767](http://kinanema.net/load/filmi_ukrajinskoju/charli_ta_shokoladna_fabrika_2005/120-1-0-3767)
5. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

## Літературними стежками підприємливості і фінансової грамотності Виховний захід. Квест

**Мета:** повторити здобуті знання на уроках літературного читання та курсу за вибором «Цікава економіка»; застосовувати ці знання на практиці; учитися під час спільного виконання завдань; приймати швидкі рішення; виявляти кмітливість; проявляти лідерські якості; активізувати групову та розумову діяльність; розвивати ерудицію; сприяти розвитку комунікативних якостей; розвивати економічну грамотність; виховувати інтерес до читання, колективізм.

**Форма проведення:** квест.

**Місце проведення:** початок та закінчення гри у класній кімнаті, пункти квесту в приміщенні школи.

**Час проведення:** 40 хвилин.

**Кількість команд:** 2 (по 13 учнів).

**Модератори:** батьки, які модерують роботу на пункті.

Хід гри

Вступне слово вчителя

— Чи любите ви подорожувати?

Сюжет

— Одного літнього ранку я прогулювалась берегом моря. Раптом подув вітерець, піднялися хвилі і на берег винесло невеличку старовинну скриньку.

— Якою ви її уявляєте? (Діти описують скриньку)

— Я її відкрила і...

— Як ви думаєте, що там було? (Діти висловлюють свої думки)

— Ваші припущення були цікавими, але в скринці лежав лист.  
(Вчитель показує листа)

Зміст листа:

«Вітаю вас, мої юні мандрівники. Пропоную вам знайти скарб, який знаходиться на острові Скарбів. Вам у цьому допоможуть маршрутні листки. Щасливої подорожі.»

Охоронець скарбів

— Ви вже знаєте, що наша подорож відбудеться у формі квесту.

Квест (плакат на дошці або на екрані телевізора)

— Діти, чи знаєте ви, що таке квест? (Вчитель пояснює значення слова квест).

Квест (з англ. quest – «пошук», «пошуки пригод») – це аматорське спортивно-інтелектуальне змагання, основою якого є послідовне виконання заздалегідь підготовлених завдань команди або окремими гравцями.

Механіка гри.

— Діти, зараз ми об'єднаємося у дві команди. Для цього проведемо жеребкування.

(Діти тягнуть жеребки, на яких написані назви команд).

Перша команда має назву «Акули бізнесу».

Друга команда має назву «Фінансові генії».

— Об'єднайтеся.



Гравці об'єднуються у дві команди і обирають капітанів, які робитимуть позначки в маршрутному листі та відповідатимуть за організацію команди.

Діти подорожують на вітрильниках. Одна команда попливе на вітрильнику під назвою «Акули бізнесу», а інша – «Фінансові генії».

Кожна команда рухається за власним маршрутом і повинна відвідати п'ять уявних островів (пунктів).

Острови:

острів Загублених речей;

острів Загадковий;

острів Необмежених бажань;

Острів Чомучок;

Острів Скарбів.

Учителю допомагають модератори (батьки).

Коли всі завдання будуть виконані, капітан ставить «+» навпроти пройденого пункту, модератор робить запис «Пройдено!» у маршрутному листі команди.

#### **Маршрутні листи команд (інформація для вчителя).**

Маршрут першої команди «Фінансові генії»	Маршрут першої команди «Акули бізнесу»
Пункт 1. Острів Загадковий	Пункт 1. Острів Необмежених бажань
Пункт 2. Острів Загублених речей	Пункт 2. Острів Загадковий
Пункт 3. Острів Необмежених бажань	Пункт 3. Острів Чомучок
Пункт 4. Острів Чомучок	Пункт 4. Острів Загублених речей
Пункт 5. Острів Скарбів	Пункт 5. Острів Скарбів

#### **Маршрутні листи команд**

№ пункту	Маршрут першої команди «Фінансові генії»	Відмітка капітана	Відмітка модератора
Пункт 1	острів Загадковий		
Пункт 2	острів Загублених речей		
Пункт 3	острів Необмежених бажань		
Пункт 4	острів Чомучок		
Пункт 5	острів Скарбів		

№ пункту	Маршрут першої команди «Акули бізнесу»	Відмітка капітана	Відмітка модератора
Пункт 1	острів Необмежених бажань		
Пункт 2	острів Загадковий		
Пункт 3	острів Чомучок		
Пункт 4	острів Загублених речей		
Пункт 5	острів Скарбів		

На дошці зображення моря. На ньому розташовані по 5 вітрильників із назвою команди. На зворотньому боці вітрильника загадка, відгадка якої є назвою острова, де знаходиться конверт із завданням. Дітям потрібно відгадати загадку і відправитися до острова із завданням. Потрібно виконати завдання, повернутися у порт (клас) і взяти наступний вітрильник (під номером 2). І так продовжується гра.

Кінцевим результатом подорожі є те, що команда – переможець знаходить скриньку зі скарбом. Команда, яка прийде другою, отримує заохочувальний приз.

Підсумок

Команда – переможець отримала свій скарб. (Енциклопедія)

Друга – щоденник читача.

Вчитель дякує учням за активну участь у квесті і вітає учасників.

– Діти, як ви думаєте, чому охоронець скарбів поклав у скриньку команди, яка перемогла, книжку? (Діти дають відповідь)

– А друга команда отримала щоденник читача, щоб спонукати вас більше читати, занотовувати найцікавіше. І тоді вам легше буде виконувати будь-які завдання.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Загадки. - Київ: Белкар-книга, 2005. - 57 с.
2. Кашуба Л.В. Цікава економіка. 3 клас. / Кашуба Л.В.-Київ: Мандрівець, 2016. - 80 с.
3. Савченко О.Я. Навчання і виховання учнів 3 класу. / Савченко О.Я.-Київ: Початкова школа, 2004. – 132 с.
4. Толстой О.М. «Золотий ключик або Пригоди Буратіно».
5. Українські народні казки. – Суми: ТОВ «Книголюб», 2003. – 211 с.
6. Шарль Перро «Кіт у чоботях».

#### Додаток 1

##### Загадки

Нас від холоду ховає

Часто капюшона має. (*куртка*)

Є вона у кожній школі –

І в близькій, і в дальній,

Їжі всякої до волі

В кожній є ... (*їдальня*)

Якщо хочеш розумним стати,

Потрібно багато книг читати.

Щоб знайти всі книги ці.

Ми йдемо в... (*бібліотека*)

Чималенькою буває,

Безліч знань в собі тримає –

В ній і Рильський і Шевченко,

Симоненко і Костенко. (*книжкова шафа*)

Величезне полотно

Та й існує вже давно.

Любим ми на нім писати,

А ще більше – витирати. (*дошка*)

#### Острів Необмежених бажань

Підкресли, який економічний термін описано у вірші.

Там, зламалася де гілка,

Де джерельце дзвінко б'є,

Магазин відкрила Бджілка.

Що ж вона там продає?

Зазирнув у двері Слон:

Скільки коштує батон?

Запитав Іжак: – Де каса?

Хочу я купити квасу.

Мишка попросила сиру,

Зайчик – пляшечку кефіру,

Білочка сіль й шматочок шинки.

Бджілка дзвінко продзижчала:

Сто разів вже вам казала,

Після літа я щороку

Продаю лиш мед у сотах.

Товар, бартер, потреби, ціна.

## Острів Загублених речей

Розв'яжи економічну задачу.

Задача 1.

Незнайко, закінчивши прибирання класу, гордо оглянув результати своєї праці – клас просто сяяв. Він пішов задоволений додому, забувши погасити світло. Який збиток наніс він школі, якщо за кожну годину користування електроенергією в класі школа платить 2 гривні, а світло горіло 12 годин? (24 грн).

Задача 2.

З несправного крана найтоншою цівкою питної води за добу може витікати в каналізацію до 150 л. Скільки літрів води витече за тиждень? (1050 л).

Задача 3.

Щоб виростити 1 кг помідор, потрібно 25 л води за добу. Якщо з крана вода витікає навіть краплями, то за місяць даремно витрачається 300 л води. Скільки кілограмів помідор можна було б виростити, заощадивши цю воду? (12 кг помідорів).

### Острів Чомучок

1. У казці Шарля Перо «Кіт у чоботях» мірошник залишив спадок молодшому сину. Що це за спадок? (кіт).

2. У якій українській народній казці сусіди здійснювали обмін – бартер: «корову проміняв на вівцю. Гуску на півня, півня на калиточку»? («Калиточка», українська народна казка).

3. У якій казці О. С. Пушкіна героїня дарувала блага? («Казка про золоту рибку»)

4. У якій українській народній казці домашня птиця збагатила діда і бабу дорогішим металом? («Курочка ряба»).

5. За скільки кіп на ярмарку дід купив козу-дерезу в одноіменній казці «Коза-дереза»? (за 3 копи).

6. В якій відомій казці О. М. Толстого герой отримав гроші за інформацію? («Золотий ключик або Пригоди Буратіно»).

### Острів Загадковий

1. В якій країні вперше з'явилося слово «економіка»? (Греція).

2. В чому виражається вартість товару? (Гроші).

3. Обмін одного товару на інший? (Бартер).

4. Батьківщина паперових грошей? (Китай).

### Острів Скарбів

З'єднай стрілочками назви країн з назвами грошових одиниць.

Україна	долар
Німеччина	гривня
США	євро

Прислів'я

Чужого не бери,  
Хочеш грошей мати,  
Зароблена копійка

краще вкраденого карбованця.  
свого не пропусти.  
треба добре працювати.



**Стань архітектором свого майбутнього (за змістом книги Р. Шарма  
«Монах, який продав свій «Феррарі»)**

Сьогодні багато говориться про те, що сучасне життя висуває необхідність творчого підходу до навчання, роботи, організації будь-якої справи. Розвиваючи саме творчі здібності, діти вчаться формулювати компетентну точку зору, враховувати етичні, естетичні, моральні, життєві цінності. Запроваджуючи на уроці наскрізну лінію «Підприємливість та фінансова грамотність», учитель повинен ставити завдання максимально активізувати внутрішні ресурси своїх учнів, щоб вони могли успішно впоратись з різноманітними проблемами у дорослому житті, вміти проявляти свій моральний, інтелектуальний, творчий потенціал. Адже наскрізна лінія «Підприємливість та фінансова грамотність» передбачає не тільки розуміння практичних аспектів фінансових питань, але й розуміння ролі ініціативності, осмислення неординарності для самореалізації у житті, творчого підходу у розв'язанні проблем, усвідомлення користі та необхідності спільної діяльності.

Пропоную урок в старших класах у вигляді круглого столу. Засідання має відбуватись у вигляді дискусії, тому опоненти мають сісти по праву та ліву сторони столу (ті, хто згодні з думками автора – ті, хто має свою власну позицію).

Читачі справа виділяють із книги Р. Шарми «Монах, який подав свій «Феррарі» думки, які найбільше підходять до теми нашого уроку – **Ц (цитата)**. Учасники зліва приводять свій контраргумент – **К**. Учитель пропонує дискусійне питання – **Д/П**. Відбувається коротка полеміка. Підсумовуючи відповіді, учитель пропонує **техніку** або яскраву цитату із книги Робіна Шарми.

На початку уроку учитель розповідає правила проведення засідання круглого столу. Підготовлений учень коротко розповідає про саму книгу Робіна Шарми.

Робін Шарма (en. Robin Sharma) – канадський письменник, один з найвідоміших в Північній Америці фахівців з мотивації, лідерства та розвитку особистості. Написав 11 бестселерів, серед яких «Лідер Без Титулу» – одна з найкращих бізнес-книг на сьогодні.

Робін Шарма у формі притчі виклав незвичайну історію Джуліана Ментла – адвоката-мільйонера, на долю якого випало пережити сильну духовну кризу. Проте занурення у давню тибетську культуру змінює його життя. Джуліан відкриває для себе мудрі й разом з тим дієві практичні знання, що допомагають впоратись із власними проблемами, знайти вихід із здавалось би безвихідного становища, здійснити переоцінку загальнолюдських та особистих цінностей.

Разом із головним героєм ми дізнаємось, як навчитися жити сьогоднішнім, яке значення для побудови взаємовідносин має довіра, пізнаємо переваги позитивного мислення. А саме головне – ми зрозуміємо, чому найпростіші філософські постулати водночас є найголовнішими. Книга «Монах, який продав свій «Феррарі»» дає мудрі практичні знання.

**Ц.** «Переконаний, що сьогодні ми – господарі своєї власної долі, що нам до снаги подолати випробування, які випали на нашу долю; що ми в змозі подолати тягар труднощів і страждань. І поки ми свято віримо у нашу справу і наша воля до перемоги незламна, перемогу у нас не відняти».

**К.** Ми залежимо від різних обставин (зв'язки, хабарі тощо). Від нас особисто мало що залежить.

**Д/П.** – Чи потрібно нам прокладати свій життєвий шлях, чи просто пристосовуватись до життєвих обставин?

**Ц.** «Я – художник життя, моє життя – мій витвір мистецтва. Сузукі».

---

**Ц.** «Справжня проблема крилася в тому, що Джуліан був одержимий роботою. ... Джуліан, який не зник пасувати перед цікавими задачами, продовжував викладатися все більше і більше... Виконання обов'язків його помічника часто супроводжувалось відчуттям безвиході, яке часом переростало в нічні змагання з того, хто кого перекричить.... Як і можна було очікувати, Джуліан став неймовірно успішним. Він досягнув усього, чого може бажати більшість людей: зіркова професійна репутація з доходом у семизначне число, вражаючий маєток у облюбованому знаменитостями районі, приватний літак, літній будинок на тропічному острові та таємна гордість – блискучий червоний «Феррарі»...

Темп нашої роботи ніколи не вповільнювався. За однією гучною справою слідувала інша, ще гучніша. ... Що більше часу я проводив із Джуліаном, то більше переконувався, що він закопує себе все глибше в могилу. Здавалося, він прагне смерті. Ніщо не приносило йому задоволення. Врешті-решт його шлюб розвалився, він не спілкувався зі своїм батьком і, хоча у нього були всі матеріальні блага, ... Джуліан так і не знайшов те, що шукав. І це давалося взнаки емоційно, фізично, душевно».

**К.** Кому потрібен бідний відпочинок? І шлюб ще швидше розпадеться без грошей. Джуліан правильно робив, що не шкодував себе на роботі. Зате усе мав!

**Д/П.** – Чи потрібно бути трудоголіком заради успіху?

Чи зможеш ти насолодитись життям з думками увесь час про роботу?

**Ц.** « – Я просто хочу, щоб ти не забував отримувати насолоду, пересуваючись шляхом досягнення твоїх цілей та призначень. Ніколи не забувай, як важливо наповнювати своє життя радістю. Ніколи не залишай без уваги виняткову красу всього живого. Сьогоднішній день та саме ця мить, яку ми проводимо разом, уже є нашим даром. Будь натхненим, радісним та допитливим. Зосередься на справі свого життя і на самовідданому служінні іншим. Про все інше потурбується Всесвіт. Це один із найсправедливіших законів Природи».

**Ц.** «Із зростаючим збудженням Джуліан розповідав, як він продав усе майно, як він продав усе майно і вирушив до Індії, ... Він подорожував від одного крихітного села до іншого, коли пішки, коли поїздом, ... У цій чарівній місцині Джуліан знову почав почуватися живим і цілісним. До нього знову повернулася його природна цікавість і творча іскра, а разом з ними – ентузіазм і життєва енергія... Він зізнався, що був налаштований визначити, ким він є насправді і для чого він живе, перш ніж стане занадто пізно. Для цього йому потрібно було долучитися до безмежного океану древньої мудрості цієї культури, яка могла навчити його, як йому прожити більш корисне, осмислене і просвітлене життя».

**К.** – Чи в кожній людині мета «прожити більш корисне, осмислене і просвітлене життя»? Для мене головне – гроші, матеріальні статки. Адже у Джуліана була можливість поїхати до Індії, шукати те, чого він хоче, а це не з дешевих задоволень.

**Д/П.** – Яка мета у житті важливіша: духовна чи матеріальна?

– Чи можливо їх поєднати? – Як саме?

**Ц.** «Я також усвідомив, що зовнішній успіх нічого не значить, якщо він не супроводжується внутрішнім успіхом. Існує дуже велика різниця між матеріальним благополуччям і благоденством. Коли я був пробивним юристом, я насміхався над усіма тими людьми, які працювали над покращенням свого внутрішнього та зовнішнього життя. «Не забивайте собі голову дурницями!» – думав я, але зрозумів, що для того, щоб знайти своє вище «я» та почати жити життям своєї мрії, необхідно пізнати себе і постійно розвивати власний розум, дух і тіло».

**Ц.** «Якщо ти піклуєшся про свій розум, живиш його і обробляєш, як родючий, пишний сад, він розквітне набагато сильніше, ніж ти очікуєш. Але якщо ти дозволиш бур'янам пустити коріння, умиротворення та внутрішня гармонія завжди вислизатимуть від тебе. ... Насправді більшість гарних садівників охороняють свій сад, наче солдати, і піклуються про те, щоб туди не потрапив ніякий забруднювач. А тепер поглянь на ті токсичні відходи, які більшість людей кожного Божого дня кидають у родючий сад своєї свідомості: занепокоєння, турботи, хвилювання про минуле, роздуми про майбутнє і

вигадані страхи, які породжують у їх внутрішньому світі хаос. ... Щоб жити повноцінним життям, ти повинен стояти на чатах на воротах свого саду і пропускати всередину лише важливу інформацію. Ти не можеш дозволити собі розкіш негативних думок – навіть однісінької. ... Мудреці навчили мене, що пересічного дня у голові пересічної людини з'являється близько 60 тисяч думок. Але що мене насправді вразило. Так це те, що 99 % цих думок нічим не відрізняються від вчорашніх! ... Образ твого мислення обумовлений звичкою. Більшість людей просто не усвідомлюють неймовірну силу свого розуму. Я дізнався, що навіть найвідоміші мислителі використовують всього лише 1/100% своїх розумових здібностей. У Сівані мудреці наважились зайнятися регулярними дослідженнями невикористаного потенціалу своїх розумових здібностей. Результати були вражаючими. ... я все ж рекомендую тобі ставитись до свого мозку як до найбільшого дару природи».

**К.** – Мені не потрібно фільтрувати інформацію. Хочу знати тільки те, що буде приносити результати.

**Д/П.** – Чи потрібно займатись «регулярними дослідженнями невикористаного потенціалу своїх розумових здібностей?»

**Ц.** «Секрет щастя простий. З'ясуй, що ти насправді любиш робити, і спрямуй на це всю свою енергію. Якщо ти подивишся на дійсно здорових, щасливих і задоволених людей, то побачиш, що абсолютно кожен із них знайшов своє покликання і віддає йому всі свої дні. Це покликання майже завжди якимось чином пов'язане із служінням іншим...

Тільки-но ти знайдеш роботу свого життя, твій світ оживе. Ти прокидатимешся щоранку з безмежним запасом енергії та наснаги. Усі твої думки будуть зосереджені на твоїй конкретній меті. У тебе не буде можливості гаяти час. Отже, цінні розумові здібності не витратяться на дріб'язкові думки. Ти автоматично зітреш звичку хвилюватися і станеш діяти набагато ефективніше і продуктивніше. Цікаво, що ти при цьому відчуватимеш глибоку внутрішню гармонію, таку, неначе щось привело тебе до розуміння своєї місії».

**К.** Я рідко зустрічаю людей, які із задоволенням витрачають свою енергію на роботу. Для них робота – це розмір заробітної плати.

#### **Техніка керування свідомістю.**

«Цій практиці більше чотирьох тисяч років. Вона називається «Серце троянди». Найкраще робити її у природному середовищі, але тиха кімната також підійде. Почни уважно вдивлятись в центр троянди, у її серце. Йог Раман пояснив мені, що троянда дуже схожа на життя. На твоєму шляху зустрічатимуться терни, але якщо віра з тобою і ти впевнений у своїх мріях, то врешті-решт ти пройдеш крізь терни до вінця квітки. Не відривай погляду від троянди. Зверни увагу на її колір, текстуру та форму. Насолодись її ароматом і зосередь свої думки на цьому прекрасному творінні. Спочатку до тебе приходитимуть інші думки, відволікаючи тебе від серця троянди. Це ознака нетренованого розуму. Але не варто хвилюватись, покращення настане дуже швидко. Просто спрямовуй свою увагу на об'єкт концентрації. Дуже скоро твоя свідомість стане більш сильною і керованою. Однак, щоб цей ритуал був ефективним, його необхідно проводити щодня. Перші кілька днів тобі буде важко витратити на виконання цієї справи навіть 5 хвилин. Більшість із нас живуть у такому скаженому темпі, що цілковита нерухомість викликають у нас відчуття дискомфорту. ... Вже на двадцять перший день її використання я відчув у собі більше енергії, ентузіазму та життєвої сили, ніж за всі попередні роки».

**Ц.** « – я не кажу, що ти мусиш відмовитися від професії юриста вже завтра. Однак тобі доведеться почати ризикувати. Трохи струсонуть своє життя. Позбудься павутиння. Більшість людей живуть в туні своєї зони комфорту. Йог Раман пояснив мені, що найкраще, що людина може для себе зробити, – це регулярно виходити за її межі. Це і є шлях до тривалого особистого вдосконалення й усвідомлення справжнього потенціалу своїх можливостей і обдарувань».

**К.** Я категорично проти виходити із зони свого комфорту.

**Д/П.** – Чи потрібно ризикувати заради мети?



– Чи краще перебувати у своїй зоні комфорту?

### **Техніка контролю над ситуаціями**

«– Після того, як ти віджався 23 рази, ти сказав мені, що більше не можеш. Що це межа твоїх можливостей. Але коли я змусив тебе віджиматися далі, ти спромігся ще на 10 віджимань. У тебе були приховані можливості. ... Єдині обмеження у твоєму житті – це ті, які ти встановлюєш сам. Коли ти наважишся вийти зі своєї зони комфорту і дослідити незвідане, то почнеш вивільняти свій справжній людський потенціал. Це перший крок до володіння собою та контролю над усіма ситуаціями в твоєму житті. Коли ти вириваєшся за межі, ти розблоковуєш розумові та фізичні резерви, про існування яких навіть не здогадувався».

**Ц.** «Самопізнання – це наступна сходинка до самовладання».

### **Техніка покращення самопочуття**

«Подумай про щось протилежне смутку. Зосередь зусилля на тому, щоб почуватися радісно і натхненно. Відчуй себе щасливим. Можливо, ти навіть почнеш посміхатися. Вмостися так, як ти сидиш, коли відчуваєшся радісним. Сядь рівно, глибоко вдихни і налаштуй силу своєї свідомості на позитивні думки. Уже через кілька хвилин ти відчуєш значні зміни у своєму самопочутті. І, що більш важливо, якщо ти продовжуватимеш практикувати Протилежне Мислення, застосовуючи його до кожної негативної думки, за кілька тижнів ти помітиш, що вони більше не мають над тобою влади.... Думки – це живі істоти, маленькі згустки енергії ... Думки становлять таку ж частину матеріального світу, як і озеро, в якому ти плаваєш, чи вулиця, якою ти прогулюєшся. Слабка свідомість призводить до слабких вчинків. Сильна, упорядкована свідомість, яку кожен може виховати щоденними вправами, може творити дива. Якщо ти хочеш жити повним життям, піклуйся про свої думки як про найдорожче серцю надбання. Старанно працюй над тим, щоб позбутися усіх внутрішніх хвилювань. Винагорода буде щедрою».

**Ц.** «Головна причина, з якої люди не доводять до кінця жодного зі своїх рішень, криється в тому, що їм занадто легко взятися за старе. Тиск – це не завжди погано. Тиск може надихнути на досягнення великих результатів. Зазвичай люди здатні здійснювати неймовірні речі, коли опиняються у безвиході і змушені залучати той внутрішній потенціал, який криється глибоко всередині».

Один із найкращих способів – публічна обіцянка. Розкажи всім знайомим, що ти збираєшся позбутися зайвої ваги або написати роман, або досягнути будь-якої іншої поставленої мети. Як тільки твоя мета стане відомою світу, ти відразу почнеш відчувати тиск, який змусить тебе працювати задля її досягнення, адже нікому не подобається виглядати невдахою».

**К.** – Вважаю, що не зможу якісно працювати під тиском. Не погоджуюсь з автором: «Тиск – це не завжди погано». Будь-яка творча робота можлива при цілковитій свободі».

**Д/П.** – Чи потрібно застосовувати метод «батоба і пряника», щоб якісно виконувати роботу?

### **Техніка перетворення бажань на реальність.**

«Перший крок – створити чіткий образ бажаного результату. Другий – створити позитивний тиск, щоб зберегти натхнення. Третій крок: ніколи не став перед собою мету, не розрахувавши часу. Щоб вдихнути в мету життя, ти мусиш встановити строки її виконання. ... піди і купи блокнот, назви його своєю «Книгою бажань» і запиши у нього усі свої бажання, прагнення та мрії. ... Поділи свою «Книгу бажань» на розділи для цілей, які стосуються різних сфер твого життя. Для того, щоб нова поведінка переросла у звичку, необхідно виконувати нові дії протягом двадцяти одного дня поспіль».

**Ц.** « – Яке відношення має мужність до здатності мотивувати себе на досягнення та до особистісного розвитку? – поцікавився я вголос».

– Мужність дозволяє йти власним шляхом. Мужність дає можливість робити те, що ти знаєш, що це правильно. Мужність наділяє тебе самовладанням, щоб вистояти там, де інші зазнали невдачі. Нарешті, рівень мужності в твоєму житті визначає рівень твоєї самореалізації. Мужність дає тобі можливість по-справжньому усвідомити всі ті прекрасні

дива епопеї, якою є твоє життя. І люди, які займаються самовдосконаленням, володіють неймовірною мужністю».

**К.** – Виходить, якщо людина слабка, несмілива, то вона не зможе самореалізуватись?!

**Д/П.** – Які кроки потрібно зробити до самовдосконалення?

– Чи можливо виховати у собі мужність? – Як це зробити?

**Ц.** «Єдине, що стоїть між більшістю людей та їх мріями, – це страх перед поразкою. І все ж поразка дуже важлива для успіху в будь-якому прагненні. Поразка випробовує нас і дає нам можливості для зростання. Вона дає нам уроки і скеровує шляхом просвітлення. Вчителі Сходу кажуть, що стріла, що влучає в ціль, є результатом сотень промахів. Це фундаментальний закон природи – використати поразку собі на користь. Ніколи не бійся поразок. Поразка – твій друг».

**К.** – Абсолютно не згоден з автором. Мене поразка завжди засмучує. З'являється думка, що я ні на що не здатен, нічого не досягну.

**Д/П.** – Чи вірите ви, що поразка стимулює ваші наступні кроки?

**Ц.** «Я дізнався, що час тече крізь наші пальці, як піщинки, безповоротно. Той, хто з раннього віку мудро розпоряджається часом, отримує винагороду у вигляді насиченого, продуктивного і повного задоволення життя. Ті ж, кому не довелося пізнати принцип «керувати часом означає керувати життям», так ніколи й не розкриють свій неймовірний потенціал. Час – це найкращий знищувач відмінностей. Немає різниці, поталанило нам при народженні чи нас спіткала гірка доля, мешкаємо в Техасі чи в Токіо, нам всім відведено лише 24 години на добу. Ті, хто живуть видатним життям, відрізняються від невдах тим, як вони використовують свій час».

**К.** – Коли необхідно терміново виконати справу, люди не думають про правильну організацію часу, про відпочинок, про особисті важливі речі. Одна думка: «Головне – встигнути. Можливо, буду працювати всю ніч!

**Д/П.** – Чи можливо навчитись керувати своїм часом?

**Ц.** «Зайняті, творчі люди надзвичайно раціонально використовують свій час – вони змушені це робити, щоб вижити. Але вміння планувати свій час не означає, що ти мусиш стати трудоголіком. Навпаки, оволодівши мистецтвом планування часу, ти зможеш дозволити собі приділяти більше уваги тим речам, які тобі подобається робити, речам, які насправді мають для тебе значення. Керувати часом означає керувати життям. Бережи свій час. Пам'ятай: це непоновлювальний ресурс. ... Ніколи не забувай, що час, витрачений на збагачення твого життя поза роботою, ніколи не буде витрачений марно. Навпаки, він додасть твоєму робочому часу надзвичайної ефективності. Припини проживати своє життя ізольованими фрагментами і зрозумій раз і назавжди, що усе, що ти робиш, утворює одне неподільне ціле. Те, як ти поводишся удома, впливає на твою поведінку на роботі. Те, як ти поводишся із колегами в офісі, впливає на твої стосунки з сім'єю та друзями».

**Ц.** «Кожен на цій планеті є одним із чудес світу. Кожен із нас тією чи іншою мірою є героєм. В кожного з нас є потенціал для неймовірних досягнень, щастя та неминущого блаженства. Необхідно всього лише почати робити маленькі кроки в напрямку своїх мрій. Необхідно будувати життя. Повне чудес, день за днем, камінь за каменем. Маленькі перемоги ведуть до великих досягнень. Крихітні, покрокові зміни сприятимуть виникненню позитивних звичок. Позитивні звички призведуть до результатів. А результати надихнуть тебе на ще більш особистісні зміни. Почни проживати кожен день так, наче він останній у твоєму житті».

**К.** – Люди проживають свої будні, пливуть за течією. Маю сумніви, що хтось вважає себе «одним із чудес світу».

**Д/П.** – Чи відчуваєте ви себе щасливими людьми?

– Чи відчуваєте себе особливими?

– Чи погоджуєтесь із Р. Шарма, що «потрібно проживати кожен день так, наче він останній у твоєму житті»?

Дозволю собі дати пораду цитатою із книги: «Починаючи із сьогоднішнього дня, більше вчися, більше смійся і роби те, що ти насправді любиш робити. Skorистайся своєю долею. Те, що залишилось позаду, і те, що чекає попереду, несуттєво в порівнянні з тим, що всередині тебе».

Слово вчителя. Після багатьох розділів автор систематизує символи, техніки, повторює яскраві вислови. Давайте спробуємо і ми систематизувати наші висновки: що потрібно зробити для досягнення успіху. Можливо, за цими висновками ви також створите власні **техніки успіху життя**.

**\*\*Довіряй собі.** «Довіряй собі. Використовуй свої можливості по максимуму, щоб роздмухати крихітну внутрішню іскорку можливостей до полум'я досягнень».

**\*\*Постановка мети – це відправна точка.** «Постановка мети – це відправна точка. Визначаючи свої цілі та орієнтири, ти вмикаєш творче мислення, яке виведе тебе на шлях до твоєї мети».

**\*\*Точне визначення цілей.** «Точне визначення цілей, яких ми прагнемо досягти у розумовому, фізичному і духовному світі, має велике значення для їх реалізації».

**\*\*Добре організований час – це вірна ознака добре організованого розуму.**

« – Знаєш, в чому полягає іронія життя? – запитав Джуліан.

– Скажи мені.

– Зазвичай, коли люди усвідомлюють, чого вони насправді хочуть та як їм цього досягти, уже занадто пізно. Правду каже прислів'я: «От якби молодість знала, от якби старість могла». Добре організований час – це вірна ознака добре організованого розуму».

**\*\*Не бійся поразок. Вони гарні учителі.**

**\*\*Будь мужнім та дисциплінованим.**

**\*\*Повір, що ти особливий.**

---

**Новоченко Леся Степанівна,**  
вчитель зарубіжної літератури,  
Дунаєвецької ЗОШ I-III ст.  
Дунаєвецької селищної ради

**Оноре де Бальзак. «Гобсек». Характеристика образу Гобсека  
Who are you, Mr Hobsec? (Хто ж ви, пане Гобсек?)  
Урок-детектив**

**Мета:**

- осмислення неординарності, як важливої риси людини для її самореалізації в житті, спонукання учнів до творчих рішень у процесі розв'язання проблем, усвідомлення користі та необхідності спільної діяльності;
- становлення активної життєвої позиції дітей;
- поглибити знання учнів про ідейнохудожній зміст повісті О. де Бальзака «Гобсек»;
- навчити аналізувати художній образ головного героя, бачити не тільки негативні якості, а й позитивні;
- розвивати навички роботи з текстом, вміння аргументувати свої твердження;
- сприяти становленню високих моральних якостей особистості поза залежністю від влади грошей;
- На прикладі твору «Гобсек» сфокусувати увагу учнів на такі поняття як: раціональне використання коштів, заощадливість, стимулювання лідерських ініціатив, планування витрат;
- виховання поваги до таких особистісних рис, як гуманізм, сила духу, гідність, працелюбність, цілеспрямованість, винахідливість;
- формування успішності.

## Методи і техніки, що притаманні наскрізній лінії «Підприємливість і фінансова грамотність»:

дискусія на бали, «критерійний покер», «дерево прийняття рішень».

**Методи, що розвивають уяву:** драма, моделювання, рольова гра, ментальні картки, дослідження тексту, робота в групах, метод випереджувального навчання.

### Обладнання:

текст повісті Оноре де Бальзака «Гобсек», комп'ютер, мультимедійна дошка, проектор, Facebook-сторінка головного героя, картки з завданнями для груп, фліпчарт, фломастери, ватмани, аркуші А 4.

## Хід уроку

**Життя – це складне, важке ремесло, і треба докласти чималих зусиль, щоби навчитися його.  
О. де Бальзак, французький письменник**

### 1. Вступна частина

Оноре де Бальзак

[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BD%D0%BE%D1%80%D0%B5\\_%D0%B4%D0%B5\\_%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%B0%D0%BA](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BD%D0%BE%D1%80%D0%B5_%D0%B4%D0%B5_%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%B0%D0%BA)

Уривок з фільму «Гобсек» <https://www.youtube.com/watch?v=zDPQdZWI7IY&t=563s>

Запропонуйте класу провести детективне розслідування». Розпізнайте про Гобсека усе, що можливо, усі подробиці: хто він, як жив, його таємниці. Станьте найкращими детективами, використовуючи сучасні інформаційні можливості».

Дано:

- текст твору Оноре де Бальзака «Гобсек».
- Facebook-сторінка головного героя.
- літературний портрет Гобсека:

Нагадайте учням, що вони мали підготуватися до уроку (на попередньому уроці учні отримали випереджувальне завдання).

#### 1. Робота в парах.

Попросіть учнів у парах записати на картках імена тих героїв твору Бальзака, які могли б пролити світло на загадкову постать Гобсека. Після цього попросіть тих учнів, що впоралися першими, зачитати свої списки. Запитайте клас, чи всі згодні з переліком свідків, чи, можливо, когось упустили. Подискутуйте щодо розподілу за категоріями. За потреби допоможіть.

**Записати на картках імена тих героїв твору Бальзака, які могли б пролити світло на загадкову постать Гобсека.**

Друзі	Колеги	Родина – ?	Позичальники

### 2. Основна частина

Є автор – Оноре де Бальзак, який описав життя цієї людини і може багато що розповісти. Візьмемось за наступний етап розслідування: збору інформації.

У Вас на збір інформації є 15 хвилин. Заохочується співпраця в групах та вільне висловлювання своїх міркувань.

**Робота в групах (працюють чотири групи).**

**Група 1.** Працює з текстом твору Оноре де Бальзака «Гобсек», збирає й узагальнює біографічну інформацію про Гобсека зі слів автора.

**Послугуючись словами автора, укладіть біографію Гобсека**

	Інформація	Ім'я свідка
Прізвище, ім'я		
Дата народження		
Місце народження		

<b>Національність</b>		
<b>Професії, якими займався протягом життя</b>		
<b>Особистості, якими був знайомий</b>	3	
<b>Родичі</b>		
<b>Опис зовнішності</b>		
<b>Манера одягатися</b>		
<b>Звички</b>		
<b>Інше</b>		

Чи є друзі у Гобсека? Запишіть їхні імена та свідчення

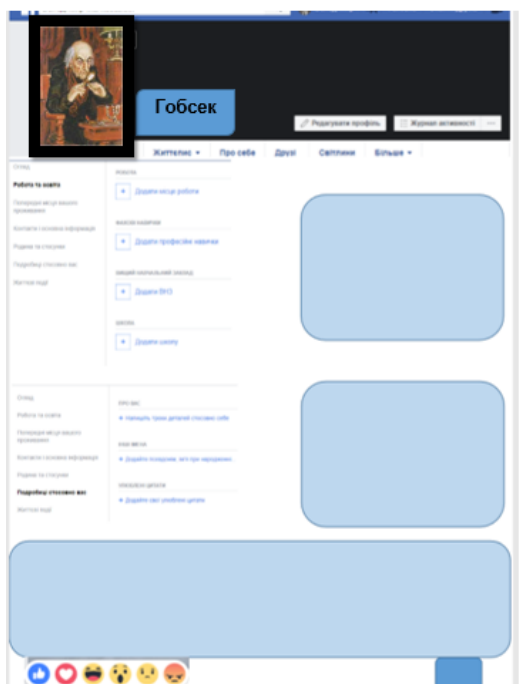
<b>Друзі</b>	<b>Інформація</b>

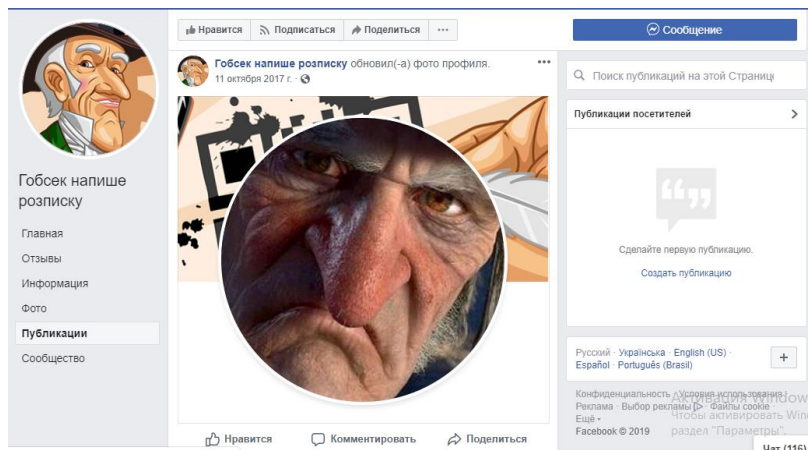
**Група 2.** Працює з так званими «колегами» – лихварями та торговцями, опитує титулованих позичальників Гобсека, розпитуватимуть у друзів про Гобсека, шукають інформацію про ставлення до Гобсека його «колег» – лихварів. Що вони знають про нього?

Заповніть таблицю

<b>Гобсек як професіонал своєї справи</b>	
<b>Гобсек як людина, особистість</b>	
<b>Гобсек як громадянин</b>	
<b>Інше</b>	

**Група 3.** Аналізує Facebook-сторінку головного героя (Особливу увагу звернути на життєву філософію Гобсека).





### Проаналізуйте статуси Гобсека на ФВ сторінці.

«Біда – краший вчитель. В горі можна багато чому навчитися, дізнатися ціну грошам, ціну людям».

«Так краще вже самому тиснути, ніж дозволяти, щоб інші на тебе тиснули».

«Що стосується моралі – людина скрізь однакова: скрізь йде боротьба між бідними і багатими, скрізь».

«Щаслива людина – тема нестерпно нудна!»

«Вдячність – це борг, який діти не дуже охоче приймають у спадок від батьків».

«Щоб пролити свою кров, треба її мати, милий мій, а в тебе в жилах замість крові – багнука».

«А по-вашому, тільки той поет, хто друкує свої вірші?»

«Життя – це складне, важке ремесло, і треба докласти зусиль, щоб навчитися йому. Коли людина пізнає життя, випробувавши його прикrostі, фібри серця у неї загартуються, зміцняться, а це дозволяє їй керувати своєю чутливістю».

«Щоб не забруднити лакованих чобітків, походжаючи пішки, важливий пан і всякий, хто силкується наслідувати його, готові з головою зануритися в бруд».

«Жінка завжди ненавидить тих, перед ким їй доводиться червоніти».

«У хворих дивні примхи. Вони, як діти, самі не знають, чого хочуть».

### Гобсек про золото.

«Золото – ось духовна сутність всього нинішнього суспільства».

«А хіба можуть відмовити тому, в кого в руках мішок золота?»

«Світом править – золото, золотом править – лихвар».

«Що таке життя, як не машина, яку приводять в рух гроші?»

«Щоб здійснити свої примхи, ми потребуємо часу, засобів і зусиль. Так от, у золоті все це є у зародку, і воно все дає у житті».

«З усіх земних благ є тільки одне, досить надійне, щоб людина прагнула його. Це золото. У золоті втілено всі людські сили».

«У золоті зосереджені всі сили людства ... А що стосується моралі людина скрізь однакова: скрізь йде боротьба між бідними і багатими, скрізь. І вона немінуча. Так краще вже самому тиснути, ніж дозволяти, щоб інші на тебе тиснули».

**Група 3.** Опрацьовує літературний портрет Гобсека та працює над цитатною характеристикою Гобсека.

### Літературний портрет Гобсека.

«Обличчя цієї людини ... його жовтувата блідість нагадувало колір срібла, з якого злізла позолота. Волосся в мого лихваря було зовсім пряме, завжди акуратно причесане і з сильною сивиною – попелясто-сіре. Риси обличчя, нерухомі, безпристрасні, як у Талейрана, здавалися відлитими з бронзи. Очі, маленькі і жовті, як у тхора, і майже без вій, що не виносили яскравого світла, тому він захищав їх козирком пошарпаного картуза. Гострий кінчик довгого носа, поритий ряботинням, походив на свердлику, а губи були тонкі, як у алхіміків та древніх строків на картинах Рембрандта і Метс. Говорив цей чоловік тихо,

м'яко, ніколи не гарячкував. Вік його був загадкою: я ніколи не міг зрозуміти, постарів він до часу або ж добре зберігся і залишиться моложавим на віки вічні. Це був якийсь чоловік-автомат, якого заводили щодня. ...ця людина під час розмови раптом замовкала, вичікуючи, поки не стихне шум проїжджаючого під вікнами екіпажу, так як не бажав напружувати голос. За прикладом Фонтенеля, він беріг життєву енергію, придушуючи в собі всі людські почуття. ...До вечора людина-вексель ставала звичайною людиною, а злиток металу в його грудях – людським серцем. Якщо він бував задоволений днем, що пройшов, то потирав собі руки, а з глибоких зморщок, що борознили його обличчя, начебто піднімався димок веселості, – право, неможливо зобразити іншими словами його німу посмішку, гру лицьових мускулів, що виражала, ймовірно, ті ж відчуття, що і беззвучний сміх Шкіряної Панчохи. Завжди, навіть у хвилини найбільшої радості, говорив він односкладово і зберігав стриманість».

«Будинок і його мешканець були під стать один одному – зовсім як скеля і що приліпилася до неї устриця».

### **Цитатна характеристика Гобсека.**

«Мати прилаштувала його юнгою на корабель, і в десятирічному віці він відплив в голландські володіння Ост-Індії, де і поневірявся двадцять років. Зморшки його жовтуватого обличчя зберігали таємницю страшних випробувань, раптових жажливих подій, несподіваних удач, романтичних мінливостей, безмірних радощів, голодних днів, потоптаної любові, багатства, розорення і знову нажитого багатства, смертельних небезпек, коли життя, що висіло на волосині, рятували миттєві і, бути може, жорстокі дії, виправдані необхідністю».

«Це [...] людина, яку можуть терзати турботи, але не докори сумління, яку відчуття займають сильніше, ніж думки, по виду душа пристрасна і палка, а внутрішньо холодна, як лід».

«Надвечір людина-вексель ставала звичайною людиною, а злиток металу в його грудях – людським серцем».

«Якщо людяність, спілкування між людьми вважати свого роду релігією, то Гобсека можна було назвати атеїстом».

«Ви всьому вірите, а я нічому не вірю. Ну що ж, збережіть свої ілюзії, якщо можете. Я вам зараз підведу підсумок людського життя. Те, що в Європі викликає захват, в Азії карається, Те, що в Парижі вважається пороком, за Азарськими островами визнається необхідністю. Немає на землі нічого міцного, є тільки умовності, і в кожному кліматі вони різні ... усілякі наші моральні правила та переконання – порожні слова ... Ось поживіть з моє, дізнаєтеся, що з усіх земних благ є тільки одне, досить надійне, щоб коштувало людині гнатися за ним. Це ... золото».

«У мене погляд, як у господа бога: я читаю в серцях».

«Я впевнений у своїй влучності, тому що мені траплялося і на тигра ходити і на палубі корабля битися в абордажній сутичці не на життя, а на смерть ...»

«Я нічого не знаю про його минуле. Можливо, він був корсаром; можливо, блукав по всьому світу, торгував діамантами або людьми, жінками або державними таємницями; але я глибоко впевнений, що жодна душа людська не отримала такого жорстокого загартування у випробуваннях, як він».

**Відведений на збір інформації, вийшов. Тепер потрібно зібрану інформацію обговорити в групах та узагальнити у вигляді короткого зв'язного висловлювання.**

**Групи презентують свої звіти.**

### **3. Підсумкова частина**

**Вправа «Дерево прийняття рішень».** Пояснити, як ви їх розумієте.

- Чи справді все в житті зводиться до грошей?
- Доведіть, що фінал життя Гобсека свідчить про хибність його життєвої позиції.

- Хто з героїв твору по-справжньому щасливий? Чому?

**«Критерійний покер».** Спростуйте або підтвердьте думку.

- Гроші, як відомо, сьогодні вирішують...
- Без грошей людина не має свободи вибору, тому що...
- Якщо матимеш престижну професію, будеш...
- Гроші знецінюють усе людське, адже...
- Гроші – рушійна сила прогресу, тому що...

#### 4. Рефлексія.

Подякуйте учням за працю на уроці. Оцініть їхню роботу. Домашнім завданням може бути написання твору-мініатюри на одну з тем: «Шлях, який я обираю сьогодні».

#### Список використаних джерел та літератури

1. Енциклопедія Оноре де Бальзак. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=lpgRyrJGU>
2. Останнє кохання Бальзака. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=T77NgrWerhQ>
3. Фільм «Гобсек». Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=zDPQdZWI7IY&t=563s>

#### Додаток 1

#### СТАТУСИ ГОБСЕКА НА FB СТОРІНЦІ.

«Біда – кращий вчитель. В горі можна багато чому навчитися, дізнатися ціну грошам, ціну людям».

«Так краще вже самому тиснути, ніж дозволяти, щоб інші на тебе тиснули».

«Що стосується моралі – людина скрізь однакова: скрізь йде боротьба між бідними і багатими, скрізь».

«Щаслива людина – тема нестерпно нудна!»

«Вдячність – це борг, який діти не дуже охоче приймають у спадок від батьків».

«Щоб пролити свою кров, треба її мати, милий мій, а в тебе в жилах замість крові – багнюка».

«А по-вашому, тільки той поет, хто друкує свої вірші?»

«Життя – це складне, важке ремесло, і треба докласти зусиль, щоб навчитися йому. Коли людина пізнає життя, випробувавши його прикраси, фібри серця у неї загартуються, зміцняться, а це дозволяє їй керувати своєю чутливістю».

«Щоб не забруднити лакованих чобітків, походжаючи пішки, важливий пан і всякий, хто силкується наслідувати його, готові з головою зануритися в бруд».

«Жінка завжди ненавидить тих, перед ким їй доводиться червоніти».

«У хворих дивні примхи. Вони, як діти, самі не знають, чого хочуть».

#### ГОБСЕК ПРО ЗОЛОТО.

«Золото – ось духовна сутність всього нинішнього суспільства».

«А хіба можуть відмовити тому, в кого в руках мішок золота?»

«Світом править – золото, золотом править – лихвар».

«Що таке життя, як не машина, яку приводять в рух гроші?»

«Щоб здійснити свої примхи, ми потребуємо часу, засобів і зусиль. Так от, у золоті все це є у зародку, і воно все дає у житті».

«З усіх земних благ є тільки одне, досить надійне, щоб людина прагнула його. Це золото. У золоті втілено всі людські сили».

«У золоті зосереджені всі сили людства ... А що стосується моралі людина скрізь однакова: скрізь йде боротьба між бідними і багатими, скрізь. І вона неминуча. Так краще вже самому тиснути, ніж дозволяти, щоб інші на тебе тиснули».

#### ЛІТЕРАТУРНИЙ ПОРТРЕТ ГОБСЕКА.

«Обличчя цієї людини ... його жовтувата блідість нагадувало колір срібла, з якого злізла позолота. Волосся в мого лихваря було зовсім пряме, завжди акуратно причесане і з сильною сивиною – попелясто-сіре. Риси обличчя, нерухомі, безпристрасні, як у Талейрана, здавалися відлитими з бронзи. Очі, маленькі і жовті, як у тхора, і майже без вій, що не виносили яскравого світла, тому він захищав їх козирком пошарпаного картуза.



Гострий кінчик довгого носа, поритий ряботинням, походив на свердлики, а губи були тонкі, як у алхіміків та древніх строків на картинах Рембрандта і Метс. Говорив цей чоловік тихо, м'яко, ніколи не гарячкував. Вік його був загадкою: я ніколи не міг зрозуміти, постарів він до часу або ж добре зберігся і залишиться молоджавим на віки вічні. Це був якийсь чоловік-автомат, якого заводили щодня. ...ця людина під час розмови раптом замовкала, вичікуючи, поки не стихне шум проїжджаючого під вікнами екіпажу, так як не бажав напружувати голос. За прикладом Фонтенеля, він беріг життєву енергію, придушуючи в собі всі людські почуття. ...До вечора людина-вексель ставала звичайною людиною, а злиток металу в його грудях – людським серцем. Якщо він бував задоволений днем, що пройшов, то потирив собі руки, а з глибоких зморщок, що борознили його обличчя, начебто піднімався димок веселості, – право, неможливо зобразити іншими словами його німу посмішку, гру лицьових мускулів, що виражала, ймовірно, ті ж відчуття, що і беззвучний сміх Шкіряної Панчохи. Завжди, навіть у хвилини найбільшої радості, говорив він односкладово і зберігав стриманість».

«Будинок і його мешканець були під стать один одному – зовсім як скеля і що приліпилася до неї устриця».

### **ЦИТАТНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОБСЕКА**

«Мати прилаштувала його юнгою на корабель, і в десятирічному віці він відплив в голландські володіння Ост-Індії, де і поневірявся двадцять років. Зморшки його жовтуватого обличчя зберігали таємницю страшних випробувань, раптових жажливих подій, несподіваних удач, романтичних мінливостей, безмірних радощів, голодних днів, потоптаної любові, багатства, розорення і знову нажитого багатства, смертельних небезпек, коли життя, що висіло на волосині, рятували миттєві і, бути може, жорстокі дії, виправдані необхідністю».

«Це [...] людина, яку можуть терзати турботи, але не докори сумління, яку відчуття займають сильніше, ніж думки, по виду душа пристрасна і палка, а внутрішньо холодна, як лід».

«Надвечір людина-вексель ставала звичайною людиною, а злиток металу в його грудях – людським серцем».

«Якщо людяність, спілкування між людьми вважати свого роду релігією, то Гобсека можна було назвати атеїстом».

«Ви всьому вірите, а я нічому не вірю. Ну що ж, збережіть свої ілюзії, якщо можете. Я вам зараз підведу підсумок людського життя. Те, що в Європі викликає захват, в Азії карається, Те, що в Парижі вважається пороком, за Азарськими островами визнається необхідністю. Немає на землі нічого міцного, є тільки умовності, і в кожному кліматі вони різні ... усілякі наші моральні правила та переконання – порожні слова ... Ось поживіть з моє, дізнаєтеся, що з усіх земних благ є тільки одне, досить надійне, щоб коштувало людині гнатися за ним. Це ... золото».

«У мене погляд, як у господи бога: я читаю в серцях».

«Я впевнений у своїй влучності, тому що мені траплялося і на тигра ходити і на палубі корабля битися в абордажній сутичці не на життя, а на смерть ...»

«Я нічого не знаю про його минуле. Можливо, він був корсаром; можливо, блукав по всьому світу, торгував діамантами або людьми, жінками або державними таємницями; але я глибоко впевнений, що жодна душа людська не отримала такого жорстокого загартування у випробуваннях, як він».

## Поза секціями

**Гав'юк Ольга Євгенівна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Дунаєвецької ЗОШ I-III ст. № 3

### Урок позакласного читання Джон Грін «Винні зірки»

Метою базової загальної середньої освіти є розвиток і соціалізація особистості учнів, формування в них національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення й поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Випускник школи – це патріот України, який знає її історію; носій української культури, який поважає культуру інших народів; компетентний мовець, що вільно спілкується державною мовою, володіє також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами, має бажання і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатний до підприємливості й ініціативності, має уявлення про світобудову, бережно ставиться до природи, безпечно й доцільно використовує досягнення науки й техніки, дотримується здорового способу життя.

Одна з найактуальніших вимог сучасної освіти – компетентнісний підхід до викладання навчальних предметів, що нині активно запроваджує Міністерство освіти України. Такий підхід передбачає опанування вчителем методик компетентнісного навчання, розуміння сутності Нової української школи.

Зарубіжна література посідає особливе місце поміж шкільних дисциплін і є дієвим засобом у різнобічному розвитку особистості учнів, формуванні в них ключових компетентностей (уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, інформаційно-комунікаційної, соціальної, громадянської, загальнокультурної), а також на формування предметної літературної компетентності (комунікативної, емоційно-ціннісної, літературознавчої, загальнокультурної, компаративної, тощо).

Запровадження наскрізних ліній «Екологічна безпека й сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека» й «Підприємливість і фінансова грамотність» сприятиме реалізації компетентнісного підходу.

Наскрізнi лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів; їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища.

Наскрізнi лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Мета наскрізних ліній – «сфокусувати» увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, зрештою, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності.

1. Для наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» – це формування в учнів соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, у результаті яких вони дбайливо й відповідально ставитимуться до довкілля, усвідомлюючи важливість сталого розвитку для збереження довкілля й розвитку суспільства.

2. Метою вивчення наскрізної лінії «Громадська відповідальність» є формування відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи й механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи. Ця наскрізна лінія освоюється через колективну діяльність – дослідницькі роботи, роботи в групі,

проекти тощо, яка розвиває в учнів готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок.

3. Завданням наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» є становлення учня як емоційно стійкого члена суспільства, здатного вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище.

4. Вивчення наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» забезпечить краще розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо); сприятиме розвитку лідерських ініціатив, здатності успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Ми намагалися практично втілити окремі аспекти вищесказаного на уроці позакласного читання із зарубіжної літератури в 11 класі за романом Джона Гріна «Винні зірки».

### Урок позакласного читання Джон Грін «Винні зірки»

**Мета:** визначити тему твору та розкрити проблематику роману Джона Гріна

- «Винні зірки»;
- розвивати словниковий запас та критичне мислення старшокласників;
- виховувати в них почуття, милосердя та гуманних цінностей.

**Тип уроку:** позакласне читання.

**Обладнання:** – Портрет Джона Гріна;

- Презентація «Життя та творчість Джона Гріна»;
- Тексти роману «Винні зірки».

*«Не звинувачуй зірки у людських бідах,  
любий Брут,  
лише ми винні у нашому нещасті...»  
В. Шекспір, «Юлій Цезар»*

### Хід уроку

#### I. Організаційний момент

#### II. Повідомлення теми та мети уроку

#### Мотивація навчальної діяльності.

#### Слово вчителя

Роман «Винні зірки» Джона Гріна відразу після його публікації став світовим бестселером.

Книга – це щемлива історія кохання двох невиліковно хворих підлітків, що, змирившись з дійсністю, продовжували свій шлях до «межі». Але життя непередбачуване. Хейзел та Огастас випадково зустрічаються і ця зустріч, власне, перевернула їхні погляди на світ, кохання, життя...

Це книга не про хворобу, а про справжнє щире почуття, яке надає сенс життю незважаючи ні на що.

Тож одне з наших завдань сьогодні – познайомитись з особистістю та творчістю письменника, автора роману «Винні зірки».

#### III. Робота над темою уроку

У світі існує безліч книг: мудрих, добрих, захоплюючих, але лише декотрі з них здатні допомогти підліткам розібратись у своїх страхах і переживаннях, допомогти їм адаптуватись у цьому дорослому і такому непростому світі.

І це книги Джона Гріна, яскравого представника сучасної американської літератури.

Ключовими темами у творчості Д. Гріна є любов і дружба, осмислення підлітками смерті як підсумку життя, що дає змогу виявити справжню сутність людини.

#### Перегляд презентації про життя і творчість Джона Гріна.

До особливостей художнього методу автора належать реалістичність описів, використання чужого тексту (в тому числі вигаданого) як лейтмотив власного, опора на

філософію екзистенціалізму, включення в текст символічних деталей, історичних і літературних посилань.

### **Словникова робота**

Бестселер – від англ. Best (кращий) seller (ходовий товар) – книга, що видається величезними тиражами, та блискавично роздруковується.

Екзистенціалізм (фр. existentialisme від лат. exsistentia – існування) – напрям у філософії ХХ ст., що позиціонує і досліджує людину як унікальну духовну істоту, що здатна до вибору власної долі.

### **Стислий переказ тексту роману**

Гейзел Грейс Ланкастер, 16-річна дівчина-підліток з раком щитоподібної залози, який поширився на легені, відвідує групу підтримки для хворих на рак дітей з волі своєї матері. Під час одного з таких зібрань Гейзел зустрічає 17-річного підлітка на ім'я Огастас Вотерс, який через остеосаркому втратив ногу. Огастас відвідує зібрання групи, щоб підтримати свого друга Айзека, який втрачає зір через рак. Після зустрічі у підлітків зав'язується дружба. Огастас запрошує Гейзел до себе додому, де вони зближуються ще більше під час перегляду фільму та діляться своїми переживаннями щодо пережитих ними захворювань. Після цього вони домовляються прочитати улюблені романи один одного: Огастас дає Гейзел «Ціну світанку», а вона рекомендує йому «Царську неміч» – роман, написаний Петером Ван Гаутеном, про дівчину Анну, яка страждає від раку. Після того, як Огастас закінчує читати її книгу, він засмучується, дізнавшись, що роман обривається без завершення. Гейзел пояснює, що таємничий автор припинив писати після публікації роману і з тих пір про нього нічого невідомо.

Тиждень потому Огастас розказує Гейзел, що він вистежив помічницю Ван Гаутена, Лідавей, і через неї йому вдалося розпочати електронне листування з самим автором. Гейзел звертається до Ван Гаутена з питаннями щодо неоднозначного фіналу роману і долі матері Анни. Ван Гаутен все-таки їй відписує, пояснюючи, що відповіді на питання Гейзел він зможе лише особисто. Дівчина пропонує матері організувати поїздку до Амстердаму, але вона їй відмовляє через нестачу фінансів та медичні обмеження лікарів. Пізніше, на пікніку, Огастас дивує Гейзел квитками в Амстердам, які він купив за рахунок благодійного фонду. Гейзел з нетерпінням чекає на зустріч з Петером Ван Гаутеном.

Вже в Амстердамі Огастас признається Гейзел у коханні. Крім того, підлітки нарешті зустрічаються з Ван Гаутеном, але залишаються шокованими від усвідомлення того, що він є підлим п'яницею.

Огастас признається Гейзел, що у нього рецидив раку. Закохані висловлюють свою любов і підтримку один одному. Після повернення додому стан здоров'я хлопця різко погіршується. Побоюючись смерті, Огастас запрошує Айзека та Гейзел на репетицію власного похорону. Незабаром Огастас помирає. Після цієї травматичної події Ван Гаутен з'являється на похороні хлопця, щоб вибачитися перед Гейзел.

Гейзел дізнається, що Огастас таємно від неї писав продовження «Царської немочі». Дівчина отримує листа від Лідавей з прикріпленими додатками історії Огастаса. Хлопець написав, що на цьому світі ми не вибираємо, буде нам боляче чи ні, але можна обрати, хто зробить нам боляче, і що він задоволений своїм вибором та сподівається, що вона теж. Книга завершується зізнанням Гейзел, що вона теж.

### **«Ланцюгова реакція»:**

Проаналізуйте цитати з роману.

«Депресія – побічний ефект умирання»;

«Горе не змінює, воно розкриває нашу сутність»;

«Біль хоче, щоб його відчували»;

«Остеосаркома, зазвичай, забирає кінцівку.

Потім, якщо ви їй сподобались, вона забирає все інше»;

«Ти так намагаєшся бути собою, що навіть не здогадуєшся, наскільки унікальна...»;

«Рак – бізнес, що займається поглинанням людей, але навіть піддаватися йому достроково»;

«Світ створювався не для людей, це люди створені для світу»;

«А іноді люди не надають значення даним обіцянкам»;

**«Мозковий штурм»:**

Які на вашу думку, проблеми розкрито у романі?

Чому автор довіряє оповідь своїй героїні?

Назвіть епізоди, які вас найбільше схвилювали, чи запам'ятались вам?

**Характеристика головних героїв роману Хейзел та Огастаса (робота в групах).**

Дівчина захворіла на рак у віці тринадцяти років. З тих пір біль і страждання не покидають її ні на один день. Батьки головної героїні витратили всі сімейні заощадження на лікування дочки. Однак продовження життя на лічені місяці – це єдине, чого вдалося домогтися лікарям. Хейзел встигла звикнути зі своїм швидким відходом. Але думка про те, що батьки не зможуть перенести її смерті, змушує її по-справжньому страждати. Дівчина зажадала поклястися в тому, що вони ніколи не розлучаться. Під час відвертої розмови мати Хейзел зізналася в тому, що давно вже вчиться на соціального працівника, щоб чимось зайняти себе після смерті дочки. Одна з небагатьох радощів в житті Хейзел – це книга нідерландського письменника. Ймовірно, цей незнайомий їй чоловік, не будучи хворим, здатний відчувати, що таке онкологічне захворювання. Хейзел потребує закінчення роману. Здається, саме недомовленість ще тримає її в цьому житті.

Доля робить головній героїні безцінний подарунок. Дівчина зустрічає справжнє кохання. Тривалість її відносин з Гасом не має вирішального значення. Ймовірно, деякі ровесниці Хейзел проживуть довге життя. Але далеко не кожній буде дано щастя пізнати справжні почуття, які були подаровані головній героїні.

**Огастас Уотерс.**

Перш, ніж втратити ногу, Гас вів активний спосіб життя, займаючись спортом. У нього була дівчина, яку він втратив через ту ж хворобу, через яку тепер помирав сам. Хейзел відзначає за своїм новим знайомим дивну звичку: він постійно бере в рот сигарету, але при цьому не курить. Для Уотерса цей ритуал сповнений сенсу. Коли сигарета опиняється в роті, молода людина немов стає на крок ближче до смерті. Однак, не закуривши, Гас не дає «вбивці» закінчити свою дію. Для Уотерса це перемога життя над смертю. У Гаса є фобія, якою він ділиться з учасниками групи підтримки. Юнак боїться забуття. Справжня смерть для нього – це бути забутим. Думка про те, що після його відходу байдужий світ продовжить своє існування, призводить його в жах. Люди проігнорують той факт, що зовсім недавно поруч з ними жив молодий хлопець, на ім'я Огастас Уотерс.

**Які риси характерів головних героїв imponують вам найбільше?**

**Що об'єднує їх?**

**Чи є реальне підґрунтя у цій історії?**

На написання книги «Винні зірки» Джона Гріна підштовхнула онкохвора дівчина, на ім'я Естер Ерл, якій, до речі, і присвячена книга. У 2006 році дівчині діагностували рак щитовидної залози з метастазами, а в 2010 році Естер Грейс Ерл померла у віці 16 років.

**Творча робота «Уроки книги».**

- Книга вчить цінувати життя і жити сьогоднішнім;
- Навіть крихітні миті здатні зробити життя насиченим і яскравим;
- Потрібно не жаліти хворих, а змушувати їх жити;
- Необхідно вірити в краще і не здаватися за будь-яких обставин;
- Потрібно боротися за життя і любити своїх близьких.

**IV. Підсумки уроку.**

**«Політ думок».**

Виберіть для себе одне з запитань та висловіть своє бачення.

- Які проблеми піднімає Джон Грін у своєму романі «Винні зірки»?

- Яку роль у розповіді відіграє Пітер Ван-Хотен, автор улюбленої книги Хейзел

«Царська німеч»?

- Чому роман називається «Винні зірки»?

**Слово вчителя «Винні зірки»** – вираз, що спростовує процитовані в епіграфі слова Шекспіра з трагедії «Юлій Цезар» і переконує нас у тому, що «у цьому житті ми не вибираємо, буде нам боляче, чи ні, але у нас є можливість вибирати, хто саме зробить нам боляче».

Це дуже життєва історія. Усі ми розуміємо, що хвороби нікого не жаліють – навіть дітей і підлітків, у яких попереду ще все життя. Могло б бути. Але в цьому житті все несправедливо. На жаль. Ця книга про перше кохання, про стосунки з батьками, про філософію підлітків. Її приємно читати, хоча під час читання тебе не покидає відчуття тривоги. Це те, що потрібно читати. Щоб не стати бездушними і черствими. Воно того варте.

#### **V. Домашнє завдання** **Написати твір-роздум**

«Світ – це не фабрика по виконанню бажань...»

Вивчення зарубіжної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах – творчий процес, у якому вчитель та учні є повноправними партнерами й учасниками культурного діалогу, який має зробити книжку невід’ємною частиною життя нового покоління громадян України у XXI ст., прокласти їм шлях до цивілізованого світу через здобутки художньої літератури різних країн і народів, слугувати збереженню миру та загальнолюдських цінностей.

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/zarubizhna-literatura-naskrizni-zmistovi-liniji/>
2. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniji>
3. Зарубіжна література 5-11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації, щодо організації навчально-виховного процесу в 2018-2019 навчальному році / Укладач О. Ю. Котусенко. – Харків: Вид-во «Ранок», 2018. – 176 с.
4. Провина зірок: Роман / Джон Грін; Пер. з англ. Віри Назаренко. – К. : Видавнича група КМ-БУКС, 2017. – 288 с.

**Григоровська Антоніна Володимирівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Хмельницького ліцею № 15  
ім. Олександра Співачука,

#### **«Й оживе козацька слава!»** **Мовно-літературна композиція**

**Мета заходу:** ознайомити учнів зі святом Покрови, пробудити пізнавальний інтерес до української культури, сприяти примноженню родинних і національних традицій. Виховувати за допомогою слова почуття прекрасного, любов та пошану до традицій українського народу.

**Обладнання:** ікона Святої Богородиці Покрови у рушнику, карта України, зображення українця та українки.

#### **Хід заходу**

**Ведучий 1:** Вже скільки закривавлених століть  
Тебе, Вкраїно, імені лишали...

Тож встаньмо, браття, в цю урочу мить!

Внесіть прапор вільної держави:

**Ведучий 2:** Степів таврійських і карпатських гір

З’єднався колір синій і жовтавий,

Гей, недругам усім наперекір –

Внесіть прапор вільної держави!

*(Внесення прапора)*

**Ведучий 3:** Є нація! Хай знають всі на світі:

Ми є! народ піднявся із колін!

І переможно сонце правди світить!

Співає гордо наш Державний гімн.

*(Виконання учнями Державного гімну. На сцені з'являються діти в національному українському вбранні з тризубом, прапором України та дівчинка-Україна).*

1. Воскресни, ненько-Україно,

Тебе так довго розпинали,

Твої сади, поля і села

Злі чорні сили сплюндрували.

2. Воскресни, ненько-Україно,

Верни синам дні щастя й долі.

Хай на землі твоїй священній

Люд не зазнає вже неволі.

3. Воскресни, ненько-Україно,

Тебе благають твої діти.

Вони любов несуть, як квіти,

Тобі, єдиній в цілім світі.

4. Святись той день від роду і до роду,

Святись завжди ота прекрасна мить,

Коли в устах великого народу

Вкраїна рідна радісно дзвенить.

5. Велична і свята ти, Мати-Україно,

Лише тобі карать нас чи судить.

Нам берегти тебе, соборну і єдину!

Історії твоєї славу відродить.

**Дівчина-Україна:**

Я – Україна, я – страдниця-мати,

Яка споконвіку була у ярмі –

Турецьким, російським –

Та всіх не назвати,

Бо зайти є різні, а муки – одні.

Не тільки чужинці мене шматували,

Були і свої в нас жорстокі тирани.

Вони видавали укази й закони

Тому і загинуло всіх нас мільйони.

Немов маля, що в муках народилось,

У долі, радості і різних неладах, –

Так, я з неволі відродилась

І намагаюсь стояти на ногах,

Ще зовсім молода і непокірна,

А на чолі – блакитно-жовтий стяг.

Прошу мені служити вірно,

Нехай Господь благословить мій шлях!

**Пісня «Дереvence роду»**

**Танець «Україна-перлина»**

**Ведучий 1:** Доброго дня усім присутнім у цьому залі!

**Ведучий 2:** Шановні учасники нашого заходу, щиро вітаєм усіх нащадків великих прадідів, у чиїх жилах пульсує гаряча козацька кров і живе дух наших героїчних запорожців! З Днем Українського козацтва, Днем Захисника України, Днем Покрови Пресвятої Богородиці!

**Ведучий 3:** Таким чином, Покрова святкуватиметься в нас не тільки, як народно релігійне свято, а й національне. На Запорозжжі була церква Святої Покрови і саме її запорожці вважали своєю покровителькою.

**Ведучий 1:** Як відомо, людина нерозривно пов'язана з минулим свого народу, його історією. І сьогодні ми перегорнемо одну із сторінок нашого славного минулого.

*(Відеокліп)*

**Ведучий 2:** Сьогодні козак – не той, хто одягнений у вишиванку й шаровари. Козак – це передовсім воїн за духом і воюватиме він тільки за честь і свободу.

**Ведучий 3:** Шляхетність, мудрість, відвага – три основні прикмети козака: шляхетного – не підкупити, мудрого – не обдурити, мужнього – не залякати.

**Ведучий 1:** За Дніпровими порогами,

За південними дорогами,

За степами за широкими

Наші прадіди жили.

**Ведучий 2:** Мали січ козацьку сильную,

Цінували волю вільную,

Україну свою рідную,

Як зіницю берегли.

**Ведучий 3:** Ясною рисою вдачі запорозьких козаків була їх добросердність, безкорисливість, щирість, вірність у дружбі, яка вельми цінувалася на Запорозжжі. А ще уславилися вони почуттям гумору. У вільний від походів час козаки любили, лежачи на животі, побазікати, послухати розповіді інших, а часом і зтягнути козацьку пісню.

**Сценка «Козаки пишуть листа...»**

*(Звучить пісня «Ой на горі жінці жнуть», виходять козаки)*

**Кошовий:** Панове січовики! Я покликав вас на благословенну Хортицю, аби вчинити одне вельми важливе і мудре діло.

**Козак 1:** Що ж це за діло?

**Козак 2:** Знову будемо листа султанові писати?

**Козак 3:** А може, чолобитну цариці Катерині?

**Кошовий (піднімає булаву):** Тихо! Що це вам несанкціонований мітинг? Справа, можна сказати, державної ваги. Будемо гуртом писати листа нашим нащадкам.

**Козак 1:** Чудово!

**Козак 2:** Лист потомкам!

**Козак 3:** Нашим внукам!

**Козак 4:** Правнукам!

**Козак 5:** Праправнукам!

**Козак 6:** Пра-пра-пра-пра-пра...

**Усі (хором):** Правнукам!

**Кошовий:** Писарю!

**Писар:** Га?

**Кошовий:** Каламар і перо є?

**Козак 1:** Він і спить із пером! Одне – за вухом, а друге...

**Кошовий:** Чолом вам, дорогі наші нащадки, шановні запорожці!

**Козак 2:** Славні запорожці!

**Козак 3:** Веселі запорожці!

**Козак 4:** Співучі запорожці!

**Кошовий (до писаря):** Пиши далі. Високоповажні чоловіки!

**Козак 1:** І парубки!

**Козак 2:** І дівчата! Бо без них якось не теє...

**Кошовий:** Досить з тебе, діду, і люльки! Вона теж жіночого роду! *(Сміються)*

**Кошовий:** Передовсім дозвольте побажати вам великого щастя!

**Козак 3:** Здоров'ячка!

**Козак 4:** Добра й достатку!



**Козак 5:** Миру і злагоди!

**Кошовий:** Заповідаємо вам, яко зіницю ока, берегти матінку-Україну!

**Козак 6:** І Дніпро!

**Козак 7:** І Хортицю!

**Кошовий:** Волимо, щоб ви і нині, і прісно, і довіку пам'ятали достославних лицарів народу нашого

**Козак 1:** Сірка!

**Козак 2:** Дорошенка!

**Козак 3:** Наливайка!

**Козак 4:** Мазепу!

**Кошовий:** А ще бажаємо щоб ви завжди шанували рідну мову

**Козак 1:** І пісню!

**Козак 2:** І танець!

**Козак 3:** І сміх!

**Кошовий:** Написав?

**Писар:** Написав.

**Кошовий:** Тоді амінь. Голосувати будемо як? Поіменно?

**Козак 1:** Навіщо? У нас же кон-сен-сус!

**Кошовий:** Отже, згода?

**Усі:** Згода!

**Кошовий:** Тоді прошу представників січей прикласти руку! Хортицька Січ! Томаківська! Баззавлуцька! Микитинська! Чортомлицька! Каміянська! Олешківська! Усі підписалися?

**Усі:** Всі!

**Писар:** Як відправляти листа будемо? Волами чи поштою?

**Кошовий:** Заший у шапку і закопай на Хортиці. Потомки будуть козацький меморіал будувати, знайдуть і прочитають.

**Козак 2:** Слава кошовому!

**Кошовий:** І хай ніколи козацькому роду не буде переводу!

**Усі:** Козацькому роду не буде переводу!

*(На сцені з'являється маленький хлопчик у вишиванці, шароварах)*

**Козак:** Хто ти, хлопчику маленький?

**Хлопчик:** Син я України-неньки!

Українцем я зовуся

Цією назвою горджуся!

**Козак:** А по чім тебе впізнаю?

**Хлопчик:** По вкраїнському звичаю.

В мене вдача дужа й сміла,

Єдність духу, сили й тіла.

Візьміть мене на Січ!

**Козак:** Та підрости ще трохи, тоді візьмемо! А зараз нам час у дорогу!

**Презентація «Це ті, хто боролись в свій час за майбутнє твоє»**

**Ведуча:** День захисника Вітчизни –

Мужності й геройства свято.

І ми вклоняємося тим,

Хто літ тому назад багато

І тим, хто нині з автоматом

Наш спокій береже і захищає,

Всю нашу велику родину,

Рідну землю свою – Україну.

**Презентація «Вірні сини українського народу»**

1. Я – українець. Є в мене право

На рідну мову та свою державу,

На гордий прапор золотаво-синій,  
На щастя жити в такій країні.

2. Я – українець! Право знати маю  
Про тих, кого героями вважаю,  
Що людство рятували від руїни –  
Синів і дочок, гідних України.

3. Я – українець! Хочу право мати  
Завжди усе, що думаю, казати,  
На незалежну та міцну державу,  
На все, що гарантовано по праву.

4. Я – українець! І моє це право  
Любити землю горду й величаву  
Та дух свободи набирати в груди.  
Я – українець! Був ним, є і буду!

5. Любіть Україну, козацькі сини!  
Вона в нас, як мати єдина.  
Любіть Україну – шануйте її –  
І з вами вона не загине.

6. Любіть Україну. Вона в нас одна,  
Другої нема і не буде.  
Любіть Україну, як матір свою,  
Як рідну, кохану дитину.

7. Любіть Україну! Благаю, молю,  
Як першу любов і єдину.  
Любіть Україну, всім серцем любіть  
Священну квітучу Україну.  
Як предки великі її бороніть,  
Бороніть до кінця, до загину.

**Дівчинка-Україна:** Всемогутній Боже, зглянься на Україну.

Хай душа ясниться кожна тут добром.  
І за милосердя возвелич людину,  
А добробут міряй лиш її трудом.  
Злагоди й достатку людям я благаю  
На цій благодатній і святій землі.  
Щоб кожен куточок був нам щедрим раєм,  
Затишно жилося в місті і селі.

**Пісня «Молитва за Україну»**

1. Все буде добре, я це знаю.  
Не уві сні, а на яву.  
Не буде в світі місця війнам,  
Не буде зла і ворогів.

2. Весь світ заллємо ми любов'ю,  
Весь світ купатиметься в ній.  
Як в чистих водах, світлім сонці,  
В любові, щасті і добрі.

**Всі разом:** Ми – українці у своїй сторонці  
І щастя буде на Землі!

**Пісня «Україна – це я»**

**Дзізінська Галина Петрівна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Рахнівського НВК «ЗОШ I-III ст., ДНЗ»  
Дунаєвецького р-ну

### **Борис Пастернак. Музичність і яскрава мальовничість пастернаківських поезій. Методика аналізу ліричних творів**

Зважаючи на швидкоплинність життя,  
ми не можемо дозволити собі витратити час на  
завдання, які не сприяють новим результатам.  
Л. Ландау

Лірика має дві визначальні специфічні риси: по-перше, на відміну від епосу і драми, у яких об'єктом зображення є різноманітні сторони людського буття, лірика зосереджена на репрезентації внутрішнього світу людини; і по-друге, у творах, які належать до епічного та драматичного родів, авторська свідомість ніби розчиняється у художньому просторі, а у ліриці – виявляється відкрито, а сам автор постає у ній не тільки як об'єкт зображення, а й як суб'єкт, який є одним з елементів естетичної структури твору.

Поезія здатна поєднати речі, начебто непоєднувані, наприклад, такі:

И очи синие, бездонные  
Цветут на дальнем берегу (О. Блок);

Там олеандри всі в крові  
І сонце ранене в траві  
На багрянистім горизонті (Г. Аполлінер);

Гзе-гзе-гззо пелась цепь  
Так на холсте каких-то соответствий  
Вне протяжения жило Лицо (В. Хлебников).

Тільки поезія здатна створювати зі звичайних слів, які використовуються у тому числі і в побуті, диво, яке має здатність, як спалах сонячного проміння перевернути душу. Скажімо, звучать такі рядки Б. Пастернака, рядки, що складаються із трьох, нічим не визначних слів:

Свеча горела на столе,  
Свеча горела,

І ти ніби потрапляєш зовсім в інший світ, у світ, в якому в неймовірний спосіб зливаються вічність і мить. І як ти не намагаєшся, не можеш зрозуміти, чому, з яких причин так сталося і так діється. Недаремно, давні греки зображали музу поезії Евтерпу з двома флейтами у руках, що символізує співзвучність поета та читача, яка й породжує лірику.

Перед учителем зарубіжної літератури постають такі завдання:

- створити «установку» на сприйняття ліричних творів взагалі і конкретної поезії зокрема;
- забезпечити сприятливий для сприйняття лірики емоційний фон;
- вміти самому виразно читати вірші таким чином, аби створити враження монологу, що начебто народився «сьогодні, тут і зараз» і який має характер конкретної зверненості;

- організувати аналіз вірша у такий спосіб, щоб не зруйнувати перше враження і знайти такі шляхи розгляду ліричного твору, аби вони мали прихований та опосередкований характер.

Учитель повинен сам любити поезію і добре розуміти її. Найкращим методом досягнення мети є проблемний підхід.

Прикладом різних прийомів аналізу ліричних творів може бути уривок з конспекту уроку, який присвячено творчості Б. Пастернака.

**Тема:** Борис Пастернак. Музичність і яскрава мальовничість пастернаківських поезій.

**Мета:** визначити за рахунок чого Пастернак стверджує ідею спорідненості життя і творчості, усвідомити значення для нього поетичної творчості як засобу проникнення в сутність речей і буття, поглибити знання про філософську лірику, про звукопис, про художню деталь у ліричному творі, розвивати розуміння і прихильність учнів до поетичної творчості.

Обладнання: портрет Б. Пастернака, музичний супровід з творів О. Скрябіна, К. Дебюссі, Ф. Шопена, уривки вірша «Визначення поезії» на партах у окремих учнів.

Хід уроку

### III. Опрацювання теми уроку

#### Слово вчителя

Відносячи Пастернака до чистих ліриків, Марина Цветаєва писала, що йому властива рання проникливість, прозоріння «своєї приреченості на лірику», постійне відчуття «долі, тобто себе».

Що ж стає предметом поетичних одкровеней Пастернака? Чим живе, дихає його ліричне «я»?

Аналіз вірша «Визначення поезії» відбувається в наступний спосіб: учні отримують заздалегідь уривки вірша і читають текст разом з учителем. Наприклад:

Учитель. Это...

Учень. ... круто налившийся свист

Учитель. Это – ...

Учень. ...щелканье сдавленных льдинок... і т. д. Останні два рядки читає вчитель. Якщо таке читання вдасться, то можна обмежити аналіз одним питанням, на яке учні відразу дадуть відповідь.

Питання таке:

- Що, за Пастернаком, є поезією?

- Відповідь:

- Життя, природа, людина, мистецтво і ще раз життя, що точиться тут, на цій землі!

«Його груди заповнені природою до межі, – писала про Пастернака Марина Цветаєва. – Здається, уже з першим своїм подихом він вдихнув, втягнув її всю – і раптом захлинувся нею і все наступне життя з кожним новим віршем (подихом) видихає її, але ніколи не видихне».

Звуки природи подібно до звуків музичних інструментів, які складають оркестр, зливаються в симфонію, яку чує поет, і не тільки чує, а й бачить, як його натхненник – композитор Скрябін. Ось чому вірші Пастернака наповнені кольором. Уся його лірика – своєрідний атлас квітів з безліччю тонів, напівтонів і відтінків. Звернемося до одного з кольорів, що репрезентовано у віршах поета, – до білого кольору, і послухаймо музику чи то завірюхи, чи то несамовитої пристрасті, чи то любові.

Виразне читання вчителем вірша «Зимова ніч».

Аналіз вірша «Зимова ніч», який останнім часом перетворився на емблематичного вірша щодо поетичної творчості Пастернака.

Питання та завдання до аналізу вірша:

1. Вкажіть основний прийом, який використано автором у цьому вірші. (Прийом протиставлення, контрасту, опосередкована антонімічність образів «заметілі» та «свічки»).

2. Який характер набувають ці образи через таке протиставлення? (Символічний).

3. Які кольори асоціюються з цими образами?

(Білий колір заметілі на тлі чорного кольору ночі (зимова ніч) і жовтий, теплий, сонячний колір вогника свічки).

4. У чому сенс цих символів?

(«заметіль» – це бурхливі негаразди, холод та жорстокість оточуючого світу. Натомість «свічка» – це символ тепла, затишку, це символ порятунку і від негоди, і від жорстокого світу).

5. А з якою метою поет використовує прийом рефрену, у центрі якого власне і є образ свічки?

(Свічка, крім вищеназваного, уособлює в собі ще й племінець кохання. Адже «и все терялось в снежной мгле, седой и белой», а свічка, попри це, «горела на столе, свеча горела»).

6. Проте у вірші є ще один значущий образ-символ – який?

(Образ Христа).

7. Однак цей образ подано як традиційно, так і абсолютно оригінально – вкажіть ці інтерпретації.

(Тінь янгола подібна до хреста – це данина традиції: «скрещенье рук, скрещенье ног, судьбы скрещенье»).

8. Отже, про що йдеться у вірші?

(Про святість і неперевершену силу кохання, яке тільки одне і здатне захистити людину і дати їй притулок, аби вона (людина) хоч на хвилинку відчула себе щасливою!)

Ми не можемо оминати й асоціативну метафоричність його уміння бачити дрібні деталі, що вислизують від нас, залишаються непоміченими, – своєрідну поетичну інтонацію, експресивну, емоційну, напрочуд мелодійну і т. ін.

Прослуховування романсу, який написано на вірш Пастернака «Зимові ніч».

Є і ще одна особливість російської поезії – це філософський характер його віршів.

Виразне читання учителем вірша «У всьому хочу я дійти самої суті...» (на тлі одного з етюдів Шопена – наприклад, оп. 10 № 3 мімажор).

Аналіз вірша «У всьому хочу я дійти самої суті...»

Питання та завдання до аналізу:

1. Чому поет звертається до музики Ф. Шопена? (строфи 8-9)

2. Чим взагалі для поета є музика?

(Музика для ліричного героя є ще одним способом «дійти самої суті», дійти «до сутності протекших днів, до їх причини, до основаній, до корней, до серцевини»).

3. Що ще є для поета не менш значущим, ніж музика звуків?

(Музика природи (строфи 7-8) і музика пристрасті (строфи 4-6)).

4. Яку ж філософію складають музика слова, музика звуків, музика природи та музика пристрасті?

(Вони складають філософію, яку в поетичній формі сформульовано у 3-й строфі:

Все время схватывая нить

Судеб, событий,

Жить, думать, чувствовать, любить,

Свершать открытья.)

Чи потрібні тут ще якісь коментарі?

Зберігся задум композитора Скрябіна написати оперу на власний сюжет. Головним героєм її повинен був стати «філософ – музикант – поет» (в одній особі), який мріє про твір мистецтва, що перетворить життя у велике свято для людства.

Опера не була написана. Але скрябінська ідея, звичайно, втілилася у реальний образ: «музикант – поет – філософ» – хіба це не про Пастернака?

Звучить фінал Четвертої сонати О. Скрябіна.

IV. Домашнє завдання.

Вивчити один з проаналізованих на уроці віршів напам'ять і підготуватися до його виразного читання.

Таким чином, приналежність художніх творів до певних літературних родів у суттєвий спосіб впливає на характер їхнього аналізу та організацію навчально-виховної діяльності на уроках зарубіжної літератури, але при цьому така приналежність не заперечує і спільні методичні шляхи, які можна використовувати з цією метою.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Методика преподавания литературы: Учебник для пед. вузов. Под ред. Богдановой О. Ю., Маранцмана В. Г. – В 2 ч. Ч. 2. – М.: Владос, 1994. – С. 27.
2. Вивчення зарубіжної літератури. 11 клас. Штейнбук Ф. М. Харків. Веста: Видавництво «Ранок», 2003. – С. 98-101.
3. Методика преподавания литературы: Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов. Под ред. З. Я. Рез. – М.: Просвещение, 1997. – С. 244.

**Євтух Лариса Валер'янівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Старосинявського НВК  
«ЗОШ I-III ступенів, гімназія»  
імені Олександра Романенка  
Старосинявського р-ну

#### **Моральне приниження чи моральна велич жінки (за поемою Т. Г. Шевченка «Катерина». Конспект уроку української літератури (9 клас)**

**Тема:** Моральне приниження чи моральна велич жінки (за поемою Т. Г. Шевченка «Катерина»).

**Мета:** познайомити дев'ятикласників із поемою Т. Г. Шевченка «Катерина», дослідити особливості тематики жіночої долі у творчості Кобзаря в кріпосній Україні; розкрити ідейно-художній зміст твору, зосередити увагу учнів на проблемі зневаженого материнства; осмислити мотив материнства у контексті творчості геніальних митців Рафаеля і Шевченка; розкрити захоплення поета красою материнства, його протест проти соціальних, родинних страждань; формувати шанобливе ставлення до жінки-матері; сформувати учня духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінним членом суспільства, який здатний дотримуватися здорового способу життя, допомагати у формуванні безпечного здорового життєвого середовища; виховувати щирість, вірність, повагу у стосунках, прищеплювати почуття відповідальності за долю майбутніх дітей, співчутливе ставлення до скривджених, бажання допомогти ближньому.

**Тип уроку:** комбінований.

**Міжпредметні зв'язки:** музика, живопис, християнська етика.

**Обладнання:** портрет Т. Г. Шевченка, текст поеми «Катерина», ілюстрації, епіграф до уроку, мікрофон, репродукції картин Рафаеля «Сікстинська Мадонна», Т. Г. Шевченка «Катерина», творчі презентації, комп'ютер, підручник, заготовка плаката «Щаслива родина», стікери (клейкі папірці).

*У наших раї на землі  
Нічого кращого немає,  
Як тая мати молодая  
З своїм дитяточком малим.  
Т. Г. Шевченко*

## ПЕРЕБІГ УРОКУ

### I. Організаційний момент. Емоційна готовність учнів до уроку

(Звучить мелодія української народної пісні «Ніч яка місячна...»)

### II. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

#### 1. Вступне слово вчителя (на фоні ніжної музики)

Я – жінка! Я – мати!  
Запалена Богом одвічна свіча.  
Я – все-таки сильна,  
Я – щось-таки значу,  
Я – світ цей дивую  
Красивим дитям.

Мама... Матуся... Материнство...

Усе найрідніше, наймиліше, найдорожче увібрали в себе ці слова Тараса Шевченка:

У нашім раї на землі  
Нічого кращого немає,  
Як тая мати молодая  
З своїм дитяточком.

З першої миті життя схиляється над нами обличчя матері. В тривозі й любові, у замилюванні та надії вдивляються матері в своїх дітей, сподіваючись і прагнучи щастя для них. Усім своїм життям і працею матінка утверджує в кожному із нас кращі риси людяності й добра.

А кожна дівчина мріє про щасливе кохання, шлюб і сім'ю. Але доля складається в усіх по-різному. Кобзар велику увагу приділяв жіночій темі, створюючи прекрасні жіночі образи, які чарують нас, зворушують, захоплюють. Найбільшої сили поетичного генія досягнув він у змалюванні образів жінок-матерів. Саме звертаючись до цієї теми, у шанобливому ставленні та обожнюванні жінки-матері письменник відтворив національні особливості душі українського народу, його ментальність.

Сьогодні на уроці ми розпочнемо знайомство з відомою поемою Т. Шевченка «Катерина».

### III. Опрацювання нового матеріалу

#### 1. Опрацювання твору Т. Шевченка «Катерина»

##### Історія написання

##### Літературознавець:

Постійна увага Т. Шевченка до трагічного становища жінки у часи кріпацтва зумовлюється тим, що саме вона була найбільш пригнобленою і скривдженою: поневірялась на панщині, зносила тяжкі кари і, крім того, постійно перебувала під гнітом родинним. Наскільки нестерпним було становище жінки, свідчить хоч би той факт, що в Київській губернії, наприклад, за один тільки 1839 рік, покінчило самогубством 37 дівчат-покриток. Тема знеславленої паном селянської дівчини розроблялася багатьма письменниками. Для Шевченка доля жінки-кріпачки була не тільки суспільним, але й особистим, глибоко інтимним горем. Його рідну матір «...ще молодую у могилу нужда та праця положила». Подруга його юнацьких літ Оксана Коваленко стала жертвою кріпосницького ладу. Рідні сестри поета поневірялись на панщині. Серед творів, присвячених показові гіркої жіночої долі, особливе місце посідає «Катерина».

##### Робота над змістом твору

##### Учитель.

- Прочитайте початок поеми.

1. Кого мав на увазі Т. Шевченко під словом москалі?

- Як бачимо, Шевченко у поемі «Катерина» неоднозначно підкреслює: москалі – чужі люди і має на увазі російських солдат-офіцерів, які приносять тільки лихо в Україну, бо вони – чужі, ворожі всьому українському. Мабуть, тому й попереджає українських дівчат.

2. Чому поет так мало розповідає про історію стосунків Катерини й офіцера? Яка мета його подальшої розповіді?

Автор не заглиблюється в історію кохання Катерини й офіцера-москаля, не описує епізодів зваблення дівчини. Поет поставив перед собою значно інше завдання: показати біль і мандри Катерини як жінки-матері, як нещасної покритки. Адже образ жінки-матері для поета був джерелом найвищого натхнення.

А жіночки лихо дзвонять,  
Матері глузують,  
Що москалі вертаються  
Та в неї ночують...

Справді, людський поговор безжальний, і цим поет тонко готує ґрунт, щоб пояснити, чому батьки виганяють доньку з дому.

Зачитаймо початок II розділу.

*(По середині класу стоїть стіл, накритий вишитою скатертиною. За столом сидять батько й мати. Перед ними стоїть зажурена Катерина.)*

### **Інсценізація уривку поеми**

3. Прокоментуйте сцену вигнання Катерини батьками.

- Хто приймає рішення у цій родині? Чому?

#### **Учитель.**

Кожна мати, яка має доньку, думає про той час, коли віддаватиме її заміж. Весілля – надзвичайно важлива подія в житті дівчини та її батьків. Треба зрозуміти психологію жінки-селянки, яка роками, ще, мабуть, з дитинства уявляла собі весільний обряд своєї доньки. І тепер, коли стало зрозумілим, що весілля не буде, мати з розпачем, зі здавленим у душі болем дорікає доньці:

...де твоя пара?  
Де світилки з друженьками,  
Старости, бояре?

Ви, напевно, звернули увагу, що протягом усієї сцени вигнання Катерини з дому батько мовчав. Але не тільки тому, що він небагатослівний. І хоча мати говорила від імені двох, Катерина мовчала, ніби ще на щось сподівалася, і лише коли почула батькове: «Чого ждеш, небого?» – зрозуміла, що батькове рішення безповоротне, бо в українській родині останнє слово завжди було за батьком.

4. Що змусило батьків вигнати Катерину з дому? На чиему боці автор? Чи засуджує батьківське рішення? Чому?

#### **Учитель.**

Ставлення поета до своєї героїні пізнаємо через ліричні відступи.

Звернімо увагу на такі рядки:

Катерино, серце моє,  
Лишенько з тобою!  
Де ти в світі подінешся  
З малим сиротою?

По дорозі до Московщини багато горя зазнала наша героїня: з сином ночувала попід тином, не раз люди в хату не впускали. А за віщо? Що вона зробила людям? Чи можна її виправдати?

Ні. Героїня поеми завинила перед своїми батьками, перед дітям і своїм поганьбленим дівоцтвом. Виправдання їй нема, але карати і милувати має право (так стверджує поет) лише Всевишній. «Не судіть, і не будете судимі», – говорить Божа заповідь. А наш людський обов'язок – підтримати людину в горі.

– Кого зустріла Катерина під час своїх поневірянь у дорозі? Як ці дві сцени допомагають глибше розкрити ідейний зміст твору?

5. Чому Катерина принижує себе, благаючи офіцера не відштовхувати її? Чи свідчить це про те, що вона втратила останню гордість?

6. Свідомим чи несвідомим, на вашу думку, було рішення Катерини про самогубство? Чи думала вона в цю хвилину про дитину? Чому?

#### **Учитель.**



Як бачимо, для Катерини не існує життя в соромі. Дитина її не втішає настільки, щоб жити далі. Героїня твору покінчила життя самогубством. А її синочок став сиротою.

Тарас Шевченко настільки перейнявся долею своєї героїні, що торкнувся цієї проблеми і в живописі, написавши однойменну картину.

*(На мультимедійній дошці спроектовано репродукцію картини Т. Шевченка «Катерина»).*

## **2. Презентація учнівського проекту**

### **Мистецтвознавець-екскурсовод:**

– Як же осмислюється мотив материнства в творчості геніальних митців Санті Рафаеля і Тараса Шевченка? *(Слайд 1).*

Уявімо, що ви знаходитесь у картинній галереї.

До вашої уваги дві картини – полотно Рафаеля «Сікстинська мадонна» та картина Шевченка «Катерина».

Рафаель – геніальний художник. У Рафаеля найулюбленіша тема – тема Мадонни. *(Слайд 2).*

Шевченко – геніальний поет і художник. *(Слайд 3).* Тарас Шевченко в її трактуванні досяг тих самих висот, що й Рафаель. Пізніше він напише, «Марію», а до того зображує земних Мадонн – українських жінок-матерів. Сьогодні ви маєте чудову нагоду не тільки побачити репродукції цих картин, а й почути розповіді екскурсоводів галереї, ваших однокласників, які мали випереджувальне домашнє завдання.

*(Розповіді за репродукціями картин).*

### **I екскурсовод:**

Придивімося до картини італійського художника Рафаеля «Сікстинська мадонна». Ніби щойно відкрилась завіса і до людей з небес вільно й урочисто сходить босонога Мадонна – Божа Матір, несучи на руках свого сина. І святий Сікст, і свята Варвара, які зустріли Мадонну, захоплені нею. Мадонна несе свого сина людям, відірвавши його від себе. Але син завжди пам'ятатиме про матір, яка дала йому життя, а вона з тривогою стежитиме за сином, постійно хвилюючись, як він почуватиметься там, серед людей, чи достойно живе, чи творить добро так, як учила.

У відкритому, трохи здивованому погляді Мадонни відбилася ціла гамма почуттів: і любов до сина, і тривога за його майбутнє, й готовність усе зрозуміти та простити. Ця тривога згущується і в тінях на вбранні Богоматері, і в тінях на хмарах, що її тримають, і в якомусь дуже похмурому погляді ангелів. Нічим їй не зарадять ні уклінно покірний Сікст, ні свята великомучениця Варвара. Син Мадонни дивиться на світ з докором і тривогою, ніби передчуває, що в цьому світі йому доведеться непросто. Тому такий сумний і недитячий його погляд. *(Слайд4).*

### **II екскурсовод:**

А тепер погляньте на картину Шевченка «Катерина», написану 1838 року, на якій зображено епізод розлуки дівчини з її коханим. Вона є не ілюстрацією до поеми, а самостійним твором. Знеславлена, зажурена повертається Катерина в село після прощання з офіцером-спокусником. Цього епізоду в поемі немає. За допомогою кольорів автор вдало передає своє ставлення: героїня на світлому фоні, в її одязі домінує білий колір. Постаць дівчини освітлена яскравим сонцем. На обличчі юної Катерини – вираз глибокої образи, сорому і водночас покірності. Офіцер же зображений на чорному тлі й у темних тонах. Злодійкувато оглядаючись, він пришпорює коня, щоб швидше втекти. Уже ніколи не повернеться панич-офіцер до Катерини, не матиме майбутня дитина батька. Катрю чекає тяжка доля зганьбленої покритки. Усе життя носитиме вона тяжких хрест дівочого «гріхопадіння».

Глибокий смуток на обличчі Катерини та зневажлива посмішка на вустах зрадника виразно контрастують і зайвий раз підкреслюють атмосферу напруженості. Невипадковим є і образ селянина-ложкаря, який стає свідком останнього побачення й, очевидно, останньої прикрої розмови колишньої закоханої пари. Селянин дивиться в сторону

Катерини, він розуміє горе дівчини, співчуває скривдженій. А перед Катрею на землі лежить невелика відірвана гілка, символізуючи скалічене молоде життя. (Слайд5).

### **Мистецтвознавець-екскурсовод:**

Дивлячись на картину Рафаеля, в якусь мить усвідомлюєш вічну красу материнства – красу народження й продовження життя, красу жертвовності материнської любові. Але для героїні Шевченкового полотна (так само, як і в поемі) стати матір'ю виявилось великою проблемою.

### **Учитель.**

- Хто ж винен у цій трагедії і чому таке трапилося з Катрею?

Не одне покоління задумувалося над цим питанням. Катерині співчували, її звинувачували, виправдовували, шукаючи причину нещастя в людях, які її оточували, в суспільстві, в характері самої героїні.

Сьогодні і ми з вами ще раз перегорнемо нетлінні сторінки поеми і спробуємо зрозуміти, що ж привело молоду матір до самогубства, а її дитя – до злиденної долі поводиря старця-кобзаря. Розглянемо образ Катерини у взаємостосунках з іншими людьми, які так чи інакше вплинули на її долю.

### **3. Робота у групах «Що таке переконання та уявлення?»**

*Кожна група отримує шляхом жеребкування картку про переконання або уявлення, які втратили силу з часів ХХ століття порівняно з сучасністю. Наприклад: уявлення про роль чоловіка та жінки в сім'ї; переконання в тому, що батьки мають обирати пару для своїх дітей; переконання про стосунки поза шлюбом; переконання щодо народження дітей поза шлюбом та інші.*

Обговоривши, діти зазначають: звідки переконання пішло, яким чином стало розповсюдженим, наскільки воно виправдане з позиції сьогодення.

### **4. Мозковий штурм: «Складові родинного щастя»**

- Розкажіть, як родина допомагає забезпечити матеріальні і духовні потреби людини.

- Використайте заготовку плаката: «Щаслива родина».

*(Роздати учням стікери (клейкі папірці) і запропонувати кожному написати одну рису щасливої родини).*

*Учні по черзі зачитують те, що написали, і прикріплюють до плаката.*

### **Учитель.**

- Отже, якщо людина надає перевагу справжнім цінностям, вона, як правило, виграє.

### **5. «Мікрофон»**

✚ Коли і де написана поема? Написана у Петербурзі в 1838 році під час навчання Т. Шевченка в Академії мистецтв.

✚ Кому присвячена? Має присвяту «Василию Андреевичу Жуковскому на пам'ять 22 апреля 1838 года».

✚ Чи ім'ям названа поема? Названа за ім'ям сестри поета.

✚ Жанрові характеристики поеми? Соціально-побутова (за тематикою) і ліро-епічна (за способом художнього зображення).

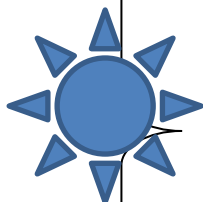
✚ Яку проблему піднімає Шевченко в поемі? Проблему кохання і зради.

✚ Чому поет так прихильно ставиться до дівчини?

✚ Чому ж батьки, ці найрідніші у світі люди, стали дівчині чужими?

### **6. Складання асоціативної схеми «Жінка у творах Шевченка»**

мати  
покритка  
наймичка  
черниця  
вдова  
сирота  
кохана



жінка

#### IV. Підсумок уроку

##### Продовжити речення

✚ На мене незабутнє враження справив епізод ...

✚ Думаю, що поема Шевченка «Катерина» так полюбилася народові, тому що ...

##### Заключна бесіда

✚ Які уроки взяли для себе? Над чим задумались?

✚ Чи проблема обманутої дівчини актуальна для нашого сьогодення?

✚ Чому на Україні так багато дітей-сиріт?

#### V. Оцінювання

#### VI. Домашнє завдання

Написати міні-твір «Майбутнє Івася», опрацювати зміст і скласти питання (тестові завдання) до поетичного твору «Наймичка».

#### Список використаних джерел та літератури

1. Бабишкін О. Шевченкова слава. – К.: 1989.
2. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: освіта, 1996. – 304 с.
3. Пахаренко В. Шкільне шевченкознавство. – Черкаси: Брама – Україна, 2007. – 256 с.

**Єлісєєва Зінаїда Василівна,**

вчитель української мови та літератури  
Нетішинського НВК «ЗОШ I-II ст. та ліцей»

**Ідея глибокого духовного наповнення людини – її «крилатості», що проявляється індивідуально. Найбільший скарб у житті – ... («Чайка на крижині», «Крила»). Конспект уроку української літератури у 7 класі**

**Тема:** Ідея глибокого духовного наповнення людини – її «крилатості», що проявляється індивідуально. Найбільший скарб у житті – ... («Чайка на крижині», «Крила»).

**Мета:** поглибити знання учнів про життя і творчість Л. Костенко, розвивати вміння виразно читати поезію, коментувати її, характеризувати образи, розуміти різницю між матеріальним і духовним, розкрити поняття духовного наповнення людини – її «крилатість», що проявляється індивідуально, розвивати вміння висловлювати власні міркування про духовність людини та значення духовного в сучасному житті, навчити учнів відстоювати власну позицію. Прищеплювати любов до художнього мистецтва.

**Теорія літератури:** ліричний твір, ліричний герой, диптих, художні засоби.

**Обладнання:** підручник, виставка малюнків, презентація, відеоматеріал «Крила» (малювання на піску (пісочна анімація) та читання вірша Б. Ступкою),

**Тип уроку:** вивчення нового навчального матеріалу.

Перебіг уроку

#### I. **Організаційний момент.**

##### **«Очікування»**

- Чого очікуєте від сьогоднішнього уроку?

##### **«Самоналаштування»**

- Сядьте зручно, покладіть руки на парти і подумки проговоріть собі:

Я зможу сьогодні гарно працювати.

Я творча особистість.

Я бажаю всім однокласникам успіхів на уроці.

##### **Слово учителя:**

Щоб досягти гарних результатів, потрібно бути уважним, працювати в команді, не боятися висловлювати власну думку, бо не помиляється тільки той, хто нічого не робить.

Сьогодні ми продовжимо знайомство із творчістю поетеси виняткового таланту, яка ніколи не йшла на компроміс із своєю совістю, не продала свого таланту, не кривила душею, залишалася стійкою у своїх переконаннях. Це Ліна Костенко – наша сучасниця, лауреат багатьох українських та міжнародних літературних премій.

### **Бесіда за запитаннями:**

- Як ви думаєте, за що українці шанують і поважають Ліну Костенко?
- Більшість її творів – це ... (поезії).

Згадаймо визначення поезії як літературного жанру. (Поезія – невеликий художній твір у віршах).

Наснився мені чудернацький базар:

Під небом у чистому полі  
Для різних людей, для щедрих і скнар,  
Продавалися різні Долі.

Л. Костенко

### **II. Мотивація навчальної діяльності.**

- Як ви розумієте вислів Л. Костенко про різні долі?

- Чи можна долю купити? Як доля приходить до людини? Чи можна її обирати?

### **Робота з епіграфом.**

Відповідь дає сама письменниця.

Я вибрала Долю собі сама,  
І що зі мною не станеться,  
У мене жодних претензій нема  
До Долі – моєї обраниці. Л. Костенко

#### **- Актуалізація знань.**

- Яка доля судилася Ліні Костенко, які факти з життя письменниці вас вразили, запам'яталися?

### **III. Повідомлення теми (запис у зошити).**

Ідея глибокого духовного наповнення людини – її «крилатості», що проявляється індивідуально. **Найбільший скарб у житті – ...**

(«Чайка на крижині», «Крила»).

Л. В. Костенко, безперечно, сильна особистість, і такою ж сильною, духовно наповненою є її поезія.

### **Учні самостійно визначають завдання уроку, учитель підсумовує сказане.**

Отож, на уроці учні дізнаються, як розкриває поетеса проблему духовного багатства людини, що таке диптих; дадуть відповідь на проблемне питання уроку «Що є найбільшим скарбом у житті людини?», вдосконалюватимуть виразність читання поетичних творів; розвиватимуть уміння грамотно висловлювати думки, відстоювати власну позицію, аналізувати поетичні твори; виховуватимуть у собі найкращі риси цілеспрямованої особистості.

### **IV. Опрацювання навчального матеріалу.**

#### **1. Слово вчителя.**

«Мене не можуть люди не почути», – казала поетеса. Її твори – матеріал для глибоких роздумів людини небайдужої, освіченої, здатної до самовдосконалення. Почуймо і ми слова мудрої жінки. Розгорнімо підручник, познайомимось із поезією «Крига на Одрі», яка є частиною поеми «Чайка на крижині». **Ст. 201**

#### **2. Словникова робота.**

(свита – старовинний верхній одяг із домотканого сукна;

бідувати – жити в бідності;

рядно – вид простирадла).

#### **3. Робота над змістом твору «Чайка на крижині»: Ст. 201 (читання 3-ма читцями).**

- На скільки частин можемо поділити твір? (три)

#### **Евристична бесіда:**

- де відбуваються події, описані у вірші? (На річці Одрі у Польщі);
- яка пора року описується? (рання весна);
- прочитайте першу строфу поезії – опис зими, прокоментуйте його, за допомогою яких худ. засобів створено цю поетичну картину? (персоніфікація: зима – малосніжна, вітряна, дощова, із заморозками після відлиг);
- чому наш ліричний герой (а це героїня – сама поетеса) звернула увагу на самотню чайку? (Чайка завжди шугає над морем і раптом – такий незвичайний для неї стан – сидить на крижині);
- чим пояснити, що, на думку поетеси, «крилатим ґрунту не треба»? («Окрилені» люди самодостатні, живуть мрією, земні побутові проблеми хвилюють їх мало);
- що потрібно в житті для птаха, а що – для людини? (Птаху – небо, воля, хмари; людині – земля, поле, воля);
- з якою метою у творі використані риторичні запитання?
- визначити тему твору (роздуми поетеси про смисл життя людини);
- визначити ідею твору: возвеличення любові до рідного краю, до всього, що з ним пов'язано;
- цей вірш належить до пейзажної чи філософської лірики? Чому?

**Факт з біографії:** він пов'язаний із перебуванням Л. Костенко у Польщі, зокрема у порту м. Щецін. У цей час вирішувалося наболіле питання для авторки: переїжджати до Польщі, на Батьківщину коханого, чи залишатися в Україні? Уже народилася донечка – Оксанка (тепер Оксана Пахловська, відомий учений, перекладач, поетеса). Але патріотизм, велика мужність, незламність – перемогли. Ліна Костенко обирає Україну, а звідси – розлука з рідною людиною. Отакі життєві круговерті народжують Музу – з'являються такі поетичні твори як «Чайка на крижині», «Крила».

#### **4. Робота над твором «Крила».**

- Читання вірша ученицею (випереджувальне завдання)
- Чи тільки птахи бувають крилатими?
- Назвіть героїв відомих вам художніх творів, що було їхніми крильми? (Михайликовими «крильми» були любов до природи, уміння бачити прекрасне, «крила» Климка – доброта, людяність, альтруїзм....)
- Чи помітили ви зв'язок, що поєднує ці два вірші?

**Диптих – у малярських роботах дві картини, об'єднані однією темою та ідеєю ; у літературі – два твори, зазвичай поетичні, об'єднані одним задумом.**

#### **5. Демонстрація зразків творів образотворчого мистецтва, коментар.**

- Про диптих у малярстві.
- Перегляд відеоролика (відео пісочна анімація і читання тексту Богданом Ступкою)
  - Як розумієте символічне значення образу «людських крил»? (це те, що високо підносить людину, це ознака злету, натхнення, свідчення «Божої іскри», що дається далеко не всім).

**6. Теорія літератури Алегоричний образ.** Образ крил у віршах Ліни Костенко «Чайка на крижині» й «Крила» – алегоричний.

- Пригадайте, що таке алегорія.

**Алегорія** – це інакомовлення; наділення тварин, птахів, рослин, предметів рисами характеру людини. Із цим визначенням ти ознайомився в 6 класі, коли з'ясував, які жанрові особливості має байка.

Проте таке визначення алегорії вузьке. У ширшому розумінні алегорія – це спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями.

- Як розтлумачується цей символ у підручнику? (**стор. 204**)
- Для чого людині потрібні крила, вона ж не літає? (образ крил – як символ мрії, натхнення, піднесення творчої праці);
- Чим людські крила відрізняються від пташиних? Як про це говориться у поезії?

## **7. (Складання інформаційного грона).**

• Саме ці риси характеру Ліна Костенко цінує у людині (правду, чесність, вірність, щедрість, мрійливість);

## **8. Робота з фразеологізмами:**

В українській мові є чимало фразеологізмів зі словом «крила», розтлумачимо значення деяких із них.

Як на крилах (відчути піднесення).

Узяти під своє крило (захистити).

Обтинати крила (позбавляти можливості діяти).

Скласти крила (підкоритися, відмовитися від задуманого).

(див. у підручнику, стор. 204).

## **9 Бесіда про духовне наповнення людини, її «крилатість», що проявляється індивідуально.**

Звернемо увагу ще раз на рядки вірша «Людина нібито не літає... А крила має. А крила має ...»

• А чому ж людина має крила, а не може полетіти? (це залежить від неї самої, її прагнення, бажання, цілеспрямованості, наполегливості, старанності, відповідальності).

• У чому можуть допомогти нам наші крила? (піднятися у повітря піднятися над буденністю, сірістю повсякдення; подолати якісь життєві труднощі у сучасному житті).

### **V. Закріплення знань, умінь та навичок учнів.**

- Записати у зошитах одним реченням основну думку уроку. (Не ламати власних крил песимізмом, нещирістю чи байдужістю).

- Скласти сенкан на тему «Крилатість» або «Крила».

«Крилатість».

Висока й творча.

Приходить, надихає, рухає...

Втримати її уміє не кожен.

Злет.

- Як, на вашу думку, мати крила людині – це обов'язок чи довільне бажання?

- Поясніть, що означає бути духовно багатою людиною? А духовно бідною?

### **Інтерактивна вправа «Мікрофон»:**

- Духовне багатство приносить людині...

- Я думаю, що «крилатість» людини – це ...

- Я маю крила, тому що я...

- Найбільший скарб у житті людини...

### **VI. Підсумок уроку.**

- Чи справдилися ваші очікування?

Отож, попрацювавши, досягнувши поставленої мети, ми можемо (кожен для себе) дати відповідь на проблемне питання уроку: найбільший скарб у житті людини – її ...**(духовне багатство)**

### **Оцінювання знань учнів.**

### **VII. Домашнє завдання**

- вивчити вірш «Крила» напам'ять;

- написати лист письменниці, де висловлюєте враження від вірша (за бажанням).

### **Учитель.**

Ну хто ж сказав, що люди крил не мають?

Адже вони, як птахи, теж літають.

Одні підносяться до неба в своїх снах,

Інші – у добрих, праведних ділах!

Людина та лиш на Землі крилата,

Яка на щирість і добро багата...

То нехай же ваші крила міцнішають із кожним днем, а душі наповнюються любов'ю й величчю.

Матеріал для вчителя.

Чорний князь Негру Воде наказав десяти великим майстрам побудувати монастир, неперевершений у світі за красою. Обіцяв чорний воєвода щедро нагородити майстрів, а якщо вони не впораються із завданням – замурувати живцем. Майстри на чолі з майстром Маноле взялися до роботи. Чотири дні вони працювали, але марно. Все збудоване ними було приречене на руйнування. Одного разу уві сні Маноле почув голос із небес, який розповів йому про те, як побудувати монастир. Для цього потрібно було пожертвувати дружиною або сестрою одного з майстрів, саме тією, яка принесе їм вранці їжу. Першою прийшла Анна, кохана дружина Маноле. З важким серцем Маноле приступив до роботи. Немов жартома майстри почали класти перед нею кладку. В результаті Анну повністю замурували у стіні. Через камені Маноле чув її жалібний приглушений голос, що стіна здавлює її, і вона сильно мучиться. Незабаром новий монастир було побудовано. Приїхав Негру Воде помилуватися будівлею та побачив майстрів, які сиділи на риштуванні на даху монастиря. Він запитав у них, чи зможуть вони збудувати йому храм кращий за цей. І майстри відповіли, що, звичайно, зможуть, адже вони найкращі у своїй справі. Чорний воєвода обрубав риштування, тим самим позбавляючи майстрів можливості спуститися з даху. З підручних матеріалів заручники долі змайстрували крила та спробували злетіти. Їх спіткала сумна доля – вони всі розбилися. Маноле при падінні вчувався жалібний стогін дружини. На тому місці, де він упав, виникло джерело, з якого цівкою витікає вода. Це сльози Маноле.

Від болю та страждань, мабуть, і скрутило купола румунського храму.

#### Список використаних джерел та літератури

1. Українська література: підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / О. Авраменко. К.: Грамота, 2016. – 256 с.
2. Ліна Костенко. Крила – Режим доступу: YouTube [https://www.youtube.com > watch https://probapera.org/publication/13/28266/kryla.html](https://www.youtube.com/watch/https://probapera.org/publication/13/28266/kryla.html)
3. Режим доступу: <https://svitppt.com.ua/ukrainska-literatura/lina-kostenko-korotko-pro-pismennicyu-chayka-na-krizhini-krila.html>

**Коцюк Світлана Василівна,**  
вчитель української мови та літератури,  
зарубіжної літератури  
Старокостянтинівської ЗОШ І-ІІІ ст. № 1

#### **Емма Андіївська. Її казка-притча «Говорюча риба». Порушення питань моралі, дружби, сили слова**

**Мета (формування компетентності): предметні: читацька:** розвиток навички виразного читання казки-притчі; усвідомлення притчового змісту і художньої вартості казки; розвиток навички визначення головної думки твору, ключових фраз; **пошуково-дослідницька:** уміння самостійно здобувати знання; **емоційно-ціннісна:** уміння передавати настрій, враження від прочитаного та почутого; **ключові: пізнавальна:** навички пізнавальної діяльності та критичного мислення; **соціальна:** здатність працювати в групах; **життєва:** уміння діяти в різних ситуаціях; **моральна:** повага до морально-етичних цінностей, що допомагають бачити і розуміти красу світу.

**Реалізація:** осмислення неординарності як важливої риси людини, спонукання учнів до творчих рішень у процесі розв'язання проблем (НЛ-2).

**Тип уроку:** урок вивчення нового матеріалу.

**Методи, прийоми, форми роботи:** гронування, «Займи позицію», технологія «Незакінчене речення», «Мікрофон», «Займи позицію», «Подумаємо разом», «Асоціативне поле», сенкан, інсценізація, виразне читання, бесіда.



**Обладнання:** портрет письменниці, збірки її творів, репродукції її картин, мультимедійні слайди, учнівські малюнки.

**Епіграф:**

Вірний приятель – то найбільший скарб.  
Народна мудрість

### Перебіг уроку

#### I. Організаційний момент

#### II. Перевірка домашнього завдання

Окремі учні розповідають свої твори «Якби я потрапив до країни яян»

#### III. Настановчо-мотиваційний етап

Уведення учнів у спроектоване асоціативне поле (Слайд 1)

- Діти, погляньте на екран. Як ви думаєте, про що йтиме мова на сьогоднішньому уроці?



#### IV. Повідомлення теми, мети уроку та мотивація навчальної діяльності

(Слайди 2-4)

1. Слово вчителя

- Так, ми продовжуємо знайомитись з творчістю Емми Андіївської. Сьогодні урок присвячуємо вивченню казки-притчі «Говорюща риба», в ній авторка порушує проблеми дружби, взаєморозуміння, індивідуальності...

2. Інтерактивна вправа «Мікрофон»

- Що ви очікуєте від сьогоднішнього уроку?

#### V. Сприйняття та засвоєння навчального матеріалу

1. Повідомлення підготовлених учнів.

Літературознавці.

У Емми Андіївської є цикл не зовсім звичайних казок-притч, об'єднаних спільним початком і закінченням.

Казки були опубліковані разом у 2000 р. видавництвом «Зерна» і частина казок була видана видавництвом «Піраміда». Частина казок також опублікована у книжці «Джалапіта», виданій у 2006 р. львівським видавництвом «Піраміда» (Слайд 5).

Збірка казок містить вісімнадцять казок (Слайд 6). Перед викладом змісту має місце вступ, у якому здійснюється розмова між незвичайними персонажами – консервною бляшанкою і шакалом. Зустрівшись на веранді вілли, консервна бляшанка і шакал розмірковують про своє призначення у світі, свій зв'язок із людиною (Слайд 7).

2. Інсценізація.

Консервна бляшанка:

– З ким я не можу розмовляти, я не вважаю за товариство. Люди гадають собі, що я просто консервна бляшанка, мовляв, бездушна бляха, та й годі, або що моя душа настільки нижча від їхньої, що вона їх не може цікавити, забуваючи, що речі, які перебувають в людському оточенні, олюднюються, і крім того, що ми є, ми стаємо ще й ніби людьми, і в нас живе людська душа поруч нашої первісної.

Шакал:



– Щойно я наближаюся до людської оселі, я мимоволі олюднююсь. Я починаю відчувати, як люди, думати, як вони, і щойно коли я повертаюся до пустелі, з мене поволі вивіває людську душу і лишається тільки душа шакала. Мені часто хочеться поговорити з людьми, коли я буваю серед них, тільки їхня зарозумілість в останню мить стримує мене. Справді, дуже важко з людьми, бо вони олюднюють нас, і разом з тим їм на думку не спаде ставитись до нас, як до людей, а на цьому ми завжди терпимо.

3. Слово вчителя.

Консервна бляшанка пропонує шакалові розважитись почерговою розповіддю казок. Вона виявляє бажання розповідати веселі казки, а шакал – сумні.

4. Проблемне запитання.

- Ви вдома ознайомились зі змістом казки «Говорюча риба», як вважаєте, хто розповідає цю казку? Чому шакал?(Слайд 8)

5. Виразне читання казки.

6. Обмін враженнями.

- Що вам сподобалося?

- Що не сподобалося?

- Що видалося дивним, незрозумілим, шокуючим?

7. Словникова робота (Слайди 9-11)

- Поясніть значення слів:

Бляшанка – банка із жерсті.

Шакал – невеликі або середні за розміром хижаки, що харчуються падлом і рештками. Їх довгі ноги і вигнуті ікла пристосовані для полювання на невеликих ссавців, птахів та плазунів. Здатні підтримувати швидкість 16 км/год тривалий час. Найактивніші в сутінках.

Даманська криця – особливо міцна узорчаста сталь, з якої виготовляють холодну зброю.

Корали – колонія морських безхребетних тварин кнідарій, що мають твердий зовнішній скелет.

Табун – скупчення риб, морських тварин.

Верховоди – риби з сімейства карпових.

Лагодити – усувати пошкодження, ладнати.

Гуторячи – розмовляючи.

Конче – обов'язково;

Цямрина – колода з криничного зрубу.

Недолугий – слабкий, кволий, безсилий.

Налички – наліпки.

8. «Займи позицію» (Слайд 12)

- Як ви гадаєте, чи така пригода може відбутися насправді?

9. «Подумаймо разом».

- В якій родині народилась говорюча риба?

- Дочкою чи сином була «говорюча риба»? Чому ви так думаєте?

- Чому батьки журилися через дар своєї дитини?

- Які особливості «жіночої» поведінки втілено в казці?

- Чи слушно вважати ці особливості чесною або вадою? Чому?

- Чи зустрічали ви у житті людей, подібних до говорючої риби?

- Чи у вас є часточка від говорючої риби?

- Який висновок можна зробити з цієї історії?

- Як розкрита тема добра у творі?

10. Фізкультхвилинка

11. Ідейно-тематичний аналіз казки (Слайд 14)

Тема – життя риби, яка була не такою, як всі.

Ідея – трагедія індивідуальності, яка не підозрює про свою непересічність; роль дружби в житті людини.

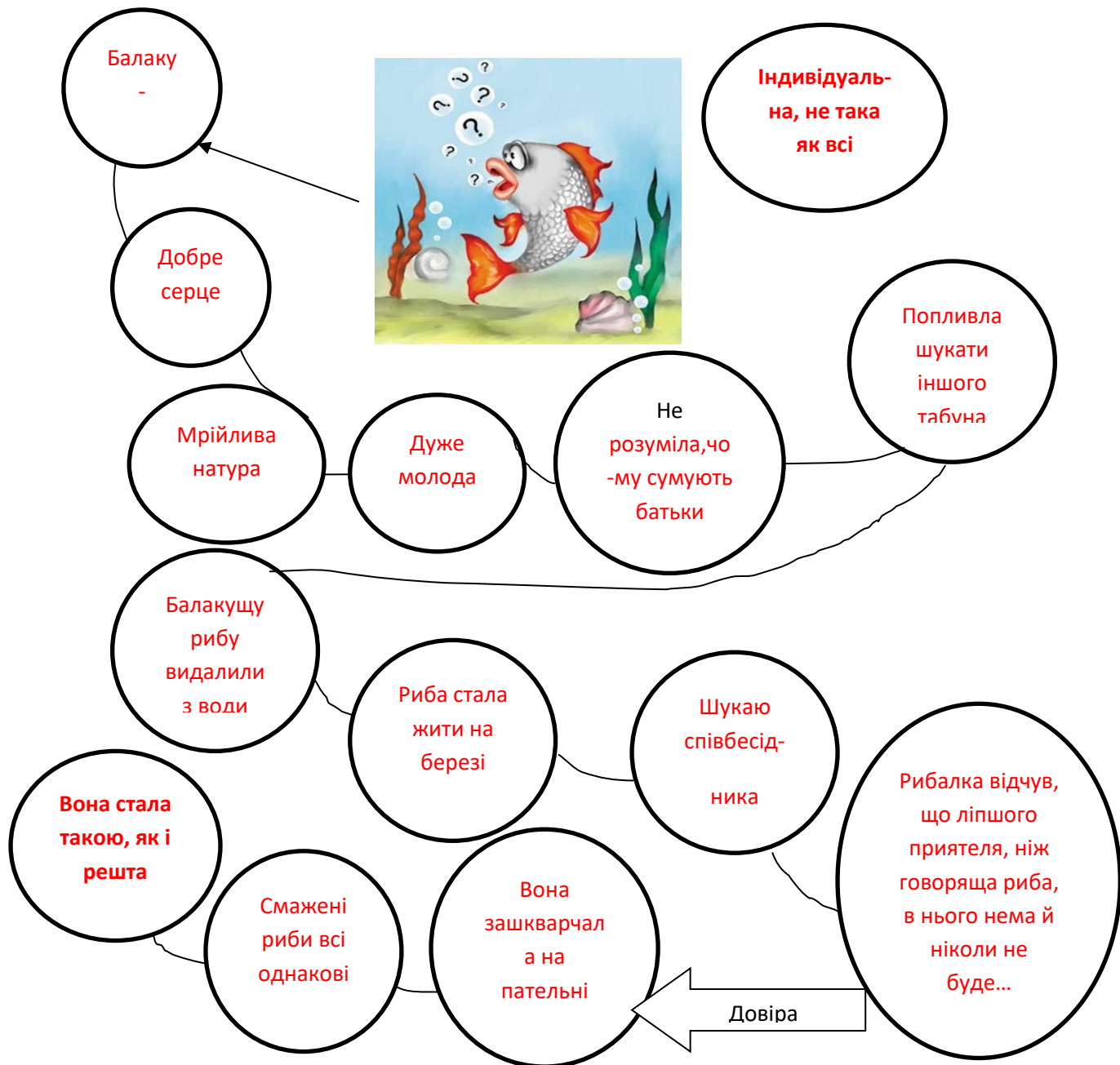
## Проблематика твору

- Індивідуальності;
- Дружби;
- Буденності;
- Добра;
- Взаєморозуміння.

## Система образів. Гронування (Слайди 15-19)



- В якій родині народилася говорюча риба?
- Як ставилися до риби батьки?
- На що сподівались?
- Чи засмучувало це рибу?
- Як до риби ставилися інші ?
- Чим саме їх дратувала говорюча риба?
- Чи можна судити мовчки?
- Як риби повідомили говорючу рибу про свій вердикт?
- Що простіш зробити, щоб порозумітися – малювати чи говорити?
- Чи був водний світ для говорючої риби своїм?
- А світ її сім'ї?
- До чого привело непорозуміння між батьками та говорючою рибою?
- Якою була риба?
- Як сприймала свою індивідуальність?
- Якими бачила риба слова? Чому кольоровими?
- Чи можна таке сприйняття порівняти з тим, як сприймають світ письменники, художники?
- Які зміни відбулися з рибою на суші?
- Які позитивні особливості нового світу відзначила риба?
- Чи знайшла риба собі співрозмовника?



- Назвіть основні риси характеру рибалки.
- Чи можна вважати стосунки риби і рибалки справжньою дружбою? Чому?
- Чи справді риба є не такою як інші риби?
- Чи є в сім'ї рибалки взаєморозуміння?
- Охарактеризуйте дружину рибалки.
- Як ставиться дружина до наказів рибалки?
- Про що це говорить?
- Куди постійно звернений погляд дружини?
- Кого вона вам нагадує?
- Може тому наш рибалка і мовчазний?
- Як поставилися діти рибалки до риби?
- А як дружина зустріла гостю?
- Чому, на вашу думку, рибалка сам не зустрів рибу, а втік за ріг по харчі?
- Яка доля спіткала говорячу рибку?
- Чи знайшлося їй місце у світі людей? А в сім'ї рибалки?
- Що сталося з рибалкою після зникнення риби?

- Що про нього думають інші люди?



## 12. Скласти сенкан

Щоб пригадати інформацію про сенкан, погляньте на екран (Слайд 20).

Сенкан – це вірш, що складається з п'яти рядків.

Слово «сенкан» походить від французького слова «п'ять» і позначає вірш у п'ять рядків.

1. Перший рядок має містити слово, яке позначає тему (звичайно, це іменник).

2. Другий рядок – це опис теми, який складається з двох слів (два прикметника).

3. Третій рядок називає дію, пов'язану з темою, і складається з трьох слів (звичайно, це дієслова).

4. Четвертий рядок є фразою, яка складається з чотирьох слів і висловлює ставлення до теми, почуття з приводу обговорюваного.

5. Останній рядок складається з одного слова – синоніма до першого слова, в ньому висловлюється сутність теми, ніби робиться підсумок.

Риба.

Балакуча, добра.

Шукала, допомагала, вірила.

Відрізнялася від інших голосом.

Дружба.

Рибалка.  
Мовчазний, самотній.  
Потоваришував, готорив, чекав.  
Шукав скрізь свого приятеля.  
Божевілля.  
Риба.  
Говорюча, індивідуальна.  
Мріяла, не розуміла, спілкувалась.  
Не знайшла місця в житті.  
Смерть.

#### **VI. Підсумки. Рефлексія. Мотивація оцінювання.**

1. Бесіда (соціальна компетентність).
  - Чому провина рибалки навіть більша, ніж його жінки?
  - Чому найбільш шкода жінки, яка не почула голосу риби?
  - Чому горе рибалки сумніше, ніж смерть говорючої риби?
  - Чому вмирати, не почувши за все життя голосу риби це справді найгірше?
  - Чому шакал і бляшанка говорять про наступне втілення жінки?

#### 2. Технологія «Незакінчене речення» (Слайд 21)

Читаючи казку «Говорюща риба», я відчув ... здивування, біль.

Читаючи казку «Говорюща риба», я побачив ... рибу, рибалку, консервну бляшанку, шакала.

Читаючи казку «Говорюща риба», я зрозумів ... Дерево міцне корінням, а людина – друзями. Не одяг прикрашає людину, а добрі діла.

#### **VII. Домашнє завдання** (Слайд 22)

Обов'язкове: підготуватись до контрольної роботи

За бажанням: спрогнозувати майбутнє життя рибалки; написати твір-мініатюру «Чи почує жінка голос риби в майбутньому житті?».

#### **Список використаних джерел та літератури**

1. Андіївська Е. Казки / Андіївська Емма. – Париж – Львів – Цвікау, 2000 – 136 с.
2. Головацька Н. Два уроки з вивчення казок Емми Андіївської: 6 клас / Н. Головацька // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. – № 7. – С. 33-36.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література: 5-9 класи / К. Таранік-Ткачук, М. Бондар, О. Івасюк, С. Кочерга, Л. Кавун, О. Неживий, Н. Михайлова, Р. Мовчан – К., 2013.
4. Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/author/andievaska.html>
5. Режим доступу: [uk.wikipedia.org/wiki/Емма\\_Андіївська](http://uk.wikipedia.org/wiki/Емма_Андіївська)
6. Режим доступу: [www.donbaslit.skif.net/.../andievskaya.html](http://www.donbaslit.skif.net/.../andievskaya.html)

**Маліцька Валентина Володимирівна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Ізяславського НВК «ЗОШ I-III ст. № 2,  
ліцей» ім. О. Кушнірука

### **«Знак і слід» Омара Хайяма в сучасному світі**

Конспект уроку зарубіжної літератури у 8 класі

**Тема уроку.** «Знак і слід» Омара Хайяма у сучасному житті.

**Мета уроку.** Допомогти учням усвідомити істинні цінності життя на прикладі творчості Омара Хайяма; розвивати навички самостійної та колективної роботи з літературою, творчі здібності, уміння цікаво представляти результати творчих досліджень; виховувати інтерес і повагу до культурних надбань людства; сприяти вихованню здорового способу життя.

**Обладнання.** На дошці запис теми, епіграфа, ключового та тематичних питань, виставка учнівських малюнків. Столи розставлені для групової роботи. На столах комп'ютери, таблички з написами: «Кореспонденти», «Мудреці», «Літературознавці», «Дизайнери», «Маркетологи»; необхідні матеріали, збірки рубаї Омара Хайяма, хрестоматії.

**Ключове запитання:** Як залишити пам'ять про себе?

**Епіграф:** Ми помрем, а без кінця житиме цей світ,  
А за нами пропаде всякий знак і слід...  
Омар Хайям

## Хід уроку

1. Оголошення теми уроку, ключового та тематичних запитань.

Учитель. Ким же він був? Поетом? Астрономом? Математиком? Філософом? А можливо, і першим, і другим, і третім? Так, він був генієм, наділеним здібностями у всіх сферах людської діяльності. І все ж людству Омар Хайям відомий насамперед як геніальний поет, а, точніше, поет-філософ.

Хоч я не шліфував покірності перлину  
І тягаря гріхів з плечей своїх не скину,  
Вже не пускаюся я берега надії,  
Бо тільки істину я визнаю єдину.

Запрошую всіх до літературної вітальні, де нас чекає зустріч із Вічною істиною Омара Хайяма. І нехай сьогодні кожен із вас і в біографії поета, і в його поетичних перлинах відкриє важливу для себе істину.

В одному із рубаї Омар Хайям з сумом писав:

- Ми помрем, а без кінця житиме цей світ,  
А за нами пропаде всякий знак і слід...

- Невже це правда, що після смерті людини зникає її «знак і слід»? А як залишити пам'ять про себе? З цим запитанням я пропоную звернутися до самого Омара Хайяма, «знак і слід» якого неважко знайти у сучасному світі.

Запишіть тему уроку: «Знак і слід» Омара Хайяма у сучасному світі. Я пропоную дослідити наступні запитання.

Тематичні запитання

- Як рубаї Омара Хайяма допомагають мені глибше зрозуміти світ, у якому я живу?

- Чи можуть вірші Омара Хайяма підтримати мене у тяжку хвилину?

- Чи можуть рубаї поета уберегти мене від шкідливих звичок?

Учитель. Щоб відповісти на ці запитання, запрошую до співпраці у проекті «Знак і слід» Омара Хайяма у сучасному світі». На уроці у нас присутні: «Кореспонденти», «Мудреці», «Літературознавці», «Дизайнери», «Маркетологи».

II. Оголошення завдань

Кожна група отримує буклет із завданнями.

**1. Короткі коментарі вчителя групі «Кореспонденти».**

Ми вже знаємо, що європейці відкрили для себе творчість середньовічного поета Омара Хайяма лише в середині XIX ст. зацікавленість його життям була надзвичайною. Сьогодні життєвий і творчий шлях поета також викликає інтерес у багатьох людей. Відправляючи наших «кореспондентів» на Схід, ми розраховуємо, що вони зберуть цікаві відомості та факти з життя поета, про які розкажуть у публікації «Знайомтесь – Омар Хайям»!

**Завдання групи (у буклеті):**

1. Опрацюйте зібрані вами біографічні матеріали про Омара Хайяма.

Омар Хайям ... його життя, овіяне легендами, дотепер залишається багато в чому таємничим і загадковим. Загадковим і незвичним є для нас і повне ім'я поета – Гіяс-ад-Дін-Абу-аль-Фатх Омар ібн Ібрагім Нішапурі. У цьому імені приховано багато відомостей про Омара Хайяма: місце народження, ім'я батька та ім'я батька та його професія, інформація про особистісні якості митця. Слово нашим «Дослідникам», які спробували «розшифрувати» повне ім'я Омара Хайяма.

#### **Група «Дослідників».**

Останнє слово повного імені поета вказує на місце його народження – місто Нішапурі. Ім'я батька Ібрагім. Він, очевидно, шив намети, тому що слово «хайям» означає «майстер, який шиє намети». Саме батько дібрав синові ім'я Омар, що означає «життя».

#### **Учитель.**

У жодній історичній хроніці історичного часу немає точних відомостей про вік Омара Хайяма. За складеним гороскопом учені зуміли визначити дату народження 10 травня 1048 року.

#### **I біограф.**

Місто Нішапурі було центром учених усього світу. Ібрагім віддав сина навчатися до Нішапурської медресе (релігійної школи), хоча навчання коштувало дуже дорого. Уже через кілька років Омар вже швидко читав арабською і міг повторити, не заглядаючи в Коран, поспіль декілька сур. В Омара не було друзів, його товаришами були книги.

#### **II біограф.**

Ще зовсім юним Хайям почав активну наукову діяльність. Його дуже цікавили паралельні лінії. Ті самі паралельні лінії, що стали основою для всієї Евклідової геометрії. Він був упевнений, що знаменитий п'ятий постулат Евкліда про непересікання двох паралельних ліній потребує доказів. «Чому паралельні лінії ніколи не перетинаються? Чи справді ніколи – навіть у безкрайньому просторі? А що є нескінченність?» – розмірковував молодий учений.

Роботи Омара Хайяма про паралельні лінії стали однією із важливих ланок у ланцюзі досліджень, що закінчилися створенням неевклідової геометрії. Омар Хайям близько підійшов до вирішення проблеми, яку через багато століть після нього розв'яжуть Лобачевський і Ріман.

#### **III біограф.**

Математичний трактат, написаний у 25-річному віці, приніс Омару Хайяму славу видатного вченого. Його запросив до свого двору правитель Бухари. Молодого вченого прийняли з надзвичайними почестями. Сам правитель, спілкуючись з Омаром, як згадували сучасники, «садив його поруч себе на трон на знак найбільшої пошани».

#### **IV біограф.**

Протягом 18 років Омар Хайям керував астрономічною обсерваторією в Ісфахані. Зоряними ночами, коли місто засинало вчені спрямували свої погляди у бездонну глибину неба. Чумацький шлях уже не здавався вигадливим поясом. Вони розуміли, що земля куляста і сонце кулясте. Тієї ж форми і місяць. Наука не може стояти на місці. І тому Омар Хайям та його друзі і не закривали очей в нічній пітьмі.

#### **II біограф.**

Одним з найважливіших результатів діяльності Ісфаханської обсерваторії стало створення нового календаря, який Омар Хайям назвав «Малікшаховим літочисленням». Цей і донині найдосконаліший сонячний календар, точніший за сучасний на 7 секунд на рік. На жаль, «Малікшахове літочислення» так і не впровадили.

**Вчитель.** Свої філософські роздуми про життя поет виклав у формі популярного на Сході жанру рубаї.

- Яке можна дати визначення цього жанру? (Рубаї – це чотиривірш філософського змісту).

- Прочитайте про особливості рубаї у підручнику. Що нового ви дізналися про цей жанр? Запропонуйте повніше визначення рубаї. (Рубаї – це філософсько-ліричний

чотиривірш, у якому три або чотири рядки римуються між собою. Рубаї виконували у супроводі музичного акомпанементу, один за одним, розмежовані паузами).

Рубаї Омара Хайяма були об'єднані сходознавцями-перекладачами у збірку «Рубайят», що відома нині у всьому світі. Про що ж роздумував у своїх творах Омар Хайям? Визначимо основні тематичні групи рубаї Омара Хайяма.

- Сумні роздуми Омара Хайяма про смертність людини.
- Творець та несправедливість, що панує.
- Роздуми про колообіг у природі.
- Уславлення насолод життя.
- Роздуми про людину, її стосунки з іншими людьми.
- Усвідомлення цінності людської особистості.

#### **Вчитель.**

1. На їх основі напишіть коротку статтю «Омар Хайям – Вчений муж століття».
2. Складіть запитання для вікторини «Омар Хайям – доказ істини».

#### **2. Короткі коментарі вчителя групі «Мудреці».**

Сучасники називали Омара Хайяма «Філософом Сходу і Заходу». Справді, у його віршах багато філософських роздумів про закони людського життя. Групі «Мудреців» я пропоную дослідити запитання: Як рубаї Омара Хайяма допомагають нам глибше зрозуміти світ, у якому ми живемо?

#### **Завдання групи «Мудреці» (у буклеті):**

1. Проаналізуйте запропоновані рубаї Омара Хайяма (додаток 2).
2. Доберіть 5 віршів-порад, з якими ви хотіли б звернутися до своїх однокласників у День посвяти в ліцеїсти.
3. Оформте святковий буклет «П'ять мудрих порад першокурсникам від Омара Хайяма».

#### **3. Короткі коментарі вчителя групі «Літературознавці».**

Можливо, таємниця популярності творчості поета ховається в його імені? Омар – «життя». «Хай живе життя!» – ці слова стали гаслом творчості Омара Хайяма.

«Літературознавці» проведуть певні дослідження і зроблять висновки, чи зможуть рубаї Омара Хайяма підтримати нас у тяжкі хвилини життя.

#### **Завдання для групи «Літературознавці» (у буклеті):**

1. Прочитайте запропоновані рубаї Омара Хайяма (додаток 1).
2. Визначте, які ключові слова зустрічаються в них частіше.
3. Побудуйте діаграму частоти вживання цих слів та спільнокореневих з ними.
4. Зробіть висновок, чи можуть рубаї Омара Хайяма підтримати нас у тяжку хвилину. Запропонуйте два рубаї, які, на вашу думку. Можуть якнайліпше розрадити та вплинути на емоційний стан людини.
5. Створіть презентацію.

#### **4. Короткі коментарі вчителя групі «Дизайнери».**

Вино, як відомо, у рубаї Омара Хайяма символізує радість життя. Темі вина присвячено багато віршів поета. Сьогодні їх часто розміщують на етикетках пляшок з вином. Але чи можуть рубаї Омара Хайяма уберегти сучасну молодь від алкогольної залежності?

#### **Завдання для групи «Дизайнери» (у буклеті):**

1. Прочитайте окремі рубаї із розділу «Вино».
2. Виберіть три рубаї, які, на вашу думку, виховують культуру споживання спиртних напоїв.
3. Розробіть дизайн та вмовте три етикетки для пляшок з вином. Розмістіть на них обрані рубаї.

#### **5. Короткі коментарі вчителя групі «Маркетологи».**

Ця група узагальнить нашу роботу. Вона має звернутися до сучасної молоді з переконливою рекламою творчості Омара Хайяма.

#### **Завдання для групи «Маркетологи». (У буклеті):**



1. Створіть рекламу творчості Омара Хайяма. Оформте її у вигляді звернення до однолітків «Відкрий для себе Омара Хайяма!».
2. Для цього проаналізуйте творчі роботи своїх однокласників («Лист другові») та знайдіть у них переконливі аргументи, чому потрібно читати вірші Омара Хайяма.
3. Розмістіть рекламу на веб-сайті.

### III. Презентація робіт.

Доповідачі представляють результати роботи кожної групи. Тривалість виступу не більше 3-х хвилин.

### VI. Підсумок уроку.

Чи діждемо жаданого спокою,  
Чи дійдемо до хати над водою?  
О, як я хочу після тисяч років  
Зійти з землі хоч травкою малою!

Майже тисяча років минула з дня смерті Омара Хайяма.

Омар Хайям пішов у вічність 4 грудня 1131 року. У той день він читав Книгу Зцілення Ібн Сіни. Раптом відклав книгу і сказав: «Покличте чистих, щоб я склав заповіт». Потім він помолився і після цього не їв і не пив. Коли він закінчив останню вечірню молитву, поклонився до землі й сказав: «О Боже мій, Ти знаєш, що я пізнав Тебе в міру моєї можливості. Прости мені моє знання Тебе – це мій шлях до Тебе». І помер.

Боюсь, що ми не вернемось додому,  
Ні з ким не стрінемось у обширі земному.  
Цю мить, що ти прожив, вважай своїм трофеєм!  
Бо що нас потім жде, не дано знать нікому.  
Переклад В. Мисика

### Вчитель.

Омар Хайям прожив непросте життя: були у ньому злети і падіння, кохання і ненависть, хвилини щастя і смутку. Проте й на троні поряд з султаном, і в ниючій бідності він ніколи не втрачав людської гідності, завжди залишався щирою, доброю і мудрою людиною.

Сучасники називали Омара Хайяма «Царем філософів Сходу і Заходу». Як ви гадаєте, чому (Можливо, тому що в рубаї він висловив свої думки щодо того, як потрібно жити на землі, як треба ставитись до життя. Які моральні чесноти виховувати в собі.

### Вчитель.

На закінчення уроку я хочу прочитати вірш Омара Хайяма, у якому, на мою думку, можна знайти відповідь на запитання, яке завжди хвилює людей: як залишити пам'ять про себе?

Ні, не гнітять мене перестрахи й жалі,  
Що вмерти мушу я, що строки в нас малі:  
Того, що суджено, боятися не треба.  
Боюсь несправедно прожити на землі.

Я бажаю всім якомога більше добрих справ, гарних вчинків, мудрих рішень, праведного гідного життя! Це, мабуть, єдина змога залишити після себе добрий «знак і слід» на землі.

### Домашнє завдання.

Вивчити рубаї Омара Хайяма напам'ять.

### Додаток 1

...Хай зцілює вино від сердечних недуг,  
Добрий радник в печалі і в смуткові – друг

Ліпше – мрії впідпитку і п'яні омани,  
Ніж журливо-зловісний оцей небокруг.

\*\*\*

Всі пророцтва – полова, брехливі слова?  
Хибні сумніви серце гризуть, як черва  
Випий чашу – і серце нехай веселиться,  
Так, щоб завжди твереза була голова.

\*\*\*

...Минають весни. Зими пробігають,  
Листочки книги нашої гортають.  
Пий, не журись! І лікарі крім хмелю,  
Ніяких ліків до журби не знають.

\*\*\*

Не плач у злигоднях, ти ж не мале дитя;  
Ті, що пішли від нас, пішли без вороття;  
Із рук не випускай ні серця, ні коханки,  
Будь завжди з келихом – і не марнуй життя.

Переклад Б. Ящука

\*\*\*

## Додаток 2

Я тільки знаю, що знання шукаю,  
В найглибші таємниці проникаю,  
Я думаю вже сімдесят два роки –  
І бачу – що нічого я не знаю.

\*\*\*

Щодня змагаюся, борюся сам з собою,  
Живу й не відаю ні втіхи, ні спокою!  
Хай ти простиш мене... та сором лютий палить  
Мене за помилки, що коїв я і кою!

\*\*\*

Багатства прагнеш ти ...Та чи в багатстві суть.  
Короткого життя? Всі, хто живе умруть.  
Життя у позику тобі дається – отже,  
З ним розлучитися щодня готовий будь.

\*\*\*

Про вчора не гадай – воно навік зів'яло,  
Про завтра не журись – воно ще не настало.  
Минуле й завтрашнє – підпора ненадійна!  
Живи хвилинами, бо в тебе їх так мало!

Переклад В. Мисика

### Список використаних джерел та літератури

1. Висоцька Н. О., Пацанівська Л. І., Фесенко В. І. Зарубіжна література: Підруч. Для 8 кл. загальноосвіт. Навч. закл.: У 2 ч. – Київ: Бліц, 2004. – ч. 1. – ч. 304 с.
2. Збірка поезій Омара Хайяма.
3. Ковбасенко Ю., Ковбасенко Л., Кулікова Л. Хрестоматійні матеріали для уроків курсу «Зарубіжна (всесвітня) література. 8 клас» // Тема № 1 – 1998.
4. Литвинова Є. М. Омар Хайям: Чаша мудрості. – Сімферополь: Издательство «Реноме» 2001 г., ЧП «Світовид» – 368 с.
5. Мілянська Н., Соколовська Р. Зарубіжна література. 8 клас. Посібник-хрестоматія. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 592 с.

**Юрій Винничук. «Місце для дракона». Проблематика твору: роздуми про добро і зло, вірність і зраду, доцільність самопожертви в сучасному світі**

**Мета:** ознайомити учнів із біографічними відомостями про письменника, вчити аналізувати літературний твір, розпізнавати справжнє та удаване добро і зло, розкрити проблеми вірності і зради; розвивати критичне мислення, вміння оцінювати людські думки й вчинки, висловлювати власні думки про добро і зло, вірність і зраду в сучасному світі; сприяти вихованню кращих людських рис, почуття справедливості й рівноправності.

**Тип уроку:** урок-вивчення нового матеріалу.

**Обладнання:** портрет письменника, художній текст, робочий зошит, дошка, комп'ютер, роздатковий матеріал.

Хід уроку

**I. Мотивація навчальної діяльності**

**1. Забезпечення емоційної готовності до уроку**

**Приєм «Усмішка»**

**Вчитель:** Коли усміхнутися перехожому – він усміхнеться вам у відповідь. Коли усміхнутися небу і сонцю – розійдуться хмари. Коли усміхнутися Всесвіту – станеться щось казкове. Усміхніться одне одному вустами, очима, долонями, серцями.

**II. Оголошення теми та мети уроку**

**Вчитель:** Сьогодні ми розпочинаємо вивчення творчості сучасного українського письменника, талановитого філолога, журналіста, редактора, перекладача та суспільного діяча – Юрія Винничука.

**III. Вивчення нового матеріалу**

**Вчитель:** Погляньте на дошку. Чи знайома вам ця людина? Що ви знаєте про нього?

**1. Робота в групах**

**I група – «Портрет»**

(Учні демонструють портрети письменника різних років і дають відповіді на запитання: «Яким ви уявили Ю. Винничука? Чи зовнішність може розкрити душу людини?»)

- На основі прослуханих повідомлень укладіть «візитну картку» письменника

Сфера діяльності	Кредо	Світ захоплень	Обдаровання

**II група – «Творчість Ю. Винничука»**

(презентація учнів)

**III група – «Інтерв'ю з автором»**

**Учениця:** Ми перечитали розмови з Ю. Винничуком у мережі Інтернет. Найцікавіші думки ми записали і пропонуємо вашій увазі.

(Презентація учнів)

**2. Метод «Бумеранг».**

**Вчитель:** Дайте відповіді на запитання, при можливості використовуючи цитати з твору.

➤ Чи справді ця казка про сучасний світ, адже головними персонажами, окрім дракона, є князь, воєвода, лицарі, джури, яких нинішньому суспільству немає?

➤ Учні, із ким із персонажів твору ми знайомимось найперше? Що ж це за чоловік? Чим займається?

- Чи характеризує князя наказ про цілковиту полудневу тишу як людину, що плакає лицарські традиції?
  - З якою проблемою зіткнувся князь?
  - А чому ж в Люботині не стало війська?
  - Яка погана риса характеру проглядається у цьому вчинку князя?
  - Чи справді на березі річки Бистриці бачили дракона? Який він був?
  - Чи мав дракон товаришів? Кого саме назвіть?
  - Як проходило життя дракона?
  - Між ким відбувся бій у королівстві?
  - Як лицарі вирішили виманити дракона?
  - Чому князь звелів загасити вогонь, адже це був непоганий спосіб розправи на драконом?
  - Чи достойна така поведінка князя?
  - Перший бій був невдалий. Як же все-таки князь домігся свого?
  - Як така поведінка характеризує князя?
  - Як князь продумав план бою?
  - Хто ж був цей пан Лаврін? Чому він не зміг убити дракона?
  - Який фінал твору?
- 3. Гра «Заповніть анкету улюбленого літературного героя»**  
*Анкета літературного героя твору «Місце для дракона»*

Ім'я	Дракон	Пустельник	Князь
Риси зовнішності			
Заняття			
Уподобання			
Друзі			
Риси характеру			
Чим мені подобається чи не подобається			

#### **4. Гра «Мій герой навпаки»**

**Вчитель:** Охарактеризуйте героя, але не таким, яким він зображений у повісті, а таким, яким би ви хотіли, щоб він був.

#### **5. «Дерево проблем»**

**Вчитель:** Автор вміщує велетенський обсяг проблем і моральних виборів у напруженій стилістиці, емку і, що найважливіше, абсолютно прозору для юного читача форму – повість-казку. *Які, на вашу думку, проблеми піднято у творі. Назвати їх і записати на листочках «Дерева проблем», прикріпити їх до дерева.*



У повісті-казці Ю. Винничук підіймає такі проблеми:

- добро і зло;
- вірність і зрада;
- доцільність самопожертви;
- проблема вибору;
- життя і смерть;
- поет і суспільство;

- прекрасне і потворне.

#### **6. Метод «Займи позицію».**

*Вчитель:* Назвіть ту проблему, яка вам найбільше сподобалася. Чому?

Застосування набутих знань

#### **IV. Закріплення знань, формування умінь та навичок**

##### **1. Самостійна робота**

*Написання міні-твору на тему:* «Межа між добром і злом, вірністю і зрадою в повість-казці «Місце для дракона» Юрія Винничука»

#### **V. Підсумок уроку**

1. Зачитування творів окремими учнями
2. **Інтерактивна вправа «Рефлексія»**
  - Чи справдилися ваші очікування від уроку?
  - Якими новими знаннями ви збагатились?
  - У чому актуальність основної думки повісті-казки?
  - Ваше загальне враження від уроку.

#### **VI. Домашнє завдання**

Відшукати в тексті та виписати фразеологізми, приказки та прислів'я, пояснити їхній зміст.

**Пагор Наталія Вікторівна,**  
вчитель зарубіжної літератури  
Зарічанської ЗОШ I-III ст.  
Чемеровецького р-ну

### **Оскар Уайльд «Хлопчик-зірка». Еволюція образу головного героя. Конспект уроку із зарубіжної літератури в 5 класі**

**Тема:** Оскар Уайльд «Хлопчик-зірка». Еволюція образу головного героя.

**Мета:** *формувати предметну компетентність:* продовжити роботу над визначенням головної думки та характеристики головного героя казки О. Уайльда; формувати вміння характеризувати персонаж, узагальнювати прочитане, робити висновки, вміння розв'язувати проблемні питання;

*формувати ключові компетентності:* спілкування державною мовою, комунікативну (формувати в учнів уміння висловлювати свої думки та почуття українською мовою); *математична грамотність* (викликати бажання застосовувати свої вміння для простих математичних обчислень); *компетентності в природничих науках* (виховувати допитливість, спостережливість, любов до природи); *інформаційно-цифрова* (формувати уміння користуватися джерелами інформації для пошуку додаткових відомостей про Уайльда та його творчість); *уміння вчитися упродовж життя* (формувати здатність до пошуку та засвоєння нових знань, зокрема, визначати навчальну мету уроку і оцінювати свою роботу на уроці, розвивати образно-асоціативне мислення); *соціальні і громадянські компетентності* (виховувати любов до матері як визначної цінності життя, як основи духовної краси людини); обізнаність у сфері культури (сприяти формуванню естетичних смаків); екологічна грамотність і здоровий спосіб життя (виховувати бережливе ставлення до природи, формувати розуміння, що людина – її частина).

*Наскрізні змістові лінії:* *екологічна безпека та сталий розвиток* (формувати в учнів соціальну активність, відповідальність й екологічну свідомість); *громадянська відповідальність* (формувати готовність до роботи в парі, групі, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок інших дітей); *здоров'я і безпека* (спонукати учнів вести здоровий спосіб життя і формувати навколо себе безпечне життєве середовище)

**Обладнання:** портрет О. Уайльда, учнівські ілюстрації, серця з паперу уривок з кінофільму «Казка про Зоряного хлопчика».

**Епіграф:** «Можна вибрати друга і по духу брата, та не можна рідну матір вибирати».  
В. Симоненко

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

### Хід уроку

1. Організаційний момент
2. Актуалізація опорних знань

#### 2.1. Перевірка вивченого матеріалу.

- ✓ Дати визначення поняття казка.
- ✓ Які види казок ви знаєте?
- ✓ Що лежить в основі літературної казки?
- ✓ Кого з авторів літературних казок ви знаєте?

#### 2.2. Перевірка домашнього завдання, відтворення та корекція опорних знань учнів.

##### 2.2.1. Робота з картками.

За змістом статті підручника заповніть анкету письменника.

**I варіант** Народився О. Уайльд \_\_\_\_ жовтня \_\_\_\_ року в місті \_\_\_\_\_ у чудовій сім'ї. Його батько, сер Вільям був відомим \_\_\_\_\_, до того ж любив мандрувати і приносив у будинок багато старовинних речей. Маму письменника звали Франческа, вона теж гарно писала \_\_\_\_\_ і \_\_\_\_\_. До \_\_\_\_ років майбутній письменник здобував освіту \_\_\_\_\_. Потім навчався в \_\_\_\_\_ Партора. Середню освіту О. Уайльд здобув у \_\_\_\_\_ коледжі, який закінчив із \_\_\_\_\_ медаллю.

**II варіант** Відзнака дала йому можливість вступити до найпрестижнішого \_\_\_\_\_ університету.

Ім'я О. Уайльда назавжди увійшло до золотої книги Оксфорда. Уже тоді майбутній письменник почав замислюватися над призначенням \_\_\_\_\_ у світі. Він понад усе цінував \_\_\_\_\_, вважаючи, що вона здатна облагородити та одухотворити життя.

Отримавши в \_\_\_\_\_ році ступінь бакалавра мистецтв, він почав самотійне життя в Лондоні.

У 1888 році вийшла друком збірка письменника « \_\_\_\_\_ », а в 1891 р. – збірка « \_\_\_\_\_ ».

##### III варіант.

Приєм «Порушена послідовність».

- Зустріч із жінкою-жебраккою
- Дроворуби у зимовому лісі
- На службі у злого Чаклуна
- Допомога прокаженому
- З небес упала зірка
- Дроворуб забирає до себе Хлопчика-Зірку
- Хлопчик-Зірка стає потворним
- Зустріч з лісовими мешканцями
- Звільнення Зайця
- Хлопчик-Зірка правив недовго
- Зустріч з матір'ю і батьком
- Хлопчик-зірка знову гарний

#### 2.2.2. Бесіда на виявлення залишкових знань за змістом казки.

**Гра «Лови помилку»**

➤ «Оскар Уайльд – відомий **французький композитор**» – (англійський письменник).

➤ «Літературному таланту та смаку він завдячував **своєму учителеві**». (Своїм батькам)

- «Уайльд був **збирачем** казок для **дорослих**». (Автором творів для дітей)
- «Його не розуміли деякі оточуючі, бо він був **нудним та грубим**». (Непересічним, особливим, незалежним, розумним, дотепним)
- «В своїх казках він створював світ **жахіть**». – (Краси)

І підсумковий етап уроку.

### 3. Повідомлення теми, мети, завдань уроку та мотивація навчальної діяльності школярів.

#### 3.1. Оголошення теми і мети уроку.

##### Вступне слово вчителя (на тлі музики слова вчителя).

Оскар Уайльд – автор небагатьох творів для дітей. Його перу належать такі казки, як «Щасливий принц», «Соловей і троянда», «Велетень – себелюбець», «Вірний друг», «Незвичайна ракета», «Хлопчик-зірка» та інші. Над останньою із цього переліку ми будемо працювати.

#### 3.2. Слово учителя до сприйняття нового матеріалу.

Письменник писав: «Усі ми ходимо по багнюці, але деякі з нас дивляться на зірки»

Кажуть, що кожна зірочка – це чиясь душа. Народна символіка кваліфікувала «зорі – то як діти сонця і місяця, то як запалені Богом свічки на честь народжених людей».

Як не згаснути, живучи на землі. Як залишити по собі слід, про який будуть згадувати інші.

Що найголовніше у житті... Про це піде мова на нашому уроці.

#### 3.3. Аналіз казки «Хлопчик-зірка».

Завдання для учнів.

##### 3.3.1. Емоційно-оціночна бесіда

Яке враження справила на вас казка?

- А як ви гадаєте, чи має якесь значення те, що місце, де його знайшли дроворуби, було позначено зіркою?

- Що ви можете сказати про зірку? Що це таке?

- Чому людину іноді називають зіркою? Як це її характеризує?

- Створення асоціативного куща зі словом «зірка»
- В яких умовах виховувався хлопчик – знайда?
- Зачитайте портрет героя. (с. 108).

Яким одним словом можна назвати його зовнішність? Він був... **гарним**.

##### 3.3.2. Аналіз художніх образів.

- Характеристика казкових персонажів.

Визначити риси характеру того, кого стосуються такі деталі тексту:

✓ «обережно взяв дитинча», «вкутав»

✓ «...побажавши йому доброго здоров'я, підійшов до своєї хатини...»

✓ «Покиньмо...ходімо своєю дорогою». «...дивувався з його дурості та м'якосердості»

✓ «...було б лихе діло-залишити дитину...»

**Довідка:** безсердечний, м'якосердий, корисливий, чемний, жалісливий, гуманний (людяний), порядний, злий, ...

- Що автор протиставляє в образах Дроворубів?

**Висновок:** протиставляється егоїзм, безсердечність, кам'яне серце людяності, м'якосердості.

### 4. Сприйняття та первинне усвідомлення нового матеріалу.

#### 4.1 Аналіз вчинків головного героя.

**Учитель:** Хлопчик-зірка був красивим як небесне світило. Але ж він людина. А це значить, що він повинен бути найкращим, справжньою зіркою, від якої людям світліше.

- Робота в парах. Розкажіть про вчинки героя (до зустрічі з матір'ю) і висловіть своє ставлення до них.

Розкажіть, як спілкувався Хлопчик-Зірка із

✓ дітьми Дроворуба та сільськими дітьми

- ✓ як поведився з тваринами (Кріт, Коноплянка, Білочка )
- ✓ нужденними, каліками
- Охарактеризуйте його поведінку.
- Чи відповідають його зовнішні якості моральним?
- **Рольова гра «Будь щирим».**

**Завдання:** Як Хлопчик-Зірка ставився до навколишнього середовища?

#### **Еврестична бесіда**

Як Хлопчик-Зірка ставився до природи?

Про які стосунки людини з природою говорив священик?

Чи погоджуєтеся з ним ?

#### **4.2. Робота з підручником.**

Що символізують квіти, з якими автор порівнює Хлопчика-Зірку (с. 119)

Нарцис – самозакоханість.

Троянда – краса, кохання, розкіш, розніженість.

Фіалка – весна, скромність; лілові – смуток, смерть.

#### **4.3. Перегляд уривка із кінофільму «Казка про Зоряного хлопчика», що продовжує сюжетну лінію казки.**

##### **4.3.1. Бесіда за побаченням.**

- Про які риси характеру говорить цей фрагмент?
- Яка з рис, на вашу думку, найстрашніша? Чому?

##### **4.4. Робота з епіграфом**

Поясніть вислів В. Симоненка: «Можна вибрати друга і по духу брата, та не можна рідну матір вибирати».

Який основний конфлікт казки?

##### **4.5. Словникова робота.**

**Деградація** – рух назад, поступове погіршення, втрата певних властивостей.

Підтвердіть прикладами з тексту ознаки деградації та еволюції головного героя.

##### **4.6. Проблемне запитання.**

- Чому Хлопчик – Зірка був покараний саме втратою вроди, а не іншим покаранням?
- Чи усвідомив Хлопчик – Зірка, за що його покарано?

(Так. «...я відмовився від рідної матері і прогнав її геть, я посоромився її і вчинив жорстоко з нею»).

- Чи мало тепер для нього значення втрата вроди?

(Ні, він зрозумів, що нещастя є йому покаранням, і цей **Хрест** потрібно нести самому.

Тому він відмовляється від підтримки наймолодшої доньки Лісоруба. Він повинен сам заслужити прощення у своєї матері).

##### **4.7. Поетична хвилинка.**

Вірш «Яке найкраще слово в світі»

Яке найкраще слово в світі?

Раз мудрий хтось спитав в людей.

«Здоров'я», – відповів недужий.

«Ні, молодість», – сказав старий.

«Найкраще – хліб», – жебрак говорить.

«Перемога» – відповів солдат.

«Найкраще воля», – раб промовив.

«Ні – правда!» – вигукнув мудрець.

Аж тут озвався несміливо

Сирітка, ще малий хлопчак:

«Найкраще в світі слово – мама!»

І всі сказали: «Мама?! Так!!!»

- А чи часто ми говоримо своїм матусям про свої почуття до них? Пропоную приготувати невеличкий сюрприз: на цих сердечках, що покладені у вас на партах,



напишіть свої побажання матусі. Бо ж любов до матері – одна з визначальних рис людини. Вона її возвеличує. Тож, нехай і вас зігриває материнська ласка і любов.

#### 4.8. Проблемне запитання.

- Як ви вважаєте, чому хлопчик з гарної квітки перетворився на бридку жабу?

**Учитель.** За народними повір'ями з жабою пов'язували все лихе, бридке.

Багато прислів'їв було складено про жабу. Особливо поганою ознакою було, коли жаба наближалася до дверей житла. Про це свідчить прислів'я: «Жаба біля порога – нещастя не за рогом». Огиду у дорослих і острах у дітей викликали малі жабенята. Вважалося, що то недобрі діти, які, покинуті матерями, силами природи були перетворені на жабенят.

#### 5. Узагальнення та систематизація знань.

*Починається еволюція головного героя*

##### 5.1. Словникова робота

**Еволюція** – переоцінка життєвих явищ, своїх дій та вчинків. Зміна особистості на краще.

##### 5.2. Бесіда.

- Розкажіть, як герой шукав матір? Чому він «ніде ніколи не зустрів ні любові, ні доброзичливості, ані милосердя»? («Світ повівся з ним так само, як він чинив у дні своєї гордині»).

- На які випробування прирік Хлопчика – Зірку чаклун?

- Чому, на вашу думку, Хлопчик – Зірка допоміг зайченяті, що потрапило у пастку?

*(Він змінився, його душа почала відгукуватись на чуже горе. Хлопчик – Зірка вперше починає творити Добро. Саме цей вчинок головного героя є початком еволюції, відродження його душі).*

Хто допомагає Хлопчику-зірці виконувати завдання злого чаклуна? Чому? (*«Як ти вчинив зі мною, так я вчинив з тобою. ... ти перший зглянувся на мене...»*).

- Чому хлопчик віддав золоті монети прокаженому? Яких нових рис характеру набуває герой? («Твоя біда гірша ніж моя» – говорить хлопчик. Настало остаточне усвідомлення становища іншої людини, з'явилося співчуття. *Хлопчик – Зірка навчився забувати про власну біду і власну небезпеку, стикаючись із стражданнями інших. Він став милосердним!*)

- Коли і чому краса повернулася до Хлопчика-зірки?

- Чому зайченя допомагало Хлопчику – Зірці знайти монети: білу, жовту, червону?

- Як ви вважаєте, яке значення у казці мають прохання прокаженого віддати йому монети?

*(Випробування вже відродженої душі Хлопчика – Зірки. Шлях до гармонії внутрішньої і зовнішньої краси (оскільки він ще мав потворний вигляд). Душа героя повинна зміцнитись.*

- Коли і чому до героя повернулася врода?

*(Після того, як він під загрозою смерті віддав монету з червоного золота (навчився бути не лише милосердним, а й здатним до самопожертви). Його душа, що була у полоні зла, не лише піднялася з колін, а й стала запорукою гармонії зовнішньої та внутрішньої краси Хлопчика – Зірки).*

Які асоціації у вас виникають, коли ви чуєте слова «деградація» та «еволюція»?

#### 6. Підведення підсумків уроку

##### 6.1. Вправа « Незакінчене речення».

«Для мене природа – це...»

##### Слово вчителя.

- Як бачимо, хлопчик подолав шлях від жорстокості до набуття справжньої краси. За все те зло, яке скоїв, він покараний самою природою. Коли хлопчик починає робити добро і іншим, йому також починають допомагати. Зрештою, він отримує прощення і до нього повертається його зовнішня краса. То що ж важливіше: краса чи добро?

**Звичайно, добро. Тож творить добро!**

#### 7. Домашнє завдання.

Повторити теорію літератури, підготуватися до контрольної роботи за розділом «Казки народів світу» (теми О. С. Пушкін, Г. К. Андерсен та О. Уайльд).

П'янтковська Лілія Володимирівна  
НВК «Малієвецька ЗОШ I-II ст. – ДНЗ»  
Дунаєвецького р-ну

**«Реалізація компетентнісного підходу у викладанні літератури в закладах загальної середньої освіти через наскрізні лінії «Екологічна безпека й сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека» й «Підприємливість і фінансова грамотність»**

У змісті всіх навчальних програм послідовно впроваджено компетентнісний підхід, який відповідає стратегічному напрямку розвитку освіти в контексті положень Концепції «Нова українська школа» та показано особливості запровадження наскрізних змістовних ліній «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність», які відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання й виховання.

На своїх уроках я формую в учнів активну відповідальність й екологічну свідомість. Прикладами з творів розкриваю суть поняття «відповідальний громадянин». Використовуючи творчі завдання, даю дітям зрозуміти як важливо бути духовним, емоційним, прагнути успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

На уроках літератури ми вчимося читати з розумінням, уміти висловлювати власну думку, логічно обґрунтовувати свою позицію, бути творчими, ініціативними, вміти керувати своїми емоціями, оцінювати ризики і приймати правильні рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими людьми.

### **7 клас**

**Тема.** Детектив як жанр літератури, характерні ознаки жанру. Жанрове розмаїття детективів.

#### **Цілі:**

**навчальні:** ознайомити учнів з новим жанром – літературним детективом і його прикметами та особливостями, навчити працювати з літературознавчими термінами;

**розвивальні:** розвивати навички дослідницької діяльності учнів, уміння працювати з додатковою літературою, навички усного мовлення, виразного читання; розвивати усвідомлення переваг здорового способу життя та безпечної поведінки; розвивати лідерські ініціативи, здатність успішно діяти; (НЛ-3,НЛ-4)

**виховні:** формувати інтерес до літератури, пізнання незвичайного, загадкового, проникнення в таємничий світ художнього твору; формувати здатність до ненасильницького розв'язання конфліктів (НЛ-2).

**Тип уроку:** урок формування нових знань, умінь, навичок.

**Обладнання:** портрети письменників, ілюстрації до творів, книжкова виставка, інформаційно-довідкові картки, музика з кінофільму «Шерлок Холмс».

### **Хід уроку**

Детективи домінують серед книг, які вийшли в світ протягом більшої частини ХХ століття.

М. Коен

### **I. Підготовка до сприйняття навчального матеріалу.**

Вступне слово вчителя.

У літературі є такі твори, що не залишають байдужими ні дорослих, ні дітей. До них весь час повертаються, їх перечитують, із величезним задоволенням дивляться

екранізації. Добро і зло, кохання і ненависть, людина і суспільство, війна і мир – ось далеко не повний перелік тих проблем, що хвилюють письменників всіх часів і народів. Завжди актуальною, на жаль, залишається проблема злочину та кари. Саме про такі твори йтиме мова на сьогоднішньому уроці.

## **II. Оголошення теми й мети уроку. (Запис теми уроку).**

### **III. Формування нових знань, умінь, навичок.**

Слово вчителя. Детективний жанр дуже популярний серед читачів, але на уроках світової літератури ми вперше знайомимось із такою літературою.

Розвиток детективного жанру в світовій літературі.

На сьогоднішній день одним з найпопулярніших жанрів є детектив. Як стверджує М. Коен, детективи домінують серед книг, які вийшли в світ протягом більшої частини ХХ століття. Також він вважає, що у 1950-і роки детектив випереджав інші жанри. Що ж це за жанр і як відбувалося його становлення?

Першими детективами зазвичай вважають розповіді Едгара По, написані у 1840-х роках, але елементи цього жанру використовувалися багатьма авторами й раніше. Наприклад, у романі В. Годвіна «Пригоди Калеба Вільямса» (1794), де один із центральних героїв – слідчий-аматор. Великий вплив на розвиток детективної літератури також виявили «Записки» Є. Відока, опубліковані у 1828 р. Однак саме Едгар По створив детектива-аматора Дюпена з оповідання «Убивство на вулиці Морг». Дюпен згодом породив Шерлока Холмса й патера Брауна (Г. Честертон), Лекока (Є. Габоріо) і містера Каффа (У. Коллінз). Саме Едгар По ввів у сюжет детектива ідею суперництва в розкритті злочину між приватним детективом і офіційною поліцією, у якому приватний детектив, як правило, бере гору. Саме його вважають засновником детективного жанру.

Проте історію детективного жанру можна простежити з глибокої давнини. Його елементи виявляють у Біблії (в історії Каїна та Авеля маємо злочин, убивцю, жертву, причину злочину, докази, спробу приховати злочин, навіть знаряддя вбивства; цар Соломон влаштовує психологічну пастку псевдоматері тощо).

Історія детективу як жанру починається тоді, коли в англосаксонських країнах сформувалася дійова система дотримання суспільного порядку. В Англії це сталося на початку ХІХ ст., а вже в середині цього століття вийшли в світ перші класичні зразки: між 1840 і 1845 роками Едгар Алан По створив п'ять новел, в яких викладені фундаментальні принципи детективу:

- *детектив-аматор*, ексцентричний, з оригінальними манерами; він перевершує поліцію у вмінні спостерігати й узагальнювати; він має товариша, який розказує про нього;
- *каркас сюжету*: злочин – дедуктивне розслідування – розкриття – покарання злочинця;
- *сюжетні ходи*: вбивство в закритій кімнаті, екскурси в психологію, помилково підозрювана людина, нестандартне вирішення проблеми, формула «найочевиднішого місця», ланцюжок хибних доказів, вбивця – найменш підозрюваний персонаж;
- *злочин розкривається* за допомогою роботи інтелекту;
- *два «золоті» правила детективу*: коли виключені всі варіанти, крім одного, іноді найнеймовірнішого, він і є істинним; чим складніше справа, тим простіше її розв'язання;
- *можливість застосування* методів дедукції до реальних злочинів.

Наступною віхою в розвитку англійського детективу стала публікація «Етюду в багрових тонах» А. Конан Дойла у 1887 році. Автор зосередився на тому, чого Е. А. По торкнувся лише поверхово: власне процесу дедукції, який дозволяє досягти високих результатів на бідному матеріалі. Він також ввів значну кількість побутових деталей; уреальнив, наскільки це було можливо, Шерлока Холмса (на відміну від напівфантастичної фігури Огюста Дюпена – героя детективних новел По).

Антиподом англійця Шерлока Холмса став француз Арсен Люпен, в образі якого Морис Леблан втілює узагальнені риси французького характеру. В галузі детективної практики нововведеннями М. Леблана стало: перетворення дії на розслідування, прискорення темпу розповіді, розширення переліку основних ситуацій сучасних детективів

(оповідач-злочинець, загадки зачиненої кімнати, віртуозний ланцюжок дедуктивних висновків).

Сучасну історію детективу дослідники відраховують від часу появи «логічних оповідань» Е. А. По «Вбивство на вулиці Морг» (1841), «Таємниця Марі Роже» (1843), «Украдений лист» (1844), спільним героєм яких був перший знаменитий детектив Огюст Дюпен. Деколи до зразків детективного жанру зараховують ще дві новели По: «Золотий жук» (1843) і «Ти esi муж, який сотворив сіє» (1844).

Сьогодні одне із провідних місць у творчості багатьох авторів посідає так званий «історичний детектив» – жанр, що дозволяє відкрити читачеві невідомі до цього часу факти і теорії та назавжди причарувати його історичними таємницями. Історичним детективом нового покоління став роман італійського вченого, історика середньовічної літератури, критика та есеїста, професора Болонського університету Умберто Еко «Ім'я рози» (1980).

1. Робота з картками.
2. Самостійне опрацювання з записами в зошит.

Елементи	Характеристика
Тема	Таємниця, злочин
Сюжет	Процес розслідування, розгадування таємниці
Герой	Вигадана розумна особа, яка розгадує таємницю
Стиль	Інтелектуально-ігрове начало (гра з читачем), стислість описів, виразність деталей, увага до найменших дрібниць
Пафос	Боротьба добра і зла з обов'язковою перемогою добра (істини) над злом (лжею)

3. Словникова робота. Записи в зошити.

- Детектив (англ. *detective* – агент розшуку, лат. *detectio* – розкриття) – жанровий різновид пригодницької літератури, передовсім прозові твори, в яких розкривається певна таємниця, пов'язана зі злочином.

- Дедукція – (Від латинської *deduco* – відводжу, виводжу) – метод дослідження, за яким окреме (деталь, факт) пізнається на основі знання загального (кінцевого) результату.

- Дедуктивний метод – спосіб дослідження, при якому окремі положення логічно виводяться із загальних положень (аксіом, постулатів, законів). У літературі його започаткував Е. По.

- Інтрига – потаємні, переважно непорядні, дії, вчинки, спрямовані на досягнення якої-небудь мети.

- Пергамент – спеціально оброблена шкіра молодих тварин. До винайдення паперу – матеріал для писання.

- Криптограма – напис, виконаний тайнописом, зрозумілим тільки для обізнаних із ним.

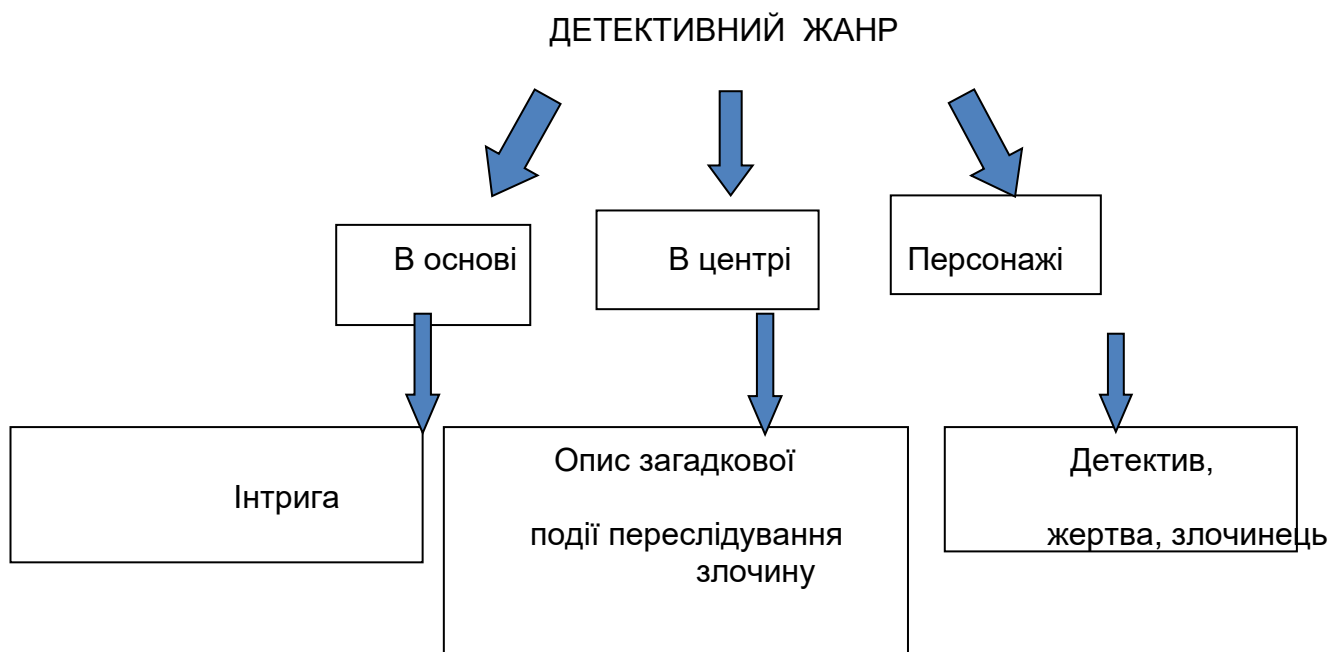
4. Учитель. Едгар По говорив: «Історія накопичення людських знань безперервно доводить одне: найбільшим числом найцікавіших відкриттів ми зобов'язані супутнім, випадковим або непередбачуваним обставинам». І ми в цьому переконались, читаючи оповідання «Золотий жук». Саме завдяки випадковим, непередбачуваним обставинам Легран знайшов скарб. Як ми вже говорили, Едгара Аллана По вважають основоположником детективного жанру. Але з точки зору літературознавців твори По є лише попередниками детективів у класичному розумінні. Насправді у детективних новелах письменника багато елементів пригодницьких творів. Едгар По вивів власну формулу детективного оповідання. Давайте познайомимось з нею. У вас вона є на інструкційних картках. Запишіть формулу до зошитів.

### Формула детективного оповідання.

1. В основі оповідання – розкриття таємничих обставин, за яких було здійснено злочин.
2. Розслідуванням займається детектив-непрофесіонал. Поруч із ним друг-оповідач.
3. Мають бути викладені умови розкриття таємниці. Нишпорка, приступаючи до розкриття таємниці, знає стільки ж, скільки й читач, і немов викликає читача на змагання.
4. Розгадка таємниці завжди має дивувати.
5. Автор використовує принцип «очевидного-незвичайного», тобто найтаємничіше має найпростіше пояснення.
6. Підсумкове пояснення, яке відбувається у кабінеті нишпорки, нагадує лекцію.

### IV. Застосування нових знань, умінь та навичок.

1. Колективна робота над складанням схеми.



Заповнення книжкової полиці.

2. Учитель: Пропоную нашу книжкову полицю заповнити виданнями детективних творів, які ви добирали самостійно. Озвучте назви книг.

3. Робота з епіграфом та цитатами. Зачитайте. Чи погоджуєтесь ви з словами відомих людей.

- Детективні оповідання корисно читати хоча б тому, що вони приносять задоволення.

Генріх Манн

- Якщо я за тиждень не прочитав жодного детектива, він минув для мене як для читача даремно.

Бертольт Брехт

- Захоплення читача детективом – від невлаштованості життя. Люди постійно живуть в стресових ситуаціях, їм потрібно розслабитися, вони хочуть врятуватися від реальності. Детективний жанр для цього – чудові ліки.

Джеймс Чейз

- Детективна література водночас і божевільна, і математична.

Брати Гонкури

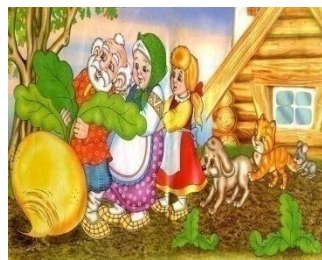
- Вечір з детективом – це чудово! Тут і побут, тут і світське життя.

Анна Ахматова

4. Учням пропонується провести детективне дослідження. Детектив йде по слідах. В одній країні спеціальною міркою вимірюють стопу ноги. Кого розшукували в цій країні?



Проста «працівниця» сільського господарства створює виріб з коштовного металу. Її господарі – літнє подружжя – починають випробовувати його на міцність. Несподівано з'являється незнайома і розбиває скарб. Як вона це зробила?



Фермер виростив на ділянці рекордний врожай. Для того, щоб зібрати «врожай», він запросив ще п'ять помічників. Хто вони?



Одна вельможна пані за допомогою спеціального приладу з'ясовує місце знаходження своєї родички і завдає їй смерті за допомогою фрукту. Померлу поміщають в кришталеву труну. Але, на щастя, вона оживає, після поцілунку свого нареченого. Як звать нареченого героїні?

#### 5. Робота в групах.

1 група. Розшифрувати криптограму. Ключ український алфавіт.  
 «10,6,1,23,18,12,22,23,31/21,19,10,24,17,12,23,11/3,7,16,11,15,19,4,19/20,19,7,23,1/19,10,18  
 ,1,28,1,8/17,1,24,9,7/6,19,21,12,3,18,33,23,11,22,33/6,19/14,19,4,19/23,1,16,1,18,23,24»  
 4,7,18,21,12/16,19,18,4,25,7,16,16,19/

«Здатність розуміти великого поета – означає майже дорівнятися до його таланту» (Генрі Лонгфелло).

2 група. Знайти слова, які відповідають даній темі уроку.





#### V. Узагальнення вивченого.

- «Мікрофон».

Продовжіть речення.

Детективна література для мене – це ...

Я поповнив свої знання про...

Найбільше мені запам'яталось...

- Складання сенкана

Головний герой детективного твору;

рішучий, спостережливий;

слухає спостерігає, аналізує;

людина, яка має талант осмислення;

детектив.

#### VI. Підбиття підсумків уроку. Звучить музика з кінофільму «Шерлок Холмс».

- Самооцінювання.

Оцініть себе за кожним із визначених напрямів від 0 до 2 балів.

1. Я ретельно працював над завданням.
2. Я висловлював нові ідеї.
3. Я вносив пропозиції.
4. Я допомагав іншим.
5. Я брав активну участь у роботі над твором.
6. Я вдало узагальнював думки інших, робив висновки.

Оцінка учня:

Оцінка вчителя:

Загальна кількість балів:

#### VII. Домашнє завдання.

- Заповнити роздані анкети.

*Анкета*

1.Що нового ви дізналися на уроці?

2.Які завдання були для вас найцікавішими і чому? .

3.У яких життєвих ситуаціях ви могли б скористатися матеріалом сьогоднішнього уроку?

4.Ваші зауваження та пропозиції.

- Підготувати повідомлення про Е. По., прочитати «Золотий жук».
- Написати невеличке оповідання-детектив.
- Зробити ілюстрації до одного з творів (за бажанням).

#### Список використаних джерел та літератури

1. Усі художні твори зі світової літератури(хрестоматія). 7 клас: CD-ROM : [Текст] / укл. О. В. Чорна. – Х. : Вид. група «Основа», 2015.
2. Вікіпедія. Детектив.
3. Методичні рекомендації щодо викладання зарубіжної літератури у 2019-2020 н.р.

**Підсумковий урок за романом Р. Л. Стівенсона «Острів скарбів».**  
**Моральні цінності в романі. Урок-квест**

**Мета уроку:** перевірити знання змісту твору:розвивати увагу, логічне мислення, уміння працювати в команді: розвивати зв'язне мовлення, творчі здібності учнів; виховувати прагнення до самовдосконалення.

Тип уроку:закріплення вивченого матеріалу.

«Людина – це цегла: обпалюючись, вона стає твердою».

Б. Шоу

Беруть участь 2 команди. Кожна отримує маршрутний лист.

**Вчитель.** Сьогодні ми з вами відправимося у пошуки скарбів за романом Р. Л. Стівенсона «Острів скарбів». Ми побуваємо у різних місцях і дізнаємося багато цікавого. Ви отримаєте маршрутні листи з етапами подорожі. На кожній зупинці вас чекають серйозні випробування. Шлях слідування вкажуть стрілки і написи на стінах. (1 монета за кожну відповідь).

На кожній зупинці ви зможете отримати частинку скарбу, а в кінці побачимо, у кого він найбільший. Але пам'ятайте, що найбільший скарб – це знання. Тож вирушаємо за ними. Окрім того, на кожній зупинці ви будете отримувати ключові слова, з яких потім складете речення та презентуєте його зміст в оригінальній формі, що і буде останнім завданням.

**I. Але спочатку розминка «Далі, далі...»**

1. Дід і батько Стівенсона були...

(морські інженери, будівничі маяків).

2. Стівенсон здобув...освіту (юридичну)

3. Коли Стівенсон писав роман, члени його сім'ї... (вигадували нові пригоди, підказували імена героїв).

4. Роман «Острів скарбів» за жанром...(пригодницький)

5. Розмова двох або кількох осіб (діалог)

6. Зображення зовнішності героя (портрет)

7. Дослівний уривок з тексту (цитата)

8. Картини природи в художньому творі (пейзаж)

**Ключове слово: порядність**

Для кожної з команд визначений окремий маршрут.

**II. Місто розумників**

1. Пояснити лексичне значення слів.

**5  
монет**

Боцман, ватерлінія, камбуз,фут, морський бриз (особа, яка керує господарською роботою на кораблі; лінія на борті, до якої судно опускається в воду; кухар на судні; старовинна міра довжини, яка дорівнює 30,48 см.; слабкий береговий вітер, що віє вдень на сушу, а вночі з суші на море).

2. Впізнати героя.

«Це витончений, вишукано, одягнений молодий чоловік у білосніжній перуці, чорноокий, чудово вихований...» (лікар Лівсі).

**4  
монети**

«Це був високий чоловік,більше 6 футів на зріст, гладкий, з повним суворим обличчям, що згрубіло й освітлилося під час довгих мандрів...» (сквайр Прелоні).

«Він прекрасний чоловік, але впертий, як чорт...» (капітан



Смолетт).

«Він був людиною похмурою. Все на кораблі дратувало його. Він розказав нам про причини свого невдоволення» (капітан Смолетт).

«Мені до душі цей хлопчисько. Кращого за нього я не зустрічав» (Джим Хокінс).

**Ключове слово: добро**

### III. «Детективне агентство»

#### 1. «Що було у скрині»

На картинах записані назви предметів. Треба вибрати тільки потрібні картини і дописати ті предмети, які були у скрині й яких немає на картинах.

Костюм, кружка, пістолети, срібло, годинник, золото, карта, ніж, квадрат, ложка, трубка.

Додати: тютюн, компас, плащ.

#### 2. «Хто це?»

1. Чесний хлопець, не прагне багатства Біллі Бонса, дотримує свого слова, не тримає зло на піратів (Джим Хокінс)

2. Грубий завжди п'яний, лаявся, не платив хазяям таверни, принижував інших (Біллі Бонс)

5 3. У його характері переплелись позитивні й негативні риси, від природи наділений розумом, міг багато досягти у житті, але хибний крок, зроблений у юності, перекреслив усі можливості. (Джон Сільвер)

4. Лікував людей, не дивлячись ні на що, підтримав Джімі Хокінса і його матір у важку хвилину, вірний товариш. (лікар Лівсі)

5. Мав непогані шанси досягти гарного життя, але не слухався батьків, три роки провів на безлюдному острові, знайшов скарби Флінта. (Бен Ганн)

6. «Пихатий, має запальний характер, купив корабель для подорожі». (сквайр Трелоні)

7. Гарний професіонал, прекрасна людина, але дуже впертий, любить у всьому порядок. (капітан Смолетт)

**Ключове слово: відповідальність.**

### IV. Творчий моріжок

1. Скласти список героїв твору «Острів скарбів», використовуючи якомога більше слів із «хмари».

Капітан  
Сільвер  
пірати  
«Іспаньола»  
Джим  
прапор  
джентльмени

чорний човен  
Смолетт  
сквайр  
море  
Редут  
Трелоні

Лівсі  
Британія  
Єгер  
вітрило  
боцман  
удача

П'ю  
труба  
острів  
Біллі  
таверна

2. Розгадати кросворд

1. Прізвище моряка, який оселився у таверні «Адмірал Бенбоу» (Бонс)

2. Професія Лівсі (лікар)
3. Назва корабля, на якому герої попливли за скарбами (Іспаньола)
4. Прізвище хазяїна корабля (Трелоні)
5. Книга з якої пірати вирізали чорну мітку Сільверу (Біблія)
6. Ім'я головного героя (Джим)

1.								
	3							
			5.					

**Ключове слово: вірність**

**V. Презентація речення із ключових слів.**

Героїв роману Р. Стівенсона «Острів скарбів» об'єднує віра в добро, порядність, відповідальність за життя інших людей, вірність моральним принципам.

**VI. Підбиття підсумків.**

Перемагає команда, яка знайшла найбільший скарб (найбільшу кількість монет)

**Список використаних джерел та літератури**

1. Хорошилова А. В. Зарубіжна література, 6 клас – К.; Вид. група «Основа», 2009 (серія «мій конспект»).
2. Орієнтовне планування уроків зарубіжної літератури для 6 класу // Всесвітня література в сучасній школі // 2007 № 4-5.
3. Літературний портрет Р. Л. Стівенсона // Всесвітня література в сучасній школі // 2014 № 3.
4. Стівенсон Р. Л. «Острів скарбів» ВД «Школа», 2014.

**Туганашева Наталія Володимирівна,**  
вчитель української мови та літератури  
Лозівської ЗОШ I-III ст. Деражнянського р-ну.

**Інтегрований урок з українська літератури, 8 клас**

**Тема уроку. «Хотіла б я піснею стати...». Мрія і дійсність як провідні мотиви поезії Лесі Українки.**

**Мета уроку:** розширювати знання учнів про особливості творчості видатної української поетеси Лесі Українки (Лариси Петрівни Косач); поглибити знання про взаємозв'язок музики і літератури; удосконалювати вміння визначати тему і головну думку твору, характеризувати художні засоби поезії, з'ясовувати ставлення поетеси до поетичних образів; визначати особливості впливу музики як на сюжет, так і на життя людини, її вчинки; розвивати емоційність, уяву, творчі здібності учнів, вміння інтерпретації музики; виховувати почуття естетичного смаку, інтерес до літератури, класичної та народної музики.

Тип уроку: інтегрований (урок засвоєння знань, навичок і умінь, творче застосування їх на практиці).

Обладнання: портрети Лесі Українки, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова, епіграфи, виставка літератури «Я житиму сльозою серед співів», презентація «Леся Українка. Єдність музики і слова», записи музичних творів, малюнки до творів поетеси, тексти поезій, картки із завданнями, картки для самооцінювання, комп'ютер.

## ХІД УРОКУ

*Епіграфи:*

*Слова потребують музики, однак музика не потребує нічого.*

*Е. Гріг*

*Музика виражає те, що не може бути сказано і те, про що неможливо мовчати.*

*Віктор Гюго*

**I. Організаційний момент** (клас попередньо об'єднується в групи: «Біографи», «Музикознавці», «Літературознавці»; кожна група вибирає свого спікера і сидить за окремим столом; у класі оформлено виставку книг Лесі Українки і про Лесю Українку «Я житиму сльозою серед співів»; на дошці – портрет Лесі Українки, епіграфи, проблемне питання).

### II. Цілепокладання.

**1. Мотивація навчальної діяльності** (учениця в українській вишиванці читає напам'ять вірш Лесі Українки «Хотіла б я піснею стати...» під супровід гри на сопілці. Сопілкар виконує «Анданте» Й. Гайдна).

**2. Повідомлення теми, мети, завдань уроку** (запис теми уроку в зошити).

#### Слово вчителя

Ця поезія Лесі Українки має метафорично-філософську назву «Хотіла б я піснею стати...». А чи задумувались ви над тим, як музика, твори художнього мистецтва вплинули на розвиток її поетичного обдарування?

Сьогодні ми і будемо досліджувати це питання, розглядаючи творчість Лесі Українки. Ви попередньо об'єдналися в групи, кожна група мала завдання, над яким працювала вдома:

1-ша група – «Біографи» – досліджували окремі біографічні факти життя видатної поетеси.

2-га група – «Літературознавці» – досліджували проблемне питання, вивчаючи поетичні твори Лесі Українки.

3-тя група – «Музикознавці» – досліджували вплив музики на поезію Лесі Українки, на її духовну культуру і внутрішній світ.

Епіграфами нашого уроку пропонуємо взяти висловлювання видатного музиканта, творами якого захоплювалась Леся Українка: «Слова потребують музики, однак музика не потребує нічого» (Едвард Гріг); висловлювання французького письменника «Музика виражає те, що не може бути сказано і те, про що неможливо мовчати» (Віктор Гюго).

### 3. Визначення очікуваних результатів.

Досліджуючи це питання, в кінці уроку кожна група оформить матеріали, які ввійдуть до спільного проекту, в якому ми узагальнимо вивчене на уроці і дамо відповідь на запитання: **«Як музика впливає на розвиток поетичного обдарування?»**

Отож, уважно слухайте інформацію, робіть висновки, занотуйте.

### III. Цілереалізація.

#### 1. Актуалізація опорних знань, навичок і умінь.

**Метод «Аналогії»** (на дошці у вигляді циклограми розміщено різні зображення, а в центрі – портрет Лесі Українки).

**Завдання:** проведіть аналогії між портретами відомих особистосте і життям і творчістю видатної поетеси (вчитель працює фронтально з групою літературознавців та музикознавців).

Для групи біографів – окреме завдання: прикріпити зображення (зірка, бджілка, Феміда, жовте листя, фортепіано, зів'яла квітка) до портретів, пояснивши свій вибір.



**Відповіді:**

**1. Петро Антонович Косач** – український юрист, громадський діяч, освітянин. Батько Лесі Українки та Михайла Косача, чоловік Олени Пчілки.

*Питання до біографів:* Чому біля портрета почеплено зображення Феміди? (Феміда – богиня правосуддя у давньогрецькій міфології. Зображували її суворою жінкою із зав'язаними очима (символ неупередженості), з рогом Амальтеї й терезами або мечем у руках. Відомо, що Петро Косач за освітою був юристом і працював ним).

**2. Ольга Косач-Кривинюк** – українська письменниця, літературознавець, перекладач, бібліограф, етнограф, лікар за фахом, член катеринославської «Просвіти».

Дочка Олени Пчілки, сестра Лесі Українки, Ізидори Косач-Борисової та Михайла Косача, дружина Михайла Кривинюка.

*Питання до біографів:* Чому біля портрета почеплена зірка? (Псевдонім – *Олеся Зірка*).

**3. Ольга Петрівна Драгоманова-Косач** – українська письменниця, меценатка, перекладачка, етнограф, фольклористка, публіцистка, громадська діячка, член-кореспондент Всеукраїнської академії наук (1925); мати поетеси Лесі Українки, сестра професора Михайла Драгоманова.

*Питання до біографів:* Чому біля портрета почеплена бджілка? (Псевдонім – *Олена Пчілка*).

**4. Михайло Петрович Драгоманов** – український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч, засновник українського соціалізму, представник відомого роду українських громадських і культурних діячів Драгоманових.

Один із організаторів «Старої громади» у Києві. Доцент Київського університету (1864-1875). Після звільнення за політичну неблагонадійність емігрував до Женеви, де очолював осередок української політичної еміграції (1876-1889). Професор Вищої школи у Софії.

Брат письменниці та громадської діячки Олени Пчілки, дядько Лесі Українки й Оксани Драгоманової. Його син – Світозар Драгоманов, зять – Іван Труш.

*Питання до біографів:* Чому біля портрета почеплений листок? (Тут мається на увазі не листя, а листи. Уже в ранньому дитинстві Леся виявила свої надзвичайні здібності (її сміливо можна назвати *Wunderkind*). Вона дуже рано навчилась читати і вже у віці п'яти років написала свої перші листи до Женеви, до родини дядька Михайла Драгоманова).

**5. Сергій Мержинський** – досить відомий діяч соціал-демократичного руху; зокрема, на нього було покладено здійснення зв'язків між підпільниками Мінська та Києва.

Леся і Сергій зустрілися в Криму – інтелігенція того часу нерідко приїжджала в Ялту підлікуватися і відпочити. На той момент хвороба Лесі прогресувала, та й Сергій хворів на туберкульоз. Лесі теж не була чужа ця ідеологія, і на цьому ґрунті вони і здружилися.

*Питання до біографів:* Чому біля портрета – зів'яла квітка?

*(Лариса закохалася, але Мержинський, судячи з усього, не відповідав поетесі взаємністю, незважаючи на те, що вони часто відправлялися на довгі спільні прогулянки, проводили багато часу разом і вже після Ялти бачилися в Києві і в Зеленому Гаї. У 1900 році, взимку, Леся дізнається, що її мінського друга – якого вона називала в листах бідною, зів'ялою квіткою – ще сильніше мучить туберкульоз і він у знеможі лежить удома. Леся залишається з Сергієм і доглядає за ним. Мержинський диктує їй листи до коханої жінки, і Українка записує їх від його імені і відправляє. Мати виховувала поетесу суворою і сильною, і вона витримує випробування, лише тільки пише матері про те, що здається собі аж надто стійкою).*

**6. Едвард Гагеруп Гріг** – норвезький композитор періоду романтизму, музичний діяч, піаніст, диригент, основоположник норвезької професійної композиторської школи. Улюблений композитор Лесі України.

*Питання до біографів:* Чому біля портрета – фортепіано? (грав на фортепіано).

**Слово вчителя.**

- А зараз саме час надати слово нашим музикознавцям (*виступ*).

Виступ музикознавців.

*(звучить музика Гріга «Ранок» із сюїти «Пер Гюнт»)*

Ще маленькою Леся, зачарована картиною нічного неба, якось сказала: «Хмарки пливли і пливли крізь місяць одна за одною піцикато», а іншим разом: «У садку стояла така співоча тишина, ніби грали піанісимо в найніжнішому адажіо». У одному з листів з Італії вона писала: «Вчора тут вибухнула суто вогнегірська гроза, громи народжувалися кресендо». Уже самі назви творів красномовно свідчать про музично-поетичну природу їх автора – «На крилах пісень», «Сім струн», «Весняні співи», «Мелодії», «Ритми», «Лісова пісня»; переклади «Книга пісень» Г. Гейне, поетичні твори В. Гюго «Легітні поети, співайте», індійські обрядові гімни із збірки «Ріг-Веди» Леся Українка продовжила розпочату Миколою Лисенком велику справу збереження для нащадків українських народних дум. Їй судилося побачити

І-й том видання «Мелодії українських дум». Одержавши книгу, Леся Українка написала: «Тепер уже справді можна сказати: «Наша пісня, наша дума не вмере, не загине!».

«Як Леся грала, – згадує сестра Ольга, – то ми всі сиділи тихесенько і слухали – не можна наслухатися її музики». Леся володіла технікою гри настільки, що могла вільно читати з аркуша доволі складні твори класичного репертуару, виконувати в колі близьких друзів окремі сонати Бетховена, ноктюрни і вальси Шопена, п'єси Шумана, Шуберта, твори Лисенка, Завадського...

«Мені часом здається, – писала вона, – що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що натура утяла мені кепський жарт». Цей «жарт» – початок туберкульозу, з яким вона боролась усе життя. У циклі «Мелодії» Леся Українка висловила сокровенну мрію:

Хотіла б я піснею стати

У сюю хвилину ясну,

Щоб вільно по світу літати,

Щоб вітер розносив луни.

Ця мрія геніальної поетеси в наш час здійсненна. Серед музичних творів, написаних на вірші і сюжети Лесі України, не тільки романси, хори і солоспіви, а й великожанрові – симфонії, опери й балети. І це тільки початок життя поетеси в музиці. На крилах своєї поезії і музики наша Леся крокує в безсмертя...

## **Слово вчителя**

Дійсно, цю геніальну людину сьогодні ми пам'ятаємо завдяки її творчості. Тут зібрано лише краплину з того, що вона написала і написали про неї (*вчитель звертає увагу на виставку літератури*).

### **2. Фізкультпауза (під музику Гріга «Лебідь»).**

#### **«Бджілка».**

Уявіть собі теплий, літній день. Підставте сонечку ваше обличчя, підборіддя теж загоряє (розтиснути губи і зуби на вдосі). Летить бджілка, збирається сісти комусь на язика. Міцно закрити рот (затримка дихання). Проганяючи бджілку можна енергійно рухати губами. Бджілка полетіла. Злегка відкрити рот, полегшено видихнути повітря (повторити 2-3 рази).

### **3. Вивчення нового матеріалу, його сприйняття, усвідомлення й осмислення.**

#### **Слово вчителя.**

Отож, у центрі нашої уваги сьогодні опиняється поезія Лесі Українки «Хотіла б я піснею стати...», яка вперше була надрукована 1894 року в журналі «Зоря». Він увійшов до другої збірки поетеси «Думи і мрії», циклу «Мелодії». Згодом вірш ліг в основу однойменного романсу, музику до якого написав видатний український композитор Кирило Стеценко.

#### **4. Самостійна робота в групах.**

Хочу запропонувати завдання для усіх груп, поки звучатиме пісня (*завдання роздати*):

1-ша група – «Біографи» – визначають тему та ідею твору, основний мотив, спробують пов'язати їх із фактами біографії;

2-га група – «Літературознавці» – запишуть використані поетесою художні засоби (*на окремих картках*).

3-тя група – «Музикознавці» – визначать, які види художніх образів є у вірші (*на окремих картках*).

#### **Індивідуальні завдання:**

1) визначити віршовий розмір поезії, вид рими, римування (*дається одному з учнів, який робить його у зошиті, а схему креслить біля дошки; після завершення – самоперевірка за карткою-підказкою*).

(*Перегляд відеозапису виконання романсу Марією Бабілуа*);

2) пояснити лексичне значення слів, використаних у поезії: *сюю, луна, хибким, гучне* (*учень може застосувати мережу Інтернет*).

#### **Відповіді**

**Рід літератури:** лірика.

**Вид лірики:** філософська.

**Жанр:** вірш.

**Тема:** бажання ліричної героїні стати піснею, що допомагає мріяти про щастя, радіти та долати життєві труднощі.

**Ідея:** возвеличення людської мрії, що досягає найвищі висоти та найглибші глибини пізнання.

**Основний мотив:** мрії ліричної героїні, навіяні природою.

**Художні засоби.**

**Епітети:** «хвилину ясну», «яснії зорі», «співом дзвінким», «хвилі прозорі», «морем хибким», «море гучне», «щастя таємне».

**Порівняння:** «ясніші, ніж зорі яснії», «гучніші, ніж море гучне».

**Метафора:**

«Щоб геть аж під яснії зорі  
Полинати співом дзвінким,  
Упасти на хвилі прозорі,  
Буяти над морем хибким»,

«Полинати співом»

**Персоніфікація:** «вітер розносив луну», «лунали б ... мрії і щастя».

**Анафора (єдинопочаток):** «щоб...».

**Повтори:** «ясніші... яснії», «гучніше... гучне».

**Художні образи:** я (мрійниця), пісня (виразник мрій ліричної героїні), вітер (воля та всюдипроникність), зорі (найвищі висоти, незбагненість), мрії (складова щастя ліричної героїні), щастя таємне (приховані мрії, можливо, нездійснені), море хибке (життєві труднощі).

**Зорові образи:** зорі ясні, вільний вітер, хвилі прозорі, море хибке.

**Образи кольорів:** яснії зорі, хвилі прозорі.

**Слухові образи:** луна вільного вітру, спів дзвінкий, гучний звук моря.

**Віршований розмір:** тристопний амфібрахій.

Хо |ті |ла |б я |пі |сне|ю |ста|ти  
У |сю |ю |хви|ли |ну |яс |ну,  
Щоб| віль|но |по |сві|ті |лі |та |ти,  
Щоб |ві |тер |роз |но |сив|лу|ну.

U\_ U / U\_ U / U\_ U /  
U\_ U / U\_ U / U\_ U /  
U\_ U / U\_ U / U\_ U /  
U\_ U / U\_ U / U\_ U /

**Римування:** АБАБ (перехресне)

**Рими:** стати – літати, ясну – луну, зорі – прозорі, дзвінким – хибким, мрії – яснії, темне – гучне.

### **Значення слів.**

Сюю – цю.

Луна – відголос.

Хибким – хистким, таким, що хитається.

Гучне – голосне.

## **IV. Рефлексивно-оцінюючий.**

### **1. Підведення підсумків уроку.**

#### **Слово вчителя.**

А зараз ми повертаємося до нашого запитання, яке звучало на початку уроку: «**Як музика вплинула на розвиток поетичного обдарування Лесі Українки?**» Для підготовки відповіді ми попрацюємо в групах над «Спільним проектом».

**Учитель музики:** кожна з груп обирає:

- спікера, який зачитує групі запитання;
- секретаря, який запише вашу спільну думку;
- доповідача, який оголосить її.

#### **Запитання для груп**

**1 (біографи):** Що спонукало Лесю Українку до творчості попри всі негаразди в житті?

**2 (музикознавці):** Як вплинула музика на поезію Л. Українки, на її духовну культуру, внутрішній світ? Як вплинула на вас музика, створена Є. Грігом понад століття тому?

**3 (літературознавці):** Чи можемо ми назвати Л. Українку видатною поетесою? Як вона досягла вершин своєї майстерності? (відповіді учнів)

### **2. Контрольно-оцінювальна діяльність.**

Листи оцінювання індивідуальної роботи учня в групі.

Прізвище, ім'я.....

(від 0 до 2 балів)

1. Я активно працював в групі .....
  2. Я вносив удачі пропозиції.....
  3. Я допомагав товаришам.....
  4. Я творчо працював.....
  5. Я вдало узагальнював думки.....
  6. Я доповідав класові про результати роботи.....
- Усього балів.....

Отже, зрозуміти внутрішній світ Лесі Українки, її талант можливо через призму власних відчуттів. Чи вдалося це зробити нам на цьому уроці?

### **3. Метод «Рефлексія».**

Робота в групі допомогла мені ...

У роботі ми зрозуміли...

Працюючи з додатковими джерелами ми переконалися...

На уроці я отримав...

### **4. Інформування про домашнє завдання.**

1. Вивчити напам'ять вірш «Хотіла б я піснею стати...».
2. Підготувати колаж або відеоряд «Хотіла б я ...».



## ЗМІСТ

### Наскрізна лінія «Екологічна безпека й сталий розвиток» на уроках літератури

#### **Баблюк Наталія Дмитрівна**

Химерне образотворення роману-балади В. Шевчука «Дім на горі» як запорука психоемоційної рівноваги читача та його екологічної свідомості..... 3

#### **Вараниця Любов Георгіївна**

«Пахне хліб життям як першим снігом...»

Компаративний аналіз поезій Джона Кітса «Про коника і цвіркуна» та Оксани Радущинської «Гарячий запах хліба в сільській хаті...»..... 6

#### **Дарійчук Марія Сергіївна, Вірста Людмила Леонідівна, Шуверткова Ірина Іванівна**

Конспект уроку. Література рідного краю: «Природа одному мати, а іншому – мачуха» (за творами про природу поетів Хмельниччини) ..... 11

#### **Дацун Олена Анатоліївна**

«Розвиток екологічної свідомості та значення сталого розвитку у формуванні світоглядних орієнтирів дітей дошкільного віку»..... 17

#### **Корчова Ліна Леонідівна**

Створення скрапбуку при вивченні творчості Мацуо Басьо..... 22

#### **Проказюк Лідія Іванівна**

Реалізація наскрізної лінії «Екологічна безпека й сталий розвиток» у процесі вивчення української літератури (з досвіду роботи)..... 28

#### **Стельмах Майя Михайлівна**

Сервіс ThingLink на уроках літератури як засіб реалізації наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток»..... 30

#### **Фірсова Лілія Борисівна**

Одвічна краса природи! А чи вічна вона?..... 34

#### **Ходаніцька Світлана Юріївна**

Євген Гуцало. Основні відомості про письменника. Вічне протистояння добра і зла – наскрізна тема світового мистецтва. Порушення цієї теми в оповіданні «Лось». Наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток». Розробка уроку української літератури в 5 класі..... 39

#### **Штанько Оксана Миколаївна**

Реалізація наскрізної лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» при вивченні твору О. Уайльда «Хлопчик-зірка»..... 45

### Наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» на уроках літератури

#### **Бабак Оксана Петрівна**

Реалізація наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» на уроках літератури... 48

#### **Береза Світлана Іллівна**

Проблема духовного випробування людини та її моральної стійкості у вірші «Якщо...» Р. Д. Кіплінга. Громадянська відповідальність на уроках літератури..... 53

#### **Боярська Любов Володимирівна**

Інтегрований урок – дослідження «Образ «блакитної дитини» у творах Анатолія Дімарова «Блакитна дитина» і Крістіне Нестлінгер «Конрад, або дитина з бляшанки»..... 56

#### **Власюк Марія Михайлівна**

Реалізація наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» на уроках літератури... 61

#### **Вороневич Тетяна Геннадіївна**

Реалізація наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» при вивченні зарубіжної літератури шляхом формування високих моральних якостей особистості та розвитку критичного мислення..... 65

<b>Григор'єва Тетяна Анатоліївна</b> Осмислення філософської концепції лідерства в поемі Івана Франка «Мойсей» та драматичному етюді О. Олеся «По дорозі в казку». Компаративний аналіз творів.....	71
<b>Гріга Ольга Вікторівна</b> Урок виховання громадянської відповідальності за романом Івана Багряного «Тигролови» у 11-му класі.....	75
<b>Демчук Людмила Іванівна</b> Мученик Революції Гідності.....	78
<b>Дичок Ольга Павлівна</b> Наскрізна лінія «Громадянська відповідальність» на уроках зарубіжної літератури....	83
<b>Дяченко Оксана Борисівна</b> Формування громадянської відповідальності на уроках української літератури.....	90
<b>Зведенюк Людмила Анатоліївна</b> Василь Кравчук. Драма «Простіть мені, мамо...». Література рідного краю (Конспект уроку української літератури у 8 класі).....	93
<b>Кам'янецька Тамара Анатоліївна</b> Проблема справжнього кохання в трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта». Урок зарубіжної літератури.....	97
<b>Кеба Олександр Володимирович, Горбова Ірина Станіславівна</b> Морально-етичні аспекти проблематики роману Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене». (Наскрізна лінія: «Громадянська відповідальність на уроках літератури»).....	103
<b>Лісецька Оксана В`ячеславівна</b> Реалізація наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» при вивченні української літератури.....	109
<b>Нич Тетяна Миколаївна</b> Марко Швед – український супергерой чи звичайний патріот рідної держави? Урок літератури рідного краю.....	116
<b>Олійник Лілія Василівна</b> Формування громадянської відповідальності на уроках української літератури.....	121
<b>Онсович Алла Леонідівна</b> Конспект уроку з української літератури в 11 класі (рівень стандарт).....	126
<b>Синюк Валерій Анатолійович</b> Моделювання ситуацій морального вибору при вивченні зарубіжної літератури у старшій школі.....	129
<b>Федік Жанна Леонідівна</b> Літературно-мистецька програма «Мої обрії».....	133
<b>Федорова Людмила Валеріївна, Ловінський Віктор Михайлович</b> Повість М. Булгакова «Собаче серце» як метафора соціальних експериментів революційної доби та твір натуралістичного толку. Урок-конференція. Зарубіжна література як основоположна освітня галузь у формуванні наскрізних ліній.....	135
<b>Ханчук Інна Дмитрівна, Янкович Оксана Володимирівна</b> «Письменник має слухати свій час». Людина та людяність на межі життя та смерті (за романами Чарльза Мартіна «Гора між нами» та Макса Кідрука «Де немає Бога»). Урок позакласного читання.....	141
<b>Чухрій Олена Миколаївна</b> Практичні аспекти реалізації наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» на уроках літератури.....	150
<b>Шаповалюк-Сердечна Галина Олексіївна</b> Громадянська компетентність як функція демократичного освітнього середовища...	152
<b>Шершун Наталія Василівна</b> Галина Малік. Повість-казка «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Морально-етичні проблеми в казці: добро і зло, відповідальність за свої вчинки, вміння долати перешкоди на шляху до мети. Урок із української літератури (5	

клас).....	155
<b>Ядвіжук Оксана Іванівна</b>	
Реалізація компетентнісного підходу у викладанні літератури через наскрізну лінію «Громадянська відповідальність» (розробки уроків).....	157
<b>Наскрізна лінія «Здоров'я і безпека» на уроках літератури</b>	
<b>Бояршинова Світлана Іванівна, Василюк Тетяна Іванівна</b>	
Наскрізна лінія «Здоров'я і безпека» на уроках літератури Том Соєр і Гек Фінн розкривають таємниці.....	166
<b>Веремійчук Світлана Василівна</b>	
Володимир Винниченко «Федько – халамидник». Художня розповідь про дивовижного хлопчика Федька, його життя і пригоди, стосунки з однолітками.....	170
<b>Гуменюк Лариса Леонідівна</b>	
Реалізація наскрізної лінії «Здоров'я і безпека» на уроках літератури.....	174
<b>Ковальчук С.В.</b>	
Реалізація компетентнісного підходу у викладанні літератури через наскрізну лінію «Здоров'я і безпека» на уроках літератури.....	178
<b>Наскрізна лінія «Підприємливість і фінансова грамотність» на уроках літератури</b>	
<b>Горпинюк Ольга Юріївна</b>	
Урок позакласного читання в 9 класі. Д. Клейсон «Найбагатший чоловік у Вавилоні...»	182
<b>Гуцал Оксана Віталіївна</b>	
Реалізація наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» на уроках української літератури в 6 класі.....	185
<b>Димніч Аліна Юріївна</b>	
Чи бачите Ви Чарлі Бакета у ролі успішного керівника фабрикою? (за твором Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика»). Реалізація наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» на уроках зарубіжної літератури.....	189
<b>Іванова Тетяна Цезарівна</b>	
Літературними стежками підприємливості і фінансової грамотності. Виховний захід. Квест.....	194
<b>Кошуба Ольга Володимирівна</b>	
Стань архітектором свого майбутнього (за змістом книги Р. Шарма «Монах, який продав свій «Феррарі»).....	198
<b>Новоченко Леся Степанівна</b>	
Оноре де Бальзак. «Гобсек». Характеристика образу Гобсека Who are you, Mr Hobsec? (Хто ж ви, пане Гобсек?) Урок-детектив.....	203
<b>По́за секціями</b>	
<b>Гав'юк Ольга Євгенівна</b>	
Урок позакласного читання Джон Грін «Винні зірки».....	210
<b>Григоровська Антоніна Володимирівна</b>	
«Й оживе козацька слава!». Мовно-літературна композиція.....	214
<b>Дзізінська Галина Петрівна</b>	
Борис Пастернак. Музичність і яскрава мальовничість пастернаківських поезій. Методика аналізу ліричних творів.....	219
<b>Євтух Лариса Валер'янівна</b>	
Моральне приниження чи моральна велич жінки (за поемою Т. Г. Шевченка «Катерина». Конспект уроку української літератури (9 клас).....	222
<b>Єліссєва Зінаїда Василівна</b>	
Ідея глибокого духовного наповнення людини – її «крилатості», що проявляється індивідуально. Найбільший скарб у житті – ... («Чайка на крижині», «Крила»). Конспект уроку української літератури у 7 класі.....	227

<b>Коцюк Світлана Василівна</b>	
Емма Андієвська. Її казка-притча «Говорюща риба». Порушення питань моралі, дружби, сили слова.....	231
<b>Маліцька Валентина Володимирівна</b>	
«Знак і слід» Омара Хайяма в сучасному світі. Конспект уроку зарубіжної літератури у 8 класі.....	237
<b>Мілінчук Ірина Антонівна</b>	
Юрій Винничук. «Місце для дракона». Проблематика твору: роздуми про добро і зло, вірність і зраду, доцільність самопожертви в сучасному світі.....	243
<b>Пагор Наталія Вікторівна</b>	
Оскар Уайльд «Хлопчик-зірка». Еволюція образу головного героя. Конспект уроку із зарубіжної літератури в 5 класі.....	245
<b>П'янтковська Лілія Володимирівна</b>	
«Реалізація компетентнісного підходу у викладанні літератури в закладах загальної середньої освіти через наскрізні лінії «Екологічна безпека й сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека» й «Підприємливість і фінансова грамотність».....	250
<b>Сливка Любов Вікторівна</b>	
Підсумковий урок за романом Р. Л. Стівенсона «Острів скарбів». Моральні цінності в романі. Урок-квест.....	256
<b>Туганашева Наталія Володимирівна</b>	
Інтегрований урок з українська літератури, 8 клас. Тема уроку. «Хотіла б я піснею стати...». Мрія і дійсність як провідні мотиви поезії Лесі Українки.....	258